

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

**SUOMEN JA SAKSAN MERIVOIMIEN YHTEISTOIMINTA JATKO-
SODASSA – MERISOTATOIMIEN SUUNNITTELU JA TOTEUTUS
VUOSINA 1941-1943**

Diplomityö

kapteeniluutnantti
Herman Helminen

Yleisesikuntaupseerikurssi 60
Merisotalinja

Heinäkuu 2021

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi Yleisesikuntaupseerikurssi 60	Linja Merisotalinja
Tekijä Kapteeniluutnantti Herman Helminen	
Opinnäytetyön nimi Suomen ja Saksan merivoimien yhteistoiminta jatkosodassa – Merisotatoimien suunnittelu ja toteutus vuosina 1941–1943	
Oppiaine, johon työ liittyy Sotahistoria	Säilytyspaikka Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto
Aika Heinäkuu 2021	Tekstisivuja 137 Liitesivuja 6
TIIVISTELMÄ Suomen ja Saksan merivoimat tekivät yhteistoimintaa jatkosodan aikana. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten niiden välisen yhteistoiminnan suunnittelu, johtaminen ja toteutus tapahtuivat. Tutkimus on rajattu käsittelemään merisotatoimien yhteistoimintaa, jolla tarkoitetaan miinoitusta, vartiointia, sukellusveneiden etsintää, rannikkopuolustusta, hyökkäyksiä vihollisen laivastovoimia vastaan, sekä maasotatoimien tukemista. Lisäksi selvitetään, miten yhteistoiminnan edellytyksenä oleva yhteinen tilannetietoisuus muodostettiin. Merisodan tukitoimet, kuten raivaus, saatto, sekä mm. huolto, koulutus- ja materiaaliyhteistyö on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle. Tutkimus on tehty Suomen Merivoimien näkökulmasta. Tutkimuksen tärkeimpiä lähteitä ovat Kansallisarkiston Merivoimien arkistojen asiakirjat, kuten käskyt, sotapäiväkirjat, muistiot, kirjeet ja raportit. Primäärlähteiden antamaa kuvaa on täydennetty aikaisemmilla tutkimuksilla ja kirjallisuudella. Tutkimusmenetelmänä on käytetty aineiston analyysia. Jatkosodan aikainen merisota voidaan jakaa vuoden 1941 hyökkäys-, vuosien 1942–1943 asemasota-, sekä vuoden 1944 puolustusvaiheeseen. Tutkimus on rajattu ajallisesti käsittämään vuosien 1941–1943 hyökkäys- ja asemasotavaiheet, joiden aikana merivoimien yhteistoiminta kehittyi vastaamaan merisodan kuvaa ja tavoitteita. Vuonna 1944 merisota muuttui asemasodasta liikesodaksi ja yhteistoiminnan vaatimukset kasvoivat. Yhteistoiminta suunniteltiin vuosittain keväällä pidetyissä neuvotteluissa, joissa päätettiin merisodan tavoitteet ja sotatoimien suuret linjat. Neuvottelujen päätökset muodostivat perusteet yhteistoiminnan toteutukselle, eikä yhteistä virallista sotatoimisuunnitelmaa laadittu. Suunnitelmaa tarkennettiin purjehduskauden alun neuvotteluissa. Merivoimien esikunta vastasi suunnittelusta ylempien saksalaisten esikuntien kanssa. Yhteistoiminnan toteutus oli vuonna 1941 pääosin Merivoimien esikunnan ja FdT:n, vuosina 1942–1943 Laivaston esikunnan ja FdM Ost:n vastuulla. MVSt. toimi yhteisesikuntana, eikä osallistunut merkittävästi yhteistoiminnan toteutukseen. Yhteistoiminta toteutui hyvin suunnittelun tasolla ja johtoportaat onnistuivat sovittamaan yhteen molempien laivastojen toiminnan yhteisen suunnitelman toteuttamiseksi. Yhteistoiminnan toteutus muodostui pääosin rinnakkain sotimiseksi, vaikka myös yhteisiä sotatoimia tehtiin erityisesti miinoituksessa. Tärkein yhteistoimintamenetelmä oli aluejako, jonka avulla selkeytettiin tilannekuvaa ja johtamista. Tilannetietojen välittäminen merivoimien välillä tapahtui pääosin johtoportaiden välityksellä. Radioyhteysryhmillä pyrittiin vuodesta 1942 alkaen nopeuttamaan tiedon vaihtoa. Osapuolet kehittivät vain vähän yhteisiä toimintatapoja, eivätkä lainkaan yhteistä taktiikka. Joukkojen välinen yhteistoiminta perustui johtoportaiden tilannekohtaisiin ohjeisiin ja päälliköiden paikallisesti sopimiin toimintatapoihin. Joukkojen yhteistoiminnan kehittämistä rajoittivat yhteisen johdon ja yhteensopivien viestiyhteyksien puute, joihin ei löytynyt ratkaisua sodan aikana.	
AVAINSANAT sotahistoria, jatkosota, merivoimat, Itämeri, Suomi, Saksa, yhteistoiminta	

SUOMEN JA SAKSAN MERIVOIMIEN YHTEISTOIMINTA JATKO-SODASSA – MERISOTATOIMIEN SUUNNITTELU JA TOTEUTUS VUOSINA 1941-1943

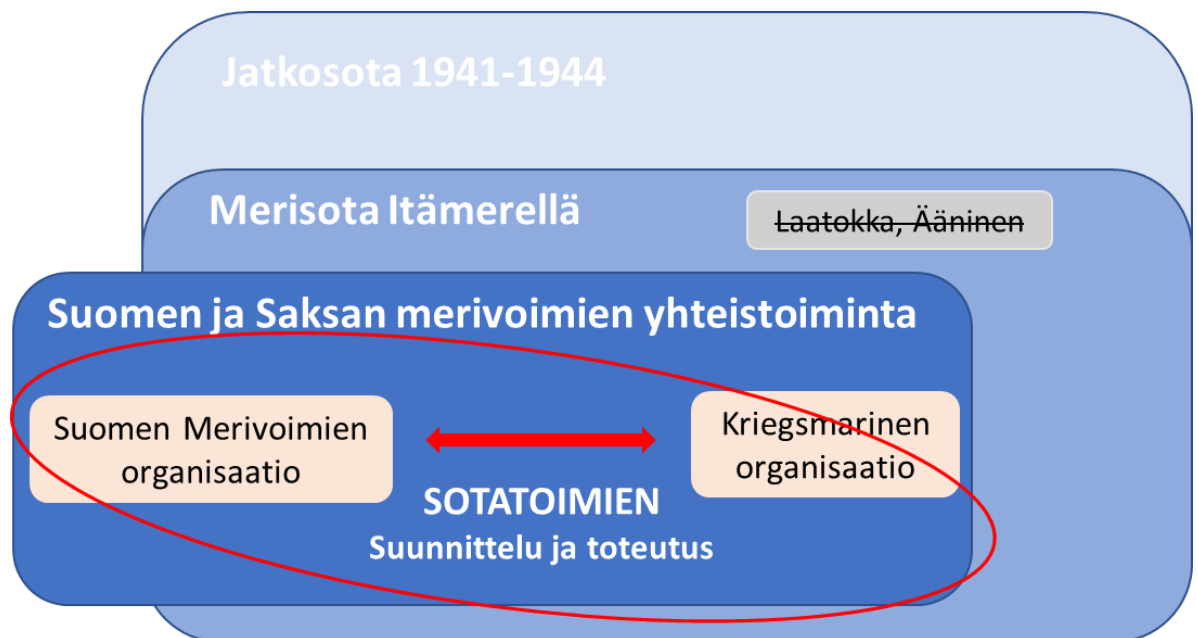
SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	2
1.1	YHTEISTOIMINTAA LÄHES KAIKILLA MERISODAN OSA-ALUEILLA	3
1.2	TUTKIMUSONGELMA, TUTKIMUSKYSYMYKSET JA RAJAUS	6
1.3	TUTKIMUSMENETELMÄT	10
1.4	LÄHTEET	12
1.4.1	KANSALLISARKISTON PRIMÄÄRILÄHTEET	12
1.4.2	SOTAPÄIVÄKIRJAT YHTEISTOIMINNAN TUTKIMUKSEN LÄHTEINÄ	13
1.4.3	AIKAISEMPI TUTKIMUS	17
1.5	KÄSITTEET	22
2	YHTEISTOIMINNAN TAUSTAT JA OSAPUOLET	23
2.1	MERIVOIMIEN YHTEISTOIMINTA KÄYNNISTYI ENNEN SODAN ALKUA	23
2.2	KANSSASOTIJA, YHTEISTYÖTÄ JA YHTEISTOIMINTAA	28
2.3	SUOMEN JA SAKSAN MERIVOIMAT SUOMENLAHDELLA JA POHJOIS-ITÄMERELLÄ 1941–1944	29
2.3.1	MERIVOIMIEN ORGANISAATIO JATKOSODAN ALUSSA	30
2.3.2	KRIEGSMARINEN ORGANISAATIO SUOMEN LÄHIALUEILLA	31
3	PURJEHDUSKAUSI 1941, YHTEISTOIMINTA ALKAA	39
3.1	YHTEINEN SUUNNITTELU, ERILLISET MUTTA YHTENEVÄT TAVOITTEET	39
3.2	ESIKUNNAT JA YHTEISTOIMINNAN SUUNNITTELUUN OSALLISTUNEET HENKILÖT	41
3.3	YHTEISEN TILANNETIETOISUUDEN HAASTEET JA TIEDON JAKO	45
3.4	YHTEISTOIMINTA RAKENTUU MIINASOTATOIMIEN YMPÄRILLE	52
3.5	MERIVOIMAT TUKEE SAKSALAISTEN MAASOTATOIMIA	58
3.6	OPERAATIO ”SYYSKALASTUS” JA ALUEJAKO SUOMENLAHDELLA	66
3.7	HYÖKKÄYKSELLINEN YHTEISTOIMINTA EPÄONNISTUU	70
4	1942, YHTEISTOIMINTA VAKIINTUU	72
4.1	PÄÄMAJA OSALLISTUU YHTEISTOIMINTAAN: SUURSAAREN JA TYTÄRSAAREN VALTAUS	72
4.2	MERISOTATOIMIEN SUUNNITTELU ENNEN VUODEN 1942 PURJEHDUSKAUDEN ALKUA	75
4.3	ORGANISAATIOMUUTOKSET JA YHTEISTOIMINTAOSAPUOLET VUONNA 1942	84
4.4	TOIMINTATAVAT JA TILANNETIETOISUUS ESIKUNTIEN VÄLILLÄ KEHITTYVÄT	90
4.5	SUOMENLAHDEN MIINASULUT JA NIIDEN VARTIOINTI	94
4.6	SUKELLUSVENEEN ETSINTÄ JA YHTEISTOIMINNAN VAIKEUDET MERELLÄ	97
4.7	VALMISTAUTUMINEN TAISTELUUN VIHOLLISEN LAIVASTOVOIMIA VASTAAN	101
5	VUOSI 1943, YHTEISTOIMINNAN HIENOSÄÄTÖÄ	107
5.1	MERISOTATOIMIEN SUUNNITTELU ENNEN VUODEN 1943 PURJEHDUSKAUDEN ALKUA	107
5.2	ORGANISAATIO- JA HENKILÖSTÖMUUTOKSET VUONNA 1943	115
5.3	TILANNETIETOISUUDEN VAIHTO TAPAHTUU ENTISEEN MALLIIN	119
5.4	SUOMENLAHTI SULJETAAN	122
5.5	KOHTI VUOTTA 1944	128
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	130
	LÄHTEET	139
	LIITTEET	1
1.	TUTKIMUKSESSA KÄYTETYT LYHENTEET	1
2.	SAKSALAISET SOTILASARVOT JA NIITÄ VASTAAVAT SUOMALAISET SOTILASARVOT	3
3.	KRIEGSMARINEN SUOMEN LÄHIALUEILLA VUOSINA 1941–1943 KÄYTTÄMÄT ALUSTYYPIT	4

SUOMEN JA SAKSAN MERIVOIMIEN YHTEISTOIMINTA JATKO-SODASSA – MERISOTATOIMIEN SUUNNITTELU JA TOTEUTUS VUOSINA 1941-1943

1 JOHDANTO

Suomen Merivoimat ja Saksan Kriegsmarine toimivat tiiviissä yhteistoiminnassa¹ jatkosodan ajan. Yhteistoiminnan päättyi syyskuussa 1944, kun Suomi oli tehnyt erillisrauhan Neuvostoliiton kanssa ja lupautunut ajamaan saksalaiset pois Suomen alueelta². Sen alkua taas on vaikeampi määrittää, sillä alustavia tunnusteluja tehtiin puolin ja toisin jo vuoden 1941 alusta alkaen. Merivoimien välinen yhteistoiminta alkoi jo ennen jatkosotaa yhteisellä suunnittelulla kevätkesällä 1941 ja jatkui saksalaisten laivasto-osastojen tukeutuessa Suomen alueelle kesäkuussa³. Yhteistoiminta oli esikuntien ja myös toimivien joukkojen olosuhteisiin nähden toimivaa alusta alkaen, vaikka molempien merivoimien tavoitteet ja toimintatavat erosivat toisistaan. Merivoimilla ei ollut yhteisiä viesti-, tilannekuva- tai johtamismenetelmiä, eikä yhteisiä toimintatapoja. Sodan kuluessa yhteistoiminta kehittyi varsin arkipäiväiseksi ja sodan tarpeisiin vastaavaksi. Tämän tutkimuksen tavoitteena on tarkastella yhteistoiminnan kehittymistä vuosien 1941–1943 aikana.

Kuva 1: tutkimuksen viitekehys

¹ Suomen ja Saksan merivoimien sotatoimien yhteistoiminnasta käytetään tässä tutkimuksessa lyhennettynä sanaa "yhteistoiminta".

² Halme, Jyrki: *Suomen ja Saksan laivastojoukkojen yhteistyö jatkosodassa 1941–1944*, Täydennyskoulutusosaston tutkielma T68, 2004, MPKK, s.59

³ Ekman, Per-Olof: *50-vuotta sitten: saksalaisten pelinavaus Suomenlahdella 1941*, Ankkuri nro 11, 1991, s. 24

1.1 Yhteistoimintaa lähes kaikilla merisodan osa-alueilla

Suomen ja Saksan merivoimien yhteistoiminta muodostui Jatkosodan alusta alkaen erittäin laaja-alaiseksi. Se kattoi vuodesta 1941 alkaen koko merisodan toimintakentän sisältäen varisianisten sotatoimien lisäksi laaja-alaisesti erilaisia merisodan tukitoimintoja. Yhteistoiminta kehittyi ja syventyi ajan kuluessa, mutta lähes kaikki osa-alueet olivat jollakin tasolla mukana heti alusta alkaen.

Yhteistoiminnan vähimmäisvaatimuksena oli yhteinen, vähintään yhteen sovitettu sotatoimien suunnittelu. Sotatoimia toteutettiin joko yhdessä, rinnakkain tai erikseen yhteisten tai saman suuntaisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Suunnittelu ja sotatoimien yhteen sovittaminen tehtiin useimmiten maalla toimivissa esikunnissa. Se voidaan jakaa vuosittaiseen tavoitteiden asettamiseen ja purjehduskauden kokonaisuuden operatiiviseen suunnitteluun⁴, sekä suunnitelman osa-alueiden taktiseen suunnitteluun⁵.

Kriegsmarininen tavoitteena oli saavuttaa Itämeren vapaa käyttö ja estää Neuvostoliiton laivaston toiminta. Se sopi hyvin myös Merivoimien tavoitteisiin.⁶ Suomi ja Saksa pyrkivät varmistamaan oman kauppamerenkulkunsa, sekä laivastovoimien vapaan liikkumisen ja samalla estää vihollista tekemästä samaa. Puolustusellinen ja hyökkäyksellinen **merimiinoitus**, sekä oman toiminnan mahdollistava **miinanraivaus** olivat keskeisimpiä yhteistoiminnan osa-alueita⁷. Vihollisen **sukellusveneiden** etsintä ja tuhoaminen muodostivat toisen merkittävän yhteistoimintakokonaisuuden. Miinasulut, sukellusveneverkot eivät yksin riittäneet rajoittamaan vihollisen laivastovoimien toimintaa, vaan niitä oli vartioitava. **Miinoitteiden ja sulkujen vartiointi** muodosti kokonaisuuden, joka suunniteltiin ja toteutettiin merivoimien yhteistoiminnassa. Suo-

⁴ Purjehduskauden yleinen suunnittelu tehtiin jokaisen vuoden keväällä pidetyissä yhteistoimintaneuvotteluissa, joissa sovittiin alkuvuoden sotatoimien suuret linjat. Poikkeuksena oli vuosi 1941, jonka suunnitelma laadittiin Kielin laivastoneuvotteluissa toukokuussa. Suunnittelupöytäkirjat vuosittain:

- Meriv.E. Op.Os. nr 1241/Op.2.sal. Suomen ja Saksan laivastovoimien neuvottelupöytäkirja 13.–14.1942, T-22109/5 Cc:1 sal, KA
- Pöytäkirja Suomen ja Saksan merivoimien neuvotteluista, 26.2.1943, T-15718/10 13, KA.
- Vuoden 1944 neuvottelupöytäkirjaa ei löytynyt tutkimusta varten käsitellyistä Kansallisarkiston kokoelmista. On syytä olettaa, että neuvottelut on käyty, sillä niiden tuloksiin viitataan ei Merivoimien käskyissä, mm. LE nr 1349. Laivaston alkusotatoimet, 8.4.1944, s. 12, T-15719\7 8 KA.
- myös Halme (2004), s.14.

⁵ mm. Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 302. Meriv.E. SPK, 1941–1942, 18709, KA, s.1589

⁶ Manninen, Ohto: Meriaseveljeyden synty. Esitelmä Suomen sotahistoriallisen seuran seminaarissa 6.4.2011, s. 2-3.

⁷ mm. Ekman, Per-Olof: *Meririntama. Merisotatapahtumat Itämeren pohjoisosassa 1941–1944*. WSOY, Juva, 1981, s. 163

menlahti jaettiin vartiointia ja sukellusveneiden etsintää varten alueisiin, jolloin saksalaiset vastasivat yleensä Suomenlahden eteläosasta ja suomalaiset vastaavasti pohjoisosasta⁸. Yhteistoimintaa käytettiin vain vähän kauppamerenkulun saattopalveluksessa⁹, sekä yllättävää kyllä, **hyökkäyksissä vihollisen laivastovoimia vastaan**¹⁰.

Maasotatoimien suora tukeminen sekä sotatoimet rannikolla eivät muodostaneet merkittävää yhteistoiminnan kokonaisuutta, vaan molemmat osapuolet pääsääntöisesti tukivat maataisteluita omalla puolellaan. Poikkeuksiakin on, kuten Suomalaisen veneosastojen tuki saksalaisille näiden vallatessa Viron saaret vuonna 1941, yksittäisten saksalaisalusten osallistuminen maihinnousun torjuntaan (mm. Someri 1942), sekä Viipurinlahden taistelut vuonna 1944. Rannikkoprikaatit osallistuivat vartiointiin ja sukellusveneiden etsintään yhdessä molempien merivoimien laivastovoimien sekä Saksan Viron rannikolla toimivien rannikkojoukkojen kanssa. Lisäksi prikaateille oli käsketty koko sodan ajan saksalaisten alusten tukeminen tykistön tuellella¹¹.

Sotatoimien lisäksi erilaiset **tukitoimet** muodostivat merkittävän osan merivoimien välistä yhteistoimintaa. Merivoimat antoi Kriegsmarinen laivastojoukoille tukikohtia Suomen saaristosta sekä tuki saksalaisalusten huoltamista¹². **Materiaaliyhteistyöllä** oli suuri merkitys sotatoimien mahdollistajana, vaikka se olikin aseiden ja varusteiden osalta varsin yksipuolista. Saksa toimitti Merivoimille suuren määrän miinoja, aseita ja ampumatarvikkeita, sekä muita varusteita. Materiaalitoimituksia ei tule nähdä pelkästään Saksan tukitoimina Suomelle, vaan esimerkiksi miinatoimitukset olivat osa miinoituksen kokonaissuunnitelmaa, jossa suomalaiset alukset las-

⁸ Meriv.E. nr 1532. Merivoimien käsky sukellusvene-etsinnästä keskisellä Suomenlahdella ja sukellusveneverkon vartiointista, 5.5.1944, T-15719\7 8, KA

⁹ mm. Meriv.E. komento-osasto nr 840/Kom.3.sal. Merivoimien käsky kauppamerenkulun ohjaamisesta, 8.10.1941, T-16431/1723, KA

Meriv.E. Hal.Os. nr 699/hall.3.sal. Merivoimien käsky saattopalveluksen järjestelystä Ahvenanmerellä. 23.6.1942, T-15758/1189, KA

Pöytäkirja Suomen ja Saksan merivoimien neuvotteluista, 26.2.1943, T-15718/10 13, KA

Meriv.E. nr 1492. Merivoimien käsky saattotoiminnasta, 3.5.1944, T-15719\7 8, KA.

Myös: Kivenjuuri, Tomi: *Suomalainen saattuetoiminta toisessa maailmansodassa*. Kadettitutkielma 462k1, MPKK, 2000, käsittelee Merivoimien saattotoimintaa Jatkosodassa. Kivenjuuri ei mainitse yhteistoimintaa Kriegsmarinen kanssa.

¹⁰ Esim. Mtv.Os. nr 368/sal, Osaston toimintakertomus v. 1943, 12.4.1944, T-22109/42 F:3 sal, KA

¹¹ mm. ISuom.RPr. nr 2208, Ohjeita RTR12:n tykistölle toimintaa varten vihollisen yrittäessä väkivalloin saada sukellusveneitä Suursaari-linjan länsipuolelle, T-15758/1190, KA

¹² Lievonen, Juhani. *Rotbuche - laivastotukikohta Aspössä*. Artikkelit, Sotahistoriallinen aikakauskirja 31, Suomen Sotahistoriallinen Seura, Tallinna, 2011, s. 197-200. Meriv.E. SPK, 1941–1942, 18709, KA, s. 1637. Huollon yhteistoiminnasta vuonna 1941 mm. Auvinen, Eero & Johanna Pakola: *Pansio tukikohta – Merellistä toimintaa 75 vuotta*, Saaristomeren meripuolustusalue, Newprint, Raisio, 2014, s. 62.

kivat saksalaisia miinoja yhteisten miinasulkujen rakentamiseksi. Merivoimat oli myös aktiivinen uusien varusteiden, kuten alusten, tutkien, etäisyysmittarien ja radioiden hankkimiseksi Saksasta.¹³

Merivoimien välinen **koulutusyhteistyö** oli laaja-alaista. Saksalaiset antama koulutus liittyi usein materiaaliyhteistyöhön ja uusien sodankäynnin välineiden käyttökoulutukseen. Suomalaiset taas kouluttivat Kriegsmarinen henkilöstölle saaristomerenkulkua, joista saksalaisilla ei ollut kokemusta¹⁴. Koulutuksesta huolimatta Merivoimat toimitti Kriegsmarinen aluksille usein luotseja näiden siirtyessä saaristosta avomerelle tai takaisin¹⁵. Merivoimien upseerit tekivät jäätalvien aikana lukuisia opintomatkoja Kriegsmarinen joukkoihin Itämeren, Pohjanmeren ja Atlantin rannikolla. Aloite suomalaisupseerien opintomatoista saksalaisosastoihin tuli saksalaisilta marraskuussa 1941¹⁶. Upseerit kuvaavat opintomatkojen matkakertomuksissaan saksalaisia organisaatiota, toimintatapoja, taktiikkaa, sekä uutta tekniikkaa. Merivoimat oli kiinnostunut tutustumismatkoilla saaduista opeista ja toimintatavoista, joita oli mahdollista hyödyntää Suomessa¹⁷. Esimerkiksi Moottoritorpedoveneläivueen upseerien talvella 1941–1942 tekemien matkojen perusteella kehitettiin hyökkäystaktiikkaa useamman veneen yhtäaikaisessa hyökkäyksessä¹⁸.

Tilannetietoisuus on kokonaisuutena sotatoimien suunnittelun, johtamisen ja toteutuksen kannalta olennainen yhteistoiminnan alue. Ensimmäinen ja samalla koko sodan kestävä haaste oli toisen osapuolen alusten ja lentokoneiden tunnistaminen merellä, jotta ”omien ampuminen” voitiin estää. Samalla tiedot omien joukkojen paikasta ja tehtävistä piti pystyä jakamaan toiselle yhteistoimintaosapuolelle, mieluiten etukäteen ja mahdollisimman nopeasti. Lisäksi tiedot vihollisen suuntautumisesta ja toiminnasta oli tarve välittää ajantasaista tietoa kaikille alueella toimiville joukoille. Kaikkea joukkojen välistä yhteistoimintaa pyrittiin mahdollistamaan ja helpottamaan luomalla yhteisiä toimintatapoja sekä kommunikointimenetelmiä osapuolien toimivien joukkojen välille. Joukkojen välisten viestiyhteyksien ja tilannetiedon jakamisen ongelmaa ei saatu missään vaiheessa täysin ratkaistua.¹⁹

¹³ Meriv.E. Kaupallinen toimisto nr 261. Koskee: Saksasta haluttavaa sotamateriaalia. 7.10.1943. T-16324/1688, KA.

¹⁴ Jokipii, Mauno: *Jatkosodan synty. Tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940–1941*. Otava, Keuruu, 1987, s.458

¹⁵ Pukkila, Eino: *Taisteluhälytys. Suomen laivasto jatkosodassa*. WSOY, Porvoo, 1961, s. 168, Ekman (1991), s. 26. Lisäksi lukuisia esimerkkejä Meriv.E:n sotapäiväkirjoissa.

¹⁶ Säämänen Juuso: *Sotakokemusten hyödyntäminen Merivoimien operaatiotaidon ja taktiikan kehittämisessä*. Tiede ja Ase 69, Suomen Sotahistoriallinen Seura, Vaasa, 2012, s. 213

¹⁷ Meriv.E. nr 2099, 6.6.1942, Koskee: kertomuksia ulkomaisista matkakertomuksista, T-15759/1214, KA. Matkakertomuksia löytyy mm. T-22109/40 F:1 sal, KA.

¹⁸ Mäkinen, Matti: *Merivoimiemme operatiivinen ja taktinen johtamistoiminta vuosina 1941–1944*, Sotakorkeakoulu, Diplomityö, 1981, s. 26. Perustuu Jouko Pirhosen haastatteluun 25.9.1980.

¹⁹ Yhteistoiminta tilannetietoisuuden muodostamiseksi käsitellään tarkemmin luvuissa 3-5.

Yhteistoimintaa tehtiin myös olosuhteiden pakosta ja suunnittelematta. Saksan laivaston alukset luovuttivat merellä ottamiaan vankeja 1. Rannikkoprikaatille 13.8.1941. Nähtävästi syynä oli, ettei saksalaisilla ollut vangeille sopivaa paikka. Luovutuksesta ja vastaanotosta päätettiin joukkoyksikkötasolla. Vastaavasti suomalaiset luovuttivat saksalaisille vankeja 31.8.1941 Somerin taistelun jälkeen²⁰.

Ainakaan suomalainen osapuoli ei määritellyt kirjallisesti merivoimien välistä yhteistoimintaa, vaan se muotoutui sodan tarpeiden mukaan. ”Yhteistoiminta” on sodanaikaisissa suomalaislähteissä yleisin käytetty sana suhteesta Kriegsmarinen kanssa. Saksalaiset puolestaan käyttivät eräissä lähteissä sana ”Zusammenarbeit²¹”, suoraan suomennettuna yhteistyö.

Kuva 2: Suomen ja Saksan merivoimien jatkosodassa käyttämät yhteistoimintamuodot. Tutkimuksessa käsiteltävät kokonaisuudet on kuvattu sinisissä laatikoissa.

1.2 Tutkimusongelma, tutkimuskysymykset ja rajaus

²⁰ Suolahti, Ida: *Yhteinen vihollinen, yhteinen etu. Sotavankien luovutukset ja vaihdot Suomen ja Saksan välillä jatkosodan aikana*. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistossa 40, Humanistinen tiedekunta, Helsingin yliopisto, Unigrafia, Helsinki, 2015, s. 44. Myös: Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 333

²¹ mm. Zusammenarbeit mit den Finnischen Kräften, 4.10.1941 geheim, T-15712/2 8, KA.

Koska yhteistoiminnan kokonaisvaltainen käsittely on tähän tutkimukseen liian laaja kokonaisuus, rajataan tutkimus käsittelemään merisotatoimien yhteistoiminnan suunnittelua ja toteutusta. Tutkimuksessa selvitetään, miten Suomen ja Saksan merivoimien yhteiset sotatoimet suunniteltiin, johdettiin ja toteutettiin. Tutkimuksen painopiste on yhteistoiminnan kuvauksessa, ei tapahtumahistoriassa. Jatkosodasta ei anneta kokonaiskuvaa, vaan sotatoimien ja taisteluiden kuvaus rajataan yhteistoiminnan kannalta merkittäviin esimerkkeihin. Tutkimuksen tarkoituksena ei ole laatia luetteloa kaikesta yhteistoimintaa sisältäneistä tapahtumista tai kuvaamaan kaikkia tapauksia yksityiskohtaisesti. Esimerkiksi miinasodankäynnin kohdalla kuvataan yhteinen miinasodankäynnin suunnittelu ja toteutuksessa käytetyt toimintatavat, ei jokaista miinanlaskua. Tutkimuksessa selvitetään myös, mitkä olivat merivoimien väliset yhteistoimintatasot ja miten yhteistoiminta erosi eri organisaatiotasolla.

Jatkosota voidaan jakaa merisodan näkökulmasta kolmeen vaiheeseen: hyökkäys, asemasota ja torjunta. Hyökkäysvaihe kesti sodan alusta huhtikuuhun 1942, jolloin Neuvostoliiton Itämeren laivasto oli työnnetty Suomenlahden pohjukkaan ja Karjalan kannas, Suursaari, Tytärsaari, Koivisto ja Someri olivat suomalaisten ja saksalaisen käsissä. Asemasotavaihe kesti merellä huhtikuusta 1942 vuoden 1943 purjehduskauden loppuun asti. Merisodankäynti oli asemasotavaiheessa pääosin staattista ja tavoitteena oli saavutetun meren herruuden ylläpito Itämerellä ja vihollisen laivaston toiminnan estäminen. Vaihetta voidaan perustellusti jatkaa myös pitemmälle keväeseen 1944, mutta viimeistään merisodan torjuntavaihe alkoi Neuvostoliiton maavoimien hyökkäykseen Leningradin suunnasta kohti Viroa tammikuussa 1944. Kriegsmarine oli tosin ollut kesästä 1943 asti puolustuskannalla Suomenlahden etelärannalla. Suomenlahden pohjoisosissa asemasodan kaltainen staattinen tilanne kesti pitemmälle keväeseen, kunnes Neuvostoliitto aloitti suurhyökkäyksen Kannaksella kohti Viipuria. Suomen näkökulmasta merisodan torjuntavaihe kesti Neuvostoliiton kanssa syyskuussa 1944 solmittuun Moskovan välirauhaan asti.

Jatkosodan Merisotatoimien yhteistoiminnan käsittely koko sodan ajalta olisi tehnyt tutkimuksesta diplomityöksi liian laajan. Siksi tutkimus rajataan ajallisesti käsittämään merisodan hyökkäys- ja asemasotavaiheet jatkosodan alusta vuoden 1943 loppuun. Merisotatoimien yhteistoiminta käynnistyi vuonna 1941 ja kehittyi lopulliseen muotoonsa asemasotavaiheessa. Merisodan luonne muuttui vuonna 1944 huomattavasti aktiivisemmaksi, samoin muuttuivat sen asettamat vaatimukset yhteistoiminnalle. Merivoimat ennakoivat merisodan luonteen muutosta kesällä

1943 tehdyssä tilanteenarvioinnissa²². Viholliselta odotettiin edellisiin vuosiin verrattuna aktiivisempaa ja hyökkäyksellisempää toimintaa. Yhteistoiminnan menetelmät, jotka olivat muotoutuneet asemasotavaiheen aikana eivät enää riittäneet torjuntavaiheen liikkuvien ja aktiivisten sotatoimien tarpeisiin. Vuosiin 1941–1943 tehty rajausta mahdollistaa hyökkäys- ja asemasotavaiheiden yhteistoiminnan käsittelyn kokonaisuutena. Vuosi 1944, torjuntavaihe ja sen asettamien haasteiden vaikutuksen merivoimien yhteistoimintaan jäävät käsiteltäviksi tulevilla tutkimuksissa.

Tutkimuksen rajataan maantieteellisesti Itämeren alueelle, jolloin Laatokan ja Äänisen toiminta-alueita ei käsitellä. Jatkosodassa Suomen Merivoimien toiminta-alueena olivat Ahvenanmaa, Saaristomeri, Pohjois-Itämeri ja Suomenlahti, tosin vuodesta 1942 alkaen sotatoimet keskittyivät pääosin Suomenlahdelle. Jatkosodan merivoimayhteistyön kannalta alueellinen rajausta Itämeren alueelle on riittävä, sillä Laatokan ja Äänisen sotatoimilla oli enemmän merkitystä maasodan, kuin meririntaman tapahtumiin. Tutkimuksen ulkopuolelle jäävät siis Osasto K:n toiminta Laatokalla²³, sekä mahdollinen rannikkojoukkojen yhteistoiminta Laatokan alueella toimineiden Saksan merivoimien ja ilmavoimien yksiköiden kanssa.

Yhteistoiminnan lähtökohtien ymmärtämiseksi on tarpeellista selvittää lyhyesti, mitkä tekijät ja toimet ennen sodan alkamista johtivat merivoimien yhteistoiminnan käynnistämiseen. Yhteistoiminnan taustat ennen sodan alkua ovat lähtötilanne, josta sodanaikaisen yhteistoiminnan suunnittelu jatkui. Ne eivät kuitenkaan ole tutkimuksen painopisteinä.

Tutkimuksen esitellään lyhyesti Suomen Merivoimien ja Kriegsmarinen organisaatiot Pohjoisella Itämerellä, sekä niihin kuuluneet ja muut alueella toimineet joukot. Organisaatioiden tunteminen on tarpeellista, jotta yhteistoiminnan organisaatiotasot voidaan selvittää. Esittelyn tarkoituksena on myös saada kuva molempien käytössä olleiden joukkojen suorituskyvystä, jotta yhteistoiminnan mahdollisuuksia pystytään arvioimaan. Suomenlahdella toimiva Kriegsmarinen organisaatio, joukot ja niiden johtosuhteet vaihtuivat sodan aikana useasti. Myös Suomen merivoimien painopisteen muutoksella oli vaikutusta yhteistoiminnan toteutumiseen eri organisaatiotasolla.

²² LE nr 5489/II.sal. Tilanteenarvostelu vihollislaivaston operaatiomahdollisuuksista, 28.5.1943, T-22109/41 F:2 sal, KA

²³ PM Op.Os. nr 486/Op.2./sal. Merivoimien toimintaohje laivastolle kulkukaudeksi 1942, 5.2.1952, T-15758/1190, KA. Myös mm. Raunio, Ari; Eero Elfvengren, Antti Juutilainen, Pasi Kesseli, Jari Leskinen & Pekka Saloranta (toim.): *Jatkosodan historia osa 6*, Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:6, Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotatieteen laitos, WSOY, Porvoo, 1994, s. 78-80

Tutkimuksessa ei oteta kantaa yhteistoiminnan poliittiseen taustaan, vaan tutkimus keskittyy merivoimien väliseen sotilaalliseen yhteistoimintaan. Suomenlahdella toimineita ilmavoimia käsitellään vain siltä osin, kuin ne liittyvät merisotatoimiin ja merivoimien yhteistoimintaan. Sotatoimia tukeva yhteistoiminta, kuten materiaaliyhteistyö, huolto ja koulutus käsitellään vain, jos se on tarpeellista tutkimuskysymyksiin vastaamiseksi. Tutkimuksessa ei pyritä antamaan tukitoimista kokonaisvaltaista kuvaa. Miinanraivaus luetaan tässä tutkimuksessa sotatoimien tukitoiminnaksi ja raivausyhteistoimintaa käsitellään vain, mikäli sillä on yhteys muuhun sotatoimien yhteistoimintaan. Miinanraivausta suoritettiin sotatoimien yhteydessä niiden mahdollistamiseksi, sekä kauppamerenkulun ja laivastovoimien liikkeen edistämiseksi. Myös tiedusteluyhteistyö on rajattu suurimmaksi osaksi tutkimuksen ulkopuolelle, tosin sitä sivutaan lyhyesti osana tilannetietoisuutta.

Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymys: **Miten Suomen Merivoimat suunnitteli ja toteutti merisotatoimia yhteistoiminnassa Saksan merivoimien kanssa Jatkosodassa vuosina 1941–1943?** Tutkimuskysymykseen vastataan seuraavien alatutkimuskysymysten avulla:

1. **Miten merisotatoimia suunniteltiin yhteistoiminnassa Kriegsmarinen kanssa ja miten suunnittelu kehittyi?** Merivoimien välistä yhteistoimintaa suunniteltiin ennen vuosien 1941–1944 purjehduskauden alkua toteutetuissa ”yhteistoimintaneuvotteluissa”, joissa määritettiin vuoden yhteistoiminta laajalla ja yleisellä tasolla. Näissä neuvotteluissa käsiteltiin purjehduskauden tavoitteita ja suunniteltiin perusteet vuoden ensimmäisille sotatoimille. Suunnittelua jatkettiin läpi vuoden alkuperäisen suunnitelman tarkennuksilla.²⁴ Alatutkimuskysymyksessä selvitetään, miten sotatoimien suunnittelu tapahtui eri vuosina ja miten eri organisaatiot osallistuivat suunnitteluun.
2. **Miten yhteisiä merisotatoimia toteutettiin?** Alatutkimuskysymyksessä selvitetään miten, millä organisaatiotasolla merisotatoimien yhteistoiminnan käytännön toteutus (johtaminen, toimintatapojen muodostaminen) tapahtui, sekä miten se kehittyi sodan aikana. Kehittyikö yhteistoimintaan rutiineja tai perustoimintamenetelmiksi muodostuneita toimintatapoja?
3. **Miten tilannetietoisuus muodostettiin yhteistoiminnan suunnittelun ja toteutuksen mahdollistamiseksi?** Alatutkimuskysymys selvittää miten tiedot omien, liittolaisten ja vihollisjoukkojen toiminnasta jaettiin toiselle osapuolelle ja millä toimenpiteillä tilannetietoisuutta pyrittiin parantamaan sodan aikana. Tutkimuksessa pitäydytään toimenpiteiden tasolla. Teknisiä yksityiskohtia, kuten radio- ja puhelinverkkoja ei käsitellä.

²⁴ Halme (2004), s. 60-62, sekä liite 2

Tutkimus on laadittu Suomen Merivoimien näkökulmasta. Tämä käsittää Merivoimien esikunnan, sekä rannikko ja laivastojoukot. Pääosin tutkimus käsittelee Merivoimien esikunnan, Laivaston esikunnan ja laivastojoukkojen ja toimintaa, sillä näiden osuus yhteistoiminnassa oli suurin. Rajaus on tehty tutkimukseen käytettävissä olevien lähteiden perusteella. Suurin osa käytetyistä lähteistä on suomalaisia, joten niiden avulla muodostuva kuva yhteistoiminnasta suomalaisesta näkökulmasta. Päämajan osuutta merivoimien yhteistoimintaan käsitellään sen liittyessä merisotatoimien suunnitteluun ja toteutukseen. Yhteistoiminnan toteutuksen tutkimus on Merivoimien esikunnan, Laivaston esikunnan, sekä niiden alaisten rannikkoprikaatien ja laivasto-osastojen toimintaan. Rajaus on riittävä, sillä sotatoimien toteutuksesta sovittiin useimmiten laivueen tasosta ylöspäin. Laivueiden ja yksittäisten alusten arkistot saattaisivat tarkentaa kuvaa merellä tapahtuneesta yhteistoiminnasta tulevilla tutkimuksilla.

Kriegsmarininen näkökulma jää valitun rajauksen perusteella vajaaksi. Tutkimuksen antama kuva yhteistoiminnasta ei siten saksalaisten osalta kattava. Saksalainen näkökulma tuodaan esiin, mikäli se ilmenee käytetyistä lähteistä.

1.3 Tutkimusmenetelmät

Tutkimuksessa noudatetaan laadullista tutkimusotetta, pyrkimyksenä on kuvata sekä ymmärtää tutkittavaa aihetta, Suomen ja Saksan merivoimien yhteistoimintaa jatkosodassa. Tutkimuksen esiymmärrys saavutettiin tutustumalla aikaisempaan yhteistoimintaa käsittelevään tutkimukseen ja muihin julkaisuihin kirjallisuuskatsauksen muodossa. Alaluvussa 1.4.3. on esitelty tässä tutkimuksessa käytetyt tärkeimmät yhteistoimintaa koskevat sekä tutkimusongelman kannalta olennaisimmat julkaisut ja tutkimukset.²⁵ Kirjallisuuskatsauksella selvittää olemassa oleva käsitys yhteistoiminnan suunnittelusta, sen toteutuksesta eri merisodan osa-alueilla sekä yhteistoiminnan osapuolista. Kirjallisuuskatsaus rajoittuu pääosin suomen- ja englanninkielisiin julkaisuihin, sillä saksankieliset julkaisut rajautuvat suurimmaksi osaksi pois puutteellisen saksan kielen taitoni vuoksi. Saksankielisten tutkimusten puuttuminen saattaa aiheuttaa ongelman tutkimuksen reliabiliteetin kannalta, koska saksalainen näkökulma yhteistoimintaan tulee vähemmän esiin.

Yhteistoiminnan lähtökohtatilanteen ymmärtämiseksi selvitetään, millä perusteilla ja millaisesta tilanteesta Suomen ja Saksan merivoimien yhteistoiminta alkoi ennen jatkosodan alkua.

---

²⁵ Hirsjärvi, Sirkka; Pirkko Remes & Paula Sajavaara: *Tutki ja kirjoita*. Tammi, Helsinki, 1997, s. 109

Tässä osassa tutkimusmenetelmänä on käytetty kirjallisuusselvitystä, jonka aineistona on käytetty aikaisempaa tutkimusta ja kirjallisuutta. Kirjallisuusselvityksen tavoitteena on muodostaa selkeä kuva yhteistoiminnan synnystä aikaisemman tutkimuksen valossa²⁶. Kirjallisuuskatsaus painottuu ennen sodan alkua tapahtuneeseen yhteistoiminnan suunnitteluun, sillä yhteistoimintaa käsitteleviä suomalaisia primäärilähteitä on vain vähän saatavissa. Jatkosodan synty ja Suomen liittyminen sotaan Saksan rinnalle eivät ole tämän tutkimuksen aiheena, mutta niiden lyhyt tarkastelu tarkoituksenmukaista yhteistoiminnan taustoittamiseksi. Varsinkin Suomen ja Saksan suhteiden kehittyminen nivoutuu yhteen merivoimien yhteistoiminnan rakentumisen kanssa. Tutkimusmenetelmänä kirjallisuusselvitys soveltuu taustatietojen selvittämiseen, koska tämän tutkimuksen kannalta riittävät tiedot ovat saatavissa aikaisemman tutkimuksen perusteella. Kirjallisuusselvitystä on käytetty lisäksi esittelemällä yhteistoimintaosapuolien organisaatio ja käytössä olevat joukot. Osapuolien esittelyn tarkoituksena on mahdollistaa yhteistoiminnan asettaminen kontekstiinsa.

Tutkimuksen pääasialliset koostuvat Kansallisarkiston kokoelman primäärilähteistä Jatkosodan ajalta. Tutkimusmenetelmänä on käytetty aineiston analyysia, jossa aineistona käytetään esiymmärryksen muodostamisen yhteydessä, sekä tutkimuksen edistyessä tunnistettujen arkistonmuodostajien materiaaleja. Arkistomateriaalin tutkimusmenetelmänä käytetään asiakirja-analyysia. Hypoteesia ei muodosteta, vaan arkistoaineiston sisältämät tiedot ohjaavat tutkimusta. Arkistolähteiden perusteella kerätyt tiedot analysoidaan ja muodostetaan kokonaisuuksiksi tutkimuskysymysten mukaisesti. Tiedon yhdistämisessä kokonaisuuksiksi otetaan huomioon tiedon antaneen asiakirjan konteksti, eli kuka on laatinut asiakirjan, milloin ja mistä syystä. Asiakirjan kontekstin ja sen sisältämän tiedon analysointi muodostaa merkittävän osan lähdekritiikkiä. Tutkimuskysymyksiin vastataan muodostamalla johtopäätöksiä aineiston avulla muodostetuista kokonaisuuksista.²⁷

Yhteistoimintaan liittyvät arkiston primäärilähteet kuvattiin analyysia varten. Seuraavaksi lähteen koottiin arkistonmuodostajan ja arkistoyksikön mukaan taulukkoon jokainen omalle rivilleen. Jokainen lähde analysoitiin tutkimuskysymyksen mukaisen käytettävyytensä mukaan ja varustettiin asiasanoilla (mm. vuosi, aselaji, toimita, organisaatio). Lähteiden olennaisista kohdista kirjoitettiin lyhyt tiivistelmä. Pääosa tutkimukseen käytetystä ajasta kului lähteiden analysointiin ja luokitteluun. Tutkimus tehtiin teemoittain käyttäen apuna muodostettuja asiasanoja. Tulokset koottiin yhteen kokonaisuuksiksi ja tutkimus kirjoitettiin luvuittain.

²⁶ Rantapelkonen, Jari & Lotta Koistinen: *Pohdintoja sotatieteellisistä käsitteistä*. Sotataidon laitoksen julkaisusarja 2: Tutkimusselosteita nro 1. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki, 2016, s. 45

²⁷ sama, s. 13 ja 59

1.4 Lähteet

Tutkimuksessa käytetty lähdeaineisto koostuu kolmesta kokonaisuudesta: Kansallisarkiston kokoelmien primäärilähteet, jatkosotaa käsittelevät tutkimukset ja opinnäytteet, sekä julkaistu kirjallisuus. Tutkimuksia, opinnäytteitä ja kirjallisuutta käsitellään alaluvussa 1.5.

1.4.1 Kansallisarkiston primäärilähteet

Tutkimuksessa käytetyt arkistolähteet koostuvat pääosin kansallisarkiston Merivoimien arkistonmuodostajien kokoelmista. Tärkeimmät niistä ovat Merivoimien esikunnan ja erityisesti sen operatiivisen osaston arkistot, sekä laivaston esikunnan arkistot. Tutkimuksen kannata tärkeimpiä asiakirjalähteitä ovat Merivoimien esikunnan ja Laivaston esikunnan erilaiset käskyt, niihin liittyvät sanomat, alajohtoportaiden raportit ja kertomukset, sekä sotapäiväkirjat. Myös Päämajan merivoimatoimiston arkistoja on käytetty, sillä niihin on saatettu tallentaa Merivoimien arkistoista puuttuvia asiakirjoja. Merkittävimmät yhteistoimintaan liittyvät päätökset tuotiin usein Päämajaan ylipäällikön päätettäväksi²⁸.

Päämajan yleisesikunnan päällikön arkistot on rajattu suurelta osin pois tutkimuksen lähteistä, vaikka Yleisesikunnan päällikkö oli merkittävässä roolissa toimiessaan Saksan yhteysesikunnan (Verbindungsstab Nord) ja tämän päällikön General der Infanterie Waldemar Erfurthin yhteyshenkilönä. Mikko Karjalainen toteaa väitöskirjassaan, että Päämajassa yhteistyö saksalaisten kanssa tapahtui Yleisesikunnan päällikön kautta. Yleisesikunnan päällikkö oli yhteydessä Erfurthiin sekä Pohjois-Suomessa yhteistoimintaa hoitaneeseen yhteysesikuntaan (Yhteysesikunta Roi)²⁹. Oletuksena on, että Päämajan rooli merivoimien yhteistoiminnassa liittyy lähinnä reunaehtoihin ja linjauksiin, joiden perusteella merivoimien välistä yhteistoimintaa suunniteltiin ja toteutettiin. Yleisesikunnan päällikön arkistojen yhteistoimintaa käsittelevät asiakirjat koskevat suurimmaksi osaksi Maavoimien ja Saksan Lapissa toimivien joukkojen yhteistoimintaa, tai saksalaisten joukkojen kuljetuksia Pohjois-Suomeen. Poikkeuksen tekevät Verbindungsstab Nordin välittämät Saksan maavoimien pyynnöt ja kyselyt, joilla oli laajempi merkitys sotatoimien suuntaamiselle. Esimerkiksi Saksan asevoimien yleisesikunnan OKW:n³⁰ Verbindungsstab Nordin välittämänä esittämät kysymykset 25.1.1942. OKW halusi tietää Suomen näkemyksen Suomenlahden saarien merkityksestä, niiden valtaamisesta sekä suomalaisten

²⁸ Halme (2004), s. 13

²⁹ Karjalainen, Mikko: *Ajatuksista operaatioiksi. Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa*. Sotahistorian laitoksen julkaisusarja N:0 12, MPKK, 2012, s. 74-75

³⁰ Oberkommando der Wehrmacht

mahdollisesti saksalaisilta tarvitsemasta avusta saarien valtaamisessa³¹. Näitä kyselyitä ei käsitellä tarkemmin tässä tutkimuksessa, mikäli ne eivät liittyvät merivoimien väliseen yhteistoimintaan.

Suomen ja Saksan merivoimien yhteistoiminta on ollut monelta osin arkaluontoinen asia, mikä on nähtävissä myös yhteistoimintaa käsittelevistä primäärilähteistä. Erityisesti varovaisuus on havaittavissa asiakirjoissa, jotka on laadittu ennen Suomen liittymistä sotaan 25.6.1941. Suomen valtionjohto sekä sitä kautta Merivoimat pyrkivät pitämään ennen sotaa suunnitellun ja toteutetun yhteistoiminnan salassa todennäköisesti, koska suunnitelmallisuus ei sopinut viralliseen sanomaan Neuvostoliitosta jatkosodan aloittajana. Laajamittainen yhteistoiminta ei myöskään vahvista Suomen sodanjohdon halua näyttäytyä enemmän Saksan kanssasotijana, kuin liittolaisena alkaneessa sodassa. Suomalaiset tekivät vain vähän virallisia muistioita tai pöytäkirjoja ennen jatkosotaa pidetyistä koordinaatiokokouksista, tai ainakaan niitä ei ole säilynyt tutkijoiden käyttöön³². Neuvotteluja koskevia tietoja on saatu saksalaisten muistioista, sekä suomalaisten osanottajien usein jälkikäteen kirjoittamista muistelmista. Päämaja ja Merivoimien esikunta. ovat saattaneet antaa ohjeita alajohtoportailleen yhteistoiminnasta saksalaisten kanssa, mutta ohjeet on joko tuhottu jälkikäteen, tai ne on annettu suullisesti joko käskynantotilaisuuksissa tai puhelimitse. Poikkeuksiakin on, kuten Merivoimien komentajan 17.6. lähettämä käsky laivaston, sekä 1. ja 3. Rannikkoprikaatin komentajille otsikolla ”Suunnitelma toiminnasta merellä Saksan ollessa sodassa N-venäjää vastaan”³³.

1.4.2 Sotapäiväkirjat yhteistoiminnan tutkimuksen lähteinä

Tutkimuksen kannalta tärkeimmät sotapäiväkirjat (SPK) ovat Merivoimien esikunnan, sen operatiivisen osaston, sekä Laivaston esikunnan sotapäiväkirjat. Yksittäistapauksina on käytetty alempien johtoportaiden, kuten rannikkoprikaatien, Osasto Väinämöisen ja Kevyen Laivasto-osaston sotapäiväkirjoja.

Pasi Tuunanen on kirjoittanut vuonna 2006 valaisevan artikkelin sotapäiväkirjojen luotettavuudesta ja edustavuudesta. Hän pohtii artikkelissaan millaisia rajoituksia sotapäiväkirjojen käyttö lähteenä edellyttää. Sotapäiväkirjan pito oli käsketty jatkosodan aikana toteutettavaksi kaikissa esikunnissa ja joukoissa aina erillisen joukkueen tasolle asti. Niiden laatu on hyvin vaihtelevaa.

³¹ Verbindungsstab Nord la 204/42 g.Kdos. Kirje kenrm. Tuompolle 25.1.1942, T-15712/2 8, KA; Verbindungsstab Nord St-Qu, Kirje kenrl. Hanellille, 2.10.1941, T-15712/2 8, KA

³² mm. Jokipii (1987) s. 321–322 ja 330, Manninen (2011) s. 2–3

³³ Jokipii (1987) s. 464

Tuunanen korostaa, että sotapäiväkirjat ovat aina subjektiivisia kertomuksia. Esikunnan sotapäiväkirjaan merkitty käsky ei tarkoita, että tehtävä toteutettiin käsketyllä tavalla. Kirjojen merkinnät saattavat sisältää puutteita, vääristelyä tai jälkikäteen lisätty yksityiskohtia. Sotapäiväkirjaa oli käsketty pitää reaaliaikaisesti, mutta kiireessä merkinnät oli saatettu tehdä jälkikäteen. Myös sillä on merkitystä, kuinka hyvin vastuussa ollut kirjoittaja tunsi tapahtumat.³⁴ Artikkelin antaa hyvät perusteet sotapäiväkirjojen luotettavuuden arviointiin lähteinä.

Tuunanen mainitsevat seikat sotapäiväkirjojen rajoituksista lähteinä näkyvät Merivoimien jatkosodan aikaisissa sotapäiväkirjoissa. Merivoimien esikunnan (Meriv.E.) sotapäiväkirja on tähän tutkimukseen käytetyistä sotapäiväkirjoista monipuolisin. Se sisältää merkintöjä mm. tilanneilmoituksista, käskyistä, puhelin- ja kaukokirjoitinkeskusteluista, sekä jälkikäteen kirjoitettuja laajoja taistelukertomuksia³⁵. Sotapäiväkirjaan on kirjattu hyvin usein koonnoksia merkittävämmistä yhteistoimintaneuvotteluista Merivoimien esikunnan upseerien ja saksalaisten esikuntien henkilöstön välillä, mutta myös lyhyitä ja arkipäiväisiä puhelin- ja kaukokirjoitinkeskusteluja³⁶. Muistiin merkityt keskustelut ja neuvottelut sisältävät tämän tutkimuksen kannalta tärkeitä tietoja. Ilman sotapäiväkirjaa niistä tuskin jäänyt lähdettä käytettäväksi, muistelmia lukuun ottamatta. Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjaan merkityt asiakokonaisuudet pysyvät hyvin samankaltaisina vuoden 1943 alkuun asti.

Laivaston esikunnan sotapäiväkirja vuosilta 1941–1942 on lähteenä miltei päinvastainen Merivoimien esikunnan kirjaan verrattuna. Laivaston esikunnan sotapäiväkirjaan ei ole merkitty neuvotteluja saksalaisten kanssa tai muita keskeneräisiä asioita. Kirjan merkinnät koostuvat suorista ja valmiista käskyistä aluksille, sekä alusten liiketiedoista ja ilmoituksista. Pelkästään Laivaston esikunnan sotapäiväkirjan perusteella voisi saada kuvan, ettei Laivaston esikunta ollut juuri missään tekemisissä saksalaisten kanssa verrattuna Merivoimien esikuntaan. Yhteistoiminnan kokonaisuus hahmottuu kokonaisuudessaan vasta tarkastelemalla Laivaston käskyjä alajohtoportailleen, raportteja Merivoimien esikunnalle, sekä Laivaston esikunnassa palvelleiden upseerien muistelmia.

Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjan sisältö muuttui merkittävästi vastuullisen kirjoittajan muuttumisen yhteydessä. Kirjoittajasta ei ole merkintöjä ennen 12.7.1943, jolloin ”*Luutn. E.*

³⁴ Tuunanen, Pasi: ”*Saamani kuva on masentava*” - näkemyksiä suomalaisten sotapäiväkirjojen lähdearvosta, käytöstä ja säilyttämisestä. Tiede ja Ase 64, Suomen Sotatieteellinen Seura, Vaasa, 2006, s. 199

³⁵ Esimerkki jälkikäteen lisätystä taistelukertomuksesta on Bengtskärin taistelu: Meriv.E. SPK 1941–1941,18708. KA, digitaaliarkisto, s.237–239.

³⁶ Näitä merkintöjä on erityisesti Meriv.E:n sotapäiväkirjoissa vuosilta 1941–1943. Esim. Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2214

*Nurmi luovuttanut sotapäiväkirjan pitämisen luutn. O. Viertoselle*³⁷. Oletettavasti ohjeistus sotapäiväkirjan täyttämistä muuttui. Jokaisen päivän kohdalle on merkitty sääennuste, sekä tiedustelutiedotuksen vastaanotto³⁸, joita ei aikaisempina vuosina ollut merkitty. Vastaanotettujen ilmoitusten merkintöjen laatu ja yksityiskohtaisuus heikkenevät selvästi, eikä niihin aikaisemmasta poiketen aina merkitty tiedon lähettäjä³⁹. Yhteistoiminnan tutkimuksen kannalta suurin ero on Merivoimien esikunnan ja saksalaisten tiedon vaihtoon liittyvien ilmoitusten, puhelinkeskustelujen ja sanomien ylös kirjaamisen loppuminen. Aikaisemmin yhteyksiä saksalaisiin esikuntiin oli kirjattu sotapäiväkirjaan lähes päivittäin, mutta 12.7.1943 jälkeen ensimmäinen selkeästi määritetty yhteys saksalaisiin oli kirjattu vasta 8.11.1943. Ei ole syytä olettaa, että Merivoimien esikunnan yhteydenpito saksalaisiin esikuntiin olisi näin dramaattisesti vähentynyt⁴⁰, joten päätelen kyseessä olevan joko uudet ohjeet sotapäiväkirjan kirjoittamiseen tai vastuullisen kirjoittajan vaihtumisesta johtuva toimintatavan muutos. Lopputuloksena Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjan hyödyllisyys tutkimuksen lähteenä heikkenee.

Puuttuvat sotapäiväkirjat vaikeuttavat yhteistoiminnan tutkimista. Osa Merivoimien sotapäiväkirjoista puuttuu arkistosta, tai niitä ei ole kadonneina koskaan arkistoitu⁴¹. Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjat ovat eri osastojen ja toimistojen sotapäiväkirjoja lukuun ottamatta käytettävissä jatkosodan ajalta, mutta Laivaston esikunnan sotapäiväkirjat puuttuvat vuodesta 1943 alkaen. Vuoden 1941 kannalta olennaisen Erillisen laivasto-osaston sotapäiväkirja puuttuu kokonaan, tosin saattaa olla, ettei sitä edes pidetty osaston esikunnan hajottamisen jälkeen. Rannikkoprikaatien (RPr.) sotapäiväkirjojen laatu ja saatavuus vaihtelevat. Vuoden 1941 sotapäiväkirjosta 2.RPr., 5RPr. ja 7PRr. esikuntien, toimistojen ja linnakkeistojen kirjoja on arkistoitu. 1.RPr. kirjoista käytettävissä on vain alajohtoportaiden kirjoja ja 3.RPr:n kirjat puuttuvat kokonaan. Vuodesta 1942 lähtien Itä-Suomenlahden, Saaristomerren rannikkoprikaatien kirjat ovat pääosin arkistoitu syksy -44 lukuun ottamatta, mutta Uudenmaan Rannikkoprikaatin sotapäiväkirjat vuodelta 1942 puuttuvat kokonaan.

³⁷ Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2574. Kirjoittaja on saattanut vaihtua myös tätä ennen, mutta sitä ei välttämättä ole merkitty ylös. SPK on kirjoitettu koneella, joten kirjoittajan vaihtumista ei voi myöskään päätellä käsialan muuttumisesta.

³⁸ Meriv.E. tiedustelutiedotus ilmestyi kerran päivässä. Tiedotuksia löytyy arkistosta mm. Meriv.E. T-22110/27 F:5 sal

³⁹ Esim. Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2670, 2672, 2674 ja 2690. Tietojen tarkkuudesta päätellen ne perustuvat saksalaiseen tilannetiedotukseen tai radiosanomaan, eivät rannikkoprikaatien omiin havaintoihin.

⁴⁰ Tosin mm. Väyrynen, Pentti: *Komentosuhteiden vaikutus suomalaisiin ja saksalais-suomalaisiin merisotatoimiin 1941–1945*. diplomityö, Sotakorkeakoulu, 1969, sekä Halme (2004) mukaan yhteistoiminnan toteutus oli siirtynyt enemmän LE:lle. LE:n roolin kasvaminen ei selitä kokonaisuudessaan muutosta, sillä sen merkitys oli lisääntynyt jo vuonna 1942.

⁴¹ Tuunanen (2006), s. 198

Laivasto-osastojen sotapäiväkirjojen hyödyllisyys yhteistoiminnan tutkimuksessa vaihtelee suuresti. Niille on yhteistä kirjatun yhteistoiminnan lähes täydellinen puuttuminen. Osasto Väinämöisen sotapäiväkirjojen tapahtumakertomukset vuonna 1943 mahdollistavat yhteistoiminnan tai sen puutteen havaitsemisen, sillä taistelukertomukset ovat usein riittävän yksityiskohtaisia. Saksalaisalusten osallisuus tapahtumiin tulee esiin taistelukertomuksissa ja alusten raporteissa. Kevyen laivasto-osaston sotapäiväkirjat vuosilta 1942–1943 sen sijaan mainitsevat saksalaiset vain muutaman kerran, eivätkä käsittele yhteistoimintaa yhtä mainintaa lukuun ottamatta. Taistelukertomukset ovat hyvin suppeita, eivätkä mahdollista yhteistoiminnan tarkastelua. Kummankaan osaston sotapäiväkirjaan ei ole merkitty neuvotteluja saksalaisten kanssa, tosin Osasto Väinämöisen sotapäiväkirja paljastaa epäsuorasti ainakin joitakin neuvotteluja tapahtuneen. Mainintoja yhteistoiminnasta saattaisi löytyä alemman tason sotapäiväkirjoista, mutta tutkimukseen käytössä ollut aika ei mahdollistanut niiden käyttöä lähteinä.

Sotapäiväkirjat sisältävät epäilyttävän vähän mainintoja saksalaisten toiminnasta ajalta ennen operaatio ”Barbarossan” aloitusta. Merivoimien esikunnan sotapäiväkirja vuodelta 1941 alkaa 16.6.1941, mutta ensimmäinen maininta saksalaisista on vasta 22.6., jolloin Päämajan viestissä todetaan lakonisesti ”*Sota Saksan ja Venäjän välillä alkanut 22.6. klo 03.00*”⁴². Seuraava merkintä on päivätty 25.6. eli Suomen liittyttyä sotaan, jolloin aiheena oli saksalaisten käsky omille laivastovoimilleen koskien vihollisalusten kaappaamista ja ohjaamista Saksan tai Suomen satamiin⁴³. Laivaston esikunnan sotapäiväkirja ei mainitse saksalaisia ennen Suomen liittymistä sotaan. Kuitenkin laivaston alukset ovat olleet tekemisissä saksalaisten alusten kanssa 11.6.1941 alkaen, jolloin Kriegsmarinen ensimmäiset osastot saapuivat Suomen aluevesille⁴⁴. Rannikkolaivasto aloitti sotapäiväkirjan pidon 21.6., mutta ensimmäinen yhteistoimintaa koskeva käsky on kirjattu 26.6.⁴⁵. Rannikkojoukkojen sotapäiväkirjat sodan alusta sen sijaan sisältävät enemmän tietoja saksalaisista. Saaristomerellä aluevastuussa olleen 5. Rannikkoprikaatin sotapäiväkirjan mukaan 21.6. prikaati asetti yhdysupseerin Ispoisten radioasemalle⁴⁶. Kyseessä oli Saksan merivoimien Turkuun perustama asema⁴⁷. Se on mahdollisesti ensimmäinen merivoimien välisestä yhteistoiminnasta kertova merkintä säilyneissä Merivoimien sotapäiväkirjoissa⁴⁸.

⁴² Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 25

⁴³ sama, s. 40

⁴⁴ Jokipii (1987), s. 71

⁴⁵ Rannikkolaivasto, SPK, 1941–1941, 21422, KA, jakso 7. (SPK on kirjoitettu käsin ruutuvihkoon, eikä sivuja ole numeroitu.)

⁴⁶ 5. Rannikkoprikaati, SPK, 1941–1941, 21511. KA, s.12

⁴⁷ Jokipii (1987), 453

⁴⁸ Yksittäisten alusten sotapäiväkirjoissa tai laivapäiväkirjoissa saattaa olla merkintöjä saksalaisista, mutta niitä ei ole tarkastettu tähän tutkimukseen liittyen.

Lähteiden puuttumisesta huolimatta tuntuu varsin epätodennäköiseltä, ettei yhteistoimintaa olisi ohjeistettu sodan alussa tarkemmin. Kaikkia ohjeita ja käskyjä ei nähtävästi kirjattu sotapäiväkirjoihin, kuten esimerkiksi aiemmin mainittu Merivoimien komentajan 17.6. lähettämä kirje laivaston-, sekä 1. ja 3. Rannikkoprikaatin komentajille. Käskyn vastaanottoa ei voida todeta ko. yhtymien sotapäiväkirjoista. Esikunnat merkitsivät sotapäiväkirjoihin asioita eri tarkkuudella. Tähän saattaa olla syynä eri yhtymien ja joukkojen erilaiset ohjeet sotapäiväkirjan pitoon ja erot kirjoittajien huolellisuudessa ja sääntillisyydessä. On myös mahdollista, että yhteistoimintaan saksalaisten kanssa liittyvien asioiden kirjaamien sotapäiväkirjoihin oli erikseen kiellettyä ennen Suomen liittymistä sotaan.

Kokonaisuutena Merivoimien sotapäiväkirjat eivät muodosta kattavaa kuvaa yhteistoiminnasta, mutta niiden käyttö yhdessä muiden primäärlähteiden kanssa tukee hyvin kokonaiskuvan muodostumista. Tuunasen mukaan ”Sotapäiväkirjat muodostavat ikään kuin perusaineksen, jonka ympärille kaivataan lihaa.” Lähdekritiikkiä soveltamalla ja sotapäiväkirjoja toisiinsa ja muihin lähteisiin vertaillen ne ovat hyödyllistä lähdeaineistoa tutkimukselle⁴⁹. Kuvaus kertoo hyvin, miten sotapäiväkirjoja on käytetty tässä tutkimuksessa.

Professori Mauno Jokipiin mukaan saksalaisten sotapäiväkirjoista koottu näkemys osoittaa, että merivoimien välinen yhteistyö oli organisoitu varsin pitkälle ennen sotatoimien alkua⁵⁰. Saksalaisten sotapäiväkirjojen puuttuminen tämän tutkimuksen lähteistä heikentää tutkimuksen kokonaiskuvaa yhteistoiminnasta ja monet yksityiskohdat jäävät puuttumaan⁵¹. Valitettavasti tutkimukseen käytettävissä ollut aika, sekä tutkijan heikko saksan kielen taito estivät saksalaisten lähteiden laajemman käytön.

Tutkimuksessa käytetyt sotapäiväkirjat ovat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta saatavilla digitoituna Kansallisarkiston digitaaliarkistosta osoitteessa digi.narc.fi. Tässä tutkimuksessa on viitattu sotapäiväkirjoihin sivunumeron tai digitointijakson tarkkuudella. Sotapäiväkirjojen ulkoasu vaihtelee konekirjoitetusta kansiosta ruutuvihkoon, eikä kaikissa kirjoissa ole sivunumerointia. Näihin kirjoihin viitattaessa on tässä tutkimuksessa käytetty digitoidun sotapäiväkirjan digitaaliarkiston jaksonumeroa.

1.4.3 Aikaisempi tutkimus

⁴⁹ Tuunanen (2006), s. 214

⁵⁰ Jokipii (1987), s. 453

⁵¹ Esimerkkinä Jokipii mainitsee, että laivaston alukset järjestivät saksalaisten miinalaivojen merenkulkuhenkilöstölle tutustumismatkoja Saaristomerellä. Lisäksi suomalaisalukset veivät ryhmän saksalaisia tutustumaan Bengskäriin, josta oli helppo tähyttää Hangon vuokra-alueelle. Vastaavaa toimintaa ei ole kirjattu säilyneisiin suomalaisiin sotapäiväkirjoihin. Jokipii (1987), s. 458

Suomen ja Saksan suhdetta toisen maailmansodan aikana on tutkittu runsaasti, mutta merivoimien yhteistoimintaa pääaiheenaan käsitteleviä tutkimuksia on varsin vähän. Uusimmat niistä ovat Jyrki Halmeen kaksi opinnäytetyötä. Halme on käsitellyt esipuseerikurssin tutkielmassaan vuodelta 2002 Suomen ja Saksan laivaston yhteistoimintaa sukellusveneentorjunnassa jatkosodan aikana sekä kokonaisuutena laivastojen yhteistoimintaa Maanpuolustuskorkeakoulun Täydennyskoulutusosaston tutkielmassaan *Suomen ja Saksan laivastojoukkojen yhteistyö Jatkosodassa 1941–1944* vuonna 2004. Halmeen tutkimukset käsittelevät Suomen ja Saksan merivoimien yhteistoiminnan eri puolia jatkosodassa. Painopiste on otsikon mukaisesti laivastojoukkojen yhteistyössä, mutta tutkimus sivuaa lyhyesti myös Saksan laivaston ja suomalaisten rannikkojoukkojen ajoittaista yhteistyötä. Tutkimusongelma on: ”*Millaista yhteistyötä suomalaisten ja saksalaisten laivastovoimilla oli Jatkosodan aikana?*” Alatutkimusongelmat: ”*Millainen uhka Neuvostoliiton Itämeren laivasto oli Suomelle ja Saksalle 1941–1944. Millaisia tuloksia se saavutti jatkosodassa? Miten yhteistyö Merivoimien välillä toteutettiin ja miten siinä onnistuttiin?*”⁵²

Halme käsittelee tutkimuksessaan merivoimien yhteistyötä sotatoimissa ja niiden tukitoimissa. Sukellusveneentorjunta saa eniten tilaa tutkimuksessa. Tutkimus ei ole täysin kattava kaikkien käsiteltyjen sodan osa-alueiden kohdalla, mutta se antaa yhteistoiminnasta yleiskäsityksen. Halme käsittelee aiheita myös yhteistoiminnan suunnittelun sekä toteutuksen näkökulmasta eri organisaatiotasolla. Tutkimuksessa on käsitelty erillisissä luvuissaan tukitoimia, kuten materiaaliyhteistyötä, luotsausta, karttapalvelua, tukeutumista, koulutusta sekä viesti- ja johtamisyhteyksiä, koodistot mukaan luettuna.

Toinen yhteistoimintaa käsittelevä tutkimus on Pentti Väyrysen yleisesikuntakurssin diplomityö *Komentosuhteiden vaikutusta suomalaisiin ja saksalais-suomalaisiin merisotatoimiin vuosina 1941–1945* vuodelta 1969. Väyrysen kysymyksenasettelu on lähellä tätä tutkimusta, tosin hän painottaa Suomen merivoimien organisaation ja johtosuhteiden vaikutusta merisotatoimiin. Yhteistoimintaa käsitellään vain yhtenä osatekijänä. Väyrynen haastatteli tutkimukseensa Merivoimien sodanaikaista johtohenkilöstöä⁵³. Väyrysen tutkimuksessa on joitakin virheitä

⁵² Halme (2004), s. 1

⁵³ Haastattelut: kenraali Valve, kontra-amiraali Rahola, Kommodorit Enkiö, Kijanen, Pukkila, Saukkonen, sekä komentaja Wikberg. Halme on käyttänyt tutkimuksessaan Väyrysen haastatteluja. Haastattelujen materiaali on nykyisin kadonnut, joten niistä on käytössä vain Väyrysen ja Halmeen (ja muiden tutkimukseen viitanneiden) tutkimuksissaan käyttämät tiedot. Hyvä viittaustapa edellyttäisi primäärilähteen käyttämistä, mutta tässä tapauksessa se ei ole haastattelumateriaalin katoamisen myötä mahdollista. On mahdollista, että haastatteluihin viittaaminen välillisesti hämärtää jonkin verran haastateltavien alkuperäistä kertomusta.

Kriegsmarinen organisaation ja johtosuhteiden kohdalla, mutta ne eivät vaikuta joitakin yksityiskohtia lukuun ottamatta tutkimuksen kokonaisuuteen. Matti Mäkisen sotakorkeakoulun diplomityö *Merivoimiemme operatiivinen ja taktinen johtamistoiminta vuosina 1941–1944*, sivuaa Merivoimien yhteistoimintaa Kriegsmarinen kanssa. Myös Mäkinen haastatteli ja teki kyselyn valituille sotatoimiin osallistuneille Merivoimien upseereille tutkimustaan varten vuonna 1980.

Haastattelujen kautta saadut tiedot yhteistoiminnasta ovat ainutkertaisia ja sisältävät useissa kohdin yksityiskohtia, joita ei ole saatavissa arkistolähteistä. Samalla näiden tietojen tarkastaminen ja arviointi on vaikeaa, tosin haastateltavat ovat saattaneet kertoa vastaavia tietoja myös omissa kirjoituksissaan tai toisissa haastatteluissa.

Suomen ja Saksan merivoimien yhteistoimintaa jatkosodan aikana kuvataan tutkimuksissa ja julkaisuissa laajasti, mutta se on ollut harvoin tutkimustenpääaiheena. Suuri osa yhteistoimintaa käsittelevästä tutkimuksesta liittyy laajempaan kokonaisuuteen, kuten jatkosodan syntyyn ja Suomen ja Saksan suhteiden kehittymistä käsittelevään tutkimuskokonaisuuteen.

Jatkosodan syttymiseen johtaneista tapahtumista, sotilasyhteistyön alkamisesta, sekä suomalaisten käsityksistä saksalaisyhteistyöstä on sodanjälkeisessä tutkimuksessa ollut merkittävääkin erimielisyyttä tutkijoiden välillä. Kuva tapahtumista on selkeytynyt 1980-luvun lopulta alkaen, kun tärkeimmät saksalaiset ja suomalaiset lähteet ovat olleet käytössä. Timo Soikkasen artikkeli vuodelta 2007 selventää Suomen ja Saksan suhteiden tutkimuksen kehitystä ja tuloksia⁵⁴. Koska tämän tutkimuksen pääosissa on merivoimien yhteistoiminta, ei sodan syntyyn liittyvään keskusteluun oteta kantaa. Professori Mauno Jokipii on tutkinut Suomen ja Saksan poliittista ja sotilaallista lähentymistä. Jokipii on julkaissut useita artikkeleja ja tutkimuksia, joista tässä tutkimuksessa on käytetty pääosin vuonna 1987 julkaistua *Jatkosodan synty*-teosta. Jokipiin teos on kattavuudessaan hyvä lähde Suomen ja Saksan suhteisiin välirauhan aikana. Merivoimien yhteistoiminnan tutkimuksen kannalta on hyödyllistä, että Jokipii on käyttänyt teoksensa lähteinä useasti saksalaisia arkistoja ja sotapäiväkirjoja. Ne sisältävät paljon yksityiskohtia kevään 1941 neuvotteluista, joita ei löydy suomalaisista primäärilähteistä. Professori Ohto Mannien on käsitellyt samaa aihekokonaisuutta useaan otteeseen, mm. Sotilasaikakauslehdessä julkaistut *Meren Pohjaan Vai Ruotsin Turviin: Punalippuinen Itämerenlaivasto Puntarissa*

---

⁵⁴ Soikkanen, Timo: *Objekti vai Subjekti? Taistelu jatkosodan synnystä*. Teoksesta *Sodan Totuudet*. Yksi suomalainen vastaa 5,7 ryssä. Toimittanut Markku Jokisipilä, Ajatus kirjat, Helsinki 2007

1941 (1997) ja *Ollaanko Sodassa? Jatkosodan Alku Merellä* (2017). Yhteistyön taustoja käsitellään myös useissa vanhemmissa ja artikkeleissa, kuten Mikola, K.J. *Vuosien 1940–1941 suomalais-saksalaisen yhteistoiminnan tarkoitusperien ja muotojen tarkastelua* vuodelta 1967.

Yhteistoiminta näyttäytyy yhtenä osa-alueena useissa sodanajan Puolustusvoimien johtamista käsittelevissä tutkimuksissa. Apulaisprofessori Mikko Karjalainen tutki osana väitöstutkimustaan *Ajatuksista operaatioiksi* Päämajan johtamistoimintaa. Tutkimuksessa käsitellään Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelua ja Päämajan osuutta yhteistoimintaan saksalaisten kanssa. Tutkimuksessa kuvataan Päämajan ja Merivoimien suhdetta operaatioiden suunnittelussa, kuten myös Antti-Veikko Haimilan Pro Gradu-tutkimuksessa *Päämajan ja merivoimien suhde rannikolla suoritettujen operaatioiden suunnittelussa ja toimeenpanossa jatkosodassa* vuodelta 2013. Vaikka tämä tutkimus käsittelee merivoimien välistä yhteistoimintaa, on Päämajan vaikutus siihen otettava huomioon.

Saksan ja Suomen koulutusyhteistyötä on tutkittu ainakin kahdessa pro gradututkimuksessa, joista molemmat käsittelevät suppeasti myös merivoimien koulutusyhteistyötä: Leino, Ari: *Aseveljet toistensa opissa - Suomalaisten ja saksalaisten sotilaallinen koulutusyhteistyö jatkosodan aikana 1941–1944*, Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto 1994. Ukkola, Timo: *Suomen ja Saksan koulutusyhteistyön merkitys jatkosodassa*. MPKK 2008. Pro gradu. SM50).

Tässä tutkimuksessa on käytetty useita sotatoimiin osallistuneiden upseerien kirjoittamia kirjoja ja artikkeleita, joista osa on kirjoitettu jo 50-luvulla. Ne sisältävät usein mielipiteitä, yksityiskohtia ja tarkennuksia, joita ei ole saatavissa arkistossa säilyneistä virallisista asiakirjoista. Näiden yksityiskohtien kohdalla on syytä noudattaa lähdekritiikkiä. Osa artikkeleista ovat kirjoitettu muistelmanomaisesti ja ne käsittelevät kirjoittajan omia kokemuksia ja toimintaa jatkosodan aikana, osa käsittelee sotatoimia laajemmin. On mahdollista, että muistelmien kirjoittajat ovat muistaneet tapahtumat väärin tai pyrkineet tuomaan tapahtumat esiin itselleen sopivassa valossa. Tapahtumiin osallistuneiden kirjoitusten tietoja on verrattu muihin lähteisiin niiden varmentamiseksi. Jos artikkeli on kokonaisuutena yhtenevä muiden lähteiden kanssa, voidaan olettaa myös yksityiskohtien pitävän paikkaansa, jos ne eivät ole suuresti ristiriidassa muiden lähteiden kanssa.

Jatkosodan merisotatoimiin osallistuneista upseereista tutkimuksessa käytettyjä kirjoja ja artikkeleita ovat kirjoittaneet Eino Pukkila, Kalervo Kijanen, Aimo Saukkonen, Per-Olof Ekman ja K.J. Mikola. Varsinkin Saukkonen käsittelee artikkelissaan vuodelta 1948 yhteistoimintaa saksalaisten kanssa. Hän oli yksi Merivoimien avainhenkilöistä yhteistoiminnassa ja toteaa itse

olevansa subjektiivinen käsittelemään aihetta⁵⁵. Tämä ei poista lähteen todistusarvoa tai hyödyllisyyttä, mutta subjektiivisuus on huomioitava.

Itämeren merisotatoimia käsitellään luonnollisesti myös ulkomaalaisessa kirjallisuudessa. Tähän tutkimukseen on valittu lähteiksi ulkomaalaista kirjallisuutta tavoitteena saada Saksan merivoimien näkökulma paremmin esiin, kuin mitä se tulee vain suomalaisia lähteitä käyttämällä. Poul Groosin kirja *The Naval War in the Baltic 1939–1945* on yleisesitys Itämeren sotatoimista ja se on kirjoitettu Saksan, Ruotsin ja Tanskan näkökulmista. Groos on taustaltaan tanskalainen meriupseeri. Lawrence Patersonin teos *Hitler's Forgotten Flotillas – Kriegsmarine Security Forces* on ollut yhtenä lähteenä Kriegsmarinen organisaation ja Itämerellä käytetyn aluskaluston selvittämisessä. Patersonin kirjan aiheena ovat Kriegsmarinen pienet rannikoilla toimineet alukset, jollaisia olivat suurin osa Suomen lähialueilla toimineista saksalaisaluksista. Aluksia ja niiden ominaisuuksia käsitellään myös useissa artikkeleissa, kuten Per-Olof Ekman (1993) ja Jan Klenberg (1960). Saksalaisten aluksista on käytettävissä myös sodanaikaisia arkistolähteitä⁵⁶.

Kriegsmarinen organisaatio Itämerellä muuttui useaan otteeseen sodan aikana. Sitä on käsitelty harvoin kokonaisuutena suomalaisessa kirjallisuudessa. Organisaatioon kuuluviin esikuntiin, johtoportaisiin ja osastoihin viitataan usein vain tapauskohtaisesti. Halme ja Väyrynen kuvaavat Kriegsmarinen organisaatiota yhteistoimintaosapuolien näkökulmasta. Molempien organisaatiokuvaukset sisältävät pieniä virheitä. Walter Lohmanin ja Hans Hilderbrandin teos *Die Deutsche Kriegsmarine 1939–1945* vuodelta 1956 on usein viitattu lähdeteos Kriegsmarinen organisaatioista. Tämä kolminiteinen, kattava, saksankielinen teos esittelee Kriegsmarinen organisaation ylimmästä esikunnasta yksittäisen aluksen tasolle. Valitettavasti se sisältää varsin vähän organisaatiokaavioita. Useimmat Kriegsmarinen organisaatiota toisen maailmansodan aikana käsittelevistä kirjoista viittaavat Lohmanin ja Hildebrandin teokseen, kuten esimerkiksi Jak Mallmann Showell: *Hitler's Navy – A Reference Guide to the Kriegsmarine 1935–1945*. Teos on alun perin vuodelta 1979, mutta sen täydennetty painos ilmestyi vuonna 2007.

---

⁵⁵ Saukkonen, Aimo: *Merisodan käynnistä Suomen vesillä vuosina 1941–1944*. Artikkelit Suomi Merellä nr 18 4/48, Meriupseeriyhdistys, 1948. s. 92

⁵⁶ Esim. Muistiinpanot saksan sodanaikaisesta laivastosta. Päämaja Merivoimatoimisto (Op.2), T-15718/13 17. Aluskuvaston suurimmasta osasta Kriegsmarinen 1944 Suomenlahdella käytössä olleista aluksista. Kuvasto on laadultaan epätasainen ja nähtävästi jäänyt kesken. Se sisältää joistakin alusluokista kuvan, tekniset tiedot, nimet ja kylkinumerot, joidenkin kohdalla vain nimet ja kylkinumerot.

Suomen Merivoimien organisaation, henkilöstön, kaluston sekä yleisten merisodan tapahtumien lähteinä on tässä tutkimuksessa käytetty mm. Maanpuolustuskorkeakoulun Historian laitoksen julkaisemaa *Jatkosodan historia osa 6*, sekä Meriupseeriyhdistyksen julkaisemaa *Suomen laivasto 1918–1968* osaa 2. Merivoimien kalustoa ei ole tarpeen esitellä tässä tutkimuksessa, sillä se on kuvattu kattavasti useissa kirjoissa ja artikkeleissa.

Merivoimien ja Kriegsmarinen välistä yhteistoimintaa on tutkittu vain vähän useimpien merisodan alueiden näkökulmasta, pois lukien Halmeen yhteistoimintaa sukellusveneentorjunnassa käsittelevä tutkimus. Miinasodankäynti muodosti suuren osan molempien merivoimien toiminnasta Jatkosodan aikana. Vaikka miinoitusta ja miinanraivausta onkin käsitelty tutkimuksessa laajasti, tutkimusta ei ole tehty miinasodankäynnin yhteistoiminnan näkökulmasta. Yhteistoimintaa ei ole laajemmin tutkittu rannikkojoukkojen, huollon ja tukeutumisen, tai tilannekuvan muodostamisen näkökulmasta. Tomi Kivenjuuri on laatinut kadettitutkielmansa vuonna 2000 Suomalaisesta saattuetoiminnasta toisessa maailmansodassa. Tutkielma ei sisällä mainintoja yhteistoiminnasta saattopalvelussa lukuun ottamatta yksittäisiä mainintoja sukellusveneen etsinnästä. Saattopalvelu toteutettiinkin pääsääntöisesti molempien merivoimien itsenäisin toimenpitein ilman merkittävää yhteistoimintaa.

1.5 Käsitteet

Tutkimuksessa on pyritty käyttämään jatkosodan aikaisia käsitteitä ja niiden sodanaikaisia merkityksiä. Tavoitteena on kuvata yhteistoimintaa aikalaiskäsittein, vaikka ne osin poikkeavat nykyisin käytössä olevista. Tästä syystä tutkimuksessa ei puhuta ”pintatorjunnasta” tai ”sukellusveneen torjunnasta” vaan niiden sijaan käsitellään ”hyökkäyksistä vihollisen laivastovoimia vastaan” sekä ”sukellusveneen etsintää”. Sopivan aikalaiskäsitteen puuttuessa on käytetty lähintä vastaavaa nykyaikaista käsitettä.

Tutkimuksen tärkeimmät käsitteet ovat alaluvussa 1.1. esitelty **merivoimien välinen yhteistoiminta**, sekä **sotatoimi**. Sotatoimella tarkoitetaan omien joukkojen aktiivista toimintaa vihollista vastaan. Se voi olla laaja ja pitkäkestoinen operaatio, kuten miinasulkujen vartiointi tai sukellusveneen etsintä. Sotatoimi voi myös olla yksittäinen taistelu tai tapahtuma, kuten miinanlasku tai torpedoveneiden partiomatka. Aikalaislähteissä sotatoimista käytetään joissain tapauksissa käsitettä ”operaatio” merkityksen säilyessä muuttumattomana.

Jatkosodan aikana ei ole ollut käytössä **tilannetietoisuuden** kokonaisuuden kattavaa käsitettä. Tässä tutkimuksessa tilannetietoisuudella tarkoitetaan kaikkia toimia, joilla tiedot omien, liittolaisten ja vihollisen toiminnasta hankitaan ja jaetaan johtoportaiden, sekä tietoa tarvitsevien

joukkojen käyttöön. Aikalaiskäskyissä käytetään termejä, kuten ”alusten liikkeiden ilmoittaminen”, ”vihollisen toiminnasta ja havainnoista ilmoittaminen”, ”tiedon välittäminen”, ”tiedustelutieto” käsiteltäessä tilannetietoisuuden kokonaisuutta. Tutkimuksessa käytetään ”tilannetietoisuus” käsitettä yhdistämään tilannetiedon kokonaisuuden eri osat. Tilannetietoisuus on tehokkaan johtamisen edellytys, joka korostuu erityisesti yhteistoiminnan johtamisessa. Koska Itämeren merisotatoimilla ei ollut yhteistä johtoa, tiedon jakamiseen yhteistoimintaosapuolille jouduttiin näkemään paljon vaivaa.

Tutkimuksessa käytetään Kriegsmarinen organisaatioista ja sotilasarvoista niiden alkuperäisiä, saksankielisiä nimityksiä. Tavoitteena on varmistaa, etteivät samankaltaiset nimet sekoitu keskenään. Suomennosta käytetään ainoastaan, mikäli johtoportaalte tai organisaatiolle on olemassa vakiintunut tai tarkka suomennos. Joissakin teoksissa käytetään Kriegsmarinen johtoportaiden nimistä vain käännöksiä. Niistä ei aina pysty päättämään, mistä johtoportasta on kyse.

Tutkimuksessa on käytetty suomalaisten ja saksalaisten sodan aikana käyttämiä lyhenteitä. Lyhentämiseen ei tuolloinkaan ollut tarkkoja ohjeita, joten samaa sanaa on mahdollista lyhentää usealla eri tavalla. Tutkimukseen on valittu joko vakiintunut tai yksinkertaisin käytetty lyhenystapa. Lyhenteet ovat aiheuttaneet varsinkin sotapäiväkirjojen pitäjissä tiettyä ”sotaväsymystä” ja yleisimmillä lyhenteillä on taipumusta yksinkertaistua ajan myötä. Esimerkiksi Führer der Torpedoboote lyhennettiin joko ”F.d.T” tai ”FdT”, Marineverbindungsstab Finland ”M.V.S.t.” tai ”MVSt.” Lista lyhenteistä ja sotilasarvoista on liitteenä 1.

2 YHTEISTOIMINNAN TAUSTAT JA OSAPUOLET

2.1 Merivoimien yhteistoiminta käynnistyi ennen sodan alkua

Suomen ja Saksan merivoimien yhteistoiminnan käynnistyminen liittyy kiinteästi valtioiden suhteiden lähentymiseen loppuvuodesta 1940 alkaen, sekä erityisesti sotilaiden välisten neuvotteluiden tuloksiin. Saksa oli suhtautunut 23.8.1939 Neuvostoliiton kanssa allekirjoitetusta hyökkäämättömyyssopimuksesta (Molotov-Ribbentrop-sopimus) lähtien nihkeästi Suomeen, mutta tämä asenne alkoi hiljalleen muuttua loppuvuodesta 1940. Lähentymiseen on monia syitä, joista merkittävimmät ovat Hitlerin päätös rikkoa Saksan Neuvostoliiton kanssa allekirjoittama hyökkäämättömyyssopimus ja aloittaa valmistelut Neuvostoliittoon hyökkäämistä var-

ten. Operaatio ”Barbarossaksi” myöhemmin nimetyn hyökkäyksen alustava suunnittelu aloitettiin Saksan asevoimien yleisesikunnassa OKW:ssa⁵⁷ 29.7.1940 ja varsinaisen suunnittelun käynnistänyt ”Ohje 21” annettiin 18.12.1940.⁵⁸

”Barbarossa”-operaation valmistelujen lisäksi Saksan toteuttama Tanskan ja Norjan 9.4.1940 voidaan nähdä osasyynä Saksan kiinnostukseen Suomea kohtaan. Suomen kautta olisi mahdollista huoltaa ja täydentää Saksan Norjassa olevia joukkoja. Huomattava osoitus maiden suhteiden muutoksesta tapahtui, kun Suomi salli saksalaisten sotilaiden kauttakulun alueensa läpi Norjaan. Suomeen perustettiin Päämajan käskystä erillinen kauttakulkuorganisaatio hoitamaan asioita saksalaisten kanssa. Sopimus ja Saksan joukot nähtiin Suomessa tasapainottavana tekijänä suhteessa Neuvostojoukkoihin ja näiden kuljetuksiin Hangon vuokra-alueelle.⁵⁹

Päämaja tarkasti suomalaisen kauttakulkuorganisaation tehtäviä 17.10.1940 annetussa käskyssä, jossa myös merivoimien osuus järjestelyistä tarkennettiin. Merivoimien esikuntapäällikkö, kommodori Sundman määrättiin merikuljetusten vastaanottajaksi yhdessä Pohjanmaan meripuolustuksen esikunnan ja alueen Suojeluskuntapiirien kanssa. Kuljetukset toteutettiin lähinnä Pohjanlahden satamiin. Pohjanlahden rannikkojoukkojen tehtäväksi määrättiin saksalaisten merikuljetuksien seuraaminen.⁶⁰ Käytössä olleiden lähteiden perusteella Merivoimat eivät osallistuneet muulla tavoin saksalaisten kuljetusten toteuttamiseen, eikä joukkojen välistä yhteistoimintaa ollut satamajärjestelyitä lukuun ottamatta. Kuljetuksiin osallistuneilla henkilöillä saattoi olla merkitystä tulevan yhteistoiminnan kannalta, sillä kommodori Sundman oli merkittävässä osassa yhteistoiminnan suunnittelussa ennen jatkosodan alkua vuonna 1941, sekä sodan aikana. Sundman oli toki tätä aikaisemminkin Merivoimien esikuntapäällikkönä ollut tekemisissä saksan merivoimien edustajien kanssa.

Neuvostoliitto painosti Talvisodan päättymisestä lähtien Suomea monelta suunnalta ja Hangon vuokra-alue oli Suomelle selkeä uhka. Britannian halu ja kyky auttaa Suomea oli vähäinen ja se jopa vaikeutti Suomen asemaa estämällä kauppaa-alusten pääsyn Petsamon satamaan. Saksa alkoi näyttää Suomen ainoalta vaihtoehdolta saada apua Neuvostoliittoa vastaan. Saksassa oli myös mahdollisuuksia toteuttaa Suomen ulkomaankauppaa ja turvata valtion tarvitsema elintarviketuonti. Suomi oli riippuvainen viljan tuonnista ulkomailta. Ohto Mannisen mukaan

⁵⁷ Oberkommando der Wehrmacht, Saksan asevoimien yleisesikunta.

⁵⁸ Jokipii (1987), s. 132–36

⁵⁹ sama, s. 116

⁶⁰ YE:n pääll./4 jul, PM muistio saksalaisen kauttakulkuliikenteen suomalaisesta organisaatiosta, 17.10.1940, T-15712/4, KA

Suomi pyrki tekemään kesästä 1940 alkaen jatkuvasti pieniä ratkaisuja Saksan hyväksi siinä toivossa, että Saksa takaisi Suomen itsenäisyyden⁶¹.

”Barbarossa” -suunnitelmassa oletettiin jo 1940, että Suomen alue on Saksan käytössä ja Suomen puolustusvoimilta saadaan apua. Epäviralliset neuvottelut saksalaisten kanssa alkoivat jo loppuvuodesta 1940, jolloin kenraali Paavo Talvela vieraili Saksassa kaikkiaan neljä kertaa⁶². Suomi saa vahvan vihjeen Saksan aikeista Neuvostoliiton suhteen, kun yleisesikunnan päällikkö kenraali Erik Heinrichs vieraili Berliinissä 30.1.1941 Oberkommando des Heeres (OKH, Saksan maavoimien esikunta)⁶³ esikuntapäällikön, Generaloberst Frantz Halderin luona. Halder kertoi suunnitelmista hyökätä Neuvostoliittoon ja tiedusteli Heinrichsiltä Suomen liikekannallepanon nopeutta⁶⁴. Suomalaisille syntyi kevään 1941 aikana selkeä käsitys Saksan aikomuksesta hyökätä Neuvostoliittoon. Saksalaisen Norjan armeijan (AOK Norwegen), sekä Luftwaffen upseerit tekevät suomalaisten avustuksella maastontiedustelua Lapissa⁶⁵.

Merivoimien johto oli tekemisissä saksalaisten kanssa jo huhtikuussa 1941, jolloin Merivoimien komentaja kenraaliluutnantti Valve ja 6 rannikkotyökistön upseeria tekevät Kriegsmarinen kutsusta opintomatkan Ranskaan. Suomalaiset tutustuvat kanaalin rintaman rannikkopuolustuksen järjestelyihin⁶⁶. Toukokuusta 1940 kesäkuuhun 1941 välisenä aikana yli 70 upseeria matkusti Euroopassa Saksan asevoimien vieraina, joten Merivoimien osaston vierailu oli osa suurempaa kokonaisuutta⁶⁷. Tutustumiset ja opintokäynnit Saksan merivoimien ja rannikkopuolustuksen kohteisiin jatkuvat myös talvikausilla vuosina 1942 ja 1943, osittain saksalaisten aloitteesta⁶⁸. Valve kävi Saksassa uudelleen toukokuun alussa, jolloin neuvotteluissa Kriegsmarinen esikunnan operatiivisen osaston, Seekriegsleitungin (SKL) johtohenkilöstön kanssa käsiteltiin mm. materiaaliasioita⁶⁹.

Suomen ja Saksan yhteistoiminnan suunnittelu käynnistyi toden teolla, kun Saksa esitti 25.5.1941 Suomelle kutsun yleisesikuntien välisiin koordinaationeuvotteluihin Salzburgissa.

⁶¹ Manninen (2011), s.1

⁶² Jokipii (1987), s. 142–143. 147

⁶³ Oberkommando des Heeres, Saksan maavoimien yleisesikunta.

⁶⁴ Visuri, Pekka: *Suomen kytkeytyminen Barbarossaan*, Sotilasaikakauslehti 3/2021, Upseeriliitto, AU-Paino, 2021, Jokipii (1987), s. 158–159.

⁶⁵ Jokipii (1987), s. 215, Manninen (2011), s.1

⁶⁶ Säämänen, Juuso: *Suurmaiinnousun uhkasta kaappaushyökkäyksen torjuntaan – Suomen meripuolustuksen maihinnousutorjuntakyvyn kehittyminen jatkosodan päättymisestä 1960-luvulle*. Maanpuolustuskorkeakoulu julkaisusarja 1: tutkimuksia nro 10, Juvenes Print, Tampere, 2017, s. 43-44

⁶⁷ Mikola, K.J: *Vuosien 1940–1941 suomalais-saksalaisen yhteistoiminnan tarkoituksien ja muotojen tarkastelua*. Tiede ja Ase 25. Suomen sotatieteellinen seura, Oy Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli, 1967, s. 124.

⁶⁸ Säämänen (2017), s. 44

⁶⁹ Jokipii (1987), s. 89

Neuvottelujen tavoitteena oli koordinoida maiden sotatoimia mahdollisen Neuvostoliitto vastaan käydyn sodan varalta.⁷⁰ Suomen delegaatiota johti kenraali Heinrichs, kommodori Sundman osallistui Merivoimien edustajana⁷¹. Neuvottelut olivat molemmille osapuolille hyvin tärkeitä, sillä ”Barbarossa” -operaatiosuunnitelma edellytti Suomen alueen käyttöä hyökkäys ja -tukeutumistarkoituksiin sekä sisälsi jopa tehtäviä suomalaisille joukoille. Operaatiosuunnitelma edellytti, että yhteistoimintaneuvottelut suomalaisten kanssa tuli aloittaa viimeistään neljä viikkoa ennen operaation alkua⁷².

Neuvottelujen lähtökohta oli erikoinen: Mannerheim kielsi Heinrichsiä sopimasta mitään, joten suomalaiset pystyivät vain keskustelemaan asioista vailla päätäntävaltaa⁷³. Saksalaiset esittelivät Salzburgissa Operaatio ”Barbarossa” operatiiviset tavoitteet ja päämäärät. Koska päätöksiä ei voitu tehdä, neuvotteluissa esitettiin kysymyksiä ja tehtiin ehdotuksia mahdollisista toimintatavoista. Molemmat osapuolet nostivat esille Hangon ja Ahvenanmaan alueet, mutta muuten merivoimien tai ilmavoimien asioista ei juurikaan keskusteltu. Sundmanin kuvauksen mukaan Salzburgissa hän ”katseli erään vanhannäköisen komentajakapteenin kanssa pöydällä levällä olleista kartoista Pohjanlahden satamia, joista tämä esitti kysymyksiä”⁷⁴.

Yksityiskohtaisemman neuvottelut jatkuivat 26.-7.5 Berliinissä, jossa neuvotteluosapuolena oli Saksan maavoimien esikunta, Oberkommando des Heeres (OKH). Yhteistoimintaa ja sen tavoitteita käsiteltiin nyt yksityiskohtaisella tasolla, mikä antoi suomalaisille jo varsin hyvän kuvan tulevasta sotatoimesta ja saksalaisten näkemyksen Suomelta odotettavista toimenpiteistä. Sundman vaihtoi näkemyksiä merisodan operatiivisista tavoitteista saksalaisten kanssa ja nyt keskusteltiin jo konkreettisista yksityiskohdista. Saksalaiset asettivat tavoitteeksi estää Venäjän laivaston pääsyn Itämerelle. Tämä toteutettaisiin suomalaisten ja saksalaisten laskemin miinoituksin Suomenlahden suun ja Hangon itäpuolisille alueille, sekä moottoritorpedoveneiden ja sukellusveneiden hyökkäyksillä. Saksalaiset toivovat Suomen laivaston toimivan aktiivisesti Suomenlahdella.⁷⁵ Lisäksi sovittiin saksalaisten alusten tukeutumisesta Suomen saaristoon ja niiden huoltoon liittyvistä järjestelyistä⁷⁶. Neuvotteluissa saksalaiset olivat Sundmanin mukaan erittäin huolissaan Neuvostoliiton sukellusveneiden uhkasta Itämeren liikenteelle. Turvallisen

⁷⁰ Manninen (2011), s.2, Mikola (1967), s. 133–134

⁷¹ Jokipii (1987), s. 298

⁷² Jokipii, Mauno: *Saksan ja Suomen Laivasto-yhteistyö 1941 Jatkosodan syttymiseen asti*. Sota-historiallinen aikakauskirja 1, Sotatieteellisen seuran ja Sotatieteen laitoksen julkaisuja, Helsinki, 1980, s.

27

⁷³ Jokipii (1987), s.309

⁷⁴ Manninen (2011), s.2

⁷⁵ sama, s. 3

⁷⁶ Ekman, Per-Olof: *Aseveljet kylpyammeessa, Saksan laivaston alukset Suomenlahdella 1941–1944*, Ankkuri nro 4/1993, Laivaston Kilta Ry, 1993, s. 28, sekä Jokipii (1987), s. 310 mukaan alusten tukeutumisesta Suomeen ennen sotaa sovittiin vasta Kielin neuvotteluissa 6.6.

meriyhteydet Itämerellä olivat saksalaisille ensiarvoisen tärkeitä sekä joukkojen huollon, laivaston koulutusalueiden sekä Ruotsin rautamalmikuljetusten vuoksi. Saksalaiset halusivat myös estää koko vihollislaivaston pääsyn Itämerelle. Neuvostoliiton laivaston saartaminen ja sukellusveneiden toiminnan estäminen tulivat olemaan Kriegsmarinen Suomenlahdella toteutettavien merisotatoimien tärkeimmät tavoitteet koko sodan aikana.⁷⁷

Berliinin Neuvottelujen jälkeen Heinrichs lupasi hankkia Mannerheimin ja Suomen johdon vastaukset saksalaisten kysymyksiin 3.6.1941 mennessä⁷⁸. Saksalaisilla oli jo tässä vaiheessa melko tarkka käsitys tulevan hyökkäyksen vaatimuksista, sillä laivastojoukkojen käytön suunnittelusta vastuussa ollut Marinegruppenkommando Nord oli antanut käskynsä alajohtoportaille jo 17.5.1941⁷⁹.

Koordinaationeuvotteluiden toinen kierros käynnistyi kesäkuun alussa, jolloin suomalaisilla neuvottelijoilla oli Mannerheimin lupa tehdä päätöksiä. Helsingissä 3.-5.6.1941 käydyissä neuvotteluissa sovittiin yksityiskohtaisesti yhteistoiminnasta Saksan hyökätessä Neuvostoliittoon.⁸⁰ Neuvottelut käsitelivät lähinnä maa- ja ilmavoimien toimintaa, mutta myös Hangon ja Ahvenanmaan kysymystä⁸¹. Merivoimien toimintaa käsittelevät yksityiskohtaisemmat neuvottelut järjestettiin Kielissä 6.6.1941. Suomen edustuston muodostivat kommodori Sundmanin johdolla komentajakapteeni Aimo Saukkonen (Meriv.E. operatiivisen osaston merisotatoimiston päällikkö), sekä kapteeniluutnantti Unto Juuramo (Meriv E. toimistoupseeri). Sundmanilla oli Mannerheimin valtuudet sopia asioista Salzburgin ja Berliinin neuvotteluiden pohjalta. Saksan delegaation johtajana toimi Befehlshaber in der Ostsee, Vizeadmiral Hubert Schmudt, jonka johdossa olivat pääosa Kriegsmarinen ”Barbarossaan” osallistuvista laivastojoukoista Itämerellä. Paikalla oli myös Saksan Suomen laivastoasiamies Konteradmiral Reimar von Bonin, joka oli nimetty Saksan laivaston yhteysupseeriksi Suomeen. Neuvottelujen agendana oli käsitellä Saksan operatiiviset suunnitelmat mahdollisessa sodassa Neuvostoliittoa vastaan ja selvittää, miten Suomen laivasto voisi osallistua Saksan sotatoimien tukemiseen. Suomalaisille esiteltiin Marinegruppenkommando Nordin operaatiosuunnitelma, josta käsiteltiin erityisesti miinoitusta sekä sukellusveneiden vastaista toimintaa. Saksalaiset olivat laatineet yksityiskohtaiset miinoitussuunnitelmat molempien maiden toteutettavaksi. Suunnitelma edellytti saksalaisten laivastojoukkojen tukeutumisen järjestämistä Suomessa jo ennen operaation alkua.⁸²

⁷⁷ Manninen (2011), s.2–3

⁷⁸ Jokipii (1987), s. 309

⁷⁹ sama, s. 278

⁸⁰ Karjalainen (2012), s. 91

⁸¹ Heinrichs oli jo tammikuussa 1941 esittänyt saksalaisille, että nämä valtaisivat sodan alussa Ahvenanmaan, mutta saksan sodanjohto ei tähän suostunut (mm. Manninen 2011). Ahvenanmaa jäi lopulta suomalaisten huoleksi ja se vallattiin heti operaatio Barbarossa alettua.

⁸² Jokipii (1987), s. 27, 327

Kielissä käsiteltiin käytännön asioita saksalaisten toiminnan mahdollistamiseksi Suomen alueella. Saaristossa toiminnan mahdollistamiseksi sovittiin luotsauksesta, yhteysupseerien asettamisesta aluksille, sekä saaristomerenkulun kouluttamisesta alusten merenkulkuhenkilöstölle.⁸³ Molempien laivastojen sukellusveneiden operaatioalueet päätettiin määrittää erilleen toisistaan. Tarkoituksena oli turvata sukellusveneiden toiminta ja välttää riski sukellusveneiden väärästä tunnistuksesta. Suomalaiset sukellusveneet operoivat Suomenlahdella ja Saksalaiset Suomenlahden suun alueelle laskettavien miinasulutteiden länsipuolella. Lisäksi sovittiin viestiyhteyksien järjestämisestä sekä tiedusteluyhteistyön ja radiotiedustelun käynnistämisestä. Tiedusteluyhteistyö aloitettiin Saksan esityksestä jo 15.6.1941.⁸⁴

Saksalaiset korostivat neuvotteluiden aluksi tilanteen hypoteettisuutta. Nyt keskusteltaisiin ”varmuuden vuoksi” mikäli sota mahdollisesti syttyisi.⁸⁵ Tämä kuulosta omituiselta, ottaen huomioon, että aikaisemmissa neuvotteluissa operaatiosuunnitelma oli esitelty suomalaisille, vaikka sen toteuttamista ei varmistettu. Vaikka neuvottelut käsitelivät hyvin yksityiskohtaisia suunnitelmia, eivät saksalaiset nähtävästi vieläkään olleet avoimia suomalaisia kohtaan. Suomalaiset suostuivat Saksan esityksiin kaikissa oleellisissa asioissa. Neuvottelujen tulokset muodostivat merivoimien välisen yhteistoiminnan perustan vuonna 1941.⁸⁶ Yhteistoiminnan suunnittelu ennen sodan alkua oli lähtöisin saksalaisten tarpeista ja suunnitelma noudatti Kriegsmarin suunnitelmaa suurelta osin.

Tämä yhtäällä konkreettisten pyyntöjen ja tarpeiden esittäminen yhdistettynä epämääräiseen suhtautumiseen sodan syttymisestä näyttää olleen ominaista ennen sodan alkua käydyille neuvotteluille. Salamyhkäisyys näyttäytyy vielä erityisen omituisessa valossa, sillä Suomen sotilasjohto oli varsin tietoinen Saksan hyökkäysvalmisteluista. Syy saksalaisten pidättyväisyyteen hyökkäyksen virallisessa myöntämisessä saattoi olla, ettei Suomen ja Saksan välillä ollut poliittista liittosopimusta. Lisäksi ”Barbarossan” alkamisaikaa oli jo kerran siirretty, joten sen toteutus 22.6. ei välttämättä ollut kaikille neuvotteluihin osallistuneille saksalaisillekaan varmaa.

2.2 Kanssasotija, yhteistyötä ja yhteistoimintaa

⁸³ Ekman (1981), s. 28. Halme (2004), s.12. Perustuu Aimo Saukkosen haastatteluun vuodelta 1969.

⁸⁴ Jokipii (1987), s. 328–329

⁸⁵ sama, s. 327

⁸⁶ sama, s.330. Tiedot Kielin neuvotteluista perustuvat saksalaisen osapuolen itseään varten laatimiin muistioihin. Suomalaisten muistiinpanoja ei nähtävästi ole selvinnyt, eikä neuvotteluista Jokipiin mukaan laadittu virallista pöytäkirjaa tai sopimusta.

Suomi ei halunnut näyttäytyä Saksan kanssasotijana, saati liittolaisena edes jatkosodan alussa Saksan ollessa voimakkaimmillaan. Suomen sodanjohto näytti pyrkivän välttämään tilannetta, jossa Suomi näyttäytyisi hyökkääjänä tai osallistujana hyökkäyssotaan Neuvostoliittoa vastaan. Tästä on osoituksena presidentti Risto Rytin vaatimus ennen Helsingin sotilasneuvotteluja, ettei sotatoimia aloiteta Suomen taholta. Rytin korosti samaa saksan suurlähettilään tiedustellessa 20.5.1941 Suomen osallistumista mahdolliseen Neuvostoliiton vastaiseen sotaan.⁸⁷ Saksalaisten annettiin ymmärtää, että Suomi liittyisi sotaan vasta saksan aloitettua vihollisuudet Neuvostoliittoa vastaan ja Neuvostoliiton annettua Suomelle oikeutuksen sotaan. Mannerheim kielsi samasta syystä kaikki lennot Suomesta rajan yli Neuvostoliittoon ennen sodan alkua. Kielto tuli kuitenkin myöhässä, sillä Saksan ilmavoimat oli jo ehtinyt tehdä pommituslentoja mm. Leniniin ja miinoituslentoja Suomenlahden pohjukkaan⁸⁸. Neuvostoliiton pommitettua Suomen kaupunkeja 25.6. Suomen hallitus sai haluamansa syyn ”puolustusotatoimille” Neuvostoliittoa vastaan.⁸⁹

Suomi pyrki poliittisella ja strategisella tasolla erottumaan Saksasta ja korostamaan erillistä puolustussotaa Neuvostoliittoa vastaan. Suomen ja Saksan suhdetta kuvattiin Suomen hallituksen linjan mukaisesti ”kylki kyljessä”-sotimiseksi ja valtioiden välistä suhdetta ”aseveljeydeksi”. Lisäksi käyttöön tuli termi ”erillissota” kuvaamaan Suomen osuutta alkaneeseen sotaan⁹⁰.

Todellisuudessa Puolustusvoimien yhteistoiminta saksalaisten kanssa oli suunniteltu osaksi kaikkien puolustushaarojen toimintaa ja varsinkin maavoimien välisen yhteistoiminnan luonne oli hyökkäyksellinen. Tämä on havaittavissa sodan alussa esimerkiksi saksalaisten alusten tukeutumisessa saaristoon ennen sodan alkamista, miinoitteiden laskun aikataulutuksessa ja sukellusveneiden operaatioalueiden jakamisessa. Lisäksi saksalainen yhteysesikunta MVSt. ja sen viestiyhteyksistä vastannut Kriegsmarinen viestikomppania olivat olleet Suomessa jo hyvän aikaa ennen ”Barbarossan” alkua. ”Erillissota” oli Suomen kannalta poliittisesti tarpeellinen termi jatkosodan aikana, mutta sodankäynnin todellisuutta se ei kuvaa. Paremminkin suhdetta voidaan kuvata yhteistoiminnaksi, josta molemmat osapuolet hyötyivät.

2.3 Suomen ja Saksan merivoimat Suomenlahdella ja Pohjois-Itämerellä 1941–1944

⁸⁷ Jokipii (1987), s. 321 ja 296

⁸⁸ Groos, Poul: *The Naval War in the Baltic 1939–1945*. Seaforth Publishing, Croydon, 2017, s. 140

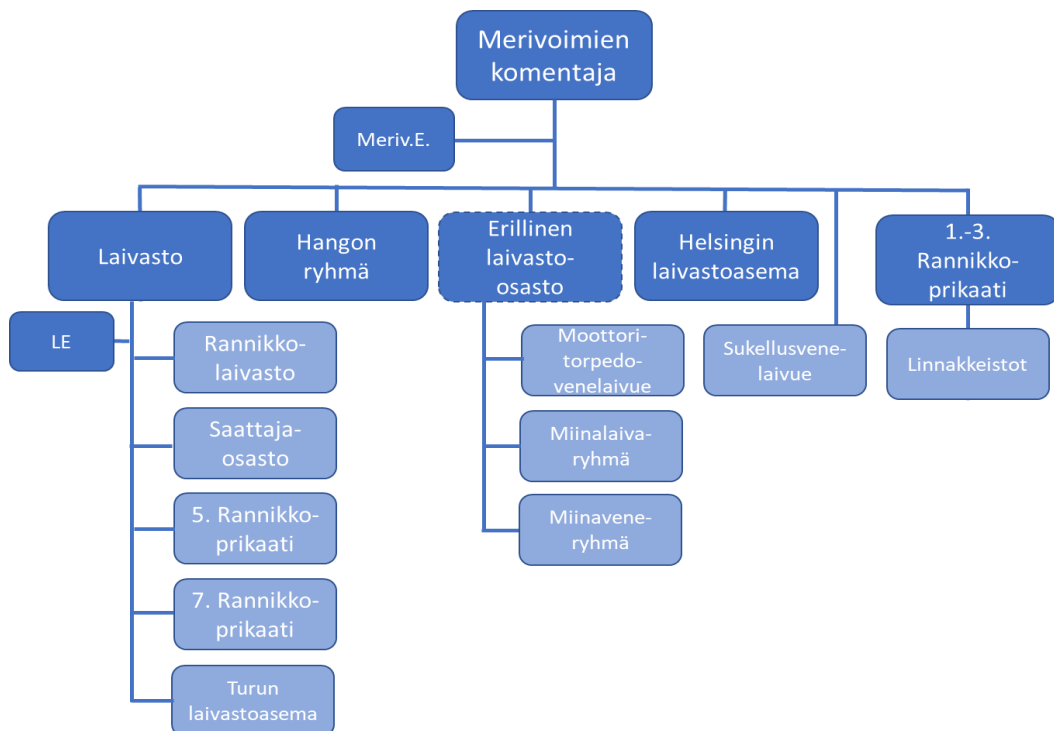
⁸⁹ Soikkanen (2007), s. 102. Tieto perustuu Verbindungsstab Nordin päällikön, General der Infanterie Waldemar Erhfurtin päiväkirjamerkintään.

⁹⁰ Soikkanen (2007), s. 102, Jokipii (1987), s. 625

2.3.1 Merivoimien organisaatio jatkosodan alussa

Merivoimat koostui jatkosodan aikana laivastojoukoista ja rannikkojoukoista. Hangon vuokra-alue rajoitti merkittävästi laivastojoukkojen liikkumista, joten ne oli välirauhan aikana jaettu kahteen osaan. Suurin osa laivastojoukoista oli sijoitettu Hangon länsipuolelle, ja ne olivat Laivaston komentajan alaisuudessa. Pääosa aluksista kuului Rannikkolaivastoon, kuten panssari-laivat ja tykkiveneet. Suomenlahden laivastojoukkoja varten oli perustettu Erillinen laivasto-osasto (Er.LOs.), jonka johdossa olivat mm. miinalaivat- ja veneet, sekä moottoritorpedoveneet.⁹¹ Merivoimien komentaja otti sodan alussa Suomenlahden laivastojoukot suoraan johtoonsa ja hajotti Er.LOs. esikunnan. Sukellusvenelaivue oli suoraan Merivoimien komentajan alaisuudessa. Erillisen laivasto-osaston päällikkö tehtävänä oli tämän jälkeen toimia paikallisena merikomentajana.⁹²

Rannikkojoukot muodostivat seitsemän aluevastaustallista rannikkoprikaatia (RPr.). Ahvenanmaalla ja Saaristomerellä toimivat 7. ja 5. Rannikkoprikaati olivat alistettu Laivaston komentajalle ja Suomenlahden 1., 3. ja 2. Rannikkoprikaati Merivoimien komentajalle. Hangon vuokra-alueen molemmilla rajoilla sijoittuva 4.RPr. oli alistettu Hangon ryhmälle. Hangon ryhmä oli Merivoimien komentajalle alistettu osasto, joka vastasi vuokra-alueen valvonnasta. Se koostui maavoimien ja merivoimien rannikkopuolustuksen joukoista.⁹³

⁹¹ Raunio et al. (1994) s.19

⁹² Kijanen, Kalervo: *Laivasto sotatoimissa*. Teoksesta Suomen Laivasto 1918–1968 osa 2, Meriupseeriyhdistys ry, Suomi Merellä-säätiö, 2008, s. 9

⁹³ Raunio et al. (1994), s.16

Kuva 3: Suomen Merivoimat elokuussa 1941⁹⁴. Kuvaan on merkitty yhteistoiminnan kannalta oleelliset alajohtoportaat. Erillisen laivasto-osaston esikunta hajotettiin kesällä ja sen laivueet siirtyivät suoraan Merivoimien komentajan alaisuuteen.

Laivastovoimien organisaatio muuttui huomattavasti vuoden 1941 aikana. Esimerkiksi Panssarilaiva Ilmarisen menetyksen jälkeen Rannikkolaivasto lakkautettiin johtoportaana ja panssarilaiva Väinämöisen ympärille muodostettiin Osasto Väinämöinen. Rannikkolaivastoon kuulunut Varmistuslaivue muutettiin tykkilaivueeksi sen siirtyessä Suomenlahdelle⁹⁵. Suomenlahdella toimivista laivastovoimista muodostettiin erillisosastot Osasto Pukkila ja Osasto Enkiö. Muutos liittyi saksalaisten kanssa suunniteltuun laivastovoimien aluejakoon Suomenlahdella, joka kuvataan tarkemmin luvussa 3.6. Tämän tutkimuksen kannalta olennaista on, että Hangon länsipuolen joukot olivat Laivaston komentajan johdossa ja Hangon itäpuoliset joukot kuuluivat Merivoimien komentajan alaisuuteen.

Merivoimien ylin johto ei vaihtunut sodan aikana. Merivoimien komentajana toimi kenraaliluutnantti Väinö Valve ja Esikuntapäällikkönä kommodori (vuodesta 1942 kontra-amiraali) Svante Sundman. Kommodori (vuodesta 1942 kontra-amiraali) Eero Rahola toimi Laivaston komentajana.⁹⁶

2.3.2 Kriegsmarinen organisaatio Suomen lähialueilla

Saksan asevoimien organisaatio Itämeren alueella oli monimutkainen. Baltiassa hyökkäävä Saksan Pohjoinen armeijaryhmä kuului OKH:n alaisuuteen. Norjassa ja Pohjois-Suomessa olevat joukot olivat Armeeoberkommando Norwegenin (AOK NORwegen) johdossa, joka taas oli OKW:n alajohtoporras⁹⁷. Lisäksi Luftwaffen Itämeren alueella toimivilla joukoilla oli omat johtoportaansa. Suomenlahden etelärannalla toimi 1. ilma-armeija (Luftflotte 1). Maarintaman organisaatiolla ei ollut merkittävää vaikutusta merivoimien väliseen yhteistoimintaan.

Kriegsmarinen operatiivinen johto oli keskitetty Merivoimien yleisesikunnan (Oberkommando der Marine, OKM) **Seekriegsleitung:lle** (SKL). Seekriegsleitung oli OKM:n operatiivinen osasto, jonka johdossa olivat eri merialueiden johtoesikunnat ja operaatioyhtymät⁹⁸. Vuonna 1941 **Marinegruppenkommando Nordin** (Gruppe Nord) vastasi Pohjanmeren ja Itämeren

⁹⁴ Raunio et al. (1994), s.19

⁹⁵ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 452

⁹⁶ Raunio et al. (1994), s.17

⁹⁷ Groos (2017), s. 170. Jokipii (1987), s. 305. OKW oli Saksan asevoimien yleisesikunta ja OKH Saksan maavoimien yleisesikunta.

⁹⁸ Saukkonen (1948), 87–88.

alueista, joilla kummallakin oli oma johtoportaansa. Gruppe Nordin komentajana toimi Generaladmiral Rolf Carls maaliskuuhun 1943 asti, jonka jälkeen Generaladmiral Otto Schniewind heinäkuuhun 1944. Esikunnan sijoituspaikkana oli aluksi Wilhelmshaven ja maaliskuusta 1943 alkaen Kiel.⁹⁹

Rannikkopuolustus

Kriegsmarinen rannikkopuolustus oli organisoitu erilleen laivastovoimista. Itämeri oli **Marinestation der Ostsee:n** vastuulla (helmikuusta 1943 alkaen Marineoberkommando Ostsee) ja se oli edelleen jaettu maantieteellisesti kahteen alueeseen. Marinestation der Ostsee esikunta sijaitsi Kielissä ja sitä johti Admiral Günther Guse, maaliskuusta alkaen 1943 Admiral Hubert Schmudt. Sen tehtävänä oli rannikon puolustus ja joukot koostuivat rannikkotykistö-, ilmatorjunta- ja jalkaväkijoukoista.¹⁰⁰

Marinestation der Ostsee:n vastuualue oli jaettu viiteen rannikon johtoportaaseen. ”Barbarossa”-operaation nopea eteneminen aiheutti muutoksia rannikkopuolustusjoukkojen organisaatiossa. Eteläisellä Itämerellä toimivat Saksan rannikon puolustuksen johtoportaat (Küstenbefehlshaber) ja valloitetusta alueesta vastasivat rannikon johtoportaat Marinebefehlshaber C ja D. Pohjoisessa vastuussa oli **Marinebefehlshaber D** (Marbef D), jonka asemapaikka oli kesäkuussa 1941 Danzigin¹⁰¹ lähellä, josta se loppuvuodesta siirtyi Tallinnaan. Nimike sisältää sekä komentajan, että esikunnan. Alueellisen komentajan vastuulle kuuluivat mm. rannikkopuolustus, satamat, telakat, kuljetus sekä laivojen saattopalvelu. Baltian valtaus toi valtavasti lisää vastuualuetta rannikkojoukoille ja tämä oli otettava huomioon rannikkojoukkojen organisaatiossa. Alue C liitettiin Marbef D:n yhteyteen marraskuussa 1941, kun taistelut olivat jo siirtyneet Suomenlahdelle.¹⁰² Samalla johtoportaan nimi muutettiin **Marinebefehlshaber Ostland**:iksi (Marberf Ostland). Syyskuussa 1943 johtoportaan nimeksi tuli Admiral Ostland ja vielä kerran kesäkuussa 1944 Kommandieren Admiral Östliche Ostsee. Komentajana toimi kaikista nimimuutoksista huolimatta sama henkilö maaliskuusta 1941 kesäkuuhun 1944, Konteradmiral (vuodesta 1943 Vizeadmiral) Theodor Burchardi.¹⁰³ Merivoimat asetti yhteysupseerin Marbef D:n Tallinnan esikuntaan lokakuussa 1941¹⁰⁴.

⁹⁹ Lohmann, Walter & Hans Hildebrand: *Die Deutsche Kriegsmarine 1939–1945*. Podzun Verlag, Bad Nauheim, 1956, s. 3/40

¹⁰⁰ Lohmann & Hildebrandt (1956), s. 1/81, 8/81; Mallmann Showell, Jak P: *Hitler's Navy – A Reference Guide to the Kriegsmarine 1935–1945*. E-kirja, Seaforth Publishing, 2009, s.140.

¹⁰¹ Nykyisin Gdansk Puolassa.

¹⁰² Mallmann Showell (2007), s.140–141.

¹⁰³ Lohmann & Hildebrand (1956), s. 1–3/87.

¹⁰⁴ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 673

Marbef C ja D:n alueet oli vielä edelleen jaettu itsenäisiin rannikkopuolustusalueisiin (Seeverteidigung) O, P, Q ja R. Seeverteidigung Q oli sodan alussa Itä-Preussissa, mutta siirtyi loka-kuussa 1941 Tallinnaan. Samalla sen nimeksi muuttui Seeverteidigung Reval¹⁰⁵ ja sen vastuualueena oli Viron rannikko. Seeverteidigung R vastuualueena oli Itäinen Suomenlahti Narvasta Leningradin rintamalle. Rannikkojoukkojen organisaatio oli suunniteltu optimistisesti, sillä R:n tehtävänä oli ottaa vastuu Suomenlahden pohjukasta Leningradin valtauksen jälkeen. Rannikkopuolustusalueet R ja Q yhdistettiin helmikuussa 1944, Puna-armeijan aloitettua suurhyökkäyksensä Leningradin rintamalla.¹⁰⁶ Marbef Ostlandin johdossa oli rannikkojoukkojen lisäksi joitakin laivastoyksiköitä, kuten vuonna 1942 muodostettu Küstenschutzflottille Ostland, sekä joitakin pienempiä tykistöaluksia¹⁰⁷.

Laivastojoukot

Kriegsmarinen laivastovoimat jakaantuivat vuonna 1941 kolmeen osaan:¹⁰⁸

- Laivasto (Flottenstreitkräfte): taistelulaivat, risteilijät, hävittäjät, torpedoveneet, S-veneet, apuristeilijät, huolto- ja koulutusaluukset
- Turvallisuusjoukot (Sicherungsstreitkräfte): Miinanraivaajat ja muut miinantorjuntaluukset, vartioaluukset, sukellusveneentorjunta-alukset, rannikon ja satamien vartioaluukset
- Sukellusveneet

Gruppe Nord alisti operaatio ”Barbarossaan” kuuluvat laivastovoimat Itämerellä Konteradmiral Hubert Schmudt:n johtoon. Schmudt, jonka tehtävänimike oli Befehlshaber der Kreuzer¹⁰⁹, tehtävänä oli ollut johtaa Kriegsmarinen risteilijöitä¹¹⁰. Niitä ei kesällä 1941 ollut montaa johdettavaksi, joten Schmudt esikuntineen toimi Itämerellä keväeseen 1942 asti nimellä **Befehlshaber der Ostsee**. Esikunta sijaitsi Swinemundessa (nykyisin Świnoujście Puolassa).

¹⁰⁵ Lohmann & Hildebrand (1956), s. 7/87.

¹⁰⁶ Mallmann Showell (2007), s. 140-141

¹⁰⁷ <https://www.axishistory.com/list-all-categories/361-germany-kriegsmarine/kriegsmarine-kommandobehoerden/6073-kommandierender-admiral-ostland>, 5.4.2021. Sivulla on lähdeluettelo, joka sisältää tässä tutkimuksessa suoraan käytettyjä lähteitä. mm. Lohmann & Hildebrandt (1956).

¹⁰⁸ Mallmann Showell (2007), s. 192

¹⁰⁹ Jokipii (1980), s. 27, Mallmann Showell (2007), s. 191-192 Kriegsmarinen laivastovoimat oli toisen maailmansodan alussa organisoitu alustyyppien mukaan, joilla oli omat johtajansa ja esikuntansa (mm. taistelulaivat, risteilijät, torpedoveneet, miinanraivaajat, vartioaluukset). Alustyyppin johtaja ei johtanut kaikkia aluksiaan, vaan alukset koottiin merioperaatioita varten erikseen osastoiksi ja alistettiin osaston johdolle.

¹¹⁰ Ekman (1993), s. 27. Kriegsmarinen tappiot olivat olleet suuria, mm. 1 taistelulaiva, 3 risteilijää ja 10 hävittäjää.

Kesäkuusta marraskuuhun 1941 Suomen alueella toimineet Kriegsmarinen yksiköt olivat **Führer der Torpedoboote**- johtoportaan (FdT) johdossa. FdT:n tehtävänimikkeenä oli Befehlshaber der Deutschen Seestreitkräfte in Finnland, eli saksalaisten laivastojoukkojen johtaja Suomessa. Laivastojoukot olivat nimellisesti Kriegsmarinen yhteysesikunta MVSt:n alaisuudessa, mutta operatiivinen johto oli FdT:lla. FdT oli Kielissä toimiva Befehlshaber in der Ostsee:n alainen. Sen komentajana toimi Kapitän zur See Hans Bütow ja esikuntapäällikkönä Korvettenkapitän Edward Wegener¹¹¹. Bütowin virkanimikkeen, torpedoveneiden komentaja, mukaisesti hänen johdossaan olivat aiemmin olleet torpedoveneet ja moottoritorpedoveneet. ”Barbarossan” alussa Bütowille alistettiin kaikki Kriegsmarinen laivastojoukot, kuuluivatpa ne nimellisesti laivastoon tai turvallisuusjoukkoihin. Tilanne oli siis sama kuin hänen esimiehensä, Konteradmiral Schmundtin kohdalla. Esikunnan alkuperäinen nimi ei vastannut sen käytössä olleita joukkoja, mutta tällä ei ollut merkitystä toiminnan kannalta.¹¹² Bütowin esikunta oli saapunut Suomeen 12.6. ja se toimi Merivoimien esikunnan ja MVSt:n läheisyydessä¹¹³.

FdT poistui Suomesta 21.10.1941 ja MVSt. otti vastaan sen tehtävät talven ajaksi. Osa Kriegsmarinen aluksista, mukaan lukien kaikki S-veneet siirtyi joulukuuhun mennessä talvehtimaan Saksaan¹¹⁴. FdT ei enää palannut Suomeen purjehduskaudella 1942 ja myös Befehlshaber in der Ostsee- esikunta siirrettiin muualle. Kriegsmarinen laivastovoimien johtoportaaksi Suomeen saapui 6.5.1942 ”Miinanetsintäosaston johtaja” **Führer der Minensuchverbände Ostland** (FdM Ost)¹¹⁵. Kriegsmarinen organisaatio Itämerellä erosi esimerkiksi Pohjameren ja Atlantin rannikon organisaatioista, joissa rannikon raivaus ja vartiointi olivat rannikkopuolustuksen tehtäviä. FdM Ost ei ollut vuonna 1942 operatiivisesti Itämeren turvallisuusjoukkojen johtajan, Befehlshaber der Sicherung der Ostsee (B.S.O) alainen, kuten yleensä miinanetsintäjoukot olivat, vaan vastasi toiminnastaan suoraan Gruppe Nordille. B.S.O sai kuitenkin antaa tehtäviä FdM Ost:lle, mahdollisesti vartiointiin ja miinanraivaukseen liittyen¹¹⁶. Syynä erityisjärjestelyyn oli, että FdM Ost johti FdT:n tapaan suurinta osaa Kriegsmarinen laivastojoukoista

¹¹¹ Lohmann & Hildebrand (1956), s. V/54; Jokipii (1980), s.44. Tässä on ristiriita Lohman & Hildebrand (1956) kanssa, joka ei mainitse Wegeneriä FdT henkilöstössä. Wegener joka tapauksessa oli paikalla ja osallistui avainhenkilönä yhteistoiminnan käytännön suunnitteluun.

¹¹² sama, s. 13/62.

¹¹³ Kijanen, Kalervo: *Itämeren sotatapahtumat vv 1941–1945*. Merisotakoulun luentomoniste kapteenikurssille, 1962, s. 1/2. Saatavilla MPKK:n kirjastosta.

¹¹⁴ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 678, 686

¹¹⁵ Ei tule sekoittaa vuoteen 1941 toimineeseen Führer der Minensuchboote Ost- johtoportaaseen, jonka vastuulla oli vain miinantorjunta. Molemmista käytetään samaa lyhennettä.

¹¹⁶ Lohmann & Hildebrand (1956), s 13/63

Käytetyt lähteet eivät anna yhtenäistä kuvaa, minkä johtoportaan alaisena FdM Ost toimi vuosina 1942–1944. Saukkonen (1948) ja arkistolähteistä (mm. Meriv.E. nr 921/Op.2.sal. Laivastovoimien sotatoimisuunnitelma v.1943, 21.3.1943, T-16324/1688, KA.) sanovat sen olleen Marinestation der Ostseen alainen. Saksalainen tutkimuskirjallisuus, mm. Lohmann & Hildebrand (1956) ja osa arkistolähteistä (mm. Meriv.E. nr 1241, 14.4.1942, Pöytäkirja 13.-14.4.42 pidetyistä yhteistoimintaneuvotteluista, T-15718/58, KA) kertovat, että FdM Ost oli Gruppe Nordin alainen ja sai tehtäviä saattopalvelukseen liittyen myös

Suomenlahden alueella¹¹⁷. Joukot koostuivat pääosin miinoitukseen, raivaukseen ja vartiointiin soveltuvista aluksista. 1.12.1943 alkaen FdM Ost:n vastuualue laajeni Königsbergiin asti. FdM Ost:n komentajana oli sodan loppuun asti Kapitän zur See (1942 alkaen Konteradmiral) Kurt Böhmer. Osaston esikuntapäällikkönä (ASTO1)¹¹⁸ toimi vuoden 1944 kesäkuuhun asti Korvettenkapitän Gustav Forstmann.¹¹⁹

Kriegsmarinen sodanjohto oli kokonaisuutena varsin monimutkainen. Organisaatioiden tehtävät ja nimet vaihtuivat sodan etenemisen ja tavoitteiden vaatimusten mukaan. Merivoimien kanssa tehtävän yhteistoiminnan kannalta katsottuna Kriegsmarinen organisaatio muutoksilla ei lopulta ollut suurta merkitystä, sillä yhteistoimintaan osallistunut johtohenkilöstö pysyi pääosin samana. Itämeren organisaatio oli muihin merialueisiin verrattuna yksinkertaisempi, sillä lähes kaikki laivastojoukot olivat saman johtoportaan johdossa. Tämä helpotti todennäköisesti sotatoimien yhteistoimintaa suomalaisten kanssa. Keskeisimmät yhteistoimintaosapuolet olivat vuodesta 1941 asti MVSt. sekä Kriegsmarinen laivastovoimia johtanut laivaston johtoporras, vuonna 1941 FdT ja keväästä 1942 Suomen ja Neuvostoliiton välirauhaan asti FdM Ost. Merivoimat tekivät suoraa yhteistyötä lisäksi Viron rannikolla toimineen saksalaisen rannikkopuolustusjoukkojen esikunnan Marbef D:n (Marbef Ostland), sekä mahdollisesti sen alajohtoportaiden kanssa.

Organisaatiomuutokset saattoivat vaikuttaa Kriegsmarine tavoitteisiin Suomen kanssa, mutta eivät yhteistoiminnan käytännön toteutukseen. Tätä saattoi edesauttaa, että lähes kaikki yhteistoimintaa hoitaneet keskeiset henkilöt pysyivät tehtävissään molemmissa merivoimissa koko sodan ajan (saksalaisilla vuodesta 1942 alkaen). Yhteistoiminnan osallistuneita henkilöitä käsitellään tarkemmin luvuissa 3–5.

Yhteysesikunnat

Suomessa toimi vuonna 1941 kaksi erillistä saksalaista yhteysesikuntaa, joiden tehtävänä oli yhteydenpito suomalaisiin ja yhteistoiminnan käytännön järjestelyjen hoitaminen. **Verbindungsstab Nord** toimi sekä OKH:n, OKW:n, sekä Luftwaffen yhteysesikuntana Suomessa. Se

---

B.S.O:lta. Saksalaislähteet ovat tässä tapauksessa uskottavampia. Suomalaisten erehdys ymmärrettävä, sillä Marinestation der Ostsee ja Gruppe Nord sijaitsivat keväästä 1943 alkaen molemmat Kielissä ja FdM Ost oli todennäköisesti paljon tekemisissä myös Marinestation der Ostseen kanssa. Yhteistoiminnan kannalta FdM Ost:n johtoportalla ei ole merkitystä.

¹¹⁷ Marberf Ostlandin alaisuudessa oli joitakin osastoja pienempiä rannikon ja satamien puolustukseen käytettäviä aluksia.

¹¹⁸ Admiralstabsoffizier 1

¹¹⁹ Lohmann & Hildebrandt (1956), s. 13/62

käsitteli pääasiassa maavoimien ja ilmavoimien asioita, sekä saksalaisten kauttakulku- ja huol-
toliikennettä Pohjois-Suomeen ja Norjaan. Se toimi General der Infanterie Waldemar Erfurthin
johtoesikuntana. Erfurth oli saapunut Suomeen jo 12.6.1941. Hänen tehtävännimikkeensä oli
”saksalainen kenraali Suomessa”. OKW muutti Erfurthin johtaman organisaation nimen
15.11.1942 annetulla käskyllä, jolloin siitä tuli **Der Deutsche General beim Oberkommando
der Finnischen Wehrmacht**¹²⁰. Käskyllä tarkennettiin samalla esikunnan organisaatiota ja teh-
täviä.

Kriegsmarine perusti oman yhteysesikuntansa, **Verbindungsstab Finnland** (MVSt.), hoita-
maan laivaston ja Suomen merivoimien yhteistoimintaa. Yhteysesikunta perustettiin alun perin
vain Operaatio ”Barbarossan” ajaksi, mutta se jatkoi toiminnassa koko Jatkosodan ajan¹²¹. Sen
komentajaksi määrättiin Saksan Suomen laivastoasiamies, Konteradmiral Reimar von Bonin.
Von Bonin oli palvellut vuodesta 1937 Saksan laivastoasiamiehenä Suomessa, joten Suomi ja
Merivoimien johto olivat hänelle ennestään tuttuja. Hän oli osallistunut Berliinin ja Kielin neu-
votteluihin sekä suomalaisten rannikkotykistöupseerien huhtikuussa tekemään opintomatkaan,
johon myös kenraali Valve osallistui. MVSt:n ASTO1 -tehtävässä palveli Fregattenkapitän
Hans-Eberhard Busch ja vuoden 1942 alusta alkaen Kapitän zur See Siegfried Kienitz¹²². Yh-
teysesikuntien sijoituspaikat oli valittu niiden pääsääntöisen yhteystoimintatason mukaan. Ver-
bindungsstab Nord sijoittui Mikkeliin Päämajan yhteyteen ja Verbindungsstab Finnland Espoo-
seen Merivoimien esikunnan välittömään läheisyyteen¹²³.

MVSt. oli sotilaspoliittisissa asioissa Seekriegsleitungin ja operatiivisissa Gruppe Nordin alai-
nen. Kuitenkin vuonna 1941 toiminut Befehlshaber in der Ostsee sai myös antaa käskyjä
MVSt:lle. Tilanne oli varsin monimutkainen, sillä MVSt. sai käskyjä aluevastuussa olevalta
Gruppe Nordilta, että tämän alaiselta, alueen laivastojoukkoja johtavalta Befehlshaber in der
Ostsee:lta. Monimutkainen kokonaisuus kuvaa hyvin MVSt:n tehtävää yhteysesikuntana eri
Kriegsmarinen johtoportaiden ja Suomen Merivoimien välillä. Jokipiin mukaan MVSt:n tehtä-
viin kuuluivat Suomen alueelta toimivien Kriegsmarinen joukkojen johtaminen, suunniteltujen
tukikohtien varustaminen, huollon ja merikuljetusten järjestäminen. Sen tehtävänä oli vuonna
1941 myös sotasaaliista huolehtiminen, kunnes Marbef D olisi siirtynyt Leningradiin. Tärkein
tehtävä oli kuitenkin yhteydenpito Suomen merivoimiin ja ohjeiden välittäminen ”Barbarossa”-

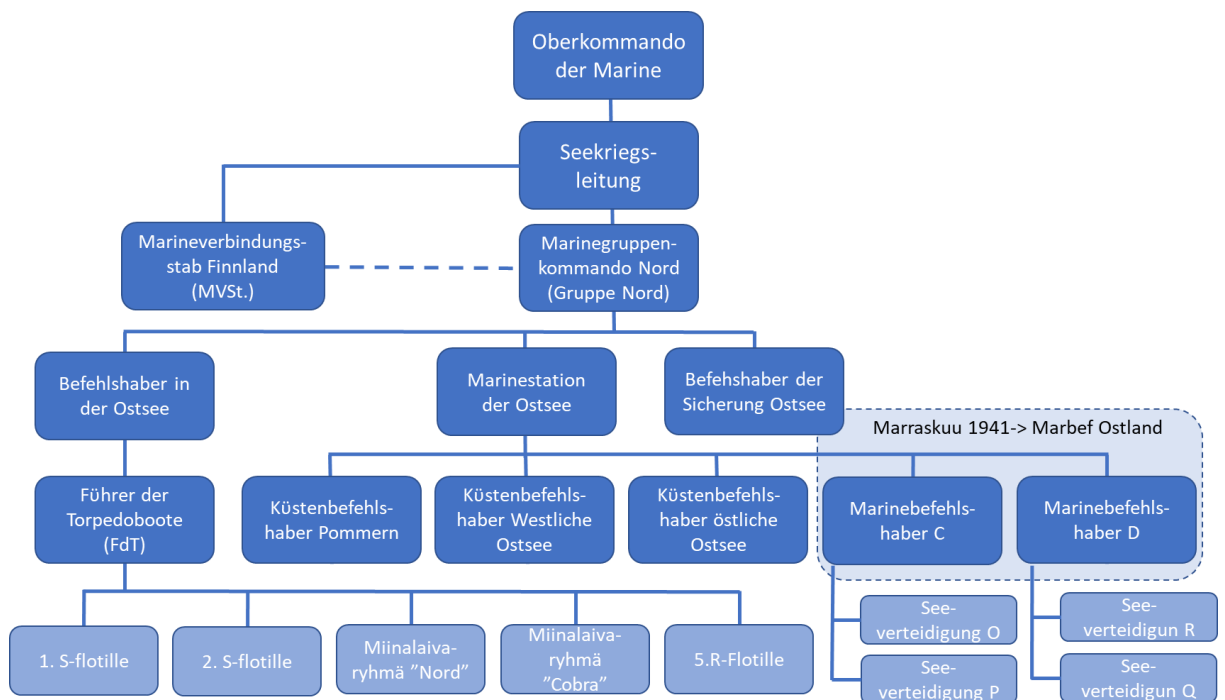
¹²⁰ Der Deutsche General beim Oberkommando der Finnischen Wehrmacht, kirje, 15.11.1942, T-
20117/11 30. KA

¹²¹ Lohmann & Hildebrand (1956) s. 10/81

¹²² Kijanan (1962), s. 2/5

¹²³ Jokipii (1980), s. 46

operaation asioissa.¹²⁴ MVSt. johtanut Kriegsmarinen laivastojoukkoja suoraan, vaan välillisesti. Kriegsmarinen laivastojoukkojen käytännön johto oli talvea 1941–1942 lukuun ottamatta FdT:n ja purjehduskaudesta 1942 alkaen FdM Ost:n vastuulla.

Kuva 4: Kriegsmarinen organisaatio Itämerellä yhteistoiminnan näkökulmasta 22.6.1941¹²⁵

Saksan käytössä olleet laivastoyksiköt Suomenlahdella 1941–1943

Kriegsmarine osoitti sotatoimiin pohjoisella Itämerellä kesällä 1941 vain keveitä voimia. Kriegsmarinen komentaja Großadmiral Erich Raeder vastusti laivaston parhaiden voimien suuntaamista Itämerelle, sillä Kriegsmarinen päävoimat haluttiin pitää Pohjanmerellä ja Norjan alueella Britanniaa vastaan. Suurempia taistelualuksia ei olisi ollut edes käytettävissä, sillä Kriegsmarine oli kärsinyt suuria tappioita vuoden 1940 Norjan miehityksessä. Taistelulaiva Bismarck oli uponnut toukokuussa 1941, ja muut taistelulaivat olivat joko korjattavana tai varusteltavana. Sukellusvenelaivaston komentaja amiraali Karl Dönitz piti sukellusveneiden käyttöä muuhun, kuin taisteluun Atlantilla sukellusveneiden väärinkäyttönä¹²⁶.

¹²⁴ Jokipii (1980), s. 43. Tiedot perustuvat saksalaiseen arkistolähteisiin, mm. MVSt:n sotapäiväkirja. Lohmann & Hildebrand (1956) s. 10/81 mukaan MVSt. olisi ollut Marinestation der Ostseen alainen. Käytössä olleiden lähteiden perusteella ei voida varmistua MVSt:n johtosuhteesta, mutta yhteysesikunnan tehtävien ja sodanaikaisen toiminnan perusteella se oli todennäköisemmin SKL/Gruppe Nord alainen. Suomalaislähteiden mukaan MVSt. oli huomattavasti useammin yhteydessä Gruppe Nordin kuin Marinestation der Ostseen kanssa. MVSt:n johtosuhteella ei ole merkittävää vaikutusta yhteistoiminnan kokonaisuuteen.

¹²⁵ Kirjoittaja koonnut useista lähteistä, mm. Jokipii (1980), s. 43; Saukkonen (1948), 87–88; Lohmann & Hildebrand (1956), s. 40/3, 54/1-2, 80

¹²⁶ Kijanen (1962), s. 1/2

Saksalla ei siis ollut Itämerellä käytettävissä suuria taistelualuksia tai merkittävää määrää sukellusveneitä. Kriegsmarininen alukset Itämerellä koostuivat laivueista pieniä, lähinnä miinan- torjuntaan ja miinoitukseen tarkoitettuja aluksia vahvistettuna laivueilla moottoritorpedo- veneitä. ”Barbarossa” suunnitelman kannalta käytössä olevat laivastovoimat olivat kuitenkin riit- tävät, sillä merisodasta Itämerellä odotettiin lyhyttä. Maavoimien hyökkäyksen oli määrä val- lata Neuvostoliiton Itämeren laivaston tukikohdat ja merimiinoituksella oli tarkoitus rajata vi- hollisen liikkumisvapautta. Neuvostoliitolla oli Saksaan ja Suomeen nähden käytössään huo- mattavasti enemmän aluksia, mukaan lukien raskaita taistelualuksia¹²⁷. Yllätys ja saksalaisten ilmailuvoima tasoitti voimasuhteita vuonna 1941¹²⁸.

Vaikka saksan laivaston päävoimat ja suuremmat alukset oli varattu taisteluun Britanniaa vas- taan Pohjanmerellä ja Atlantilla, myös Itämerellä käytettiin tarpeen vaatiessa suuria laivastoyk- siköitä. Saksalaiset varautuivat loppukesästä 1941 Neuvostoliiton Itämeren laivaston murtau- tumiseen Suomenlahdelta Itämerelle ja internoitavaksi. Tätä vastaan Kriegsmarine muodosti laivasto-osasto ”Baltenflotten”, joka jakautui kahteen ryhmään. Libauhun¹²⁹ tukeutunut ryhmä käsitti muun muassa kaksi kevyttä risteilijää. Ahvenenmerellä toimineeseen pohjoiseen ryh- mään kuuluivat taistelulaiva Tirpitz, sekä yksi raskas ja kaksi kevyttä risteilijää saattoaluksi- neen. Itämeren laivasto vetäytyi kuitenkin puolustukseen Leningradin alueelle eikä pyrkinyt avomerelle, joten saksalaiset vetivät suuret laivansa pois syyskuun loppuun mennessä.¹³⁰ Puna- armeijan tammikuussa 1944 aloittama voimakas hyökkäys Leningradista Baltiaan sai osaltaan Kriegsmarininen asettamaan purjehduskaudelle 1944 enemmän voimakkaita alusyksiköitä. Ai- kaisempien keveiden voimien lisäksi Suomenlahdella toimi myös torpedo-veneitä, hävittäjiä ja jopa risteilijöitä.

Saksan laivastovoimia siirtyi Suomen alueelle jo hyvissä ajoin ennen Babarossa-hyökkäyksen alkua Kielin neuvottelujen mukaisesti. Miinalaivaryhmät Cobra ja Nord saapuivat Suomen alu- eelle 14.6.1941 alkaen ja naamioituivat odottamaan miinanlaskun alkua Turun ja Porkkalan alueen saariston suojiin. 5. Raivaajalaivue, johon kuului 10 R-venettä, kulki miinalaivaryhmien

¹²⁷ NL:n Itämeren laivastoon kuului kesäkuussa 1941 mm. 2 taistelulaivaa, 2 uudenaikaista risteilijää, 23 hävittäjää, 75 sukellusvenettä, noin 50 moottoritorpedovenettä ja 39 raivaajaa. Groos 2017, s. 143

¹²⁸ Pukkila, Eino: *Sotatoimia Suomenlahden suussa syksyllä v. 1941*. Suomi Merellä N:o 1/1952, Me- riupseeriyhdistys, 1952. s. 3

¹²⁹ Nykyisin Liepaja Latviassa.

¹³⁰ Groos (2017), s. 158

mukana. Ennen vihollisuuksien alkua Suomeen saapuivat lisäksi 1. ja 2. Moottoritorpedovene-laivue. 1. laivueessa oli kuusi venettä ja emälaiva. Laivue tukeutui Porkkalan-Helsingin alueella. 2. laivue käsitti emälaivan ja kahdeksan venettä ja se tukeutui Turun saaristoon¹³¹.

Erilaiset raivaajat, miinoitus- ja vartioalukset muodostivat Kriegsmarinen laivastojoukkojen rungon Suomen lähialueilla kaikkina sotavuosina. Vuonna 1941 joukot mahdollistivat hyökkäykselliset sotatoimet, sillä niihin kuului sukellusveneitä ja S-veneitä. Vuosina 1942–1943 Kriegsmarinen laivastojoukot koostuivat ainoastaan miinoitukseen, vartiointiin, kauppa-alusten saattoon ja sukellusveneen etsintään kykenevistä laivueista. Näiden pienten alusten lisäksi alueella toimi väliaikaisesti sukellusveneitä, torpedoveneitä, hävittäjiä, risteilijöitä ja yksi taistelulaiva vuosina 1941 ja 1944¹³². Kriegsmarinen laivastojoukot oli organisoitu laivueiksi alustyyppien mukaan. Alustyyppit on esitelty tarkemmin liitteessä 2.

3 PURJEHDUSKAUSI 1941, YHTEISTOIMINTA ALKAA

3.1 Yhteinen suunnittelu, erilliset mutta yhtenevät tavoitteet

Merivoimien suunnitelmat sodan varalta oli laadittu tilanteeseen, jossa Suomi joutuisi yksin sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Suunnitelmat olivat tästä syystä puolustuksellisia. Kevään 1941 nopea ja salassa toteutunut lähentyminen Saksan kanssa aiheutti Merivoimien suunnitelmille kiireellisen päivitystarpeen. Merivoimien suunnitelmien suuret linjat pysyivät aikaisempien suunnitelmien mukaisina Berliinin ja Kielin neuvottelujen jälkeenkin¹³³, eikä tuleva offensiivi näkynyt merkittävästi Merivoimien alkusotatoimien suunnitelmissa tai käskyissä miinoitusta lukuun ottamatta.

Laivastojoukkojen jako Saaristomeren ja Suomenlahden osastoihin säilyi suunnitelmissa. Sukellusveneiden suunnitelmiin sen sijaan tehtiin muutoksia. Päiväämätön ”Merivoimien suunnitelman sotatoimien alkuvaihetta varten” määrittää Laivaston sotajaotuksen ja ryhmituksen toteutuneella tavalla. Suunnitelma käskää Sukellusvenelaivueen toiminta-alueeksi Suomenlahden lisäksi Itämeren, sekä niiden tehtäväksi osallistumisen rannikkolaivaston tehtäviin¹³⁴. Suomalaiset sukellusveneet siirrettiin Kielin yhteistoimintaneuvotteluissa toimimaan ainoastaan

¹³¹ Ekman (1993), s. 28; Kijanen (1962), s. 1/3. Kumpaankin miinalaivaryhmään kuului kolme matkustaja-aluksista muutettua miinanlaskijaa.

¹³² Groos (2017), s. 140.

¹³³ Esim. RL Os.I nr 713/sal, Kirje Merivoimien komentajalle, 11.7.1940, T-15718/2 5, KA. Hankonien osalta vuoden 1940 suunnitelma ei eroa suuresti vuonna 1941 toteutuneesta laivaston toiminnasta.

¹³⁴ Merivoimien suunnitelma sotatoimien alkuvaihetta varten, T-16431/1723, KA. Muistiossa ei ole päiväystä tai allekirjoitusta, eikä se mainitse saksalaisia.

Suomenlahdella, jotta maiden sukellusveneillä olisi omat toiminta-alueet epäselvyyksien välttämiseksi.

Toukokuun alussa Merivoimien virallisissa suunnitelmissa oli otettu huomioon mahdollisuus Saksan ja Neuvostoliiton välisestä sodasta. Laivaston esikunnan toimintaohjeessa Rannikkolaivastolle 16.6.1941 arvioitiin vihollisen toimintamahdollisuuksia tilanteessa, jossa Saksa on sodassa Neuvostoliiton kanssa. Laivaston esikunta pitää siinä tilanteessa Neuvostoliiton hyökkäystä Ahvenanmaalle erittäin vaarallisena vihollisen kannalta. Hyökkäyksen sijasta vihollisen arvioitiin pyrkivän sulkemaan Suomenlahden miinoittein¹³⁵. Suunnitelmassa ei kuitenkaan annettu ohjeita tai edes mainita yhteistoimintaa Kriegsmarinen kanssa. Tuleva yhteistoiminta oli kuitenkin Merivoimien johdon tiedossa ja osittain sovittu, mutta yhteistoiminnan kirjaaminen käskyihin olisi käytännössä paljastanut Saksan ”Barbarossa”-operaation. Näyttää siltä, ettei Merivoimien johto vielä halunnut suunniteltua yhteistoimintaa yleiseen tietoon, eikä se tästä syystä näkynyt kirjoitetuissa käskyissä tai suunnitelmissa. Merivoimien esikunta oli saattanut antaa yhteistoiminnasta alajohtoportailleen suullisia ohjeita, mutta käytössä olleiden lähteiden perusteella tätä ei voida todentaa. Salaminen todennäköisesti heikensi merivoimien välisen yhteistoiminnan käynnistymistä, erityisesti joukkojen välillä. Merivoimat oli kaikesta huolimatta valmistautunut sotaan: alukset lastasivat taisteluväestönsä ja täydet ampumatarvikkeet 12.6.1941 alkaen¹³⁶.

Merivoimien komentajan ja Laivaston komentajan välillä yhteistoiminnasta puhuttiin suoraan. Valveen 17.6.1941 allekirjoittamassa ja Sundmanin varmentamassa ”vain komentajan luettavaksi¹³⁷” merkityssä suunnitelmassa käskettiin yhteistoiminnasta Kielin neuvotteluissa sovittulla tavalla, joskaan ei neuvotteluihin viitaten. Suunnitelma antoi myös yksityiskohtaisia käskyjä. Suunnitelma listasi Suomeen tulevat/paikalla jo olevat Kriegsmarinen yksiköt, sekä niiden tukeutumisalueet. Saksalaisia aluksia oli sen mukaan tuettava antamalla niiden käyttöön luotseja sekä järjestettävä alusten päälliköille mahdollisuus henkilökohtaisesti tutustua väyliin toiminta-alueellaan.¹³⁸ Ainakin tykkivene Turunmaa ajeluttikin miinalaivaryhmä Nordin päälliköitä Saaristomerellä, nämä jopa kävivät Bengtskärin majakassa kiikaroimassa Hangon vuokra

¹³⁵ Laivaston esikunta Toim. II nr 1027/100/sal, Laivaston ohje Rannikkolaivastolle, 16.6.1941, T-16431/1723, KA

¹³⁶ Kijanen (2008), s. 7

¹³⁷ Suunnitelma toiminnasta merellä Saksan ollessa sodassa N.Venäjä vastaan, 17.6.1941, T-16431/1723, KA. Suunnitelmaa ei ole osoitettu kenellekään nimellä, mutta sisällön ja allekirjoittajan perusteella on syytä olettaa, että se on osoitettu Laivaston komentajalle. Suunnitelma on leimattu ”erittäin salainen”, mikä korostaa sen arkaluonteisuutta. Erittäin on tosin kirjoitettu käsin salainen-leiman päälle. Asiakirja antaa varsin tarkkoja tietoja saksalaisista alusosastoista, sekä suoria käskyjä toteutettaviksi Merivoimien yhtymissä.

¹³⁸ Suunnitelma vain komentajan luettavaksi, T-16431/1723, Merivoimien esikunta, Operatiivinen osasto, salainen kirjeenvaihto 1941–1941, KA.

aluetta. Salaisuus verhoaa näitäkin yhteistoiminnan tapahtumia. Saksalaisten alusten liikkeistä Suomen alueella ei ole merkintöjä sotapäiväkirjoissa ennen Suomen liittymistä sotaan¹³⁹.

Aimo Saukkonen totesi vuonna 1948 ilmestyneessä artikkelissaan, että Suomen ja Saksan tavoitteet vuonna 1941 olivat ”yhdensuuntaiset, mutta eivät suinkaan samat.” Saksa pyrki laivastojoukoillaan turvaamaan meriyhteytensä koko Itämeren altaan alueella ja samalla turvaamaan itään hyökkäävän armeijansa selustan. Suomen tavoitteena oli oman meriliikenteensä turvaaminen, sekä Ahvenanmaan, etelärannikon ja armeijan merellisen sivustan suojaaminen.¹⁴⁰ Kriegsmarine oli esitellyt tavoitteensa Berliinin ja Kielin neuvotteluissa ja Merivoimat oli niihin suostunut. Vapaa meren käyttö ja vihollisen laivastovoimien toiminta-alueen rajaaminen olivat molempien merivoimien yhteisiä tavoitteita.

Kaikki merisotatoimet eivät olleet saksalaisten määrittämiä, eikä kaikissa sotatoimissa tehty yhteistoimintaa. Operaatio ”Kilpapurjehdus”, eli Ahvenanmaan valtaus ennen sodan alkua toteutettiin ilman yhteistoimintaa Kriegsmarinin kanssa. Suomalaiset olivat esittäneet saksalaisten osallistumista operaatioon Kielin ja Berliinin neuvotteluissa, mutta Kriegsmarinella ei ollut halua, eikä osallistumiseen tarvittavia joukkoja. Hangon vuokra-alueen valtaukselta käytiin myös keskustelua ja saksalaiset olivat varanneet Norjasta saapuvan 163. divisioonan (ns. Engelbrecht-divisioona) valtauksen toteuttajaksi. Kenraalit Engelbrecht, Erfurth ja Heinrichs kävivät maastontiedustelussa Hangossa 20.6.1941, jonka jälkeen yrityksestä luovuttiin¹⁴¹. 63. divisioona siirrettiin Lappiin ja saksalaisten tuki Hangon suunnassa jäi lopulta muutamien Luftwaffen tekemiin pommituslentoihin¹⁴².

3.2 Esikunnat ja yhteistoiminnan suunnitteluun osallistuneet henkilöt

Pääosa operaatio ”Barbarossan” käynnistymisen jälkeisestä merivoimien yhteistoiminnan suunnittelusta ja suuren linjojen toteutuksesta tapahtui Merivoimien esikunnan, MTSt:n ja FdT:n välillä. Niiden lähtökohtana toimivat Salzburgin ja Kielin neuvotteluissa tehdyt alkusotatoimia koskevat suunnitelmat. FdT:n ja Merivoimien esikunnan tiivis yhteydenpito yhteisten sotatoimien toteuttamiseksi alkoi heti FdT:n saavuttua Suomeen 12.6.¹⁴³, mutta ensimmäiset sotapäiväkirjan merkinnät neuvotteluista on kirjattu vasta 25.6. Tuolloin käsiteltiin miinoituk-
sia. Neuvotteluun osallistuivat sotapäiväkirjan mukaan saksalaisten puolelta FdT:n päällikkö

¹³⁹ Meriv.E:n, LE:n ja 5.RPr:n sotapäiväkirjat.

¹⁴⁰ Saukkonen (1948), s. 86

¹⁴¹ Jokipii (1987), s. 393

¹⁴² mm. Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 33, 55, 95, 299, 475, 595

¹⁴³ Jokipii (1980), s. 45

Bütow ja tämän esikuntapäällikkö Korvettenkapitän Edward Wegener ja suomalaisista komentajakapteeni Saukkonen¹⁴⁴. Saukkonen ja Wegener näyttävät olleen vuoden 1941 aikana sota-toimien yhteistoiminnan suunnittelun tärkeimmät toimijat. Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjan merkintöjen mukaan Merivoimien esikunnan upseerit neuvottelivat saksalaisten kanssa 19 kertaa vuonna 1941, joista Saukkonen oli mukana vähintään 14 neuvottelussa ja Wegener 12 neuvottelussa¹⁴⁵. Aiheena olivat useimmiten seuraavan päivän tai muutaman päivän sisällä tapahtuvat sotatoimet.

Neuvottelujen kokonaismäärällä ei ole sellaisenaan merkitystä, mutta ne antavat kuvan tiiviistä yhteydestä Merivoimien esikunnan ja saksalaisten johtoportaiden välillä. Saukkonen kertoo Pentti Väyrysen haastattelussa vuonna 1969, että esikuntien välillä käytiin lähes päivittäin puhelimitse ja tapaamalle toteutettua tiedon vaihtoa¹⁴⁶. Yhteistoiminta vaikuttaa olleen arkipäiväistä, eikä kaikkia tiedonantoja ole ehkä siksi merkitty muuten yksityiskohtaiseen Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjaan.

Eri lähteet antavat osin ristiriitaista tietoa esikuntien välisistä yhteistoimintatasoista vuonna 1941. Halmeen lähteenään käyttämässä vuoden 1969 haastattelussa Saukkonen muistelee Merivoimien esikunnan neuvotelleen vuonna 1941 lähinnä MVSt:n, ei FdT:n kanssa. Saksalaisten kanssa käydyt neuvottelut ja heiltä saadut tiedonannot onkin Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjassa lähes poikkeuksetta merkitty käydyiksi MVSt:n kanssa. Neuvottelujen osallistujana on useimmiten kuitenkin Wegener, jonka Jokipii mainitsee olleen FdT:n esikuntapäällikkö¹⁴⁷. Neuvotteluiden ja tiedonantojen asialistojen, sekä osallistuneiden henkilöiden¹⁴⁸ perusteella voidaan päätellä, että yhteistoimintaosapuolena oli useimmiten FdT, ei MVSt. Neuvottelut koskivat useimmiten alusten toimintaa. Juuri FdT:n, ei MVSt:n tehtävänä oli johtaa aluksia. FdT:n poistuttua Suomesta 21.10.1941 poistui myös Wegener Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjan yhteistoimintaneuvotteluja koskevista merkinnöistä¹⁴⁹ ja tilalle tulivat MVSt:n esikuntapäällikkö Busch ja Korvettenkapitän Pfeiffer¹⁵⁰. Koska FdT oli poistunut Suomesta, yhteistoiminnan suunnittelua tehtiin MVSt:n ja Merivoimien esikunnan välillä. MVSt. lähetti Merivoimien

¹⁴⁴ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 41

¹⁴⁵ Halme (2004), s. 18

¹⁴⁶ sama, s. 18

¹⁴⁷ Jokipii (1980), s. 44. Jokipiin käyttämä lähde on FdT:n sotapäiväkirja. Lohmann & Hildebrand 1956, s. 2/54 ei listaa Wegeneriä FdT:n henkilöstöön.

¹⁴⁸ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 329. Merkintä 12.8: ”Neuvottelussa M.V.St:ssä, jossa olivat läsnä kom.kapt. Saukkonen, kapt. Bütow, Birnbacher, Wegener, Goetzke...” Bütow ja Wegener ovat FdT:n henkilöstöä, Birnbacher oli 1. S-laiivueen komentaja ja Goetzke 5.R-laiivueen toisen puolilaiivueen päällikkö. SPK:ssa on runsaasti vastaavia merkintöjä.

¹⁴⁹ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 714

¹⁵⁰ Busch on merkitty neuvotteluosapuoleksi tai tiedon antajaksi 9 kertaa elokuun lopusta lähtien, mutta vain kerran ennen tätä. SPK Meriv.E. 18708 1941–1941, s. 747, 830, 879, 953, 939, 953, 961, 969 ja 997

esikunnan sotapäiväkirjan mukaan lähes päivittäin rutiininomaisia tilannetietoja. Näiden tilanneilmoitusten ilmoittajiksi merkittiin usein MVSt:n suomalainen yhteysupseeri Hollming tai ei lainkaan ilmoittajaa.

Yllä esitettyjen lähteiden perusteella voidaan todeta, että suurin osa yhteistoiminnan suunnittelusta ja johtamisesta vuonna 1941 tapahtui Merivoimien esikunnan ja FdT:n kesken, FdT poistuttua Suomesta Merivoimien esikunnan ja MVSt:n välillä. Saattaa olla, ettei suomalaisilla ollut suurempaa tarvetta erotella, kumman saksalaisesikunnan henkilöstön kanssa asioista sovittiin. Merivoimien esikunta vastasi suomalaisten puolelta suurelta osin saksalaisyhteistoiminnan suunnittelusta ja johtamisesta vuonna 1941. Sen alajohtoportaille jäi lähinnä toteuttajan rooli. Erillisen laivasto-osaston päällikön mukaan yhteistoiminta saksalaisten laivastovoimien kanssa Suomenlahdella johdettiin suoraan Merivoimien esikunnasta¹⁵¹. Saaristomerellä toiminut Laivaston esikunta osallistui vuonna 1941 operaatioiden ”Nordwind” ja ”Syyskalastus” suunnitteluun ja toteutukseen. Merivoimien esikunta oli jo sopinut suuret linjat ja määrittänyt Laivastolle saksalaisen yhteistoimintaosapuolen. Operaatioita käsitellään myöhemmin tässä luvussa.

Merivoimien esikunnalla oli parhaat edellytykset yhteistoiminnan suunnitteluun henkilömääränsä vuoksi. Siellä palveli vuonna 1941 yli 210 henkilöä, joista upseereja oli noin 140. Ero seuraavaksi suurimpaan eli Laivaston esikuntaan, jonka vahvuus oli noin 50 henkilöä, on merkittävä. Merivoimien esikunta oli sijoitettuna Espoon Westendiin koko sodan ajan. Laivaston esikunta toimi vuoden 1941 Turusta, mutta se oli sijoitettavissa myös emälaivalle, kuten vuosina 1942–1943 tehtiin. Aluksilla toimivien johtoportaiden vahvuus ja todennäköisesti käytössä olleet tilat olivat niin pienet, että laajamittainen yhteistoiminnan suunnittelu olisi todennäköisesti ollut haastavaa. Laivueiden johtoportaat olivat vahvuudeltaan 4–8 henkilöä ja erillisosastojen esikuntien vahvuudet vaihtelivat kymmenen molemmin puolin.¹⁵²

Yhteistoiminnan suunnittelu ja esikuntien välinen tiedon vaihto toteutettiin pienen joukon kesken. Vuonna 1941 merisotatoimien jokapäiväisestä suunnittelusta vastasivat pääosin Saukkonen ja Wegener (vuoden 1941 lokakuun lopusta lähtien Busch). Suurempia kokonaisuuksia käsiteltäessä kokouksiin osallistuivat myös FdT Bütow, Valve ja Sundman. MVSt:n päällikkö von Bonin sen sijaan ei näyttäisi osallistuneen merkittävällä tavalla sotatoimien käytännön suunnitteluun, vaikka hän oli mukana joissakin kokouksissa. Tilanteen edellyttäessä myös operatiivi-

¹⁵¹ Er.LOs. nr 92/I/sal, Koskee: sotakokemuksia, 19.1.1942, T-22109/40 F:1 sal, KA

¹⁵² Väyrynen (1968), liitteet 10 ja 11

sen osaston päällikkö everstiluutnantti Viljo Valtanen tai laivasto-osastojen päälliköitä kummastakin laivastosta osallistui neuvotteluihin¹⁵³. Todennäköisesti yhteistoimintaa suunniteltiin ja käsiteltiin myös kokousten ulkopuolisissa keskusteluissa, joista ei ole jäänyt merkintöjä.

Hyvä esimerkki sotatoimien yhteistoiminnan suunnittelusta on 1.9.1941 Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjaan merkitty Saukkosen ja Wegenerin neuvonpito:

”Todettiin, että nyt on tullut aika, jolloin on ryhdyttävä miinoittamaan Pietarin lahden suuta. Wegener painosti, ettei tehtävää suoritettaessa saisi tulla tappioita. Saukkosen käsityksen mukaan on tärkeitä saada kenttä oman tykistön mahdollisimman tehokkaaseen suojaan. Nykyisen tilanteen vuoksi olisi myös Jumindansulun vahvistaminen tärkeitä. Tästä syystä olisi vielä laskettava sulun länsipuolelle 1 miinarivi ja otettava yhteen alukseen miinalasti, jotta tarvittaessa oltaisiin valmiina täydentämään sulua sen pohjoispäässä. Wegener ehdotti, että suomalaiset laskisivat keskikentän vahvistuksen ja saksalaisten asettaisivat yhden miinalaivoistaan valmiuteen. Saukkonen suhtautui ehdotukseen epäillen. Wegener ilmoitti, että he aikoivat asettaa pikaveneet Koivistolla olevia vihollisaluksia vastaan, mikäli niitä siellä on. Pyysi asiasta lähempiä tietoja.”¹⁵⁴

Suuri osa Merivoimien esikunnassa käydyistä yhteistoimintaneuvotteluista oli esimerkin kaltaisesti varsin arkipäiväisiä. Saukkonen pystyi Merivoimien esikunnan Operatiivisen osaston Merisotatoimiston päällikkönä välittömästi liittämään sovitut asiat laadittaviin käskyihin. Saukkonen oli osallistunut Kielin yhteistoimintaneuvotteluihin ja oli saksan kielen taitoinen, mikä on varmasti tehnyt yhteistyöstä helpompaa. Henkilösuhteilla on saattanut olla suuri merkitys yhteistoiminnan suunnittelussa. Kun samat henkilöt toimivat yhteistyössä jatkuvasti toistensa kanssa syntyy todennäköisesti ymmärrys toisen toimintatavoista ja mielipiteistä. Saukkonen luonnehti vuonna 1941 Suomessa toimineita saksalaisupseereita eteviksi ja hyvin koulutetuiksi. Vaikka mielipide-eroja syntyikin, Saukkosen mukaan yhteistoiminnan toteutuksessa mukana olleet onnistuivat säilyttämään tehtävien vaatiman keskinäisen ymmärryksen ja luottamuksen, joten yhteistoiminta ”sujui moitteettomasti”¹⁵⁵.

Merivoimien välistä yhteistoimintaa käsiteltiin myös Päämajassa, joka koordinoi pääasiassa yhteistoimintaa Saksan AOK Norwegenin kanssa. Joissain tapauksissa Päämaja välitti tietoja myös Luftwaffen ja suomalaisten välillä¹⁵⁶. Neuvotteluosapuolina olivat usein Yleisesikunnan päällikkö ja General der infanterie Erfurth. Erfurth toimi myös linkkinä Päämajan ja Baltiassa

¹⁵³ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 308, 330

¹⁵⁴ sama, s. 465

¹⁵⁵ Saukkonen (1948), s. 92

¹⁵⁶ Meriv.E. Op.Os. nr 645/Op.1.sal, kirje Päämajalle, 13.7.1941, T-16431/1723, KA. Meriv.E. tiedusteli Päämajalta, ovatko saksalaiset kuvanneet Kronstadtia ilmasta.

hyökkävään Saksan Pohjoisen armeijaryhmän Heeresgruppe Nordin välillä. 2.10.1941 hän välitti sarjan kysymyksiä suomalaisten kyvystä toimia Kronstadtia vastaan yhteistyössä Heeresgruppe Nordin tykistön kanssa, Kronstadtin pommituksesta ilmasta, sekä suomalaisten kyvystä estää Merenkulku Leningradiin¹⁵⁷. Yleisesikunnan päällikön, kenraaliluutnantti Edward Hanelin allekirjoittamassa kirjeessä vastaus kaikkiin kysymyksiin oli kielteinen¹⁵⁸. Vastauksesta ei selviä tehtiinkö päätös kysymällä Merivoimien näkemystä vai suoraan Päämajassa. Päämaja välitti myös Marbef Ostlandin tukipyynnön Merivoimille 31.10.1941¹⁵⁹ ja hyväksyi Valveen suunnitelman sen toteuttamiseksi. Merivoimien komentaja kävi harvoin Päämajassa, mutta oli yhteydessä päämajaan ja Mannerheimiin puhelimella, kaukokirjoitinsanomilla tai kirjeillä¹⁶⁰.

Merivoimat ei käytössä olleiden lähteiden mukaan osallistunut merkittävästi saksalaisten pohjoiseen suuntautuvien joukkokuljetuksien järjestelyihin. Syksyllä 1940 alkaneisiin kuljetuksiin liittynyt yhteistoiminta toteutettiin Yleisesikunnan päällikön alaisen Kauttakulkuliikenteen järjestelytoimiston johtamana. Pohjanlahden rannikkojoukkojen tehtäviin kuului ilmoittaminen saksalaisista kuljetuksista. Kommodori Sundman oli määrätty ennen sodan alkua merikuljetusten vastaanottajaksi Pohjanlahdella yhteistyössä suojeluskuntapiirien ja Pohjanlahden meripuolustuksen esikunnan kanssa.¹⁶¹ Tehtävä saattoi liittyä Sundmanin tehtävään Merenkulkuhallituksen pääjohtajana. Merivoimien sotapäiväkirjoissa ei ole erityisesti mainittu saksalaisia joukkojenkuljetuksia Pohjanlahdelle, eikä käytössä olleiden lähteiden perusteella niiden suojausta ole annettu Merivoimien yksiköiden tehtäväksi.

3.3 Yhteisen tilannetietoisuuden haasteet ja tiedon jako

Tilannetietoisuus, tässä tapauksessa tieto omien, liittolaisen ja vihollisen joukkojen sijainnista ja toiminnasta on onnistuneen johtamisen perusedellytys. Merivoimien ja Kriegsmarinen välinen tiedon välitys täytyi rakentamaan tyhjästä ja tilannetiedon jakaminen osoittautui vaikeaksi. Yhteistoiminta lähti perusteista, eli miten erotetaan liittolaiset vihollisista. Suunnitelma ”vain komentajan luettavaksi” käsitteli tilannetietoisuuden parantamista erilaisin toimenpitein. Merivoimien esikunta kantoi aiheellisesti huolta Kriegsmarinen joukkojen tunnistamisesta, jotta niitä ei ammuttaisi vihollisina. Samoin omien joukkojen tulitus saksalaisten taholta haluttiin

¹⁵⁷ Verbindungsstab Nord St.-Qu, kirje kenraaliluutnantti Hanelille kenraali Erfurthilta, 2.10.1941, T-15712/2 8, KA

¹⁵⁸ Vastauksia Verbindungsstab Nordin kysymyksiin pvm:ltä 2.10.1941, T-15712/2 8, KA. Vastaus ei ole asiakirjamuodossa ja siitä puuttuvat allekirjoitus sekä päiväys. Yläkulmassa on päämajoitustemstarin, kenraali Airon nimimerkki.

¹⁵⁹ Käsitelty alaluvussa 3.5

¹⁶⁰ Saukkonen (1948), s. 91

¹⁶¹ Päämaja, muistio saksalaisen kauttakulkuliikenteen suomalaisesta organisaatiosta, 17.10.1940, T-15712/4, KA.

välttää. Asiakirja velvoitti Merivoimien joukkoja opettella tunnistamaan Kriegsmarinen alustyyppit, erityisesti R- ja S-veneet, sekä Luftwaffen lentokonetyypit. Merivoimien esikunta käski kuitenkin vasta 21.6. laivasto- ja rannikkojoukkoja tutustumaan saksalaisiin aluksiin. Käsky annettiin myöhässä ottaen huomioon, että Kriegsmarinen aluksia oli tuolloin jo Suomessa. Osalle joukoista oli jaettu tunnistuskuvastot saksalaisista aluksista jo aiemmin.¹⁶²

Ilmasta tunnistamisen helpottamiseksi saksalaisten alusten keulakanteen oli maalattu keltainen kenttä. Merivoimien esikunnan käskystä myös suomalaisiin aluksiin oli maalattava samanlainen kenttä, pois lukien sukellusveneet. Maalauksien toteutuksesta ei löytynyt tarkempaa tietoa. Nähtävästi keltaiset tunnuksset kuitenkin maalattiin jossain vaiheessa suomalaisiin aluksiin, sillä Merivoimien esikunta käski toukokuussa 1944 valmistautua nopeasti peittämään tunnusmaalaukset.¹⁶³

Suomalaisten ja saksalaisten alusten kohdatessa toisensa alukset oli määrätty käyttämään suomalaista tunnus-vastatunnus- menettelyä¹⁶⁴. Myös lentokoneita varten käskettiin tunnistusmenettely. Ilmavoimien esikunta käski viestitoimintaohjeessaan 21.6.1941 lentokoneiden käyttämät omakonetunnusmerkit. Ohjeen mukaan tunnuksia käytetään lentokoneissa ”kaikissa maassamme toimivissa sotilaskoneissa”¹⁶⁵. Sanamuodolla tarkoitettiin myös saksalaisia koneita, minkä Merivoimien esikunta tarkensi alajohtoportailleen sanomalla 21.6.¹⁶⁶. Omien ja liittolaisten alusten tunnistaminen aiheutti koko sodan ajan haasteita molemmille osapuolille, eikä toisen osapuolen alusten ampumiselta vältytty.

Tilannetietoisuuden puutteet rajasivat merkittävästi yhteistoimintaa merellä, erityisesti sukellusveneen etsintää, sekä omien sukellusveneiden toimintaa. Sukellusveneiden tunnistaminen merellä oli erityisen vaikeaa, joten sukellusveneiden sotatoimialueet jaettiin Kielin neuvotteluissa suomalaisten ja saksalaisten erillisiin toiminta-alueisiin. Suomalaiset veneet toimivat Suomenlahdella longitudin 26° I itäpuolella ja saksalaiset 22° L länsipuolella; käytännössä Suomenlahden suulla ja Pohjoisella Itämerellä. Väliin jäävä alue oli suunniteltu yhteistoiminnassa miinoitettavaksi. Ilmavoimia kiellettiin hyökkäämästä sukellusveneitä vastaan ja laivastokin sai hyökätä vain, jos sukellusvene oli varmasti tunnistettu viholliseksi. Sukellusveneiden toiminta-

¹⁶² Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 20. 5.RPr.E, SPK, 21511, 1941, KA, s. 16.

¹⁶³ Meriv.E. Op.Os. nr 1347/Op.2.sal, koskee: alusten keltainen tunnusmaalaukset, 20.4.1944. T-16443/1931, KA

¹⁶⁴ Suunnitelma vain komentajan luettavaksi, T-16431/1723, KA. Menettelyssä kutsuva alus lähettää morse-merkeistä koostuvan tunnuksensa, jonka vastaanotettuaan toinen alus lähettää vastatunnuksen. Lähetukseen käytettiin viestivilkkua ja käytettävät tunnuksset vaihtuivat usein, jotta vihollinen ei pystyisi käyttämään samoja tunnuksia.

¹⁶⁵ Ilmav.E. Ye-Os. nr 149/Viestikom./II.sal. Viestitoimintaohje nr 1/41, 21.6.1941, T-16431/1723, KA.

¹⁶⁶ 5.RPr.E, SPK, 21511, 1941, KA, s. 14

alueiden erottamisella pyrittiin estämään omien tai liittolaisten sukellusveneiden joutuminen vahingossa hyökkäyksen kohteeksi.¹⁶⁷ Toiminta-alueiden jakoa käytettiin koko sodan ajan keinoon varmistaa sukellusveneiden, pinta-alusten ja lentokoneiden turvallinen toimita.

Omien alusten paikan ja toiminnan ilmoittaminen osoittautui vaikeaksi sodan alusta alkaen. Merivoimien esikunta pyrki ylläpitämään tilannetietonsa vaatimalla 22.6.1941 Laivastoa ja Erillistä Laivasto-osastoa antamaan tilanneilmoituksen vähintään neljä kertaa päivässä¹⁶⁸. Laivaston esikunta tarkensi vaatimuksiaan alajohtoportaiden tilanneilmoitusten sisällöstä 8.7.1941 Tilanneilmoitus oli lähetettävä vähintään kerran päivässä ja otsikon ”oma toiminta” alla oli muun ohella ilmoitettava havaittu saksalaisten toiminta¹⁶⁹. Merivoimien esikunta ei halunnut olla vain saksalaisten johtoportaiden ilmoitusten varassa.

Huono tilannekuva laivastojoukkojen paikasta ja toiminnasta aiheutti ongelmia rannikkoprikaatien ja laivojen yhteistoiminnalle. Jos laivojen liikkeet eivät olisi olleet tiedossa, linnakkeet olisivat saattaneet tietämättään avata tulen omia aluksia vastaan. Virheitä sattui molempiin suuntiin: laivat eivät ilmoittaneet toiminnastaan tai linnakkeet eivät vastanneet laivojen viestitykseen. Sekä laivastovoimat, että rannikkoujoukot olivat usein epätietoisia saksalaisten liikkeistä. Esimerkiksi Hiittisten Lohkon (HiLo) komentaja lähetti 11.9.1941 kirjeen esimiehelleen Hangon Ryhmän (HR) komentajalle ja valitti molempien maiden laivastovoimien ilmoitusten puutteista. Hiittisten lohkon komentajan viestin jyrkät sanamuodot viestivät ongelman vakavuudesta. Vastauksessaan Laivaston komentaja kertoo, ettei hänelläkään ole tarkkaa tietoa saksalaisten liikkeistä.¹⁷⁰ Koska myös Laivaston komentaja oli ilmeisen ärsyyntynyt asiasta, Merivoimien esikunta ryhtyi parantamaan tilannetta.

Merivoimien esikunta velvoitti rannikkotykkistön linnakkeita olemaan valmiita antamaan tulitukea myös miinoittaville saksalaisosastoille¹⁷¹. Rannikkotykkistön koordinoitu tuki laivastojoukoille tuskin oli mahdollista ilman tarkkoja ohjeita, joten Merivoimien esikunta laati tulituesta käskyn 22.6.1941. Käsky sisälsi ohjeet TAP-tulitukimenetelmän tilaamisesta, viestityksestä ja toteutuksesta. Käskyn lopussa todettiin, että tulituen antaminen ”ystävällisissä suhteissa olevien

¹⁶⁷ Suunnitelma vain komentajan luettavaksi, 17.6.1941, T-16431/1723, KA.

¹⁶⁸ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 24

¹⁶⁹ LE toim. II nr 400/sal, koskee tilanneilmoitusta, 8.7.1941, T-15816/12, KA.

¹⁷⁰ T-16431/1723, KA:

- Hilo:n esikunta Toimisto II nr 2211/II/sal, koskee: Yhteistoimintaa laivaston kanssa, 11.9.1941.
- LE Toim. II nr 1452/Ye.1./sal. Koskee: yhteistoimintaa rannikkotykkistön kanssa. 24.9.1941.

¹⁷¹ T-16431/1723, KA:

- Hilo:n esikunta Toimisto II nr 2211/II/sal, Koskee: Yhteistoimintaa laivaston kanssa, 11.9.1941
- LE Toim. II nr 1452/Ye.1./sal, Koskee: yhteistoimintaa rannikkotykkistön kanssa, 24.9.1941

naapurivaltojen aluksille” vaati toistaiseksi Merivoimien komentajan luvan.¹⁷² Toistaiseksiana saattaa perustua siihen, ettei Suomi ollut vielä käskyn antamisajankohtana sodassa. Käytössä olevien sotapäiväkirjojen mukaan tulituen testaamiseen saksalaisten kanssa ei sodan alussa ollut tarvetta, eikä tulitukea myöskään annettu. Tulituen antaminen edellytti saksalaisalusten tunnistamista ja tietoa niiden liikkeistä.

Merivoimien esikunta julkaisi 30.9.1941 ohjeen ”saksalaisten laivastovoimien liikehtimisen ilmoittamisesta. Ohjeen mukaan FdT:n tuli ilmoittaa Kriegsmarinen laivojen liikkeistä Suomen lähialueella puhelimitse Merivoimien esikuntaan henkilökohtaisesti komentajakapteeni Saukoselle. Tilannekuvaa varten oli käytössä oma puhelin. Merivoimien esikunnan operatiivisen toimiston tai -päivystäjän tehtävänä oli jakaa ilmoitus Merivoimien alajohtoportaille, joiden alueella tai läheisyydessä saksalaiset toimivat. Aluevastuullisten rannikkoprikaatien ja Laivaston esikunnan velvollisuutena oli välittää tiedot alueella oleville liikkuville laivastovoimille, sekä tiedottaa myös rannikkoprikaattia, jonka alueelle Kriegsmarinen alukset olivat siirtymässä.¹⁷³ Aluksien velvollisuutena oli antaa lähtö- ja saapumisilmoituksensa omalle johtoportaalleen, sekä alueen rannikkoprikaatille. Vuonna 1941 ilmoitukset tehtiin pääosin puhelimella, sillä läheskään kaikilla aluksilla ei ollut radiota.

Kommodori Sundman perusteli tilannekuvan heikkoutta kirjeessään Hangon Ryhmän komentajalle 3.10.1941. Hänen mukaansa tilannekuva Kriegsmarinen laivastovoimien liikkeistä ei ollut hyvä Laivaston esikunnassa tai edes Merivoimien esikunnassa. Syynä tähän oli Sundmanin mukaan saksalaisten viestitystavan jäykkyys ja hitaus. Nähtävästi syynä oli myös rutiinien puute tilannetietoisuuden välittämisessä ja Merivoimien esikunta neuvotteli asiasta saksalaisten kanssa. Sundman vakuutti, että saksalaiset laivastovoimat tunsivat vastedes oikeat menettelytavat: jos Kriegsmarinen alus ei vastaisi tunnuskyselyyn, oli sitä vastedes ammuttava! Merivoimien komentaja oli lähettänyt saman sisältöisen sanoman Laivastolle jo 30.9.1941¹⁷⁴. Lisäksi viestissä käskettiin tehostaa laivaston ja rannikku puolustusjoukkojen yhteistoimintaa yksiköiden välisin neuvotteluin, jotta toimintatavat voitaisiin sopia päälliköiden välillä henkilökohtaisesti.¹⁷⁵ Laivastojoukkojen liikkeiden ilmoittaminen ei ollut vain Kriegsmarinen aluksia koskeva ongelma, vaan siihen syyllistyivät aika ajoin myös suomalaiset alukset. Sotapäiväkirjoihin

¹⁷² Meriv.E. Op.Os. Nr 59/Op.2.sal, koskee: tykistön tulitukea laivastovoimille, 22.6.1941, T-16431/1723, KA

¹⁷³ Meriv.E. Op.Os.nr 2361/Op.2.sal, Ohjeet saksalaisten laivastovoimien liikehtimisen ilmoittamisesta, 30.9.1941, T-15718/2 5, KA

¹⁷⁴ SPK Merivoimien esikunta 18708 1941–1941, KA digitaaliarkisto, s. 614

¹⁷⁵ Meriv.E Op.Os. nr 2300/Op.2.sal, koskee: jäljennöksen lähettämistä LE:n kirjelmästä, 3.10.1941, T-15816/12, KA.

ei ole merkitty suomalaisten ampuneen Kriegsmarinen aluksia virheellisen tunnistautumisen vuoksi.

Yllä kuvatun tilannekuvakäskyn tarkoituksena saattoi olla jo vakiintuneen käytännön tiedottaminen Merivoimien alayksiköille, sekä tiedon välittämisen vastuun käskeminen. Sotapäiväkirjan mukaan¹⁷⁶ Merivoimien esikunta oli vaihtanut tilannetietoja saksalaisten johtoportaiden (todennäköisesti FdT) kanssa sodan alusta lähtien, mutta nähtävästi tiedon vaihto ja niiden välittäminen alayksiköille eivät toimineet riittävän tehokkaasti. Tilanneilmoitukset koskivat yleensä laivastoyksiköiden suunniteltua toimintaa tai siihen tulleita muutoksia, alusten paikkailmoituksia, ilmoituksia vihollishavainnoista, sekä raportteja taisteluista. Tilanneilmoituksia vaihdettiin erityisen paljon, jos merelle oli suunniteltu merivoimien yhteinen operaatio, kuten miinanlasku. Laivaston esikunta ja rannikkoprikaatit lähettivät usein ilmoituksia saksalaisten ja suomalaisten alusten liikkeistä. Merivoimien esikunta jakoi vastaavia tietoja saksalaisille.

Tiedon vaihtoa koskevat sotapäiväkirjamerkinnot yleistyivät vuoden 1941 syyskuun alusta lähtien. FdT:n ja Merivoimien esikunnan välinen aluksia koskeva tilannetiedon vaihto oli lähes päivittäistä vuoden 1941 purjehduskauden loppuun asti. Sotapäiväkirja sisältää sen sijaan hyvin vähän merkintöjä vihollishavaintojen jakamisesta osapuolten kesken. Lisäksi suurin osa välitetyistä vihollishavainnoista oli tiedustelulentokoneiden tekemiä. Esimerkkejä:

- 1.10. MVSt: *”Hollming ilmoitti, että klo 18.00 lähtee 6 Räumbootia ja 1 pikavene Öröön, josta pikavene jatkaa matkaansa Boksäriin Ahvenanmaalle.”*¹⁷⁷
- 29.10. MVSt: *”Ilmoitettu, että 3 R-venettä lähtee klo 1100 raivaten Tallinnaan ja takaisin. Pahuu n. klo 1500.”*¹⁷⁸
- 16.11. LE: *”Neljä saksalaista mtv:tä lähti tänään ruudusta 48025 klo 1300 Öröön. Högsårasta lähtee myös 2 kuljetusalusta klo 1500 Öröön.”*¹⁷⁹
- 10.9. MVSt: *”Ilmatiedustelu on todennut Triigin lähellä (H 34255) kolme 3000 tonnin ja 5 1000 tonnin kulj.alusta ankkurissa.”*¹⁸⁰
-

Tiedon jakaminen ei ollut ainut keino oman tilannekuvan parantamiseksi. Merivoimat perusti saksalaisten myötävaikutuksella merivalvonta-asemia Viron rannikolle. Asemat välittivät tietoa

¹⁷⁶ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, päivittäisiä merkintöjä.

¹⁷⁷ sama, s. 625

¹⁷⁸ sama, s. 754

¹⁷⁹ sama, s. 865

¹⁸⁰ sama, s. 521

vihollisen ja Kriegsmarinen liikkeistä radiolla. 1. Rannikkoprikaati perusti jo 14.8.1941 merivartioaseman Purikariin, joka sijaitsee Loksan niemellä Tallinnan itäpuolella¹⁸¹. Aseman sijoituspaikka oli otollinen Tallinnan yhteysliikenteen tarkkailemiseksi.

Tiedon vaihto ei kuitenkaan ollut täysin avointa. Saksalaiset ilmoittivat omasta toiminnastaan pääosin vain niiltä merialueilta, joiden läheisyydessä toimi suomalaisia laivastovoimia. Saksalaiset kertoivat toiminnastaan vain välttämättömän, eivätkä lähtökohtaisesti luovuttaneet asiakirjojaan suomalaisille.¹⁸² Vakavin seuraus tilannetietoisuuden puuttumisesta sattui, kun saksalaisen pommikoneen hyökättyä vahingossa tykkivene Karjalaa vastaan 3.9.1941 itäisellä Suomenlahdella ja alus oli vähällä upota¹⁸³. Karjalan tapaus osoitti, miten tärkeää oli välittää tiedot laivastojoukkojen toiminnasta kaikille alueella toimiville joukoille.

Merivoimien esikunta ja FdT toimivat yhteyskanavana merialueella toimivien ilmavoimien välillä¹⁸⁴. Ne jakoivat toisilleen tietoa oman puolensa lentokoneiden toiminnasta ja lentotiedustelun tuloksista. Lentokoneiden turvallisuus oli tärkeä tavoite tiedon jakamisessa. Saukkonen pyysi tiedottamaan Luftflotte 1 joukkoja, että Suomenlahdella toimiva Lentolaivue 6 käytti kalustonaan sotasaaliskoneita, sekä valitti 29.10.1941 saksalaisten lentokoneiden käyttäneen vanhentuneita omakonetunnuksia.¹⁸⁵

Yhteysupseerit korvaavat puuttuvia viestiyhteyksiä

Suomen ja Saksan merivoimilla ei ollut koko sodan aikana selkeää yhteistä viestijärjestelmää, mikä osoittautui merkittäväksi käytännön haasteeksi yhteisten sotatoimien toteuttamiselle. Kielitaito asetti toisen haasteen: saksalaiset eivät osanneet suomea, joten saksan taitoisille upseereille oli tarvetta. Yhteysupseereja käytettiin laajasti kaikilla tasoilla vähentämään väärin ymmärryksiä, tehostamaan tiedon kulkua, sekä varmistamaan molempien osapuolien yhtenäinen tilannekuva. Osa yhteysupseereista asetettiin pysyvästi, osan toiminta liittyi erillisten sotatoimien toteutukseen.¹⁸⁶

¹⁸¹ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 341

¹⁸² Halme (2004), s. 19

¹⁸³ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 479

¹⁸⁴ Kriegsmarinella ei ollut omia lentojoukkoja, vaan Luftflotte 1:n osastot tukivat laivastovoimia Suomenlahdella. Merivoimia taas tuki Lentolaivue 6, joka suoritti pääosin tiedustelu ja sukellusveneentorjuntalentoja.

¹⁸⁵ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 297 ja 748. Sotapäiväkirjassa on lisäksi lukuisia merkintöjä lentotiedustelun tulosten ilmoittamisesta.

¹⁸⁶ Halme (2004), s.20. Lähteenä Pukkilan haastattelu vuodelta 1969.

Ensimmäiset yhteysupseerit asetettiin jo Kielin laivastoneuvotteluissa, jolloin yksi suomalainen upseeri jäi Saksaan ja kolme saksalaista tuli Suomeen Merivoimien delegaation mukana¹⁸⁷. Neuvotteluissa sovittiin saksalaisille miinalaivaryhmille asetettavista yhteysupseereista. Miinalaivojen lisäksi ainakin osa S- ja R-laivueista sai sodan alussa omat yhteysupseerinsa¹⁸⁸. Laivaston esikunnalla oli oma saksalainen yhteysupseerinsa ja ainakin sodan alussa Kriegsmarinen Turussa sijaitsevalla radioasemalla toimi suomalainen yhteysupseeri¹⁸⁹. Merivoimien esikunta asetti lokakuun puolivälissä tiedonkulun parantamiseksi Tallinnaan yhteysupseerin (luuntantti Hänninen) Marbef Ostlandin viestikeskukseen¹⁹⁰.

Yhteysupseerit ja toimiva viestiyhteys muodostivat kokonaisuuden, joka mahdollisti sotatoimien tai taistelun johtamisen merellä. Yhteysupseereja pyrittiin asettamaan aina kun suomalaiset ja saksalaiset laivastovoimat toteuttivat yhteisen operaation, ja operaatio edellytti tarkkaa koordinaatiota merellä¹⁹¹. Tällaisia operaatioita olivat esimerkiksi erilaiset laivastojen yhdessä toteuttamat saatto- sekä raivaustehtävät. Useimmiten yhteysupseeri sijoittui toisen osapuolen johtoalukselle. Yhteysupseerin mukaan saatettiin käskää myös viestimies ja radiolaitteita yhteyden varmistamiseksi. Suomalaiset ja saksalaiset radiolaitteet eivät useinkaan olleet yhteen sopivia, mutta suomalainen viestimies pääsi omilla laitteillaan suomalaisiin viestiverkkoihin. Myös saksalaiset asettivat samasta syystä yhteysupseereita viestimiehineen suomalaisille aluksille¹⁹². Yhteysupseerit ja viestimiehet olivat yhteisen viestijärjestelmän puuttuessa paras keino jakaa tilannetietoa suomalaisten ja saksalaisten alusten välillä, jotta yhteistoiminta samalla alueella olisi mahdollista¹⁹³.

Yhteysupseerien käyttö oli todennäköisesti huomattavasti yleisempää, kuin mitä käytettävissä olevat lähteet antavat ymmärtää. Yhteysupseerien määräämwisestä löytyy vain vähän käskyjä tai määräyksiä ja saksalaisista yhteysupseereista suomalaisissa esikunnissa on vain vähän tietoja. Merellä toimivien osastojen yhteysupseereista on löydettävissä tietoja muutamista taistelukertomuksista ja raporteista. Parhaita lähteitä yhteysupseerien toiminnasta ovat yhteysupseereina toimineiden tai niitä asettaneiden henkilöiden kirjoittamat artikkelit ja muistelmat

¹⁸⁷ Halme (2004), s. 20. Lähteenä Saukkosen haastattelu vuodelta 1969.

¹⁸⁸ Mäkinen (1981), jakso 114

¹⁸⁹ LE toim II nr 1413/Ye.1.sal, koskee harhauttamismatkaa ja psl Ilmarisen tuhoa, 16.9.1941, T-22110/27 F:5 sal, KA.

¹⁹⁰ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 681. Viestikeskus oli Marinevermittlung 10.

¹⁹¹ Saukkonen (1948), s. 93

¹⁹² Useita lähteitä, mm:

- Os.P. K.D.N nr 617\sal, koskee: saattueen suojaamista 21.11.1941, 24.11.1941, T-22110/27 F:5 sal, KA.
- Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 883

¹⁹³ Halme (2004), s. 23.

3.4 Yhteistoiminta rakentuu miinasotatoimien ympärille

Miinasodankäynti¹⁹⁴ muodosti suuren osan Suomenlahdella jatkosodassa toteutetuista merisotatoimista. Tätä tutkimusta aikaisemmin tehty tutkimus ja kirjallisuus on käsitellyt jatkosodan miinoitusta ja raivausta hyvin monipuolisesti. Tässä tutkimuksessa ei ole tarkoituksenmukaista toistaa aiemmin esiteltyjä miinasodankäynnin toteutuksen yksityiskohtia tai luetella laskettuja miinoitteita. Miinasotatoimia käsitellään sen sijaan laivastojen yhteistoiminnan suunnittelun näkökulmasta, sekä miten yhteistoiminta näkyi niiden toteutuksessa. Tutkimuksen rajauksen mukaisesti miinasodankäyntiin kuuluvia miinojen logistiikkaa, huoltoa ja materiaaliyhteistyötä ei käsitellä, mikäli sillä ei ole vaikutusta sotatoimien yhteistoimintaan.

Vaikka Merivoimat oli hyväksynyt saksalaisten Kielin neuvotteluissa laatiman miinoitussuunnitelman, käytiin ensimmäisistä miinoitteista ja niiden paikoista keskustelua Merivoimien esikunnan ja FdT:n välillä. Merivoimien komentaja ei pitänyt järkevänä miinoittaa Suomenlahden suuta, vaan kannatti miinasulkujen laskua Tallinannan itäpuolelle. Valve ei myöskään arvostanut saksalaisten käyttämää hajamiinoitustaktiikkaa, jossa miinoitteen kokoa kasvatettiin sen tiheyden kustannuksella pidentämällä miinavälejä.¹⁹⁵ Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjan mukaan ensimmäisistä suomalaisten laskemista miinoitteista käytiin tarkentavia neuvotteluja FdT:n kanssa 25.6.1941 sekä uudelleen 26.6. Nähtävästi FdT:n komentaja, Kapitän zur See Bütowin kanta voitti, sillä miinoitteet laskettiin suunnilleen saksalaisten alkuperäisen suunnitelman edellyttämälle paikalle.¹⁹⁶ Käytössä olleiden lähteiden avulla ei selviä, miksi Valve tahtoi muuttaa hyväksytyä miinoitussuunnitelmaa. On huomattava, ettei hän ollut mukana Kielin neuvotteluissa, joissa suunnitelmasta päätettiin.

Kaikki lasketut miinoitteet eivät olleet yhteisesti suunniteltuja, vaan Merivoimat laski myös oman miinoitussuunnitelmansa mukaisia puolustuksellisia miinoitteita. Merivoimien miinoitussuunnitelma julkaistiin 11.6.1941, siis noin viikko Kielin yhteistoimintaneuvottelujen jälkeen. Suunnitelma oli laadittu ”*kiireellisintä tapausta varten*” ja suunnitellut miinoitteet oli numeroitu käskemisen helpottamiseksi. Hyökkäyksellisistä oli tarkoitus käskeä erikseen. Suunnitelma ei mainitse saksalaisia, eikä yhteistoimintaa näiden kanssa.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Miinasodankäynti käsittää tässä tutkimuksessa miinojen laskun, laskun suojauksen, miinan raivauksen, sekä miinasulkujen vartioinnin.

¹⁹⁵ Kijanan (1962), s. 1/28

¹⁹⁶ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 47 ja 51

¹⁹⁷ Meriv.E. Ye.Os. nr 926/Ye.2.sal, Merivoimien miinoitussuunnitelma v. 1941, 11.6.1941, T-22110/26 F:4, KA

Saksalaiset aloittivat suunnitelman mukaisten miinasulkujen laskun yöllä 21.6. Miinalaivaryhmä Nord laski ”Apolda”-miinoitteen Suomenlahden suulle ja Cobra ”Corbetha”-miinoitteen Porkkalan eteläpuolelle¹⁹⁸. S-veneet miinoittivat Viron rannikkoa.¹⁹⁹ Samana yönä suomalaiset sukellusveneet laskivat miinoitteita Viron rannikolle²⁰⁰. Suomalaiset miinalaivat laskivat omat ”Kipinola”- ja ”Kuolemanjärvi”-miinoitteensa Hangon länsipuolelle 26.–27.6. Laskuoperaatioon liittyi todennäköisesti sodan ensimmäinen yhteistoiminta alusten välillä sotatoimen toteutuksessa: saksalaiset S-veneet toimivat kaukovarmistuksena Ruotsinsalmen ja Riilahden yöllisellä matkalla²⁰¹. Kaukovarmistuksen toteutustavasta ei ole tarkkoja tietoja. Yksinkertaisimmillaan kaukovarmistus saattoi tarkoittaa, että S-veneet toteuttivat omaa tehtäväänsä samaan aikaan vihollisen oletetun tulosuunnan ja miinanlaskualueen välissä. On epätodennäköistä, että alukset olisivat olleet yhteydessä toisiinsa näköetäisyyden ulkopuolella, tai koordinoineet muuten toimintaansa rannasta lähdön jälkeen.

Merivoimien esikunta pyysi FdT:tä myös ilmasuojaa miinalaivojen heikon ilmatorjunta-aseistuksen vuoksi. FdT lupasi tiedustella asiaa ”BdK:lta”, joka oli Kielissä sijaitseva Befehlshaber in der Ostsee-esikunta²⁰². FdT näyttää tässä tapauksessa välittäneen suomalaisten tukipyynnön omalle johtoesikunnalleen. Kommenttien käyttäminen tukipyynnön välittämiseksi ei sellaisenaan ole erikoista, mutta tapaus antaa esimerkin saksalaisten tehtävänjaosta sotatoimien yhteistoiminnassa. Suomalaisten tekemä pyyntö kulki FdT:n, ei Kriegsmarinen yhteysesikunnan MVSt:n kautta.

Merivoimien esikunta käski 20.6.1941 Laivastoa ja Suomenlahdella laivastovoimia johtavaa Erillistä Laivasto-osastoa laskemaan ensimmäiset Merivoimien miinoitus suunnitelman mukaiset miinoitteet²⁰³. Laivaston esikunta antoi ensimmäisen miinanlaskun suoritusilmoituksen 21.6. ja Erillinen laivasto-osasto. 22.6.²⁰⁴ Laivaston laskeman miinoitteen nro 87 lasku epäonnistui. Paikka oli väärä ja osa miinoista jäi pinnalle. Laivaston esikunta käski raivaamaan kentän ja ampua pinnalle jääneet ”uudet saksalaiset miinat”²⁰⁵. Saksalaiset olivat toimittaneet pinta-alusten laskettavaksi tarkoitettuja miinoja Suomeen jo ennen sodan alkua²⁰⁶. Merivoimien

¹⁹⁸ mm. Ekman (1991), s. 23

¹⁹⁹ Kijanen (2008), s. 10

²⁰⁰ Sukellusveneiden operaatio ennen sodan virallista alkua oli erittäin salainen. Alusten henkilöstö oli karanteenissa tietovuotojen välttämiseksi. Alusten käyttämät miinat olivat saksalaisia, jotta niiden malista ei voisi päätellä suomalaisveneiden olevan niiden laskusta vastuussa. mm. Kijanen (2008) s, 15-16

²⁰¹ Meriv.E. Op.Os. nr 89, käsky miinakenttien Kuolemanjärvi ja Kipinola laskusta, 25.6.1941, T-16431/1727, KA. SPK Meriv.E 18708 1941. KA, digitaaliarkisto, s. 51 ja 51

²⁰² BdK on lyhennys sanoista ”Befehlshaber der Kreuzer”, katso luku 2.3.2

²⁰³ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 14

²⁰⁴ sama, s. 21 ja 23

²⁰⁵ LE, SPK, 17798, 1941–1941, KA, s. 6

²⁰⁶ Kijanen (2008), s. 7

suunnitelman mukaiset miinalaskut toteutettiin ilman yhteistoimintaa Kriegsmarinen laivasto-voimien kanssa.

Suomenlahden miinasulut sen sijaan suunniteltiin ja suurimmaksi osaksi myös laskettiin yhteistoiminnassa Merivoimien ja Kriegsmarinen välillä. Miinoitus noudatti kaavaa, jossa Merivoimien esikunta ja FdT suunnittelivat laskettavat miinoitteet hyvin tarkasti, jonka jälkeen suunnitelma käskettiin toteuttaville osastoille. Suunnittelu tehtiin usein vain päivää tai kahta ennen käskettyä toteutusajankohtaa, joten laskun toteuttavalle laivueelle tai erilliselle osastolle jäi vain vähän valmistautumisaikaa. Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston ja FdT:n henkilöstö vastasivat useimmiten suunnittelusta, mutta välillä kokouksiin kutsuttiin myös laivueiden ja erillisosastojen päälliköitä.²⁰⁷

Miinoitteiden suunnittelu sisälsi miinoitteen paikan, laskuajan, käytettävät miinat ja niiden syvytyksen, miinojen lastauksen, sekä laskun toteuttajat. Miinanlaskun käskyssä oli myös määritetty laskua suojaavat osastot, jotka toimivat joko lähellä laskua lähisuojauksena tai kauempana vihollisen arvioidussa tulosuunnassa kaukosuojauksena. Käskyissä ei tarkennettu eri suojausmuotojen sisältöä, mutta ne ovat saattanut olla operaatioon osallistuneille itsestään selviä. Vaikka miinanlaskuoperaatioon osallistui usein molempien laivastojen aluksia, nämä eivät muodostaneet yhden päällikön johtamaa osastoa, vaan toimivat omien johtajiensa alaisuudessa²⁰⁸. Koska laivastoilla ei ollut yhteisiä toimintatapoja tai luotettavia alusten välisiä viestiyhteyksiä, yhteistoiminta toteutettiin pitämällä osastot erillään toisistaan ja käskemällä niille pääosin erilliset tehtävät²⁰⁹. Jos miinanlasku oli käsketty suomalaisille miinalaivoille, saattoi osaston lähisuojauksena toimia saksalainen S- tai R-laivue, ja kaukosuojauksena suomalainen osasto. Kriegsmarinen S- ja R-venelaivueet, sekä Merivoimien moottoritorpedo- ja vartiomoottoriveneet toimivat usein suojausosastoina²¹⁰. Poikkeuksiakin oli, kuten 4.9. jolloin miinalaiva Riilahti osallistui saksalaisen miinalaiva Kaiserin kanssa ”Yskjärvi”-miinoitteen laskuun²¹¹.

Sodan nopea kehitys aiheutti paljon muutoksia tehtyihin suunnitelmiin, kuten Jumindan niemen miinasulun²¹² ensimmäisten miinoitteiden laskuun elokuussa 1941. Saksan maavoimien nopea eteneminen Baltiassa sai Kriegsmarinen kiinnostumaan vihollisen meriyhteyksien miinoittami-

²⁰⁷ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 307, 351, 380

²⁰⁸ Halme (2004), s.20. Perustuu Sulo Enkiön ja Aimo Saukkosen haastatteluihin vuodelta 1969.

²⁰⁹ sama, s.20. Perustuu Sulo Enkiön ja Aimo Saukkosen haastatteluihin vuodelta 1969.

²¹⁰ Halme (2004), s.20. Perustuu Sulo Enkiön ja Aimo Saukkosen haastatteluihin vuodelta 1969; Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 301, 307

²¹¹ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 489

²¹² Miinasulku oli useista eri aikaan lasketuista miinoitteista muodostunut, laajan alueen kattava miinoite.

sesta Leningradin, Tallinnan ja Hangon välillä. Merivoimien esikunta ja FdT neuvottelivat alustavasti uudesta miinasulusta 6.8 ja 7.8.1941 ja sulkua päätettiin suomalaisten ehdotuksesta laskea Jumindan niemen kohdalle.²¹³ Merivoimien esikunnassa pidettiin neuvottelu 8.8.1941, jossa suunniteltiin usean miinoitteen laskut. Alustava päätös miinoitteista oli tehty 7.8. pidetyssä kokouksessa, johon osallistuivat suomalaisista Valve²¹⁴, Saukkonen ja Erillisen laivasto-osaston päällikkö, komentaja Sulo Enkiö. Saksalaisista osallistujiksi on merkitty Bütow, Wegener, miinalaivaosasto Cobran päällikkö Korvettenkapitän Karl Brill, sekä R- ja S-venelaivueiden komentajia. Päätettiin, että miinoitteet laskettaisiin 9.–10.8. välisenä yönä. Suomalaiset miinalaivat vastaisivat ”Äyräpään” ja ”Perkjärven” laskusta. R-veneet laskisivat ”D10:n”, jonka jälkeen ne kohtaisivat suomalaiset miinalaivat merellä ja saattaisivat ne ”Perkjärven” laskualueelle. Tätä ennen osasto R-veneitä raivaisi suomalaisten laskualueen. Lopuksi suomalaiset laskisivat ”Vuoksen”.²¹⁵

Merivoimien esikunta käski 9.8.1941 miinoitusoperaation Erilliselle laivasto-osastolle. Laskuoperaation johtajaksi määrättiin suunnitteluun osallistunut komentaja Enkiö. Miinoitusten lasku myöhästyi useita kertoja huonon sään ja vihollisen toiminnan estäessä operaation toteutuksen. Merivoimien esikunnan upseerit neuvottelivat saksalaisten kanssa miinoituksesta kaikkiaan seitsemän kertaa ja operaation aikataulu, miinoitteiden lasku- ja suojausjärjestelyt muuttuivat lähes kokonaan. Sovitut ja lisätyt miinoitteet saatiin lopulta laskettua 16.8.-mennessä. Neuvotteluissa käsiteltiin tilanteenmukaisia muutoksia liittyen operaation aikatauluun, miinoitteiden järjestykseen ja suojaukseen. Merivoimien esikunta ja FdT kokosivat omien alaintensa tilanneilmoitukset, joiden pohjalta neuvottelut miinoitusoperaatioon tehtävistä muutoksista käytiin. Päätetyt muutokset käskettiin alajohtoportaille toteutusta varten.²¹⁶

Esikunnat pyrkivät sovittamaan yhteen alusten toiminnan merellä hyvin yksityiskohtaisesti, jotta käytössä olevista suojaavista osastoista saataisiin suurin mahdollinen hyöty. Menettely säästi aikaa alajohtoportaisissa, joiden tehtäväksi jäi käytännön yksityiskohtien sopiminen käsketyt yhteistoimintaosapuolen kanssa. Yhteen sovittamisella pyrittiin myös selkeyttämään tilannekuvaa merellä ja välttämään kahden osaston toiminta saman aikaisesti samalla alueella: Esimerkiksi 10.7. FdT siirsi omaa miinoitusoperaatiotaan, sillä suomalainen sukellusvene Iku-Turso oli miinoittamassa samaan aikaan suunnitellulla alueella. Saksalaiset miinoittivat vasta

²¹³ Kijanen (1962), s. 1/31.

²¹⁴ Usein miinoitteita koskevat neuvottelut käytiin Sundmanin, Saukkosen ja Wegenerin välillä. Valve ja Bütow osallistuivat neuvotteluun todennäköisesti, koska aiheena oli keväällä sovitun sotatoimisuunnitelman ulkopuolinen uusi miinoite, ei vain aikaisemmin sovitun sulun täydennys.

²¹⁵ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 301, 307

²¹⁶ sama, s. 312, 320, 323, 329, 335, 336, 349, 331, 355

Iku-Turson poistuttua²¹⁷. Synkronointi edellytti hyvää tilannekuvaa kummankin laivaston toiminnasta. Merivoimien esikunta ja FdT tiedottivat miinanlaskun jälkeen toisiaan lasketuista miinoitteista, sekä jakoivat tiedot alajohtoportailleen²¹⁸. Miinoitteiden raporteissa ilmoitettiin myös mahdolliset virheet laskun suorituksessa. Miinoite saatettiin laskea syystä tai toisesta suunnitelmasta poikkeavaan paikkaan, jolloin alueella toimiminen olisi ollut vaarallista.

Helsingissä toimivat esikunnat suunnittelivat miinoitusoperaatiot varsin pikkutarkasti, eikä operaation toteuttaville johtajille jäänyt paljon soveltamisen varaa. Merellä toimivien päälliköiden keskinäiset neuvottelut olivat kuitenkin tärkeässä osassa operaatioiden onnistumisen kannalta. Miinoituksen toteuttavan laivasto-osaston komentaja, laivueiden päälliköt tai alusten päälliköt olivat yhteydessä saksalaisiin virkaveljiinsä sopiakseen toteutuksen yksityiskohdista. Toimintatapa, jossa esikunnat suunnittelivat yksityiskohtaiset perusteet ja alajohtoportaat sopivat niiden toteutuksesta oli käytössä laajasti muidenkin sotatoimien yhteistoiminnan toteutuksessa koko sodan ajan. Yllä kuvatussa Juminda-esimerkissä komentaja Enkiö ja saksalaiset laivueiden komentajat todennäköisesti sopivat muun muassa lähtöajoista ja kohtaamispaisteista merellä, viestiyhteyksistä, yhteysupseerien ja viestimiesten asettamisesta aluksille sekä mahdollisesti myös käytettävistä muodostelmista. Yksityiskohtien sopiminen oli erityisen tärkeää tehdä rannassa ennen merellä lähtöä, jotta epäselvyyksiltä vältyttäisiin²¹⁹. Miinanlaskun suojausosastojen käytännön tehokkuus riippui suuresti päälliköiden ennen merelle lähtöä tekemistä sopimuksista ja muodostetuista viestiyhteyksistä. Esimerkiksi ”Kipinola”- ja ”Kuolemanjärvi”-miinoitteiden laskussa yhteydet suojausosastona toimineiden S-veneiden ja suomalaisten miinalaivojen välillä muodostettiin yhteysupseereilla ja viestimiehillä²²⁰.

Miinanraivauksessa tehtiin myös yhteistoimintaa, mutta sen käsittely rajataan pois tutkimuksesta²²¹. Raivausta käsitellään enemmän sotatoimien ja kauppamerenkulun tukitoimintana, kuin itsenäisenä sotatoimena.

Sukellusveneen etsinnässä tehtiin vain vähän yhteistoimintaa

Saksalaiset olivat tunnistaneeet vihollisen sukellusveneet merkittäväksi uhaksi omille meriyhteyksilleen²²². Kriegsmarine oli huonosti varustautunut sukellusveneen etsintään ja torjuntaan

²¹⁷ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 145. Tilanteessa on todennäköisesti haluttu suojella sukellusvenettä, etteivät saksalaiset erehtyisi hyökkäämään sitä vastaan.

²¹⁸ Esim. Meriv.E. Op.Os. nr 437, luettelo uusista saksalaisista miinakentistä, 7.7.1941, T-16431/1723, KA. Arkistoyksikkö sisältää useita vastaavia luetteloita.

²¹⁹ Tykkiläivue, Tyv. uusimaa K.D. nr 248/sal, Taistelukertomus 2.12.1941, T-17379/2360, KA.

²²⁰ Mäkinen (1981), s. 16. Perustuu Sulo Enkiön haastatteluun.

²²¹ Esim. Tykkiveneiden siirtoyritys Saaristomereltä Suomenlahdelle, Kijanen (2008), s. 42

²²² Manninen (2011) s, 2-3, Saukkonen (1948) s. 86

kesällä 1941. Sodan alussa Itämerellä toimivat joukot eivät pääosin olleet sukellusveneiden etsintään soveltuvia tai varustettuja.²²³ Kriegsmarine siirsi vasta lokakuun alussa U-jäger-yksikön Suomenlahdelle²²⁴, mikä saattaa osittain selittää yhteistoiminnan vähäisyyttä sukellusveneiden etsinnässä.

Kesäkuussa Ahvenanmerellä ja Selkämerellä havaittiin vihollisen sukellusveneitä. Merivoimat vastasi sukellusveneuhkaan miinoituksin, saattuetoiminnalla sekä lähettämällä Ahvenanmaalle aluksia sukellusveneiden etsintöihin. Saksalaiset eivät aluksi osallistuneet etsintöihin.²²⁵ Vihollisen sukellusveneiden toiminta vilkastui elokuussa 1941. FdT pyysi 29.8.1941, että Merivoimat jättäisi suomalaiset sukellusveneet rantaan mikä helpotti sukellusveneiden tunnistamista merellä. Yhteisiä sotatoimia vihollisen sukellusveneitä vastaan ei kuitenkaan suunniteltu tai toteutettu, vaan saksalaiset käyttivät lentokoneita etsinnöissä.²²⁶ Vihollisen sukellusveneet eivät saaneet aikaan merkittävää tuhoa ja niiden toiminta hiljeni joulukuun alkuun mennessä, kun meren jäätyminen alkoi²²⁷.

Käytössä olleiden lähteiden perusteella merivoimien välinen yhteistoiminta sukellusveneiden etsinnässä ja torjunnassa oli vuonna 1941 vähäistä, jopa lähes olematonta. Operaatioita, joiden tavoitteena olisi ollut sukellusveneiden etsintä ei tehty yhteistyössä²²⁸. Myös muu yhteistoiminta sukellusveneitä vastaan näyttää tapahtuneen osana muita operaatioita, tai lähteneen tilanteesta, jossa merellä muissa tehtävissä olleet alukset kohtasivat vihollisen sukellusveneiden. Esimerkiksi ”Muolaa”- miinakentän lasku 20.–21.7.1941 välisenä yönä. Suomalaisten ja saksalaisten miinanlaskijoiden varmistustehtävässä ollut vartiomoottorivene havaitsi sukellusveneiden ja hyökkäsi sitä vastaan²²⁹. Saksalaiset eivät kuitenkaan osallistuneet hyökkäykseen sukellusvenettä vastaan.

Suurin osa omiin sukellusveneisiin liittyvästä yhteistoiminnasta koostui neuvotteluista ja laadituista ohjeista, joiden tavoitteena oli suomalaisten sukellusveneiden suojaaminen omien ja saksalaisten laivojen ja lentokoneiden hyökkäyksiltä. Esimerkkinä Merivoimien esikunta ilmoitti

²²³ Halme (2004) s, 10

²²⁴ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 607

²²⁵ Pukkila (1961), s. 41

²²⁶ Kijanen (2008), s. 49. Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 433, 456

²²⁷ Halme, Jyrki: *Suomen ja Saksan merivoimien yhteistyö sukellusveneentorjunnassa jatkosodassa 1941–1944*. MPKK esiupeeerikurssin tutkielma E3571, 2002, s. 22

²²⁸ Poikkeuksena voidaan mainita Osasto Pukkilan tykkiveneiden suorittama saattuetoiminta Helsingin ja Tallinnan välillä, joka tapahtui osittain yhteistoiminnassa Kriegsmarinen alusten kanssa. Saaton syynä oli sukellusveneiden lisäksi vihollisen pinta-alusten uhka. Halme (2002), s. 29.

²²⁹ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 203

saksalaisille 5.10.1941 suomalaisten sukellusveneiden suunnitellusta toiminnasta. 2.12. Saukkonen oli yhteydessä saksalaisiin varmistaakseen, että nämä olivat tietoisia suomalaisten sukellusveneiden toiminnasta ja toiminta-alueista.²³⁰ Myöhemmin esiteltävissä operaatio ”Syyskallastuksen” käskyissä sukellusveneiden etsintä näyttäytyi vain omien sukellusveneiden suojaamisena, eikä käskyjä muusta yhteistoiminnasta annettu²³¹. Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjaan on merkitty vuonna 1941 useita vastaavia ilmoituksia. Todettakoon, että Merivoimat oli huolissaan sukellusveneiden turvallisuudesta myös omien joukkojen osalta: Sukellusvenelaihue ja 1. Rannikkoprikaati sopivat yhteistoiminnasta sukellusveneiden operoimissa prikaatin alueella. Tykistö ei saanut ampua sukellusveneiden toiminta-alueelle, mikäli vihollistunnistus ei ollut täysin varma²³².

Merivoimien esikunta tarkensi Suomenlahdella toimivien laivasto-osastojen tehtäviä lokakuussa 1941 ja tehtävät sisälsivät myös sukellusveneiden torjunnan. Saksalaisista mainittiin vain, että etuvartioalukset vartioivat miinakenttiä²³³. Nähtävästi yhteistoiminnan tarve myös sukellusveneiden etsinnässä tunnistettiin ainakin Merivoimissa, sillä Merivoimien esikunta velvoitti 28.10. Osasto P:n (Os.P.) tekemään yhteistoimintaa sukellusveneiden etsinnässä saksalaisten kanssa²³⁴. Käytössä olleet lähteet eivät kuitenkaan kerro, miten yhteistoiminta toteutui. On mahdollista, ettei yhteistoiminta onnistunut, tai sitä ei tehty lainkaan. Puutteelliset viestiyhteydet merellä ja erilaiset toimintatavat olisivat todennäköisesti vaikeuttaneet yhteistoimintaa myös sukellusveneiden etsinnässä. Omiin sukellusveneisiin liittyvää yhteistyötä ei ollut.

Saksalaisten sukellusveneiden johtosuhteet erosivat muista Kriegsmarinen aluksista. Kesällä 1941 Suomenlahden suulla ja Itämerellä toimineet sukellusveneet eivät olleet FdT:n johdossa, vaan ne annettiin Gruppe Nordin käyttöön Itämerellä²³⁵. Kaukaisempi johtosuhde saattoi olla yksi syy, miksi saksalaisten sukellusveneiden kanssa ei ollut yhteistoimintaa. Toinen syy oli todennäköisesti viestiyhteyksien ja yhteisen taktiikan puute.

3.5 Merivoimat tukee saksalaisten maasotatoimia

Moottoritorpedovenelaihueen tuki saksalaisille kesällä 1941

²³⁰ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 637-637, 967

²³¹ Meriv.E. Op.Os. nr 2233/Op.2.sal. Merivoimien käsky vihollisen laivaston Suomenlahden pohjukasta murtautumisen estämiseksi, 24.9.1941, T-15816/12, KA

²³² Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 974

²³³ Meriv.E. Op.Os. nr 2665/Op.2.sal. Merivoimien käsky vartiopalveluksesta läntisellä Suomenlahdella, 17.10.1941, T-15718/3 6, KA. Miinoitusten vartiointi piti sisällään sukellusveneiden etsinnän miinoituksen läheisyydessä.

²³⁴ Meriv.E. Op.Os. nr 2847/Op.2.sal. Merivoimien käsky Os.P:n tehtävistä, 28.10.1941, T-15718/3 6, KA

²³⁵ Ekman (1981), s. 160

Saksan Heeresgruppe Nordin hyökkäys lähestyi kesällä 1941 nopeasti Viroa ja saksalaiset suunnittelivat hyökkäyksen tukemiseksi tiedustelu- ja tuholais toimintaa Viron rannikolla. Merivoimat asetti heinäkuussa vartiomoottoriveneitä ja erilaisia pienempiä moottoriveneitä saksalaisten käyttöön. Vartiomoottoriveneet kuuluivat Moottoritorpedovenelaivueen toiseen puolilaivueeseen (II/Mtv.Lv.).²³⁶ Veneet osallistuivat 9.–10.7. sotatoimeen, jonka tavoitteena oli taistelupartion vieminen Viron rannikolle²³⁷. ”Erna”-osaston operaatio oli varsin kansainvälinen: Johtajana oli saksalainen Fregattenkapitän Alexander Cellarius²³⁸, maihinnousujoukot suomalaisiin asepuhuihin puettuja virolaisia saksalaisten ja virolaisten upseerien johtamina. Suomalaisveneitä käytettiin joukkojen kuljetukseen, sekä lähisuojaukseen. Osasto joutui vihollisen hyökkäyksen kohteeksi, mutta VMV:t onnistuivat laskemaan Kolgan lahdelle²³⁹ maihin 37 miestä.²⁴⁰

9.7. toteutetun operaation suunnittelusta ei ole tarkkoja tietoja. Operaatio toteutettiin saksalaisten aloitteesta ja neuvottelut Merivoimien osallistumisesta käytiin todennäköisesti MVSt:n ja Merivoimien esikunnan välillä. Koska veneiden kaukosuojaukseen liittyi sekä suomalaisia, että saksalaisia moottoritorpedoveneitä ja maihinnousun aikautus oli sovitettu yhteen Moottoritorpedovenelaivueen ensimmäisen puolilaivueen (I/Mtv.Lv.) miinoitusoperaation kanssa, suunnitteluun on mitä todennäköisemmin osallistunut myös FdT. Neuvotteluista ei kuitenkaan ole merkintöjä sotapäiväkirjoissa, eikä niitä mainita käytössä olleissa muistelmissa tai haastatteluissa.

II/Mtv.Lv. jatkoi saksalaisten alaisuudessa Viron rannikolle tehtyjä retkiä. 14.7.1941. Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjaan on merkitty Erillisen laivasto-osaston ilmoitus neljän vartiomoottoriveneen ja neljän pienemmän veneen yrityksestä viedä saksalainen iskuryhmä Viroon Rutjan²⁴¹ alueelle. Operaatio epäonnistui, sillä osasto joutui vihollisen hyökkäyksen kohteeksi ja joutui palaamaan takaisin. Veneiden suojausosastona toimivat sekä suomalaiset, että saksalaiset moottoritorpedoveneet.²⁴²

²³⁶ Mtv.Lv. nr 125/sal, koskee: maihinnousuoperaatiota 9.-10.7.1941, 27.7.1941, T-22110/26 F:4 sal, KA.

²³⁷ Heiskanen, Raimo: *Saadun tiedon mukaan... Päämajan johtama tiedustelu 1939–1945*, Otava, Helsinki, 1988

²³⁸ Panschin, Vladimir: *Diletanteja vai taitajia? Päämajan valvontaosaston johtama valvonta ja vastavakoilu talvi- ja jatkosodassa*. MPKK julkaisusarja 1: tutkimuksia nro 23. Helsinki, 2018, s. 285–286. Alexander Cellarius oli Suomessa Saksan apulaislaivastoasiamiehenä, mutta hänen päätehtävänään oli tiedustelu. Cellarius oli tiedustelutoimisto Kriegsorganisation Finnland:n, jota kutsuttiin myös nimellä Büro Cellarius, johtaja.

²³⁹ Kolgan lahti on Jumindan niemen länsipuolella, Tallinnasta itään.

²⁴⁰ Mtv.Lv. nr 125/sal, koskee: maihinnousuoperaatiota 9.-10.7.1941, 27.7.1941, T-22110/26 F:4 sal, KA.

²⁴¹ Rutja sijaitsee pohjoiseen Rakverestä, Suomesta katsoen Ruotsinpyhtään longitudilla.

²⁴² Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 160

Neuvotteluista, joiden perusteella II/Mtv.Lv. ja pienveneet asetettiin saksalaisten johtoon ei ole tarkempia tietoja, eikä myöskään tehtävän kestosta. II/Mtv.Lv. oli Cellariuksen käytössä ainakin 8.–22.7. välisenä aikana²⁴³. Moottoritorpedovenelaivueen aluksia oli miinanlaskun varmistustehtävässä 21.7. Tehtävän suorituksesta laaditun raportin marginaaliin on kirjoitettu ”VMV-ryhmä oli alistettuna Mtv.Lv:lle II/Mtv.Lv:n asemasta, joka oli alistettuna saksalaisten käyttöön. 14.6.46 Pmo”²⁴⁴. Alukset käyttivät tukikohtanaan Pirttisaarta Helsingin ja Porvoon välissä, joten ne todennäköisesti tukeutuivat oman laivueensa huoltoon. Alistus vastasi siis nykytermein paremmin alistusta tehtävällä, sillä saksalaiset todennäköisesti vain käyttivät aluksia, eivätkä vastanneet niiden hallinnosta ja huollosta. Lähteistä ei myöskään selviä, mille Kriegsmarinen osastolle alukset oli alistettu. Mahdollisesti alusten käyttäjä ei ollutkaan Kriegsmarine, vaan Fregattenkapitän Cellariuksen tiedusteluorganisaatio. Moottoritorpedovenelaivue laski samaan aikaan myös kahteen otteeseen pohjamiinoja Viron rannikolle, mutta nämä operaatiot toteutettiin suomalaisjohtoisesti²⁴⁵.

Osasto Virkki ja Viron saarten valtaus

Heeresgruppe Nordin joukkojen lähestyessä Suomenlahtea iskuosastojen käyttö päättyi ja saksalaiset alkoivat suunnitella Viron rannikon saarten valtausta. Merivoimien esikunnassa järjestettiin 7.8.1941 neuvottelut, joiden aiheena oli Suomenlahden miinasulkujen täydentäminen saksalaisten vallattua Viron. Kokoukseen osallistuivat Valve, Sundman, Valtanen ja Saukkonen. Osallistuneet saksalaiset olivat kaikki FdT:n henkilöstöä: Bütow, Wegener ja Korvettenkapitän Linneberg. Miinoitusten lisäksi keskusteltiin rannikon kohteista ja muun muassa Ekholm²⁴⁶ saaren valtaus päätettiin siirtää myöhäisempään ajankohtaan. Bütow esitti Merivoimille saksalaisen 18. armeijakunnan pyynnön veneiden saamiseksi rannikon saarten valtausta varten.²⁴⁷ Viron rannikon ja saarten valtauksen käytettiin maavoimien joukkoja ja ne toteutettiin maavoimien operaatioina. Kriegsmarinen rannikkopuolustuksen joukot ottivat Viron rannikon vastaan Heeresgruppe Nordin joukoilta vasta valtauksen jälkeen.

²⁴³ Kijanen (2008), s. 20

²⁴⁴ Mtv.Lv. koskee: Selostus VMV-ryhmän toiminnasta miinanlaskun varmistuksessa 20.-21.7.41, T-17379/2360, KA.

²⁴⁵ Kijanen (2008), s. 20

²⁴⁶ Ekholm on Tallinnasta itään sijaitsevan Mohnin saaren saksalainen nimi. Useilla Viron alueilla on historialliset saksankieliset nimet, joita saksalaiset käyttivät sodan aikana. Esim. Tallinnasta käytettiin nimeä Reval, Saarenmaa oli Ösel ja Hiidenmaa Dagö. Merivoimat käyttivät saksalaisten kanssa Viron alueista vaihdellen joko suomalaisia tai saksalaisia nimiä.

²⁴⁷ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 301

Merivoimien komentaja välitti 7.8. FdT:n kautta saadut tiedot Päämajalle. Saksalaiset tulisivat valtaamaan Tallinnan itäpuolella sijaitsevat Jumindan ja Loksan niemet 9.–10.8.1941. Valve piti saarten valtausta Merivoimien kannalta hyödyllisenä ja pyysi Päämajan suostumusta veneiden lähettämiseen. Merivoimat kykeni Valveen mukaan asettamaan saksalaisten käyttöön enintään 50 venettä, ”*mieluummin tietysti mahdollisimman vähän*”.²⁴⁸ Lähteistä ei selviä kuinka suurta määrää veneitä saksalaiset pyysivät. Merivoimat pyrki tukemaan saksalaisia, mutta omia joukkoja ei haluttu sitoa tarpeettomia määriä. Päämaja hyväksyi Valveen esityksen veneiden luovuttamisesta saksalaisten käyttöön²⁴⁹. Wegener ilmoitti 8.8. todennäköisesti 18. armeijalta saadun tarkennukset, että veneitä tarvitaan 50 kappaletta²⁵⁰. Saksalaisten suunnittelu tai sisäinen tiedon kulku ei ollut erityisen tehokasta, sillä 11.8. Wegener pyysi Saukkoselta veneisiin myös miehistön, sekä vielä myöhemmin kaksi vartiomoottorivenettä saksalaisten käyttöön²⁵¹.

Merivoimien esikunta käski 12.8. Helsingin laivastoasemaa (Hel.LA.) perustamaan moottoriveneosaston saksalaisille. Merivoimien esikunta oli käskenyt laivastoasemaa aloittamaan henkilöstön ja veneiden hankinnan 8.8, joten valmistelut olivat käynnissä²⁵². Osastoon kuului 54 moottorivenettä miehistöineen, veneiden korjausryhmä, sekä emäaluksena höyrylaiva Porkkala²⁵³. Henkilövahvuus oli 119 miestä. Osasto nimettiin päällikkönsä kapteeniluutnantti I Virkin mukaan osasto Virkiksi.²⁵⁴ FdT:n Linneberg ilmoitti 22.8. Merivoimien esikunnalle, että Os. Virkin veneitä tarvittaisiin aikaisintaan 2.9²⁵⁵. Tieto osoittautui vääräksi ja kommodori Sundmanin tiedustellessa 25.8. Os. Virkin käyttöä, Linneberg hälyytti osaston välittömään lähtövalmiuteen²⁵⁶.

Osasto Virkki osallistui Saksan maavoimien operaatio ”Beowulfiin”, jossa Wehrmachtin 61. divisioonaa vahvennuksineen valtasi Saarenmaan, Hiidenmaan ja Muhun saaret. Kaksi osasto Virkin veneryhmää siirtyi 26.8. Viroon, missä nämä osallistuivat Muhun ja todennäköisesti myös Saarenmaan valtauksen osana Fregattenkapitän Cellariuksen johtamaa ”Tiedusteluosasto 161:tä”²⁵⁷. Suurin osa veneistä palasi Helsinkiin 11.10. ja niiden henkilöstö siirrettiin

²⁴⁸ Meriv.E. Creed nr 344/Op.2.sal, 7.8.1941, T-15718/3 6, KA. Sanoman mukaan veneitä tarvittiin Mohnin (saksalaisittain Ekholm) saaren ja myöhemmin Tallinnan edustan saarten valtauksen. Saksalaiset valtasivat Tallinnan 29.8.

²⁴⁹ PM, SPK, 20809, 1941–1941, KA, s. 82

²⁵⁰ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 309

²⁵¹ sama, s. 323

²⁵² sama, s. 310

²⁵³ Hel.LAs. laivatoimisto, SPK, 1941–1941, 7121, KA, s. 6

²⁵⁴ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 328

²⁵⁵ sama, s. 391

²⁵⁶ sama, s. 407

²⁵⁷ Kijanen (1962), s. 1/37, Kijanen (2008), s. 53. On huomioitava, että lähteet, jotka liittyvät Os. Virkin Cellariuksen tiedusteluosastoon ovat molemmat Kalervo Kijasen kirjoittamia. Myös O Peuranheimon artikkelit Sotilasajakauslehden numeroissa 8/1961 ja 9/1961.

muihin tehtäviin²⁵⁸. Merivoimien esikunta käski huoltaa osaston veneet mahdollista tulevaa käyttöä varten, mutta Helsingin laivastoaseman raportin mukaan veneistä ainoastaan kaksi oli käyttökunnossa²⁵⁹.

Suomenlahden suulla sijaitseva Osmussaari oli Viron saarista viimeisenä Neuvostoliiton hallussa. Marbef Ostlandin yhteydessä oleva Merivoimien yhteysupseeri tiedotti 26.10. Merivoimien esikuntaa Osmussaaren tilanteesta. Hänen saamiensa tietojen mukaan saaren valtausoperaatio alkaisi 10–14 vuorokauden kuluessa²⁶⁰. Päämaja saikin 31.10. tukipyynnön Marbef Ostland, Konteradmiral Burchardilta, jossa pyydettiin 50 veneen osastoa Osmussaaren valtausta varten. Marbef Ostlandilla oli nyt myös omia veneitä, mutta ei kuitenkaan riittävästi operaation toteutusta varten. Valve puolsi ehdotusta, sillä Osmussaaren valtaus avaisi Viron rannikolle kauppamerenkululle sopivan väylän Suomenlahdelle.²⁶¹ Päämaja hyväksyi Valveen esityksen osaston lähettämistä Osmussaaren kapteeniluutnantti Jääsalon johtamana²⁶². Marbef Ostland perui kuitenkin tukipyynnön 1.11. eikä osastoa lähetetty. Tieto pyynnön peruutuksesta ei tullut kuitenkaan Merivoimiin Päämajasta, vaan MVSt:n tiedustelu-upseerin toimistolta (Büro Cellarius)²⁶³. Saksalaisille ei ollut muodostunut tukipyyntöjen lähettämiseen vakiintunutta toimintamallia.

Heeresgruppe Nord tiedusteli 19.10. Merivoimien esikunnan (tai yleensä suomalaisten) mieltä pidettä Suursaaren ja Seiskarin valtauksista. Saksalaiset tahtoivat tietää, olisiko saarien valtaus paremmin toteutettavissa avoimen meren yli vai talvella meren jäädyttyä. Valve otaksui kysymyksen liittyvän veneiden ja muun maihinnousukaluston asettamiseen saarten valtaukseseen Hiidenmaan ja Saarenmaan valtauksen jälkeen. Valveen mielestään operaatio oli parasta toteuttaa jäätä pitkin ja hän pyysi Päämajan hyväksyntää vastauksen antamiseen saksalaisille.²⁶⁴ Päämaja hyväksyi Merivoimien komentajan esityksen vielä samana päivänä²⁶⁵. Sanoma osoittaa, ettei saksalaisten yhteistoiminta Suomen kanssa aina noudattanut samoja yhteyskanavia. Kysymys ei tullut Merivoimille todennäköisintä reittiä, eli OKH:n yhteysesikunnan Verbindungsstab Nordin kautta Päämajalle, vaan välittyi Merivoimien esikunnalle MVSt:n kautta.

Operaatio ”Nordwind”

²⁵⁸ Hel.LAs, komentotoimisto, SPK, 7118, 1941–1941. KA, j. 20

²⁵⁹ Hel.LAs, laivatoimisto, SPK, 1941–1941, 7121, KA, j. 56

²⁶⁰ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 733

²⁶¹ Meriv.E. kk-sanoma nr 1202/Op/31.10.1941, T-15718/3 6, KA.

²⁶² PM Creed nr 886/Op.2/sal, 1.11.1941, T-15718/3 6, KA.

²⁶³ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 761

²⁶⁴ Meriv Creed 1115/Op.2, 19.10.1941, T-15718/3 6, KA.

²⁶⁵ PM puhelinsanoma nr 845/Op.2.sal, 19.10.1941, T-15718/3 6, KA.

Osasto Virkin veneet olivat pieni osa saksalaisten ”Beowulf”-operaatiota. Operaation tavoitteena oli vallata Viron rannikon saaret Muhu, Saarenmaa ja Hiidenmaa, jotka olivat jääneet mantereella edenneiden maavoimien selustaan. Merisodan näkökulmasta saarten valtaus olisi mahdollistanut kauppamerenkulun ohjaamisen Suomenlahdelle Viron rannikkoa pitkin, mikä sopi hyvin myös suomalaisten tavoitteisiin. Merivoimat osallistui operaatioon osasto Virkin lisäksi toimeenpanemalla harhautusoperaatio ”Nordwindin”.²⁶⁶

Operaatio ”Nordwind” muistetaan Suomessa panssarilaiva Ilmarisen tuhoutumisesta miinaan ajon seurauksena. Operaation kulku on kuvattu tarkasti useissa kirjoissa, tutkimuksissa ja artikkeleissa. Tässä tutkimuksessa sitä käsitellään yhteistoiminnan näkökulmasta. ”Nordwind” oli pohjoinen osa operaatio ”Beofulfiin” liittyvää harhautusoperaatiota. Kriegsmarine vastasi operaation muiden osien, ”Westwind” ja ”Südwind”, toteutuksesta, mutta ”Nordwind” oli Merivoimien johtama²⁶⁷.

Merivoimien esikunta käski 7.9. creed-sanomalla nro 720 Laivaston komentajaa suunnittelemaan harhautusoperaation ja keskittämään Laivaston käytettävissä olevia aluksia Utön suuntaan. Panssarilaivoja tuli käyttää Bengtskärin suunnassa estämään Viron saarilta pakenevia vihollisjoukkoja pääsemästä Hankoon. Valmis suunnitelma käskettiin lähettää Merivoimien esikuntaan komentajan hyväksyttäväksi.²⁶⁸ Kommodori Sundman ilmoitti Laivaston esikunnalle puhelimitse, että miinalaiva Brummerin päällikkö Korvettenkapitän Erich Tobias saapuisi neuvottelemaan operaatiosta. Hänet oli määrätty operaatioon osallistuvien saksalaisalusten päälliköksi. Tobiaksen saamien ohjeiden mukaan harhautus ei koostuisi vain alusten kokoamisesta Utön alueella, vaan osaston tulisi tehdä matka avomerelle ja takaisin. Rahola, Tobias ja Laivaston operatiivisen toimiston päällikkö laativat suunnitelman harhautusoperaation toteutuksesta ja sitä koskeva käsky lähetettiin Merivoimien komentajan hyväksyttäväksi 9.9.1941. ”Nordwindia” varten muodostettiin Laivaston komentajan johtoon laivasto-osasto Saaristomerellä toimivista suomalaisista ja saksalaisista aluksista. Suunnitelman mukaan eri kokoisia aluksia olisi 42 kappaletta²⁶⁹. Käskyn valmistuttua saksalaisella radioasemalla Turussa²⁷⁰ ollut yhteysupseeri, kommodori Hollming välitti tiedot muutoksista saksalaisten alusten osallistumisessa operaatioon. Esimerkiksi suunnitellut M-raivaajat jäisivät tulematta.²⁷¹

²⁶⁶ Raunio et al. (1994), s. 58–59

²⁶⁷ Ekman (1981), s. 105

²⁶⁸ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 504

²⁶⁹ LE, SPK, 17798, 1941–1941, KA, s. 55

²⁷⁰ Kyseessä on mahdollisesti Kriegsmarininen Turun Ispoisissa toiminnassa ollut radioasema.

²⁷¹ LE toim II nr 1413/Ye.1.sal, koskee harhauttamismatkaa ja psl Ilmarisen tuhoa, 16.9.1941, T-22110/27 F:5 sal, KA.

”Nordwind” oli suunniteltu toteutettavaksi 11.9.1941, mutta saksalaisten ”Beowulf”-operaation myöhästymisen vuoksi sitä lykättiin. Merivoimien komentaja ei hyväksynyt Laivaston komentajan, kommodori Raholan ensimmäistä suunnitelmaa, jossa panssarilaivoja oli tarkoitus käyttää rannikon läheisyydessä, vaan halusi että harhautusoperaatio suunnattaisiin avomerelle²⁷². MVSt. ilmoitti Merivoimien esikunnalle aamulla 13.9, että operaatio toteutettaisiin vielä samana iltana²⁷³. Suomalaisalukset siirtyivät Utön edustalle, missä operaatioon osallistuva saksalaisosasto oli odottamassa. Kriegsmarinen osallistuminen operaatioon oli tällä välin pienentynyt huomattavasti ja osallistuvat alukset vaihtuneet. Laivaston esikunta oli yhteydessä saksalaisiin kommodori Hollmingin kautta, sillä tämä oli ilmoittanut aikaisempien muutosten lisäksi viiden etuvartioaluksen osallistumisesta operaatioon.²⁷⁴

Ilmarisella pidettiin 13.9. ennen klo 1800 tapahtuvaa lähtöä neuvottelu, tarkennettiin operaation yksityiskohtia. Neuvotteluun osallistuivat Rahola, Tobias, sekä Rannikkolaivaston komentaja, komentaja Ragnar Göransson ja esikuntapäällikkö kapteeniluutnantti Kärkkäinen. Rannikkolaivaston sotapäiväkirjan mukaan neuvonpito kesti korkeintaan 40 minuuttia, jonka aikana aiempi käsky muokattiin vastaamaan paikalla olevia aluksia. Operaatioon osallistuvat yhdeksän suomalaista ja kahdeksan saksalaista alusta päätettiin jakaa kolmeen ryhmään. Kriegsmarinen alukset muodostivat keskimmäisen ryhmän.²⁷⁵

Kokouksen jälkeen Rannikkolaivasto julkaisi käskyn ”*harhautustarkoituksessa suoritettavaa matkaa varten Utöstä merelle ja takaisin*”, jossa annettiin yksityiskohtaiset ohjeet operaation toteutuksesta. Yksikertaisuudessaan alukset siirtyisivät jonossa panssarilaivojen johtamana noin 25 meripeninkulmaa Utön eteläpuolelle, tekisivät täyskäännöksen ja palaisivat samaa reittiä takaisin. Käsky antoi toimintaohjeet, mikäli tavattaisiin vihollisia. Panssarilaivat ja niiden saattoaluksina toimivat Vmv:t ryhtyisivät taisteluun muiden alusten palatessa Utöseen. Käsky antoi myös ohjeet viestityksestä, sekä toiminnasta kohdattaessa vihollisen sukellusvene.²⁷⁶ Käskyn jakelussa mainitaan ainoastaan operaatioon osallistuvat suomalaiset alukset, sekä Utön linnake. Käsky ei ohjeista yhteysupseerien vaihtoa johtoaluksen ja Kriegsmarinen osaston, mikä oli yleisesti käytössä ollut tapa varmistaa viestien ja käskyjen perillemeno ja sen myötä yhteistoiminnan tehokkuus. Käsky on kirjoitettu suomeksi, eikä sitä jakelun mukaan annettu saksalaisille. Nähtävästi Tobias laati oman käskynsä osastolleen.

²⁷² Ekman (1981), s. 107

²⁷³ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 537.

²⁷⁴ LE toim II nr 1413/Ye.1.sal, koskee harhauttamismatkaa ja psl Ilmarisen tuhoa, 16.9.1941, T-22110/27 F:5 sa, KA.

²⁷⁵ RLE, SPK, 21422, 21.6.1941-31.10.1941, KA, j. 58-59

²⁷⁶ Rannikkolaivasto nr 590/sal, käsky harhauttamistarkoituksessa suoritettavaa matkaa varten Utöstä merelle ja takaisin, 13.9.1941, jäljennös, T-15816/12, KA.

Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjassa ei ole merkintöjä ”Nordwind”-operaatiota koskevista yhteistoimintaneuvotteluista saksalaisten kanssa, vaikka sotapäiväkirjaan on merkitty useita sitä pienempiä tapahtumia koskevia neuvonpitoja. Ensimmäinen maininta operaatiosta on 7.9.1941 Laivaston esikunnalle lähetetty creed-sanoma. Päämajan sotapäiväkirjasta²⁷⁷ ei löydy merkintöjä operaatiosta, eikä ole selvää, mistä pyyntö tai käsky Merivoimien osallistumisesta operaatioon tuli. Todennäköisesti saksalaisten pyyntö välittyi Merivoimille MVSt:n kautta, ei Päämajasta. Kun päätös Merivoimien osallistumisesta operaatioon oli tehty, Merivoimien esikunta käski operaation suunnittelun Laivaston esikunnalle ja osoitti yhteistoimintaosapuoleksi Korvettenkapitän Tobiaksen. Merivoimien esikunta oli sopinut saksalaisten kanssa valmiiksi operaation tavoitteet ja siihen osallistuvat joukot. Laivaston esikunnan vastuulla oli yksityiskohtien suunnittelu ja operaation johtaminen. Eino Pukkilan mielestä Merivoimien esikunnan ja MVSt:n välinen operaatio ”Norwindin” yhteissuunnittelu ja koordinointi epäonnistui²⁷⁸. Pukkila ei esitä tarkempia perusteluja mielipiteelleen, mutta Merivoimien esikunnan Laivaston komentajalle antamat perusteet vaikuttavat epäselviltä. Merivoimien komentaja ja esikuntapäällikkö joutuivat molemmat tarkentamaan antamia ohjeitaan. Merivoimien ja Kriegsmarinen välinen tiedon kulku operaation suunnittelussa epäonnistui, sillä saksalaisten alkuperäinen käsitys operaation toteutustavasta erosi laivaston komentajan Merivoimien esikunnalta saamasta käsityksestä.

Vaikka ”Nordwind”-operaation muodostanut alusosasto toimi yhdessä muodostelmassa, alukset eivät mahdollisesti olleet Laivaston komentajan johdossa. Arkistolähteiden ja Laivaston komentajan operaation jälkeen laatiman selostuksen perusteella voidaan päätellä, ettei Kriegsmarinen osasto ollut alistettuna Laivaston komentajalle. Käskyissä ja sotapäiväkirjamerkinnöissä todetaan Tobiaksen osaston osallistuneen operaatioon. Laivaston komentajan selostuksessa mainintaan, että saksalaisalukset seurasivat jonossa panssarilaivoja ”*osaston päällikön määräämin välimatkoin*”. Panssarilaivojen joutuessa hidastamaan vauhtiaan Utön ulkopuolella Ilmarisen suojaravaimessa ilmenneen vian vuoksi, saksalaisosasto joutui suunniteltua lähemmän panssarilaivoja. Jos saksalaiset olisivat olleet Laivaston komentajan johdossa, hän olisi voinut käskä korjauksia muodostelmaan. Matkan puolivälissä osaston tuli käskyn mukaan tehdä yhdenaikainen käännös ja palata takaisin Utön suuntaan. Jostain syystä saksalaisosaston käännös oli jo etukäteen suunniteltu toteutettavaksi peräkkäisesti, jolloin alusten järjestys jonossa säilyi samana. Yhdenaikainen käännös edellyttää harjaantunutta merenkulkuhenkilöstöä ja selkeää

²⁷⁷ PM, SPK, 20809, 10.6.1941-31.12.1941, KA, s. 136–184

²⁷⁸ Pukkila (1961), s.221. Komentajakapteeni Pukkila tuolloin Tykkiläivueen komentajana, mutta oli toiminut sitä ennen ja vuodesta 1942 alkaen uudelleen Laivaston esikuntapäällikkönä.

viestiyhteyttä. Viestiyhteys ei ollut ongelma operaatio Nordwindin aikana. Normaalista poiketen radion käyttöä ei rajoitettu, sillä harhautusoperaation haluttiin näkyvän²⁷⁹. Ilmarisen tuhottua miinaan Väinämöisen päällikkö ”pyysi” saksalaisosastoa lähettämään kaksi pienempää alusta avustustöihin²⁸⁰, mutta pelastustöitä kuvaavat lähteet eivät kerro, toteuttiko Tobiaksen osasto pyynnön. Jos saksalaisalukset olisivat olleet alistettuna Laivaston komentajalle, niitä olisi pyynnön sijaan todennäköisesti käsketty. Tosin johtosuhteet saattoivat olla sekaisin Ilmarisen uppoamisen jälkeen ennen Laivaston komentajan pelastamista merestä.

On mahdollista, ettei operaation johtosuhteella ollut mainittavaa merkitystä, jotta saksalaisten alistus Laivastolle olisi ollut tarpeen. Operaation suunniteltu kesto oli noin kuusi tuntia²⁸¹. Harhautusta ei pidetty vaarallisena ja vihollisen kohtaaminen oli epätodennäköistä²⁸². Varmasti voidaan sanoa, että operaatio toteutettiin yhteistoiminnassa.

3.6 Operaatio ”Syyskalastus” ja aluejako Suomenlahdella

Kriegsmarinen sodanjohto oli ”Barbarossa” -operaation alusta asti arvioinut vihollisen saattavan pyrkiä murtautumaan laivastollaan pois Suomenlahdelta ennen Leningradin valtausta. Arvion mukaan vihollisen tavoitteena olisi estää laivastonsa joutuminen saksalaisten käsiin siirtämällä alukset Ruotsiin, mihin laivasto jäisi internoiduiksi sodan ajaksi. MVSt. antoi 4.9. ennakkotiedon tulevasta operaatiosta murtautumisen estämiseksi Merivoimien esikunnalle. Valve puolestaan tiedotti Päämajaa saksalaisten suunnitelmista ja Merivoimien alustavasta toimintasuunnitelmasta. Saksalaiset aikoivat laskea uusia miinoitteita Itäiselle Suomenlahdelle ja siirsivät tätä varten R- ja S-venelaivueet Kotkan alueelle. Valve arvioi Merivoimien tehtävinä säilyvän oman alueen vartiointi, vihollisen meriliikenteen estäminen Suomen rannikon läheisyydessä, miinasulkujen vartiointi, sekä miinanraivaus omaan toimintaan liittyen. Päämajalta pyydettiin hyväksyntää suunnitelmalle.²⁸³

Ylipäällikkö hyväksyi Merivoimien osallistumisen vihollisen murtautumisyriksen torjuntaan,²⁸⁴ ja Merivoimien esikunta julkaisi seuraavana päivänä 5.9. esikäskyn Suomenlahdella toimivien laivastovoimien uudesta tilapäisjaotuksesta ja ryhmityksestä. Suomenlahdelle oli tarkoitus perustaa kaksi omilla alueillaan toimivaan laivastojoukkojen erillisosastoa suoraan Merivoimien komentajan alaisuuteen. Niiden yhteisenä tehtävänä oli rannikkopuolustuksen ja

²⁷⁹ Ekman (1983), s. 110

²⁸⁰ RLE, SPK, 21422, 21.6.1941-31.10.1941, KA, j. 59

²⁸¹ sama, j. 58-59

²⁸² Kijanen (1962), s. 1/37

²⁸³ Meriv.E creed nr 679/Op.2, 4.9.1941, T-15718/3 6, KA.

²⁸⁴ Päämaja, Meritoiminta 1, SPK, 1941–1941, 20855, KA, jakso 6

Kriegsmarinen joukkojen kanssa estää vihollislaivaston murtautumisyritykset pois Suomenlahdelta. Käsky ei antanut ohjeita tai vaatimuksia yhteistoiminnasta saksalaisten kanssa.²⁸⁵

Saksan Heeresgruppe Nordin lähestyessä Leningradia Saksan sodanjohto pyrki ratkaisemaan vihollisen laivaston aiheuttamaa ongelmaa. OKH tiedusteli Verbindungsstab Nordin kautta Päämajalle lähettämässään kyselyssä suomalaisten kykyä ampua tykistöllä Kronstadtin lahdelta ja mahdollisuutta hallita tulella Kronstadtin merialuetta²⁸⁶. Koska tietopyyntö oli lähtöisin OKH:iltä, se kulki Verbindungsstab Nordin kautta Päämajaan. Jos kysymyksen olisi esittänyt jokin Kriegsmarinen organisaatio, kuten SKL tai Marbef Ostland, se olisi todennäköisesti lähetetty MVSt:n kautta Merivoimien esikunnalle.

Merivoimien esikunta määräsi 5.9. annetun esikäskyn toimeenpantavaksi 17.9.²⁸⁷ Merivoimien varsinainen käsky ”*vihollisen laivaston Suomenlahden pohjukasta murtautumisen estämiseksi*” on päivätty 24.9.1941. Molemmat käskyt oli jaettu myös MVSt:lle. Käskyn tilanteen kuvauksessa todetaan vihollisen laivaston murtautumisen ulos Suomenlahdelta olevan mahdollista, sekä luetellaan saksalaisten ja suomalaisten yhteiset toimet murtautumisen estämiseksi. Käskyssä annetaan yhteistoiminnan toteuttamiseksi myös yksityiskohtaisia ohjeita. Omien laivastovoimien tehtävänä oli ”*yhdessä saksalaisten laivastovoimien kanssa estää vihollisen murtautumasta ulos Suomenlahdelta*”. Laivastojoukoille määrättiin toiminta-alueet, joiden puitteissa vihollisen laivastoa vastaan tuli hyökätä. Operaation toimeenpano alkasi viestillä ”*Syyskalastus on alkanut*” Suomenlahdella toimivat osastot ja toiminta-alueet idästä alkaen:

- Osasto E: Suursaaren itäpuoleinen alue. Vihollisen murtautumisyrityksen alettua alue rajautui lännessä Narvin saaren longitudille (noin nykyisen Viron ja Venäjän rajan tasolla).
- Saksalainen 1. S-laivue: Narvin ja Jumindan miinasulun välinen alue (Pellingin tasolla).
- Osasto P: Jumindan miinasulku-Porkkala.
- Saksalainen 2. S-laivue: Helsinki – 25° pituuspiiri (Barösund–Paldiski-taso)
- Sukellusvenelaivue Porkkalan alueen miinasulun ja Suomenlahden suun miinoitteiden välinen alue. Suomalaiset sukellusveneet saivat operoida avomerellä vain ”*Syyskalastuksen*” aikana, sillä muulloin laivastovoimilla oli käsky hyökätä merellä tavattavia sukellusveneitä vastaan.

²⁸⁵ Meriv.E. nr 1849, käsky Suomenlahden laivastovoimien valmistautumisesta tilapäisjaoitukseen ja tehtäviin, 5.9.1941, T-15816/12, KA.

²⁸⁶ Verbindungsstab Nord 1500 anna 03180 Sporleder WMING GKdos, 10.9.1941, T-15712/2, KA.

²⁸⁷ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 542

Taisteluiden aikana osastoilla oli lupa käyttää alueitaan aina Viron rannikolle asti, jolloin saksalaisille rannikkojoukoille tuli ilmoittautua käyttämällä tähän tarkoitukseen jaettuja valoraketteja.²⁸⁸ MVSt. jakoi Merivoimien esikunnalle Viron rannikon rannikkopatterien sijaintitiedot 23.9. mikä olisi todennäköisesti tehnyt suomalaisten alusten toiminnasta rannikon läheisyydessä jonkin verran turvallisempaa²⁸⁹.

Suomenlahdella toimivien heikohkojen joukkojen tehtävänä näyttäisi olleen lähinnä vihollisen kuluttaminen ja häiritseminen, vaikka tehtäväksi onkin annettu estäminen. Vihollisen murtautumisyritys pysäytettäisiin miinoituksilla ja viimeistään raskaiden laivastovoimien käytöllä pohjoisella Itämerellä. Käsky määrätti Laivaston (ml. panssarilaivat) toiminta-alueeksi määrättiin Saaristomeri ja tehtäväksi vihollisen pääsyn estäminen Hankoon ja Saaristomerelle. Viimeisenä lenkkinä ketjussa oli Ahvenanmaalle tukeutuva saksalainen laivasto-osasto Baltenflotte, sekä Libaun alueelle tukeutuva risteilijäosasto.²⁹⁰

Baltenflotten vahvuus oli osoitus saksalaisten uskosta vihollisen murtautumisen mahdollisuuteen. Siihen kuului taistelulaiva Tirpitz, risteilijät Admiral Scheer, Nurnberg ja Köln, sekä hävittäjiä, torpedoveneitä ja raivaajia. Osasto saapui Ahvenanmaalle 24.9. ja ankkuroi Laivaston ja 7.RPr:n valmistelemille tukeutumisalueille.²⁹¹

”Syyskalastus”- käskyssä rannikkojoukkojen tehtäväksi annettiin omien laivastovoimien tukeminen taistelussa vihollista vastaan, sekä vihollisen pääsyn estäminen saaristoon. Käskyn mukaan laivastojoukkojen tuli pyytää rannikon linnakkeiden tulta käyttäen TAP-menetelmää. Menetelmä oli ollut käytössä sodan alusta alkaen suomalaisten laivastojoukkojen ja rannikkotyösköytön välillä, mutta nyt se laajennettiin koskemaan myös Suomen rannikolla toimivia saksalaisia S-laivueita, sekä Baltenflottea. Aluevastuussa olevien rannikkoprikaatien velvoitettiin sopivan tulituen käytännön järjestelyt alueellaan toimivien saksalaisosastojen kanssa. Käytännössä tämä tarkoitti kielitaitoisten yhteysupseerien osoittamista laivueille, sekä viestiyhteyksien järjestämistä. 2.RPr. vastasi yhteistoiminnasta 1. S-laivueen ja 7.RPr. Baltenflotten kanssa. Jostakin

²⁸⁸ Meriv.E.Op.Os. nr 2233/Op.2.sal, Merivoimien käsky vihollisen laivaston Suomenlahden pohjukasta murtautumisen estämiseksi, 24.9.1941, T-15718/3 6, KA. Kijanen (2008) s. 52 on kuva osastojen sijoittumisesta.

²⁸⁹ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 579

²⁹⁰ Meriv.E.Op.Os. nr 2233/Op.2.sal, Merivoimien käsky vihollisen laivaston Suomenlahden pohjukasta murtautumisen estämiseksi, 24.9.1941, T-15718/3 6, KA.

²⁹¹ Meriv.E. Creed nr 903/Op.2, 23.9.1941, T-15718/3 6, KA. Kriegsmarine suhtautui vakavasti kaikkiin uhkiin suuria taistelualuksiaan vastaan. Meriv.E: käski Laivastoa 21.9. kiireesti valmistelemaan tukeutumisalueen Maarianhaminan eteläpuolelle. Valmistelut käsittivät ankkuripaikkojen ja väylien raivauksen, väyliä valaisun ja viitoituksen sekä luotsauksen ja hinauksen järjestelyt. 7.RPr: vastasi osaston viestiyhteyksien rakentamisesta. Alueelle perustettiin viestikeskus ja ankkuripaikalle vedettiin merikapeli. Kaikki työt olivat valmiina saksalaisten saapuessa. LE, SPK, 17798, 1941–1941, KA, s. 58-59

syystä 2. S-laivueen yhteistoimintaosapuoleksi määrättiin Merivoimien esikunnan viestikomentaja. Todennäköisesti tarkoituksena oli selkeyttää yhteistoiminta, sillä 2. S-laivue toimi sekä 1.RPr. että 2.RPr:n alueilla. Kaikkien osapuolien käskettiin harjoitella tukitoimintaa.²⁹²

Merivoimien esikunta antoi käskyssään varsin kevyet ohjeet ”Syyskalastuksen” yhteistoiminnasta saksalaisten kanssa. Erityisesti rannikkoprikaatien tulituen antamisen käytännön yhteistoiminta näyttää jääneen täysin prikaatien ja niiden asettamien yhteysupseerien harteille. Merivoimien esikunta siis käski yhteistoiminnan tavoitteet ja jätti toteutuksen sovittavaksi paikallisesti prikaatien ja laivasto-osastojen välillä. 7. Rannikkoprikaati julkaisi 27.9. käskynsä omille johtoportailleen vihollislaivaston murtautumisen estämisestä. Se on lyhennelmä Merivoimien esikunnan käskystä, eikä antanut lisäohjeita yhteistoiminnan järjestämisestä saksalaisten kanssa.

Ei ole tiedossa toteutettiin Merivoimien esikunnan käskemiä yhteistoiminnan harjoituksia laivasto-osastojen ja rannikkoprikaatien välillä, tai oliko tulitukea varten olemassa tarvittavat viestiyhteydet. Ilman harjoittelua ja testausta yhteistoiminnan onnistumisen mahdollisuus näyttää melko heikolta. Merivoimien esikunta oli saattanut sopia yksityiskohdista tarkemmin sotatoimen yhteistoiminnan toteutuksesta MVSt:n tai FdT:n kanssa. On mahdollista, että yksityiskohtaisia ohjeita on annettu suullisesti tai erillisillä sanomilla. Neuvotteluista tai ohjeista ei ole jäänyt todisteita, eikä Merivoimien tai Laivaston esikunnan sotapäiväkirjoihin ole merkitty neuvotteluja yksityiskohdista saksalaisten kanssa. Yksityiskohtaisten ohjeiden puuttuminen oli enemmän sääntö kuin poikkeus sotatoimien yhteistoiminnan suunnittelussa ja johtamisessa.

Merivoimien ja Kriegsmarinen yhteinen sotatoimi ulos murtautuvaa vihollisen laivastoa vastaan ei lopulta joutunut koetukselle. MVSt. ilmoitti jo 24.9. aamulla, ettei vihollislaivastolla enää arvioida olevan kykyä ulosmurtautumiseen, sillä sen molemmat taistelulaivat ja monet suuremmat alukset ovat vaurioituneet tykistötulen ja ilmahyökkäysten vaikutuksesta²⁹³. ”Syyskalastuksen” järjestelyjä alettiin purkaa. Baltenflotte poistui kokonaisuudessaan Suomen alueelta 29.9.-mennessä²⁹⁴. Merivoimat ylläpiti ”Syyskalastuksen” mukaista valmiutta osittain joulukuulle asti, jolloin myös tilapäisjaotukset purettiin²⁹⁵.

²⁹² Meriv.E.Op.Os. nr 2233/Op.2.sal, Merivoimien käsky vihollisen laivaston Suomenlahden pohjukasta murtautumisen estämiseksi, 24.9.1941, T-15718/3 6, KA.

²⁹³ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 589

²⁹⁴ sama, KA, s. 607

²⁹⁵ Ekman (1983), s. 128, Kijanen (2008), s. 72.

”Syyskalastus”-suunnitelma vaikuttaa käytössä olevien lähteiden valossa sarjalta erillisten laivasto-osastojen hyökkäyksiä. Sen tärkeimmät yhteistoimintaelementit olivat vastuualuejako Merivoimien ja Kriegsmarinen joukkojen välillä, sekä vihollistiedon jakaminen. Suomenlahdella toimivien osastojen alueet eivät olleet limittäin, eikä laivastovoimia ollut tarkoitus käyttää kootusti vihollista vastaan. Suunnitelma osoittaa hyvin Merivoimien ja Kriegsmarinen sotatoimien yhteistoiminnan rajoitteet. Yhteistä johtajaa tai johtoporrasta ei ollut, vaan laivastojoukot toimivat omien komentajiensa ja esikuntiansa johdossa. Merellä tapahtuvaa taistelun aikaista yhteistoimintaa häittäsi yhteisen luotettavan tilannetietoisuuden ja varmojen viestiyhteyksien puute. Merellä kohdattu alus oli varmasti tunnistettavissa omaksi tai liittolaiseksi vasta näköetäisyydellä. Suomalaisilta aluksilta puuttui vuonna 1941 lähiradioita, eivätkä radiojärjestelmät olleet yhteensopivia Kriegsmarinen kanssa. Turvallisoin keino omien joukkojen ampumisen välttämiseen oli rajoittaa osastojen toiminta omille alueilleen, jolloin tilannekuvan muodostaminen helpottuu. Samalla kuitenkin menetettiin voimien keskittämisestä mahdollisesti saatavissa oleva hyöty. Keskitetyn johdon ja luotettavien viestiyhteyksien puute rajoittivat taisteluiden aikaista yhteistoimintaa koko sodan ajan.

3.7 Hyökkäyksellinen yhteistoiminta epäonnistuu

Laivastojen välillä oli vuonna 1941 hyvin vähän hyökkäyksellistä yhteistoimintaa. Taisteluun vihollista vastaan valmistauduttiin operaatio ”Syyskalastuksessa”, sekä käskemällä rannikotykistön tulitukimenetelmä TAP käyttöön myös Kriegsmarinen alusten tukemiseksi.

Merivoimat osallistui Viipurinlahden ja Koiviston saarten valtauksen elo-syyskuussa 1941. Laivastovoimat tukivat Kannaksen armeijan ja sille alistetun 8.Rannikkoprikaatin hyökkäystä tukemalla maihinnousuja ja hyökkäämällä alueella toimivia vihollisen laivastovoimia vastaan. Taisteluihin osallistuivat suomalaisten moottoritorpedoveneiden ja veneosaston lisäksi Kriegsmarinen 2.S-venelaivue. Lisäksi saksalaiset miinoittivat R-veneillä ainakin 2.9. sekä tukivat taisteluja ilmatiedustelulla. Merivoimien komentaja lähetti komentajakapteeni Saukkosen laivastovoimien aselajikomentajaksi Viipurinlahdelle koordinoimaan yhteistyötä maajoukkojen kanssa. Merivoimien esikunta välitti tiedot saksalaisten toiminnasta ja heiltä saadut ilmatiedustelun tulokset 8.RPr.E:n yhteydessä olevalle Saukkoselle. Puutteellisista viestiyhteyksistä johtunut toiminnan yhteensovittamisen epäonnistuminen häittäsi laivasto- ja rannikkojoukkojen yhteistoimintaa. Yhteistoiminta saksalaisten kanssa toteutettiin jakamalla merialue suomalaisten laivastovoimien ja S-venelaivueen kesken. Merivoimien esikunta oli todennäköisesti sopinut asiasta FdT:n kanssa ja aluejako käskettiin sanomalla 2.9.1941. Toisen alueella liikkuminen oli kiellettyä ilman ennakoilmoitusta. Koska Merivoimien viestiyhteydet eivät riittäneet

edes omien joukkojen tehokkaaseen johtamiseen, aluejako oli todennäköisesti turvallisin keino hyödyntää Kriegsmarinen veneitä alueella.²⁹⁶

Neuvostoliiton vilkas laivaliikenne alkukesästä Viron rannikolla, Tallinnan evakuointikuljetukset sekä Hangon vuokra alueen huolto- ja evakuointikuljetukset antoivat mahdollisuuksia hyökkäyksille. Merivoimien yritykset katkaista vihollisen meriyhteydet laivastovoimien ja rannikotykistön yhteistoiminnalla pääosin epäonnistuivat²⁹⁷. Merivoimien esikunta neuvotteli saksalaisten kanssa yhteistoiminnasta Hangon meriyhteyksiä vastaan. Konkreettista suunnitelmaa ei saatu aikaan, vaan yhteistoiminta jätettiin merellä olevien päälliköiden sovittavaksi tilanteen mukaisesti.²⁹⁸ Ei ole yllättävää, ettei yhteistoimintaa merellä syntynyt yksittäisiä tilanteita lukuun ottamatta. Miinat osoittautuivat monin verroin tehokkaammiksi.

Aikaisemmin tässä luvussa kuvattu Suomenlahden jako laivastovoimien toiminta-alueisiin muodosti tärkeimmän yhteistoimintatavan taistelussa vihollisen meriliikennettä ja laivastovoimia vastaan. Aluksien alistamista toiselle laivastolle yhden johtajan käyttöön vältettiin, eikä yhteisiä osastoja muodostettu. Yhtenä syynä tähän todennäköisesti olivat heikot viestiyhteydet. Toisena syynä voidaan pitää vihollisen laivastovoimien ylivoimaisuutta. Neuvostoliiton Itämeren laivasto operoi Suomenlahdella Tallinnan evakuointiin 29.8.1941 asti hävittäjillä, suurilla raivaajilla, sukellusveneillä, moottoritorpedo- ja vartioveneillä, sekä ajoittain myös risteilijöillä²⁹⁹. Hangon kuljetusten suojaukseen osallistui hävittäjiä tukikohdan evakuointiin asti³⁰⁰. Merivoimat ja Kriegsmarine pystyivät asettamaan vihollista vastaan ainoastaan kaksi laivuetta moderneja S-veneitä, kuusi vanhaa suomalaista moottoritorpedovenettä, vartiomoottoriveneitä sekä hitaat tykkiveneet. Kolmantena syynä voidaan pitää Kriegsmarinen ja Merivoimien hyökkäyksellisten joukkojen yhteensopimattomuutta. Suomalaisten ja saksalaisten moottoritorpedoveneiden toimintatavat erosivat toisistaan, eikä yhteistoimintaa ollut harjoiteltu. Veneet soveltuivat huonosti yhteiseen operointiin: vanhat suomalaiset moottoritorpedoveneet olivat lähes 20 solmua saksalaisten uusia S-veneitä hitaampia³⁰¹.

²⁹⁶ Meriv.E. SPK, 1941–1941, 18708, KA, s. 403, 474, 475

²⁹⁷ Monet sotatoimiin osallistuneet ovat kritisoineet Merivoimien Neuvostoliiton meriyhteyksiä vastaan tekemien hyökkäyksien toteutusta, mm. Kijanen (1962), s. 1/47 ja Pukkila (1961), 44.

²⁹⁸ Kijanen (2008), s. 58

²⁹⁹ Raunio et al. (1994), s. 27.

³⁰⁰ Kijanen (2008), s. 57–58

³⁰¹ Mtv.Lv. Mtv-laivueen sotakokemuksia ajalta 24.5.-5.11.1941, 17.11.1941, T-17379/2360, KA. Vuonna 1941 käytössä olleet suomalaiset moottoritorpedoveneet eivät kyenneet aseistettuna yli 26 solmun nopeuteen, kun saksalaiset S-veneet pystyivät hyvällä säällä hyökkäämään 45 solmun nopeudella.

Laivastovoimien yhteistoiminta merellä vuonna 1941 perustui yksityiskohtaisiin ennalta annettuihin käskyihin sekä toimivien päälliköiden neuvotteluihin ennen merelle lähtöä. Alukset toimivat ilman yhteistä johtoa omien päälliköidensä alaisuudessa. Yhteistoiminnassa pyrittiin välttämään suomalaisten ja saksalaisten osastojen toiminta samaan aikaan samalla alueella, sekä jakamalla toiminta-alueet osastoille. Tämä ei ollut kaikissa tapauksissa mahdollista, jolloin johtamis- ja viestiyhteydet pyrittiin varmistamaan asettamalla toiseen osastoon yhteysupseereja ja viestimiehiä.

Taistelu 1.12.1941 Hankoon matkaavaa saattuetta vastaan on hyvä esimerkki, miten yhteistoimintaa ei haluttu toteuttaa. Osasto P:n tykkiveneet ja vartiomoottoriveneet lähtivät partiomatkalle Suomenlahdelle illalla 30.11.1941. Merivoimien esikunta ilmoitti, että osastoa tulisi tukemaan kaksi saksalaista etuvartioalusta. Tieto saksalaisten osallistumisesta tuli liian myöhään, eikä etuvartioalusten päällikön kanssa ehditty neuvotella. Neuvotteluissa olisi selvinnyt, ettei saksalaisilla ollut toiminta-alueen miinakarttoja. Yhteysupseereja ja viestimiehiä ei voitu vaihtaa, yhteinen tilannetietoisuus puuttui. Suomalaiset alukset olivat yhteydessä toisiinsa ja Mäki-luodon linnakkeeseen lähiradiolla, mutta ainut yhteys saksalaisiin oli viestivilkku. Koska etuvartioaluksia ei ollut alistettu Osasto P:n päällikölle ja viestiyhteydet olivat heikot, ei yhteistoimintakaan ollut tehokasta. Taistelun aikana etuvartioalukset ampuivat epähuomiossa suomalaisia tykkiveneitä³⁰².

4 1942, YHTEISTOIMINTA VAKIINTUU

4.1 Päämaja osallistuu yhteistoimintaan: Suursaaren ja Tytärsaaren valtaus

Vuoden 1942 merisodan kannalta mahdollisesti tärkein sotatoimi toteutettiin jo ennen purjehduskauden alkua, kun Suomi ja Saksa valtasivat Suursaaren ja Tytärsaaren maaliskuun vaihteessa. Kapeasti katsoen operaatio ei kuulu tämän tutkimuksen piiriin, sillä se ei toteutessaan ollut Merivoimien johtama. Suuri osa siihen osallistuneista joukoista tuli Kannaksen armeijasta. Operaatio ei alustavista suunnitelmista huolimatta lopulta edes sisältänyt merivoimien välistä yhteistoimintaa. Suursaaren valtausta on kuitenkin hyödyllistä tarkastella yhteistoiminnan näkökulmasta, sillä se liittyi kiinteästi molempien maiden merisodan tavoitteisiin ja oli merkittävä lähtökohta vuoden 1942 sotatoimisuunnitelmalle. Suursaaren ja Tytärsaaren valtaus asetti hyvät lähtökohdat tuleville merisotatoimille.

---

³⁰² Osasto P, selostus taistelusta Jussarön eteläpuolella yöllä 1.12.1941, T-17379/2360, KA. Tiedot taistelusta perustuvat osastoa johtaneen komentajakapteeni Eino Pukkilan raporttiin. Pukkila kirjoittaa taistelusta myös 1962 ilmestyneessä kirjassaan.

Vihollinen oli vetäytynyt Suursaaresta talvella 1941 ja 2. Rannikkoprikaati joukot miehittivät saaren jäitä pitkin. Tunteuttomaksi jääneestä syystä Merivoimat eivät järjestäneet Suursaaren vahvaa puolustusta, vaikka sekä Mannerheim, että MVSt. (mahdollisesti alun perin SKL tai Gruppe Nord) kehottivat vahventamaan saarten puolustusta³⁰³. Vihollinen valloitti Suursaaren takaisin 2.1.1942.³⁰⁴

Päämaja johti yhteistoimintaa Suursaaren ja Tytärsaaren valtauksen johtaneen operaation suunnittelun, sekä toteutuksen aikana. Mannerheim käski 5.1.1942 Merivoimia suunnittelemaan Suursaaren takaisin valtaamisen. Käskyn mukaan Päämaja ottaisi yhteyttä saksalaisiin, mutta Merivoimien esikunnan oli oltava yhteydessä MVSt:iin. ”Saksalaisilla” tarkoitettiin tässä todennäköisesti Verbindungsstab Nordia, jonka kanssa Päämaja aloitti tiiviin kirjeenvaihdon helmikuusta alkaen yhteisen sotatoimen suunnittelemiseksi.³⁰⁵ Tutkimukseen käytetyistä lähteistä ei käy ilmi, kävikö Merivoimien esikunta MVSt:n kanssa neuvotteluja Suursaaren liittyen. Ainakaan niitä ei useiden muiden neuvotteluiden tapaan merkitty sotapäiväkirjaan. Koska Suomenlahti oli jäässä ja suurin osa saksalaisten laivastovoimasta oli palannut Saksaan, merivoimien välinen yhteistoiminta olisi saattanut tarkoittaa Marbef Ostlandin ja Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin (ISuom.RPr.)³⁰⁶ yhteistyötä, mahdollisesti Luftflotte 1:n meritiedustelukoneet mukaan lukien.

Verbindungsstab Nord tiedusteli OKW:n pyynnöstä suomalaisten arviota Itäisen Suomenlahden saarten merkityksestä 25.1.1942. Päämaja vastasi jo seuraavana päivänä pitävänsä saarien merkitystä suurena. Saarten valtaaminen ja varustaminen tykistöillä estäisi vihollisen pinta-alusten kulun Suomenlahdelle, tukisi ilma- ja laivaston hyökkäyksiä vihollista vastaan itäisellä Suomenlahdella. Samalla estettäisiin vihollista hyödyntämästä saaria hyökkäysten lähtöpisteinä. Lähteiden perusteella ei ole todettavissa konsultoiko Päämaja Merivoimia, vai laadittiinko vastaus Päämajassa mahdollisesti sen Merivoimatoimiston avustamana.³⁰⁷

Mannerheim käski 10.3.1942 hyökkäysoperaation johtajaksi kenraalimajuri Pajarin. Pajarin johtama Osasto Pajari (Os.P³⁰⁸) toimi suoraan Mannerheimin alaisuudessa. Merivoimat syr-

³⁰³ Meriv.E. SPK, 1941–1942, 18709, KA, s. 1061, Karjalainen (2012), s. 215

³⁰⁴ Karjalainen (2012), s. 201

³⁰⁵ Meriv.E. SPK, 1941–1942, 18709, KA, s. 1163

³⁰⁶ 2.Rannikkoprikaati oli nimetty uudelleen Itä-Suomenlahden rannikkoprikaatiksi loppuvuodesta 1941.

³⁰⁷ Verbindungsstab Nord la nr 204/42 g.Kdos, Erfurthin kirje Tuompolle, 25.1.1942, T-15712/2 8, KA, sekä PM 26.1.1942, vastaus Verbindungsstab Nordin 25.1.42 tiedusteluun, T-15719/6 7, KA.

³⁰⁸ Ei tule sekoittaa vuonna 1941 Suomenlahdella toimineeseen laivasto-osasto Pukkilaan, joka myös lyhennettiin Osasto P.

jätettiin kokonaan hyökkäyksen suunnittelusta ja toimeenpanosta, eikä yhteistoimintaa merivoimien välillä siten tapahtunut. On mahdollista, että Mannerheim tahtoi hyökkäyksen johtoon riittävän korkea-arvoisen upseerin, sillä hyökkäys oli alun perin tarkoitus toteuttaa yhtä aikaa saksalaisten hyökkäyksen kanssa.³⁰⁹ Saksan Heeresgruppe Nordin suunnittelema samanaikainen hyökkäys Tytärsaareen myöhästyi ja Lavansaaren hyökkäystä ei toteutettu lainkaan, joten Suursaaren hyökkäys tapahtui ilman yhteistoimintaa Saksan maa-, meri-, tai ilmavoimien kanssa. Jopa Luftflotte 1:n tukilennot peruuntuivat huonon sään vuoksi ainakin Suursaaren valtauksen ajalta. Päämaja käski Merivoimia suunnittelemaan Suursaaren puolustuksen ja ottamaan rintamavastuun saarella Osasto Pajarilta hyökkäyksen päätyttyä onnistuneesti 30.3.1942.³¹⁰ Molempien maiden puolustushaarojen tehtävänjako saarien valtauksessa oli samankaltainen: Valtauksen toteuttavat pääosin maavoimat, jotka luovuttavat vallatut saaret merivoimille puolustettaviksi³¹¹.

Päämaja jatkoi yhteistoiminnan johtamista itäisellä Suomenlahdella vielä huhtikuun alussa, vaikka Merivoimat oli ottanut rintamavastuun alueella. Suursaaresta 29.3. lähetetty tiedustelupartio totesi Tytärsaaren olevan vapaa vihollisesta. Merivoimien komentajan mielestä Tytärsaaren pysyvä miehittäminen ei ollut tarkoituksenmukaista sen vaikean huollettavuuden vuoksi. Saarta ei myöskään olisi mahdollista käyttää riittävästi hyväksi sotatoimissa. Valve esitti Päämajalle, että saksalaiset miehittäisivät saaren.³¹² Päämaja, joka oli saanut tiedon tiedustelupartion toiminnasta suoran Osasto Pajarilta, tiedotti Verbindungsstab Nordia tilanteesta Tytärsaaresta ja pyysi saksalaisia miehittämään saaren³¹³. Saksalaiset olivat luopuneet maaliskuun aikana Tytärsaaren valtauksesta, mutta käynnistivät sen nyt uudelleen. 31.3. toinen tiedustelupartio havaitsi Tytärsaaren olevan tyhjä vihollisesta ja Suursaaresta lähetettiin Tytärsaareen vahvistukseksi komppania Laaksonen³¹⁴. Creed-sanomassa Merivoimien komentajalle Mannerheim käski tytärsaaren miehitysosastoa pysymään saarella ja valmistautumaan vastaanottamaan saksalaiset 2.–3.4.1942. Merivoimien komentajaa käskettiin järjestämään jatkuva yhteydenpito Suursaaren suomalaisten ja Tytärsaarella olevien saksalaisjoukkojen välille³¹⁵.

³⁰⁹ Karjalainen (2012), s. 206, 208–209

³¹⁰ sama, s. 214, 218

³¹¹ OKW:n kirje MVSt:lle, 14.2.1942, T-15719/6 7, KA.

³¹² Meriv.E. sanoma PM Op.Os:lle 1.4.1942. T-15718/4 7, KA. Merivoimien komentajan kaukokirjoitusosan luonnos Päämajalle, jota ei kuitenkaan lähetetty.

³¹³ Chef des Finnischen Generalstabes nr 820/ XII.geh, Heinrichsin kirje Verbindungsstab:lle, 1.4.1942, T-15712/2 8, KA.

³¹⁴ Kijanen (1962), s. 2/2

³¹⁵ PM Creed nr 312/Op.2.sal, 2.4.1942, T-15718/4 7, KA.

Tytärtaaren valtauksen yhteistoimintaa järjesteli melkoinen määrä osallistujia. Päämaja johti järjestelyjä Suomen puolelta. Niihin osallistuivat ainakin Operatiivisen osaston Merivoimatoimisto, päämajoitustemestari³¹⁶, sekä Yleisesikunnan päällikkö, joka toimi tiedon välittäjänä saksalaisille Verbindungsstab Nordin kautta. Merivoimien esikunnan roolina oli olla lähinnä tietojen vastaanottaja, joita se sai Päämajan lisäksi MVSt:lta, sekä alaiseltaan Itä-Suomenlahden rannikkoprikaatilta Suursaaresta. Saksalaisten puolella Verbindungsstab Nord välitti tietoja Marbef Ostlandilta, jonka joukot lopulta ottivat miehitysvastuun Tytärtaaresta³¹⁷. Marbef Ostland tiedotti miehityksen etenemisestä nähtävästi molempia Suomessa toimivia saksalaisia yhteysesikuntia.

Saksalaiset pääsivät Tytärtaareen vihdoin 4.–5.4.1942 ja vihollisen vastahyökkäys torjuttiin saksalaisten ja osasto Laaksosen voimin. On huomattavaa, että kuva yhteistoiminnan kokonaisuudesta Tytärtaaren tapahtumiin liittyen ei ole täydellinen. Kaikki sanomat eivät ole säilyneet ja osa niistä on hyvin saatettu antaa puhelimitse. Joka tapauksessa tilanne vaikuttaa melko sekavalta Päämajan johtaessa Tytärtaareessa olevia suomalaisjoukkoja ohi kaikkien johtoportaiden. Tilanteen rauhoituttua Merivoimien esikunta ohjeisti Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin komentajaa Suursaaren puolustuksen järjestämisestä 23.4.1942³¹⁸. Ohje ei mainitse lainkaan saksalaisia, vaikka Päämaja oli erikseen käskenyt Merivoimia varmistamaan yhteydenpidon Suursaaren ja Tytärtaareessa olevien Marberf Ostlandin joukkojen välillä.

Päämajan ja saksalaisten välinen tiedon vaihto Tytärtaareen liittyen oli hyvin tiivistä 29.3.–8.4.1942 välisenä aikana. Käytössä olleiden lähteiden mukaan Merivoimien esikunta ei ollut tällä aikavälillä yhteydessä saksalaisiin, mikä vaikuttaa epäuskottavalta. On mahdollista, että yhteydenpidosta ei vain ole jäänyt merkintöjä. Näyttää kuitenkin siltä, että Tytärtaareen liittyvän yhteistoiminnan ohjat olivat Päämajalla ja yhteydenpito saksalaisiin kulki edelleen Päämaja-Verbindungsstab Nord välillä vielä huhtikuun alussa. On hyvin todennäköistä, että suora yhteistoiminta Suursaaren ja Tytärtaaren välillä alkoi heti saarten valtauksen jälkeen vähintään viestiyhteyden muodostamisella.

4.2 Merisotatoimien suunnittelu ennen vuoden 1942 purjehduskauden alkua

³¹⁶ Verbindungsstab Nord Ia nr 316/42 geh, kirje Heinrichsille, 8.4.1942, T-15712/2 8, KA. Sanoman marginaaliin on kirjoitettu lyijykynällä: ”Laaksosen pois jo tänään, jos jää- ja säätilanne sallii paluumatkaa – kenr Airo”

³¹⁷ mm. Verbindungsstab Nordin kirjeet kenraali Heinrichsille nr 575/42 g.Kdos, 3.4.1942 ja nr 308/42 g.Kdos, 5.4.1942, T-15712/2 8, KA.

³¹⁸ Meriv.E. Op.Os. nr 1384/Op.2.sal, koskee: Suursaaren puolustuksen järjestelyä, 23.4.1942, T-15718/4 7, KA.

Vuoden 1942 merisotatoimien suunnittelu muistutti vuoden 1941 yhteistoiminnan suunnittelua, vaikka lähtökohdat olivat hyvin erilaiset. Sota oli todellisuutta, eikä sen alkamisesta ollut tarvetta puhua epämääräisesti. Saksalaisten osallistumista sotaan ei enää tarvinnut arvuutella tai salailla ja tilanne meririntamalla oli huomattavasti vuotta 1941 suotuisampi. Yhteistoiminta ei ollut keskeytynyt talven ajaksi ja yhteydet saksalaisiin olivat vakiintuneet. Merivoimien vuoden 1942 purjehduskauden kansallinen suunnittelu käynnistyi jo tammikuussa 1942, jolloin Päämaja julkaisi yleisohjeen laivastovoimien toimintaa varten kulkukaudella 1942. Ylipäällikkö määritteli ohjeessa laivaston tehtäväksi vihollisen laivastovoimien tuhoamisen tai toimintakyvyttömäksi tekemisen sulkemalla ne Suomenlahden pohjukkaan. Toisena tehtävänä oli omien kauppayhteyksien suojaaminen. Päämajan ohje ei mainitse saksalaisia, saati anna tarkennuksia yhteistoiminnalle. Ainoa yhteistoimintaa koskeva reunaehto oli maininta, jonka mukaan ”voimien siirrot Pohjoiselle Jäämerelle tulevat tuskin vielä kysymykseen”.³¹⁹ Koska Päämaja ei ollut aktiivisesti tekemisissä Kriegsmarinen esikuntien kanssa, on ymmärrettävää, ettei se antanut Merivoimille yhteistoiminnasta tarkempia ohjeita.

Merivoimien esikunta laati Päämajan suunnitteluohjeen perusteella 5.2. toimintaohjeen Laivastolle kulkukaudeksi 1942. Alustavassa ohjeessa määritettiin Laivastolle tehtävät ja käskettiin sitä valmistautumaan yhteistoimintaan saksalaisten laivastovoimien kanssa. Kriegsmarinen Suomenlahdella toimivan osaston kokoonpano ei ollut vielä varmistunut, mutta ohjeen mukaan siihen tulisi kuulumaan S-, R- ja U-Jäger-laivueita, sekä mahdollisesti miinalaiva. Saksalaisten tukialueeksi oli suunniteltu Kotkan saaristoa. Ohje mukaan suunnitelmassa oli otettava huomioon tilanteet, joissa Suomenlahden ulkosaaret ovat joko vihollisen, tai omien joukkojen hallussa. Suursaaren valtausoperaatio oli ohjeen julkaisuhetkellä vielä suunnitteluasteella. Ohje antoi myös yleislinjat tulevien miinasulkujen laskemisesta, vaikka miinoituksesta tai sulkujen paikoista ei vielä ollut yhteistä päätöstä saksalaisten kanssa.³²⁰ Vuoteen 1941 verrattuna merisotatoimien suunnitteluun oli huomattavasti paremmin aikaa, ja suunnitteluun osallistuneet henkilöt tunsivat toisensa. On huomattava, ettei Merivoimien esikunta antanut Laivastolle minikäänlaisia reunaehtoja tai vaatimuksia saksalaisyhteistoiminnan toteuttamisesta, ainakaan kirjallisesti. Yhteistoiminnan tavoitteista ja yksityiskohdista oli saatettu keskustella Merivoimien sisällä, mutta siitä ei ole säilynyt todisteita tutkimukseen käytetyissä lähteissä.

³¹⁹ PM Op.Os. nr 70/Op.2/sal, Yleisohje laivastovoimien toimintaa varten kulkukautena 1942, 22.1.1942, T-15758/1190, KA.

³²⁰ Meriv.E. nr 469, Merivoimien toimintaohje laivastolle kulkukaudeksi 1942, 5.2.1942, T-15758/1190, KA. On mahdollista, että Meriv.E. oli käynyt MVSt:n kanssa alustavia keskustelua miinoituksesta talven aikana.

Laivaston esikunta antoi alajohtoportailleen jonkin verran perusteita yhteistoiminnasta saksalaisten kanssa 13.2.1942 julkaisemassaan toimintasuunnitelmassa. Suunnitelma sisälsi omien laivastojoukkojen aluejaon, sekä niiden melko tarkat tehtävät. Laivaston esikunta siirtyisi suunnitelman mukaan purjehduskauden alussa Helsinkiin, mutta sille suunniteltiin komentopaikka myös Kotkaan. Näin Laivaston esikunta olisi samassa paikassa saksalaisten laivastovoimien johtoportaan FdM Ost:n kanssa. Yhteistoiminta tuli suunnitella siten, että saksalaisilla voitiin korvata omia joukkoja tehtävissä ja alueilla, joissa suomalaiset laivastovoimat eivät olleet riittäviä tai sopivia käytettäväksi. Laivaston alustavana ajatuksena oli täydentää omia laivastovoimia saksalaisten suoritteilla. Moottoritorpedovenelaivueelle annetun tehtävän mukaan sen tuli valmistautua yhteistoimintaan S-venelaivueen kanssa Koiviston suunnalla. Kriegsmarinen miinalaiva osallistuisi miinoitussuunnitelman mukaisien kenttien laskuihin Osasto Enkiön kanssa (Laivaston uudelleen organisoinnin jälkeen Kevyt laivasto-osasto, Kev.LOs.) miinalaivojen kanssa. Suursaaren eteläpuolisia miinakenttiä suunniteltiin saksalaisten laskettaviksi. U-Jägerlaivuetta suunniteltiin käytettäväksi Porkkala-Osmussaari- linjalla, mikä vapauttaisi suomalaisia laivastovoimia käytettäväksi itäisellä Suomenlahdella. Laivaston alustava suunnitelma sisälsi myös varsin edistyksellistä yhteistoimintaa: R-veneitä olisi mahdollista käyttää panssarilaivan saattoraivauksessa aluksen liikkeessä ulkomerellä.³²¹ Tämä olisi tosin edellyttänyt merkittävää parannusta viestiyhteyksissä ja yhteisissä toimintatavoissa. Operaatio ”Nordwindin” perusteella toiminta yhteisessä muodostelmassa ei ollut helposti toteutettavissa ja olisi todennäköisesti edellyttänyt R-veneiden alistamista Osasto Väinämöiselle³²².

Alustavan suunnitelman yksityiskohtaisuudesta voidaan päätellä, että Laivaston esikunta oli todennäköisesti laatinut sen saksalaisten kanssa käytyjen neuvottelujen pohjalta. Neuvotteluosapuolesta ei ole tarkempaa tietoa, mutta todennäköisesti kyseessä oli MVSt. joka oli tuolloin ainut saksalainen esikunta Suomessa. Laivaston käskystä saa käsityksen, että se olisi halunnut kontrolloida tarkemmin Saksan laivastojoukkojen toimia ja täydentää niillä suoraan Merivoimien suorituskykyvajeita. Mahdollisesti Laivaston esikunnassa eläteltiin toiveita Kriegsmarinen alusten alistamisesta Laivastolle ja käskyyn oli kirjoitettu saksalaisalusten käyttömahdollisuuksia valmiiksi tätä silmällä pitäen.

Purjehduskauden ensimmäinen dokumentoitu yhteistoiminnan suunnittelukokous järjestettiin Gruppe Nordin isännöimänä Kielissä 12.3.1942. MVSt. välitti Merivoimien esikunnalle kutsun,

³²¹ LE Toim II nr 457/Ye.1.sal, Laivaston toimintasuunnitelma, 13.2.1942, T-15758/1190, KA.

³²² R-veneitä käytettiin myöhemmin kesällä raivaamaan miinalaivojen edessä miinanlaskualueita ja siirtymisreittejä. Panssarilaivan saattamistehtävä olisi kuitenkin eronnut ennakkoon suunnitellusta saattosta, koska alusten liikehtiminen olisi tapahtunut vihollisen tulen alla.

sekä pyynnön komentaa osallistujat kokoukseen. Valve esitti osallistujiksi kommodori Sundmanin, sekä Suomen Berliinin laivastoasiamies komentajakapteeni Grönholmin³²³. Merivoimat hyväksytti osallistujien nimet jostain syystä Mannerheimilla ennen niiden lähettämistä saksalaisille³²⁴. Neuvotteluja voidaan aikataulun, aiheiden ja osallistujien perusteella verrata vuoden 1941 Berliinin neuvotteluihin. Saksalaiset ilmoittivat neuvottelujen aluksi muutokset omien laivastovoimiensa kokoonpanossa tulevana purjehduskautena: osasto koostui miinoitukseen, raivaukseen, vartio- sekä saattopalveluun sopivista aluksista, eikä siihen kuuluisi hyökkäykseen soveltuvia aluksia, kuten S-veneitä. Molempien maiden Laivastovoimien johtoportaat päätettiin sijoittaa alustavien suunnitelmien mukaisesti Kotkaan. Saksalaiset esittivät merisotatoimien tavoitteeksi vihollisen laivaston tuhoamisen, tai sen sulkemisen Suomenlahden pohjukkaan, sekä omien meriyhteyksien suojaamisen. Neuvotteluissa sovittiin alustavasti laskettavista miinoituksista, sekä yhteistoiminnasta raivauksessa, sukellusveneen etsinnässä, tiedustelussa, saattotehtävistä, sekä ilma-alusten käytöstä.³²⁵

Kielin kokouksen päätökset eivät eronneet suurilta linjoiltaan Päämajan ja Merivoimien helmikuussa 1942 julkaisemista suunnitelmista. Gruppe Nordin ja Päämajan muotoilemat vuoden 1942 merisotatoimien tavoitteet olivat hyvin samanlaiset. Tavoitteena oli meren herruuden ylläpito ja parhaassa tapauksessa vihollislaivaston tuhoaminen. Merivoimien esikunnan suunnitelmassa mainittiin jo helmikuussa kahden miinasulun laskeminen Suomenlahdelle, kuten myös Gruppe Nordin suunnitelmassa. Vaikka Kriegsmarinen laivastovoimien kokoonpano tarkentui-kin Kielissä, niin esikuntien välinen yhteistoiminta ja sijoittuminen Kotkaan oli sovittu alustavasti jo helmikuussa. Tämä ei tarkoita välttämättä, että päätökset olisi tehty suomalaisten esitysten pohjalta, vaan suunnittelutyö oli todennäköisesti tehty etukäteen Merivoimien esikunnan ja MVSt:n välillä. On todennäköistä, että MVSt. sai perusteensa suunnittelulle suomalaisten kanssa joko Gruppe Nordilta, tai suoraan Seekriegsleitungilta. Vuoden 1942 valmisteluja voidaan kutsua yhteiseksi suunnitteluksi, kun vuonna 1941 suomalaiset lähinnä hyväksyivät saksalaisten laatiman suunnitelman.

Yhteistoimintaneuvottelut Merivoimien esikunnassa 13.-14.4.1942

Merivoimien esikunnassa järjestettiin 13.-14.4. vuoden 1942 purjehduskauden tarkentavat neuvottelut. Neuvottelujen osallistujalista vastasi keväällä 1941 Kielissä käytyjä tarkentavia neu-

³²³ Meriv.E. nr 553/Kom.1.sal, koskee kommodori Sundmanin komennusta neuvotteluihin, 11.2.1942, T-15718/9 12, KA.

³²⁴ PM Creed nr 140/Op.2/sal, 17.2.1942. T-15718/9 12, KA.

³²⁵ Halme (2004), s. 16

votteluja. Saksalaisista neuvotteluun osallistuivat MVSt:n Konteradmiral von Bonin adjutantinsa Kapitän zur See Kienitzin kanssa. Marinegruppenkommando Nord oli lähettänyt neljä edustajaa: Kapitän zur See Feymald, Kupfer, sekä Engelhardt (esikuntapäällikkö), sekä Kapitänleutnant Singer (tiedustelu-upseeri). Lisäksi paikalla oli Kriegsmarinen Suomen alueella toimivien joukkojen komentajaksi määrätty FdM Ost, Kapitän zur See Kurt Böhmer. Suomalaisista osallistuivat kenraaliluutnantti Valve, kommodorit Rahola ja Sundman, everstiluutnantti Valtanen (Meriv.E. Operatiivisen osaston päällikkö), komentajakapteenit Saukkonen, Pukkila, Fabritius ja Oiva Lennes (Päämajan Merivoimatoimisto³²⁶), majuri Mauno Loikkanen (Meriv.E. viestikomentaja) sekä kapteeniluutnantit Tamminen (viestiupseeri) ja Kuismanen.³²⁷

Ensin käsiteltiin sotatoimien johdon järjestelyjä saksalaisten esityksestä. Esityksen tarkoituksena on saattanut olla selkeyttää edellisen vuoden ajoittain sekavaa yhteistoimintaverkostoa. Merisotatoimia johti Gruppe Nord Kielistä, MVSt. toimi sen ja Merivoimien esikunnan välisenä yhteyselimenä. MVSt. valmistautui tarvittaessa johtamaan Kriegsmarinen laivastovoimia, joten esikunta oli pidettävä tietoisena myös sotatoimien kulusta. Kriegsmarinen laivastovoimien päälliköksi määrättiin FdM Ost, jonka yhteistoimintaosapuolena oli Laivaston komentaja. Tallinnasta toimiva Marbef Ostland oli vastuussa Suomenlahden etelärannikon ja Tytärsaaren puolustuksesta, sekä osallistui miinoitukseen Suomenlahden pohjukassa. Suomalaiset hyväksyivät saksalaisten esityksen.³²⁸

Neuvottelun sotatoimia koskevassa osuudessa sovittiin yhteistoiminnasta merisodan eri osaluilla³²⁹. Neuvottelujen lähtökohtana olivat maaliskuussa Kielissä tehdyt päätökset, joita nyt tarkennettiin³³⁰. Käsitellyt kokonaisuudet olivat: miinoitus, raivaus, sukellusveneen etsintä, sukellusveneet, moottoritorpedoveneet, rannikkotykistön ja laivaston yhteistyö, ilmavoimat, tiedustelu ja huolto.³³¹ Neuvottelujen miinoitusta ja sukellusveneen etsintää koskeva osuus esitellään myöhemmin tässä luvussa.

Neuvotteluissa sovittiin myös yksittäisistä pienemmistä asioista. Tulituen pyytämiseen tarkoitettu TAP-menetelmä päätettiin säilyttää rannikkotykistön, suomalaisten ja saksalaisten alusten

³²⁶ Meriv.E oli esittänyt Päämajalle komentajakapteeni Lenneksen osallistumista neuvotteluihin. Meriv.E. creed-sanoma nr 431/kom 1, 9.4.1942, T-15718/9 12, KA

³²⁷ Meriv.E. nr 1241. 14.4.1942, Pöytäkirja 13.-14.4.42 pidetyistä yhteistoimintaneuvotteluista, T-15718/5 8, KA

³²⁸ sama

³²⁹ katso kuva 2 sivulla 6

³³⁰ Pöytäkirjassa mainitaan miinoituksista: ” *Porkkalan miinasulku on aikaisempien neuvottelujen perusteella otettu saksalaisten suunnitelmassa huomioon*”.

³³¹ Meriv.E. nr 1241, 14.4.1942, Pöytäkirja 13.-14.4.42 pidetyistä yhteistoimintaneuvotteluista, T-15718/5 8, KA

kesken³³². Menetelmä ei ollut erityisen toimiva johtuen huonosti yhteensopivista viestivälineistä, mutta mahdollisesti parempaakaan ei ollut tarjolla. Suursaaren puolustuksesta vastaavan Rannikkotykistörykmentti 12 ja Marbef Ostlandin joukkojen yhteistoimintaa päätettiin parantaa lähettämällä tulenjohtoryhmä saksalaisten miehittämään Tytärsaareen. Myös Porkkalan ja Naissaaren rannikkojoukkojen viestiyhteyksiä pyrittiin kehittämään. Maiden lentojoukkojen välirajaksi päätettiin esittää linjaa Seivästö – Seiskari – Lavansaari – Naissaari – Hanko. Asiaa ei voitu päättää sillä kokoukseen ei osallistunut ilmavoimien edustajia. Saksalaiset totesivat, että Suomenlahdella oli käytettävissä vain vähän lentokoneita. Panssarilaiva Väinämöisen käyttöä haittasi merkittävästi saattoraivaukseen kykenevien alusten puute ja Merivoimat esitti saksalaisille, että näiden sulunmurtaja-aluksia voitaisiin käyttää Väinämöisen saattoon jäätalven aikana. Saksalaiset torjuivat pyynnön, sillä sulunmurtajat olivat varustettu herätemiinojen rai-vaukseen, eivätkä siis soveltuneet saattoaluksiksi.³³³ Sulunmurtaja-alukset eivät lopulta edes operoineet Suomenlahdella. Laivaston ideasta käyttää R-veneitä panssarilaivan saattoaluksina ei keskusteltu ainakaan neuvottelupöytäkirjan mukaan.

Merivoimien ennen neuvottelua laatimasta ohjelmasta käy ilmi, että saksalaisten esitys sotatoimien johtamisesta oli Merivoimien esityksen kaltainen. Mikäli saksalaiset eivät olisi asettaneet omaa laivaston johtoporrasta Suomenlahdelle, Merivoimat olisi esittänyt saksalaisten laivasto-voimien alistamista Laivaston komentajalle ja yhteysupseerin asettamista laivaston esikuntaan.³³⁴ Ajatus on luettavissa jo Laivaston esikunnan helmikuussa 1942 julkaisemasta toimintasuunnitelmasta, mutta saksalaiset olisivat tuskin suostuneet alistamaan joukkojaan Merivoimille. Lisäksi on huomioitava, ettei Gruppe Nordin hyväksyminen sotatoimien johtajaksi tarkoittanut, että se olisi johtanut Suomen Merivoimia. Maiden joukot pysyivät edelleen tiukasti omien komentajiensa johdossa. Gruppe Nord käski Kriegsmarinen joukkoja, mutta neuvotteli toiminnasta Merivoimien kanssa.

Sotatoimisuunnitelmat antavat perusteet yhteistoiminnan toteutukselle

Helmikuussa julkaistut alustavat ohjeet, sekä Gruppe Nordin kanssa käydyt neuvottelut antoivat Merivoimille riittävät perusteet merisotatoimien suunnittelulle. Merivoimien esikunta julkaisi 17.4. ”Laivastovoimien sotatoimisuunnitelman v. 1942”. Suunnitelma alkoi ylipäällikön

³³² Meriv.E. nr 1880/Op.3.sal. koskee: ohjetta laivojen tulitukipyynnöstä purjehduskaudella 1942, 22.5.1942, T-15718/1190, KA

³³³ Meriv.E. nr 1241. 14.4.1942, Pöytäkirja 13.-14.4.42 pidetyistä yhteistoimintaneuvotteluista, T-15718/5 8, KA

³³⁴ Neuvotteluohjelma, salainen, T-15718/5 8, KA. Ohjelmaa ei ole päivätty tai allekirjoitettu. Sisällöstä voi päätellä, että se koskee 13.-14.4.1942 pidettyjä yhteistoimintaneuvotteluja. Ohjelma sisältää lyhyet kuvaukset Merivoimien näkemyksestä neuvotteluissa käsiteltäviin asiakokonaisuuksiin.

määrittämällä laivaston tehtävillä, jotka olivat säilyneet muuttumattomina. Käsken mukaan tärkeimpien alusten tuli olla käyttövalmiina 4.5.1942 ja kaikkien 11.5. mennessä. Laivaston purjehduskausi alkoi toukokuun alussa. Kriegsmarininen johtoesikunnissa ei ollut tapahtunut muutosta verraten aikaisempiin käskyihin, tosin Führer der Minensuchverbände Ost:ia (FdM Ost) kutsuttiin käskyssä virheellisesti nimellä Führer der Minenschiffe. Suomenlahdella toimivat saksalaisten laivastojoukot olivat tarkentuneet Kielin ja Merivoimien esikunnan neuvottelujen yhteydessä. Suurimmat erot aiempiin tietoihin olivat S-veneiden puuttuminen, suurempi määrä M-venelaivueita (joista suurin osa tosin ottoaluskalustoa), laivue MFP-lauttoja ja aputykkiveineitä, sekä muutamia pienempiä aluksia³³⁵. Kriegsmarininen joukot Suomenlahdella vuonna 1942 on esitetty kuvassa 5.³³⁶

Käskey antoi laivastovoimille tehtävät, jotka tuli toteuttaa heti jäätilanteen salliessa yhdessä saksalaisten kanssa. Näihin kuuluivat esimerkiksi tärkeimpien väylien raivaus, miinoitukset suunnitelman mukaan Porkkalan ja Haapasaarten alueella, sekä miinakenttien vartiointi yhdessä rannikkotykkistön kanssa. Tehtäviin kuuluivat myös Suursaaren ja muiden ulkosaarten puolustus, hyökkäykset ”*kevein voimin*” vihollisvoimia vastaan sekä Suomenlahdelle pyrkivien vihollisvoimien tuhoaminen yhdessä rannikkotykkistön, Ilmavoimien ja saksalaisten kanssa. Saksalaiset laskevat miinasulun Porkkala-Naissaari välille ja vastaavat sen täydentämisestä. Suomalaisten tuli valmistautua tukemaan sulun laskua. Pietarin merikanavan³³⁷ miinoittaminen oli määritetty saksalaisten vastuulle. Suomenlahden etelärannalta Peipiasta³³⁸ varattiin aikaisempien neuvottelujen esityksen mukaisesti tukeutumismahdollisuudet suomalaisille moottoritorpedoveneille. Käskey määrittäi myös toiminta-alueet molempien maiden lentotoiminnalle. Tärkeänä yksityiskohtana oli sovittu, että Suomenlahdella käytetään yhteistoiminnassa edellisen vuoden tapaan Suomen kesäaikaa.³³⁹

Sotasuunnitelman mukaan Laivaston tuli valmistautua yhteistoimintaan saksalaisten kanssa kaikilla alueilla, mutta kuitenkin erityisesti itäisellä Suomenlahdella painopisteinä Suursaari – Tytärsaari, Koivisto – Someri – Seiskari, sekä myös välillä Porkkala – Naissaari.³⁴⁰ Laivaston

³³⁵ Saksalaisten aluskaalu ei ollut vielä huhtikuussa täysin selvillä. Käsken arkistokappaleeseen on kirjoitettu lyijykynällä tarkennuksia. Esim. 18. M-laivue on korjattu ”3.Vorposte”, Sulunmurtajien ja U-jägereiden kohdalle kirjoitettu ”ei tule” ja 32. M-laivueen kohdalle ”Riga lahti”.

³³⁶ Meriv.E. nr 1310/Op.2.sal, Laivastovoimien sotasuunnitelma v. 1942, 17.4.1942, T-15758/1190, KA.

³³⁷ ”Pietarin merikanavalla” tarkoitettiin Leningradista Suomenlahdelle johtavaa ruopattua väylää, jota pitkin alusten täytyi kulkea päästäkseen Leningradin ja Kronstadtin satamista merelle.

³³⁸ Peipia sijaitsee Sosnoviy Borinista noin 20 km länteen suunnilleen Koiviston eteläpuolella. Se oli erinomainen lisätukikohta pääosin Koiviston alueelta toimiville suomalaisille moottoritorpedoveneille.

³³⁹ Meriv.E. nr 1310/Op.2.sal, Laivastovoimien sotasuunnitelma v. 1942, 17.4.1942, T-15758/1190, KA.

³⁴⁰ sama

13.2. julkaiseman toimintasuunnitelman mukaista yhteistoimintaa, jossa Kriegsmarinen joukkoja käytettäisiin täydentämään Laivaston joukkoja, ei enää mainittu. Molempien maiden laivastovoimia suunniteltiin käytettävän pääsääntöisesti erillään, kuitenkin tehtävässä toisiaan tukien. Käsky antaa yleiskuvauksen alkusotatoimien suunnittelusta, mutta konkreettisten sotatoimien suunnittelu jäi Laivaston ja FdM Ost:n välillä tehtäväksi. Merivoimien esikunta käski 4.5. toteuttaa Laivaston sotatoimisuunnitelman ja antoi samassa asiakirjassa tarkentavia ohjeita Laivaston esikunnalle³⁴¹. Uudet ohjeet eivät käsitelleet yhteistoimintaa saksalaisten kanssa, joten Laivastolla oli vapaat kädet yhteistoiminnan toteuttamiseksi, kunhan pysyttiin hyväksytyn sotatoimisuunnitelman rajoissa.

Laivaston esikunta laati alajohtoportailleen tarkentavan toimintaohjeen vuoden 1942 alkusotatoimia varten. Toimintaohje perustui Merivoimien sotatoimisuunnitelmaan, mutta se sisälsi joitakin täydennyksiä saksalaisten laivastovoimien tehtäviin. Sen mukaan FdM Ost:n alukset vastasivat kauppa-alusten saattamisesta Helsinki-Tallinna välillä ja aloittaisivat heti jäiden lähdettyä sukellusveneiden etsinnän Suomenlahden eteläosassa. Pohjoisosa jäisi suomalaisten vastuulle. Laivaston esikunta velvoitti osastoille ja laivueille antamissaan tehtävissä niitä tekemään yhteistoimintaa Kriegsmarinen laivastojoukkojen kanssa. Merellä tapahtuvan yhteistoiminnan tavoitteet näyttävät varsin rajatuilta. Esimerkiksi Osasto Väinämöiselle annetuista 11 tehtävästä vain yhteen (vihollisen mahdollinen läpimurtoyritys) oli yhteistoimintaosapuoleksi määritetty saksalaiset laivastovoimat. R-veneiden käyttöä panssarilaivan varmistusaluksina ei enää mainittu. Osasto Väinämöinen toimi Helsingin ja Suursaaren välillä ja sen tehtäviin kuuluivat hyökkäykset alueelle saapuvia vihollisvoimia vastaan, miinasulkujen vartiointi ja sukellusveneiden etsintä, raivaus ja Suursaaren puolustuksen tukeminen tarvittaessa.³⁴²

Toimintaohjeessa mainitaan yhteistoiminta saksalaisten kanssa Osasto Väinämöisen lisäksi Kevyen Laivasto-osaston, Miinalaivueen ja Moottoritorpedovenelaivueen tehtävissä. Laivasto-osastojen tuli toimintaohjeen perusteella valmistautua lähettämään yhteysupseerit erikseen määrätyissä sotatoimissa niihin osallistuvien saksalaisten laivastovoimien, sekä alueella toimivan oman rannikkotyökistön johtoportaan yhteyteen. Vuoden 1941 kokemusten perusteella yhteysupseerit tunnistettiin yhteistoiminnan onnistumisen kannalta ratkaiseviksi. Yhteistoiminnan painopiste muodostui toimintaohjeen mukaan linjalle Haapasaari-Tytärsaari, sekä Porkkala-Naissaari.³⁴³ Vuoden 1942 yhteistoiminta muodostui todellisuudessa laajemmaksi, kuin

³⁴¹ Meriv.E. Op.Os. nr 1518/Op.2.sal, Merivoimien käsky Laivastovoimien sotatoimisuunnitelman v. 1942 toimeenpanosta, 4.5.1942, T-15718/5 8, KA

³⁴² LE nr 1100/II/sal, Toimintaohje laivastovoimille alkusotatoimia varten Suomenlahdella, 30.4.1942, T-15758/1190, K.

³⁴³ sama

Laivaston esikunnan toimintaohje määritti. Erityisesti Suursaaren alueen miinasulun laskeminen ja täydennys, vartiointi, sekä sukellusveneiden etsintä suunniteltiin yhdessä vähintään sovitamalla Kriegsmarine ja Merivoimien toiminta yhteen.

Merivoimat ei antanut rannikkoprikaateille erityisohjeita yhteistoiminnasta saksalaisten laivastovoimien tai rannikkopuolustuksen joukkojen kanssa. Itä-Suomenlahden rannikkoprikaatin valmistautumiskäskey vuoden 1942 sotatoimia varten ei juurikaan huomioi saksalaisia³⁴⁴. Prikaati alistettiin toukokuun alussa Laivaston komentajalle ja se julkaisi tarkennetut yhteistoimintaohjeet toiminnasta laivastovoimien kanssa. Ohjeessa korostetaan, että kaikessa toiminnassa oli otettava huomioon ”*kiinteä yhteistoiminta alueella toimivien laivastovoimien kanssa*”. Ohje mainitsee, että prikaatin alueella tulee toimimaan myös saksalaisia laivastovoimia, mutta ei anna tarkentavia ohjeita yhteistoiminnan toteuttamiseksi. Tykistön tulitussa laivastovoimille noudatettiin aikaisemmin mainittua TAP-menettelyä. Viestiyhteyksien osalta todetaan vain, että ”*yhteydenpidosta saksalaisiin aluksiin sovitaan joka kerta erikseen*” ja että yhteydenpidossa tullaan käyttämään SUSAK-koodia.³⁴⁵

Saksalaisten ja rannikkotykistön yhteistoiminta ei juurikaan kehittynyt edellisestä vuodesta. Laivaston esikunnan Itä-Suomenlahden rannikkoprikaatille antaman käskyn perusteella voidaan olettaa, ettei rannikkotykistön ja Kriegsmarinen laivastojoukkojen odotettu olevan yhteistoiminnassa ilman, että siitä sovittaisiin operaatiokohtaisesti erikseen. On erikoista, ettei toimintaan saksalaisten kanssa kehitetty pysyviä toimintatapoja tai viestimenetelmiä³⁴⁶. Varsinkin Suursaaren alueella niille olisi voinut olla tarvetta. Menetelmien puuttuminen saattoi johtua teknisistä syistä: viestiyhteys saksalaisiin oli mahdollista ainoastaan näköviestityksellä, sillä lähiradiot eivät pääsääntöisesti olleet yhteensopivia. Toinen vaihtoehto olisi saattanut olla yhteyden muodostaminen radioasemilla toimivien yhteysryhmien välityksellä, mutta viestiviive olisi todennäköisesti kasvanut liian suureksi, esimerkiksi TAP-menetelmän käyttöä varten.

Kriegsmarinen laivastojoukot siirtyivät Saksasta Suomenlahdelle toukokuun alussa ja FdM Ost esikuntalaivoineen saapui Helsinkiin 7.5. Kuten vuonna 1941, valmiit suunnitelmat kaipasivat tarkennuksia heti purjehduskauden alussa. FdM Ost neuvotteli Helsingissä Merivoimien esikunnan kanssa tulevasta toiminnasta. Erityisesti aiheena olivat tulevat miinoitukset, joten ko-

³⁴⁴ ISuom.RPr.E. nr 1827/sal, Prikaatin käskey tykistön valmistautumisesta kesätaistelutoimintaan, 30.4.1942, T-15758/1189, KA

³⁴⁵ ISuom.RPr. Nr 1678/Op.tsto/sal, Toimintaohje yhteistoiminnasta laivastovoimien kanssa, 6.5.1942, T-15758/1190, KA. SUSAK on lyhenne: suomalaissaksalainen koodi.

³⁴⁶ On mahdollista, että vakioituja yhteistoimintamenetelmiä oli olemassa yksittäisistä toiminnoista, mutta todisteita tästä ei ole.

kouksiin osallistui myös miina-aseen tarkastaja kommodori Eino Huttunen. Gruppe Nordin komentaja Generaladmiral Carls vieraili Merivoimien esikunnassa 11.5.1942, mutta vierailusta ei ole säilynyt tarkempia tietoja käytetyissä lähteissä.³⁴⁷ Böhmer esikuntineen saapui Kotkaan 20.5. ja ilmoittautui Laivaston komentajalle³⁴⁸. Saksalaisupseereja perehdytettiin tilanteeseen Suomessa, mutta nähtävästi vain rajatuilta osin. 10.5.1942 Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjaan on kirjattu: ”*Saukkonen selosti organisaatiomme siinä laajuudessa kuin toimintaa varten on tarpeellista...*”³⁴⁹

4.3 Organisaatiomuutokset ja yhteistoimintaosapuolet vuonna 1942

Kriegsmarinen organisaatiomuutoksilla purjehduskaudelle 1942 ei ollut merkittävää vaikutusta merivoimien väliseen yhteistoimintaan. MVSt. jatkoi alueella talven 1941–1942 aikana saksalaisten laivastojoukkojen johtajana ja Merivoimien esikunnan yhteistoimintaosapuolena sekä merisotatoimissa, että tulevan purjehduskauden suunnittelussa. Saksalaisten laivastojoukkojen kokoonpano Suomen lähialueilla sai viimeisen muotonsa huhtikuun lopussa 1942³⁵⁰. FdT:n tilalle tullut laivastojoukkojen johtoporras Führer der Minensuchverbände Ost (FdM Ost)³⁵¹ oli suoraan Gruppe Nordin johdossa, sillä Befehlshaber in der Ostsee- johtoportaan toimintu Befehlshaber der Kreuzer oli siirtynyt pois Itämereltä. Koko Baltian rannikkopuolustuksesta vastasi Marinebefehlshaber Ostland, jonka esikunta sijaitsi Tallinnassa.

Kriegsmarinen laivastojoukot olivat vuoteen 1941 verrattuna selvästi defensiiviset ja niiden tehtävänä oli vihollislaivaston pitäminen suljettuna Suomenlahden pohjukkaan vahvojen miinoitteiden avulla. FdM Ost:n alaisiin laivastojoukkoihin kuuluivat kuvan 5 mukaiset laivueet, joista 3.M-laivue ja 1.R-laivue koostuivat sotalaivoiksi rakennetuista raivaajista. Muut laivueet käyttivät sotalaivoiksi varustettuja ottoaluksia. 27.L-laivueeseen kuuluivat aputykkiveneet, sekä toista kymmentä alun perin maihinnousuun rakennettua lautta, joiden tehtävänä oli miinoitus ja sukellusveneen torjunta. Lisäksi Marbef Ostlandin alaisuuteen oli perustettu pienemmistä veneistä ja ottoaluksista muodostuva ”rannikon suojauslaivue” Küstenschutz-flotille Ost-

³⁴⁷ Meriv.E. SPK, 1941–1942, 18709, KA, s. 1578, 1584, 1589, 1595

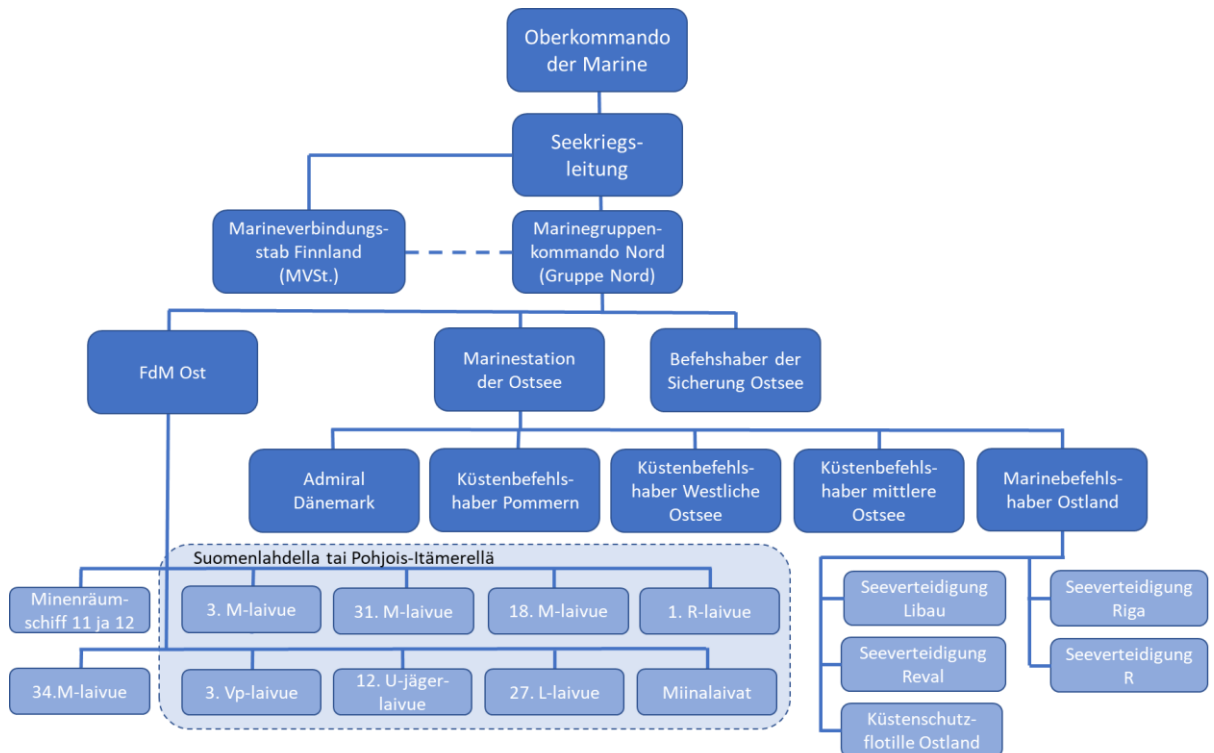
³⁴⁸ Meriv.E.Op.Os, SPK, 20.4.1942-25.6.1944, T-16326/1712, KA, s. 96

³⁴⁹ Meriv.E. SPK, 1941–1942, 18709, KA, s. 1607

³⁵⁰ katso luku 4.1

³⁵¹ FdM Ost:n johtoporras oli tehtäviinsä nähden pieni. Siihen kuuluivat vuonna 1942 komentajan lisäksi ASTO1 esikuntapäällikkö, kuusi upseeria, yksi insinööriupseeri, meteorologi, sekä todennäköisesti useita aliupseereita. Stab Führer der Minensuchverbände Ost, jäljennös, T-16326/1712, KA. Muistio on liimattu SPK:n takakanteen.

land. Saksalaiset kykenivät miinoituksiin, miinasulkujen vartiointiin, saattopalveluun ja rai-vaukseen, mutta laivoilla ei ollut hyökkäyksellistä kykyä. Saksalaisalukset tukeutuivat toimin-nassaan Suomenlahden molemmille rannoille³⁵².

Kuva 5: Kriegsmarinan organisaatio Itämerellä yhteistoiminnan näkökulmasta kesä-heinäkuussa 1942.³⁵³

Vuonna 1942 Suomessa toimineet saksalaisjoukot herättivät arvostelua suomalaisupseerien keskuudessa. Aimo Saukkonen arvioi saksalaisupseerit heikommiksi verrattuna Suomessa vuonna 1941 palvelleisiin aktiivisiin ja eteviin upseereihin. Yhteistoiminta saatiin silti hänen mukaansa toimimaan tyydyttävästi³⁵⁴. Laivaston esikuntapäällikkönä vuonna 1942 palvellut komentaja Eino Pukkila ei arvostanut FdM Ostin komentajaa kapitan zur See Kurt Böhmeriä, mutta sen sijaan kehui tämän esikuntapäällikköä Korvettenkapitän Gustav Forstmannia. Forstmann vastasi FdM Ost:n operaatioiden suunnittelusta ja toimi Pukkilan vastinparina yhteistoi-

³⁵² mm. LE käsky nr 1638 Mtv.Lv:lle, 7.6.1942, Meriv.E. Op.Os. Salaiset operatiiviset käskyt 1942–1942, KA; Paterson, Lawrence: *Hitler's Forgotten Flotillas – Kriegsmarine Security Forces*, Seaforth Publishing, Croydon, 2017, s. 170.

³⁵³ Lähteissä on eroja laivueiden määrissä ja numeroissa, erityisesti M- ja VP-laivueiden kohdalla. Lähteet ovat yhtä mieltä alueella toimineista laivuetyypeistä, vaikka niiden lukumäärät ja numeroinnin vaihtelevat. Esim. FdM Ost:n alaisuuteen saattoi kuulua lisäksi 17.M-laivue. Saman numeroinen laivue saatetaan nimetä joko VP- tai M-laivueeksi. Sekaannus ei ole yllättävää, sillä pääosin ottoaluksista koostuneet laivueet käyttivät ulkoisesti hyvin samankaltaisia aluksia. Katso mm. Paterson (2017) s. 170 ja 331; Kijanen (1962) s. 2/5; Pukkila (1961) s. 122; Ekman (1993) s. 31–32; Meriv.E. sähke nr 2536/Op.2/9.7.42, T-15719/6 7, KA; Meriv.E. SPK, 1941–1942, 18709 ja 18710, KA. Meriv.E:n sotapäiväkirjan tiedot saksalaisista laivueista ovat usein melko huolimattomasti merkittyjä.

³⁵⁴ Saukkonen (1948), s. 92

minnan suunnittelussa ja johtamisessa. Hänellä oli lisäksi apunaan esikunnassa saattopalveluksesta ja merenkulusta vastaavat upseerit. Pukkila kuvaili saksalaisten miehistöjen koulutustasoa heikoksi ja näiden kaluston koostuvan toisarvoisista aluksista.³⁵⁵ Aluksista suurin osa olikin pakko-otettuja entisiä kalastusaluksia, joiden henkilöstö koostui päällystö mukaan lukien reserviläisistä. Vain 3.M-laivue ja 1.R-laivue koostuivat sota-aluksiksi rakennetuista raivaajista³⁵⁶. Eri lähteiden yksityiskohtaiset tiedot Kriegsmarinen Suomen alueella toimineista laivueista eroavat hieman toisistaan, mutta tämän tutkimuksen kannalta saksalaisten organisaation yksityiskohtien epäselvyyksillä ei ole merkitystä.

Merivoimien organisaation muutos vaikutti merkittävästi yhteistoiminnan suunnitteluun ja toteutukseen. Itämerellä toimivat rannikkojoukot organisoitiin uudelleen tammikuussa 1942 kolmeksi rannikkoprikaatiksi (Saaristomeren-, Uudenmaan- ja Itä-Suomenlahden rannikkoprikaatit), joihin kuului rannikkorykmentejä ja tukijoukkoja. Itä-Suomenlahden rannikkoprikaatin (ISuom.RPr.) rykmenteistä RTR 12 vastasi muun muassa Suursaaren puolustuksesta ja RTR 2 kannaksen rannikosta Koivistosta itään. Pohjanlahdella toimi vielä Pohjanlahden Rannikkovartiopataljoona, jolla ei ollut merkitystä yhteistoiminnan kannalta. Laivastoon perustettiin Erillisen Laivasto-osaston tilalle Kevyt Laivasto-osasto, johon kuuluivat mm. tykkiveneet ja miinalaivat. Osasto Väinämöinen koostui panssarilaiva Väinämöisestä ja sen tukialuksista.³⁵⁷

Merivoimien esikunta ja Laivaston esikunta vaihtoivat paikkoja vuoteen 1941 verrattuna. Merisodan painopiste oli siirtynyt itäiselle Suomenlahdelle. Laivaston komentajalle alistettiin purjehduskauden alussa kaikki laivastojoukot, sekä toukokuusta alkaen Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaati. Merivoimien komentajan johtoon jäivät Uudenmaan Rannikkoprikaati (Uud.RPr.), sekä Saaristomeren rannikkoprikaati (Saar.RPr.). Myöhemmin kesällä Sukellusvenelaivue ja Saattajaosasto alistettiin Merivoimien komentajalle.

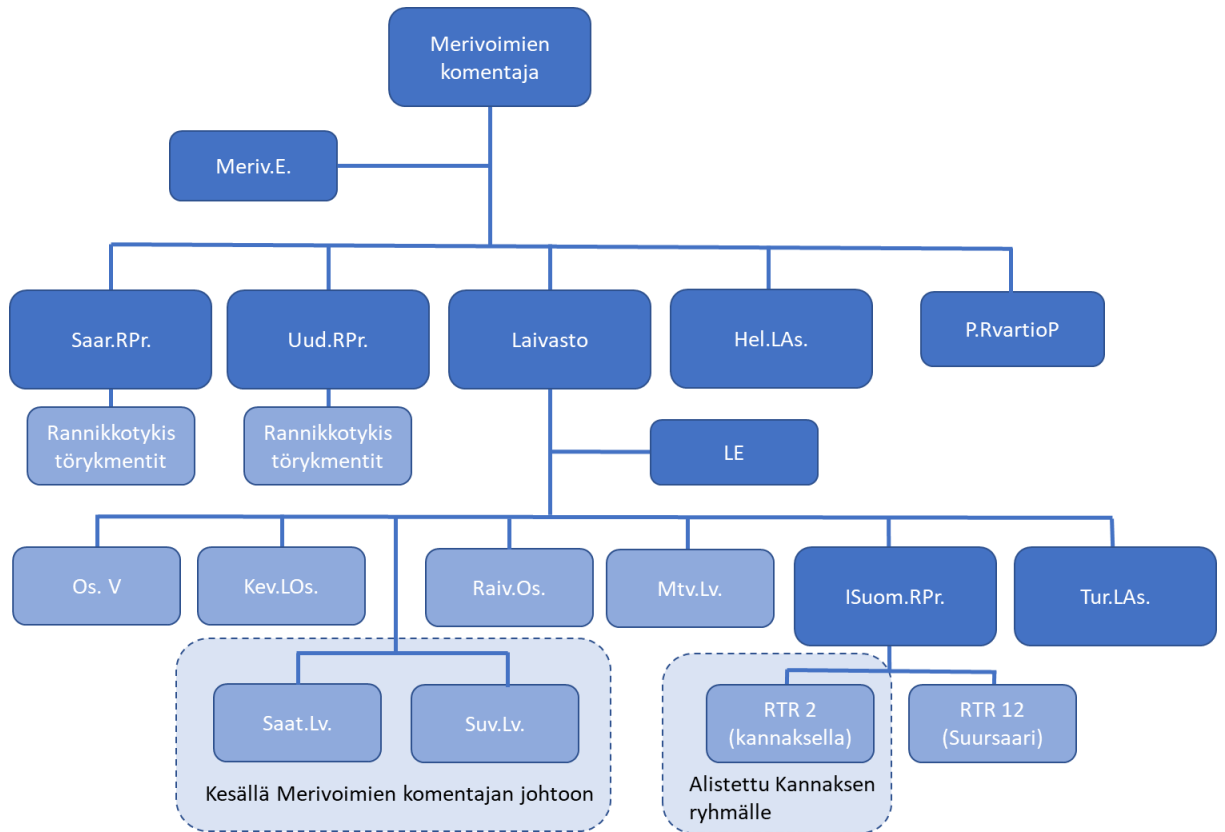
---

³⁵⁵ Pukkila (1961), 157, 159–160.

³⁵⁶ Paterson (2017), liite 2.

³⁵⁷ Kijanen (2008), s. 74

Kuva 6: Merivoimien organisaatio Itämerellä toukokuussa 1942.³⁵⁸

Yhteistoiminnan alustava suunnittelu ja ohjaaminen tapahtui vuoden 1941 tapaan Merivoimien esikunnan ja MVSt:n välillä, jotka sijaitsivat edelleen toistensa läheisyydessä. Merivoimien esikunnan sijoituspaikkana oli marraskuusta 1941 sodan loppuun saakka Helsinki³⁵⁹. Ne vastasivat pääosin purjehduskauden tavoitteiden asettamisesta ja vuoden alkusotatoimien suunnittelusta, tosin MVSt. sai todennäköisesti tarkat perusteet Gruppe Nordilta tai Seekriegsleitungilta. Merivoimien esikunta vastasi myös yhteistoiminnan tiedottamisesta koordinoimisesta Päämajan vaatimusten kanssa³⁶⁰.

Merivoimien esikunta ja MVSt. välinen yhteistoiminta tapahtui henkilötasolla edelleen Operatiivisen osaston Merisotatoimiston päällikkönä toimineen komentajakapteeni Saukkosen ja MVSt:n Admiralstabsoffizier 1 Kapitän zur See Kienitzin välillä. Myös Merivoimien esikuntapäällikkö Sundman asioi usein saksalaisten kanssa³⁶¹. Kienitz mainitaan Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjassa neuvottelemassa Saukkosen kanssa yli 20 kertaa joulukuun 1941 ja hei-

³⁵⁸ Raunio et al. (1994), s. 21.

³⁵⁹ Karjalainen (2012), s. 201

³⁶⁰ Esimerkiksi Laatokalle siirrettäviin suomalaisiin, italialaisiin ja saksalaisiin laivastovoimiin liittyvä suunnittelu, sekä Suursaaren hyökkäysoperaatioon liittyvät sanomat ja kirjeet Meriv.E.-PM välillä. Laivaston purjehduskausi ei tosin tuolloin ollut vielä alkanut.

³⁶¹ mm. Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2196, 2214

näkuun 1942 välillä, sekä lähes päivittäin Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston sotapäiväkirjassa. Kirjan merkinnät antavat kuvan hyvin toimivasta tietojen vaihdosta ja arkisista-kin neuvotteluista. Heinäkuun jälkeen Merivoimien esikunnan neuvottelut saksalaisten kanssa näyttävät vähentyneen, mutta ne jatkuivat syyskuussa sukellusveneiden etsintään ja operaatio ”Valaanpyyntiin” liittyen.³⁶² Vuoden 1941 tapaan kenraali Valve ja Kontradmiraal von Bonin osallistuivat vain tärkeimpiin neuvotteluihin. Merivoimien esikunnassa arvostettiin hyviä henkilösuhteita MVSt:n upseerien kanssa ja niiden eteen oltiin valmiita näkemään vaivaa. Valve ja Sundman kestivät saksalaisupseereja Helsingin ravintoloissa niin usein, että Päämaja joutui rajoittamaan edustuksen rahankäyttöä.³⁶³

Vuonna 1942 päävastuu yhteistoiminnan suunnittelussa ja johtamisessa siirtyi kesällä Laivaston esikunnalle, kun keväällä laaditut purjehduskauden sotatoimisuunnitelmat olivat valmiita toteutettaviksi. Laivaston komentaja sai melko vapaasti toteuttaa Merivoimien esikunnan käskemää sotatoimisuunnitelmaa yhteistoiminnassa saksalaisten kanssa. Jos suunniteltu merisota-toimi poikkesi suunnitelmasta, tuli Laivaston komentajan kuitenkin tehdä esitys Merivoimien komentajalle.³⁶⁴ Laivaston esikunta ja FdM Ost muodostivat merivoimien välisen toiminnallisen yhteistoimintatason vuosina 1942–1944³⁶⁵. Järjestely oli huomioitu jo kevään suunnittelukokouksissa, kun molemmat esikunnat sijoitettiin Kotkaan. Todennäköisesti tavoitteena oli jatkaa vuonna 1941 hyväksi havaittua toimintatapaa, jossa painopistealueen suomalainen johto-esikunta ja saksalaisten laivastovoimien esikunta olivat sijoitettuna samaan paikkaan yhteistoiminnan helpottamiseksi. Vuonna 1941 tämän parin olivat muodostaneet Merivoimien esikunta ja FdT. Laivaston esikunnan ja FdM Ost:n välinen yhteistoiminta muodostui erittäin tiiviiksi. Upseerit vierailivat säännöllisesti toistensa esikunnissa, yhteisiä neuvotteluja järjestettiin usein ja esikuntien välillä käytettiin yhteysupseereita tarvittaessa³⁶⁶. Saksalaiset esikuntaupseerit mm. osallistuivat säännöllisesti Laivaston esikunnan tilannekatsauksiin³⁶⁷ ja todennäköisesti myös suomalaiset osallistuivat FdM Ost:n katsauksiin. Käytännön suunnittelu ja johtaminen

³⁶² mm. Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2196, 2214, sekä päiväkirja; komentajakapteeni Saukkonen 1942–1944, T-16326/1712, KA. Sotapäiväkirjat eivät anna yhteistoiminnasta ja käydyistä neuvotteluista täydellistä kuvaa, mutta varsinkin Meriv.E.Op.Os:n SPK vuosilta 1941–1943 antaa hyvän yleiskuvan toiminnan intensiteetistä. Meriv.E. operatiivisen osaston sotapäiväkirja on Saukkosen pitämä vuosien 1941–1942 osalta.

³⁶³ Päämaja, Ulkomaaosasto, 30.9.1942, T-20117/11 30, KA ja sen marginaaliin tehdyt merkinnät. Lokakuusta lähtien ulkomaalaisia upseereja sai kutsua vieraaksi vain yleisesikunnan päällikön tai ylipäällikön etukäteen antamalla luvalla.

³⁶⁴ Halme (2004), s. 13

³⁶⁵ Mäkinen (1981), s.25, Halme (2004), s. 13

³⁶⁶ Halme (2004), s. 18. Lähteenä Pukkilan haastattelu.

³⁶⁷ Mäkinen (1981), s. 25. Lähteenä Pukkilan haastattelu.

tapahtui todennäköisesti FdM Ost:n Admiralstabsoffizier 1 Forstmannin ja Laivaston esikunta-päällikkö Pukkilan välillä. Laivaston komentaja Rahola ja FdM Ost Böhmer neuvottelivat keskenään, sekä osallistuivat tärkeimpien sotatoimien suunnittelukokouksiin³⁶⁸.

Laivaston rooli korostui vuonna 1942 merisotatoimien yhteistoiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa. Merivoimien esikunta julkaisi sotatoimisuunnitelman, joka sisälsi merisotatoimien yleiset linjat. Laivaston esikunta suunnitteli sotatoimisuunnitelman määrittämät merisotatoimet yhdessä FdM Ost:n kanssa ja käski toteutuksen yksityiskohtaisina käskyinä sen toteuttaville laivasto-osastoille tai laivueille. Laivasto-osastot ja laivueet vastasivat yhteistoiminnan käytännön sopimisesta saksalaisten laivueiden kanssa. Laivaston esikunnan alajohtoportailla ei todennäköisesti olisi ollut riittävästi resursseja operaatioiden suunnitteluun. Esimerkiksi Kevyen Laivasto-osaston (Kev.LOs.) esikunnan vahvuus oli 13 henkeä ja Osasto Väinämöisen esikunnan kuusi henkilöä, joista suurin osa keskittyi huoltotehtäviin. Osa laivueiden komentajista toimi samalla aluksen päällikköinä³⁶⁹.

Laivaston esikunta oli yhteistoiminnassa FdM Ost:n lisäksi mahdollisesti suoraan Marbef Ostlandin kanssa, mutta yhteydet saksalaisiin lentojoukkoihin tai ylempiin esikuntiin kulkivat Merivoimien esikunnan kautta³⁷⁰. Merivoimien esikunta neuvotteli myös ajoittain suoraan FdM Ost:n kanssa, joskus ilman Laivaston esikunnan edustajia. Näissä tilanteissa neuvottelut koskivat muutoksia purjehduskauden sotatoimisuunnitelmaan tai Kriegsmarinen johtoesikunnilta tulleita uusia aloitteita. Esimerkiksi Merivoimien esikunnassa pidettiin 16.9. neuvottelu, johon osallistuivat Sundman, Saukkonen, Böhmer ja Forstmann³⁷¹. Aiheena oli Gruppe Nordin käsky valmistautua vihollislaivaston murtautumiseen ulos Suomenlahdelta. Jostain syystä neuvottelussa ei ollut mukana MVSt:n edustajia, vaikka aiheen olisi luullut kuuluvan yhteysesikunnan toimialaan. Merivoimien esikunta neuvotteli suoraan FdM Ost:n kanssa myös ennen saksalais-esikunnan siirtymistä Kotkaan toukokuussa. Tällöin käsiteltiin mahdollisesti sotatoimien aloittamiseen liittyviä asioita³⁷². Esimerkkien perusteella voidaan todeta, etteivät yhteistoimintatavat olleet täysin yksiselitteisiä, vaan poikkeuksia tapahtui käsiteltävistä asioista riippuen.

Merivoimien esikunta oli tietyissä tapauksissa yhteydessä ylempiin saksalaisiin esikuntiin ohi MVSt:n erityisesti, kun oli tarvetta saada Merivoimien komentajan auktoriteetti käyttöön asioiden edistämiseksi. Esimerkiksi Merivoimien esikunta lähetti 26.6.1942 sanoman Gruppe

³⁶⁸ mm. Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2214, 2235,

³⁶⁹ Mäkinen (1981), s.25, 37

³⁷⁰ Esim. Meriv.E. SPK, 1941–1942, 18709, KA, s. 1843, 1941

³⁷¹ Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2214

³⁷² Esim. Meriv.E. SPK, 1941–1942, 18709, KA, s. 1589, 1607 ja 1631

Nordille³⁷³ koskien miinoituksia, joista Laivaston esikunta oli ilmoittanut olevansa eri mieltä FdM Ostin kanssa. Mahdollisesti Merivoimien esikunta tahtoi sanoa oman mielipiteensä Gruppe Nordin komentajalle ilman, että MVSt. pyrki vaikuttamaan asiaan.

On huomattavaa, että Laivaston esikunnan sotapäiväkirjaan ei ole erikseen merkitty Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjan tapaan yhteydenpitoa saksalaisten kanssa. Sen sijaan yhteistoiminta ja yhteinen suunnittelu FdM Ost:n kanssa on havaittavissa käskyistä, joita Laivaston esikunta oli antanut alajohtoportailleen, sekä Merivoimien esikunnalle lähettämistä pyynnöistä ja ilmoituksista. Esimerkiksi 13.6. Laivaston esikunta pyysi Merivoimien esikunnalta lupaa täydentää Tiger-miinakenttää sadalla miinalla. Perusteena oli että ”*Böhmer toivoo tätä*”³⁷⁴. Pyyntö oli siis lähtöisin FdM Ost:lta. Kevyelle Laivasto-osastolle annetuissa käskyissä mm. 12.6., 11.8., 22.8. ja 25.8. oli suoria ohjeita toiminnasta saksalaisten kanssa, jota ei olisi voitu antaa ilman, että asiasta oli sovittu FdM Ost:n kanssa³⁷⁵. Laivaston esikunta käski 2.8. Osasto Väinämöiselle raivaustehtävän, jonka jälkeen oli ilmoitettava Marbef Ostlandin alaisen Küstenschutz Flotille Ostlandin päällikölle³⁷⁶. Tässä tapauksessa Laivaston esikunta oli saattanut sopia asiasta joko suoraan Marbef Ostlandin kanssa, tai FdM Ost:n välityksellä. Sotapäiväkirjan perusteella neuvotteluosapuoli ei selviä. Vastaavissa tilanteissa Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjaan oli kirjattu tarkasti yhteistoimintaneuvottelut, niiden osallistujat, sekä tehdyt päätökset³⁷⁷. Vuonna 1942 mainintoja neuvotteluista on tosin huomattavasti vähemmän, kuin vuonna 1941. Tämä saattaa johtua merisotatoimien yhteistoiminnan päivittäisen hoitamisen siirtymisestä Laivaston esikunnan vastuulle, ei niinkään merkintätavassa tapahtuneesta muutoksesta.

4.4 Toimintatavat ja tilannetietoisuus esikuntien välillä kehittyvät

Tilannetietoisuuden parantaminen oli nähtävästi todettu tärkeäksi vuoden 1942 purjehduskautta varten, sillä Kriegsmarine ilmoitti huhtikuussa käydyissä yhteistoimintaneuvotteluissa tuovansa Suomeen puolikkaan viestikomppanian³⁷⁸. Komppania asetti purjehduskauden alussa yhteysryhmät muun muassa Merivoimien Helsingin ja Langinkosken radioasemille. Ryhmien vahvuus oli yksi upseeri, yksi aliupseeri ja neljä viestimiestä. Niiden tehtävinä oli kuunnella

³⁷³ Meriv.E. SPK, 1941–1942, 18709, KA, s. 1902–1903

³⁷⁴ LE, SPK, 17799, 1942–1942, KA, j. 46

³⁷⁵ sama, j. 44, 120, 131, 134

³⁷⁶ sama, j. 110

³⁷⁷ Esim. Meriv.E. SPK, 1941–1942, 18709, KA, s. 1631 ja 1804

³⁷⁸ Meriv.E. nr 1241, pöytäkirja 13.-14.4.42 pidetyistä yhteistoimintaneuvotteluista, 14.4.1942, T-15718/5 8, KA.

saksalaisten radioverkkoja ja välittää tarpeelliset tiedot suomalaiselle radioasemalle. Vastavasti Merivoimat asetti omat yhteysryhmän Marberf Ostlandin viestikeskukseen Tallinnaan³⁷⁹. Laivasto lähetti puolestaan yhteysryhmän Peipian satamaan hoitamaan Moottoritorpedovene-laivueen tukeutumiseen liittyviä tehtäviä. Ryhmien tehtävänä oli suomalaisten radioverkkojen kuuntelu ja tietojen välittäminen saksalaisille. Suursaaren ja Tytärsaaren viestiyhteyksiä parannettiin liittämällä Tytärsaari osaksi Suursaaren radioverkkoa ja asettamalla saksalainen radioryhmä Suursaareen³⁸⁰. Saarten välinen tietojen vaihto näyttää toimineen hyvin, josta tarkemmin luvussa 4.7. Yhteysryhmillä oli merkittävä osuus tilannetietoisuuden jakamisessa Merivoimien ja Kriegsmarinin välillä. Niiden avulla pystyttiin jakamaan käskyjen ja ohjeiden lisäksi tiedot omien ja liittolaisten joukkojen paikasta ja toiminnasta, sekä alusten ja tähytyspaikkojen havainnot vihollisesta. Saksalaiset tahtoivat saada yhteysryhmät toimintaan mahdollisimman aikaisin. MVSt. pyysi 17.5. Merivoimia kiirehtimään ryhmän lähettämistä Tallinnaan, sillä saksalainen ryhmä oli jo matkalla Kotkaan³⁸¹.

Yhteysupseereja asetettiin kaikilla organisaation tasoilla

Yhteysupseerien osuus merivoimien välisessä yhteistoiminnassa säilyi merkittävänä erityisesti tilannetiedon välittämisessä. Niitä asetettiin joko pysyvästi, kuten esikuntien välille, tai tilapäisesti jonkin sotatoimen ajaksi. Yhteysupseereista ei ole olemassa koottua listaa, vaan tiedot on kerättävä erillisistä lähteistä. Tässä tutkimuksessa mainitut yhteysupseerit eivät muodosta täydellistä kuvaa, mutta antavat yhteysupseerien käytöstä yleiskäsityksen.

MVSt:n yhteysupseerina jatkoi Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjan perusteella vänrikki Hollming, joka oli toiminut samassa tehtävässä jo vuonna 1941³⁸². Merivoimat asetti Marberf Ostlandin esikuntaan viestitystä hoitavan yhteysryhmän lisäksi myös yhteysupseerin. Tässä tehtävässä toimi kesästä 1942 alkaen luutnantti Alkio. MVSt:n yhteysupseeri välitti Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjan merkintöjen mukaan tilannetietoja lähes päivittäin. Marberf Ostlandin yhteysupseerin tiedotti vähän harvemmin, mutta kuitenkin säännöllisesti. Hänen tehtäviinsä kuului suomalaisten alusten liikkeiden ilmoittaminen Marberf Ostlandille, joten kaikkia

³⁷⁹ Ryhmän toiminnasta tarkemmin: Ekman, Per-Olof: Tallinnan suomalainen radioasema, muistikuvia viiden vuosikymmenen takaa, Ankkuri 4/90, 1990. Ekman toimi aseman suomalaisena johtajana.

³⁸⁰ Meriv.E. nr 1310/Op.2.sal, Laivastovoimien sotasuunnitelma v. 1942, liite 3, 17.4.1942, T-15758/1190, KA.

³⁸¹ Meriv.E. SPK, 1941–1942, 18709, KA, s. 1647

³⁸² Vuoden 1941 kesällä saksalaisten yhteysupseerina toimi kommodori Hollming, mutta vuosina 1941–1944 Meriv.E. sotapäiväkirjoissa on säännöllisesti vänrikki Hollmingin ilmoituksia MVSt:sta. Kommodori Svante Hollming löytyy Merivoimien upseeriluettelosta vuodelta 1942. Kyseessä on joko kaksi eri henkilöä, tai sotapäiväkirjan sotilasarvo on väärin. Asialla ei ole käytännön merkitystä tämän tutkimuksen kannalta.

rutiini-ilmoituksia ei mahdollisesti ole merkitty sotapäiväkirjaan.³⁸³ Yhteysupseereja käytettiin myös Marbef Ostlandin alajohtoportaiden ja rannikkoprikaatien välillä. Naissaaressa toimi suomalainen yhteysupseeri tehtävänänsä tiedon välittäminen saksalaisten, suomalaisten ja vihollisen toimista Uudenmaan rannikkoprikaatin Mäkiluodon linnakkeen ja saksalaisten rannikkojoukkojen välillä³⁸⁴. Myös Suursaaren rannikkotykistörykmentti 12 vaihtoi yhteysupseereita Tytärsaaren kanssa joulukuussa 1942³⁸⁵. Saarien välinen viestintä oli tätä ennen toteutettu tulenjohto- ja radioyhteysryhmien välittämänä, mutta yhteysupseerin toivottiin parantavan tiedon jakamisen lisäksi myös yhteistoimintaa ja koordinointia.

Rannikkoprikaatit perustivat tähytys- ja merivalvonta-asemia myös saksalaisten valvomalle Suomenlahden etelärannalle. Vuonna 1942 ainakin Tallinnan edustalla Aegnan saarella, sekä Suomenlahden pohjukassa Pietarhovissa oli suomalainen tähytysasema, joiden tehtävänä oli tilannetietojen välittäminen radioverkkoon laivaston ja rannikkojoukkojen käytettäväksi.³⁸⁶

FdM Ost pyysi heti saavuttuaan Suomenlahdelle suomalaisen yhteysupseerin³⁸⁷. Nähtävästi esikunnan sijoittuminen Laivaston esikunnan naapuriin ei vähentänyt yhteysupseerin tarvetta. Tilanne oli sama kuin Merivoimien esikunnan ja MVSt:n välillä. Sotaan osallistuneiden upseerien haastattelujen perusteella laivueet ja laivasto-osastot vaihtoivat säännöllisesti yhteysupseereita saksalaisten kanssa, kuten tehtiin jo vuonna 1941. Yhteysupseereita asetettiin ainakin erillisiin operaatioihin liittyen, mutta yhteysupseereista ei ole useinkaan säilynyt tarkempaa tietoa. Kriegsmarinen asettamista yhteysupseereista suomalaisiin esikuntiin on hyvin vähän mainintoja. Saattaa olla, että näitä oli vähemmän kuin suomalaisten asettamia, sillä kielitaito olisi todennäköisesti merkittävästi haitannut yhteysupseerin kykyä hoitaa tehtäväänsä. Saksantaitoisia suomalaisupseereita oli luultavasti huomattavasti enemmän, kuin suomea osaavia saksalaisia.

Laivaston esikunta toimi tilannekuvan välittäjänä

Laivaston esikunnalla oli kokoava rooli vuonna 1942 tilannetietojen välittämisessä Kriegsmarinen laivastovoimille. FdM Ost ilmoitti omien alustensa liikkeistä Laivaston esikunnalle, joka kokosi tiedot ja välitti ne sekä Merivoimien esikunnalle, että Suomenlahdella toimiville Merivoimien joukoille. Todennäköisesti Laivaston esikunta sai tietoja saksalaisten liikkeistä myös

³⁸³ Meriv.E. SPK, 1941–1942, 18709, KA, s. 940

³⁸⁴ sama, s. 775. Tehtävässä toimi kesällä 1942 vänrikki Salovaara.

³⁸⁵ Meriv.E. nr 4862/Op.3.sal. Koskee: Saksalaisen yhteysupseerin asettamista Suursaareen, 17.12.1942, T-15718/9 12, KA.

³⁸⁶ Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2410 ja 2426

³⁸⁷ sama, s. 1619

jo edellä mainittujen radioyhteysryhmien välittämistä. Merivoimien esikunta vastasi tietojen välittämisestä johtosuhteiden mukaisesti omille alajohtoportailleen Hankoniemen länsipuolella. Ennen purjehduskauden alkua ja FdM Ost:n saapumista Suomeen MVSt. ilmoitti saksalaisten liikkeistä Merivoimien esikunnalle, joka jakoi tiedot alajohtoportailleen. Laivaston esikunta vastasi myös saksalaisilta saatujen vihollisilmoitusten keräämisestä ja jakelusta. Vihollistiedot jaettiin samalla tavalla, kuin tiedot omista aluksista. Merivoimien eri viestinkeräyspisteet ja tähystyspaikat seurasivat vihollisen ja saksalaisalusten liikkeitä ja välittivät tiedot Laivaston esikunnan viestikeskukselle, sekä omalle johtoportaalleen. Tähystyspaikkojen oli käsketty ilmoittaa myös omien alusten liikkeistä, joten toimintatapa saattoi liittyä enemmänkin viestiyhteyksien heikkouteen, kuin epäluottamukseen Kriegsmarinen ilmoituksia kohtaan³⁸⁸.

Selkeää tiedonjakoa mutkisti ainoastaan suomalaisten laivastovoimien toiminnasta ilmoittaminen niiden toimiessa Viron rannikon läheisyydessä: Laivaston esikunnan tuli antaa ilmoitus alusten liikkeistä Merivoimien esikunnalle, joka välitti sen Marberf Ostlandille Viroon. Käytännössä Merivoimien esikunta ilmoitti alusten liikkeistä omalle yhteysupseerilleen Marbef Ostlandin esikunnassa, joka selosti tiedot saksalaisille³⁸⁹. Järjestely oli tarpeettoman monimutkainen ja todennäköisesti hidas, koska Laivaston esikunta ei välittänyt tietoja suoraan Viroon. Toimintatapa johtui mahdollisesti Merivoimissa määritetyistä yhteistoimintatasoista. Yhteydet Marberf Ostlandiin kulkivat Merivoimien esikunnan kautta.³⁹⁰

Saksalaiset olivat suomalaisia tarkempia liittolaisten alusten seuraamisessa omalla alueellaan. Marbef Ostland laati hyvin yksityiskohtaisen ja monipolvisen ohjeen, jossa määritettiin suomalaisten moottoritorpedoveneiden saapuminen niitä varten valmisteltuun tukikohtaan Peipian satamassa Virossa. Ohje edellytti tukikohtaan saapuvilta aluksilta ennakoilmoituksen tekoa, yhteydenottoa radiolla, sekä viestirakettien käyttöä.³⁹¹ Tutkimusta varten tarkastetuista Merivoimien arkistoista ei löytynyt vastaavia Merivoimien laatimia satamankäyttöohjeita Kriegsmarinen aluksille, vaikka nämä tukeutuivat koko vuoden myös suomalaisiin satamiin. Nähtävästi tarvittavat tiedot kulkivat jo sovittujen ilmoitusmenettelyjen kautta, tai Suomessa ei katsottu tarvittavan erillisiä satamakohtaisia ilmoitusmenettelyjä.

Huonot alusten väliset yhteydet vaikeuttivat yhteistoimintaa merellä

³⁸⁸ T-22110/31 F:9, KA.

- Meriv.E. Tied.Tsto nr 1686/42. Ohjeet mv.- ja iv.palveluksesta LE:n viestikeskuksessa.
- Meriv.E.Op.Os. nr 3051/Op.1.sal. Kirje LE:n tiedustelutoimiston päällikölle, 12.8.1942.

³⁸⁹ Meriv.E. SPK, 1941–1942, 18709, KA, s. 755, 775

³⁹⁰ Meriv.E. Op.Os. nr 1567/Op.2.sal, Ohjeet saksalaisten laivastovoimien liikkeiden ilmoittamisesta kulkukauten 1942, 6.5.1942, T-221100/30 F:8, KA.

³⁹¹ Mtv.Lv. Nr 155. Koskee saksalais-suomalaista yhteistyötä, 9.6.1942, T-15758/1190, KA.

Alusten välisen viestityksen ohjeet, näköviestitys ja tunnus- ja vastatunnusten käyttötavat säilyivät lähes samoina, kuin vuonna 1941. Samoin säilyivät niihin liittyvät ongelmat. Radioiden käytössä ja viestien salaamisessa sen sijaan tapahtui kehitystä, ainakin käskyjen tasolla. Lähes kaikille suomalaisille aluksille oli nyt asennettu radio³⁹². Viestityksen salaamiseksi otettiin käyttöön saksalaissuomalainen koodi SUSAK. Laivasto-osastoja varten oli sovittu yhteinen radiotaajuus, jonka käytöstä tuli kuitenkin sopia jokaisen operaation kohdalla erikseen.³⁹³ Yhteinen radiotaajuus toimi kuitenkin vain esikuntien ja suurempien alusten välillä, sillä suomalaisten ja saksalaisten alusten lähiradiot eivät suurimmaksi osaksi olleet yhteensopivia. Tästä syystä yhteydet alusten välillä merellä toteutettiin pääsääntöisesti näköviestivälinein (vilkku tai liput)³⁹⁴, tai rannikon viestiasemien ja yhteysryhmien välittämänä.³⁹⁵ Alusten väliset viestiyhteydet säilyivät tilannetietoisuuden heikkoutena. Niitä rajoittivat edelleen tekniikan yhteensopimattomuus, sekä yhteisten toimintatapojen puute. SUSAK-koodi ei tuonut vastausta yhteysongelmiin, sillä sen käyttö jäi vähäiseksi. Ilman yhteyksiä, ei myöskään yhteinen johtaminen merellä onnistunut. Ongelmaa on kuvattu tarkemmin esimerkkien avulla luvussa 4.6.

4.5 Suomenlahden miinasulut ja niiden vartiointi

Suomalaiset ja saksalaiset olivat kevään neuvotteluista asti yhtä mieltä siitä, että Suomenlahdelle tuli rakentaa vahva sulku tai sulut vihollisen laivaston estämiseksi. Osapuolten näkemys erosi tavasta, miten ja mihin sulut tai sulku tulisi rakentaa³⁹⁶. Gruppe Nordin tavoitteena oli sulkea vihollisen pintalaivasto ja sukellusveneet Suomenlahden pohjukkaan mahdollisimman itään laskettavalla vahvalla sululla. Saksalaisten alustavassa suunnitelmassa sulku laskettaisiin Haapasaari-Suursaari-Tytärsaari-Kiskolanrivit linjalle. Gruppe Nordin mukaan sulku riittäisi estämään vihollisvoimien, myös sukellusveneiden pääsyn Itämerelle³⁹⁷.

³⁹² LE nr 1100/sal. Toimintaohjeet laivastovoimille alkusotatoimia varten Suomenlahdella, 30.4.1942, T-22109/40 F:1, KA

³⁹³ Meriv.E. nr 1310/Op.2.sal, Laivastovoimien sotasuunnitelma v. 1942, 17.4.1942, T-15758/1190, KA.

³⁹⁴ LE nr 1100/sal. Toimintaohjeet laivastovoimille alkusotatoimia varten Suomenlahdella, 30.4.1942, T-22109/40 F:1, KA

³⁹⁵ Meriv.E. nr 1310/Op.2.sal, Laivastovoimien sotasuunnitelma v. 1942, 17.4.1942, T-15758/1190, KA.

³⁹⁶ Pukkila (1961), s. 125, Ekman (1981), s. 163–164. Kummassakaan ei ole lähdeviitteitä, joten alkuperäislähde saattaa olla sama. Pukkila osallistui itse neuvotteluihin miinoitteiden laskemisesta toimissaan LE:n esikuntapäällikkönä.

³⁹⁷ Saukkonen (1948), s. 88

Merivoimat kannatti kahden sulun laskemista. Helmikuussa 1942 Merivoimat kaavaili sulkujen laskemista Suursaaren ja Seiskarin tasoille³⁹⁸. Merivoimilla oli käytössään liian vähän miinoja länteen laskettavan pitemmän sulun rakentamiseksi³⁹⁹. Saksalaisilla sen sijaan riitti miinoja ja Sundman otti mahdollisesti toisen sulun rakentamisen esiin Kielissä maaliskuussa pidetyissä neuvotteluissa. Samalla Merivoimat esitti sukellusveneiden etsinnän järjestämisen keskisellä Suomenlahdella. Merivoimien esikunnassa huhtikuussa pidetyissä neuvotteluissa Gruppe Nord esitti suunnitelman, joka sisälsi toisen miinasulun laskemisen Porkkalaan. Sulku laskettaisiin heti jäiden salliessa ja se oli tarkoitettu pääasiassa sukellusveneitä vastaan. Pääsulku rakennettaisiin alustavan suunnitelman mukaisesti Suursaaren tasolle. Neuvotteluissa sovittiin Merivoimien laskevan sulun pohjoisosan ja Kriegsmarine eteläisen osan. Marbef Ostland, sekä suomalaiset moottoritorpedoveneet laskisivat hyökkäyksellisiä miinoitteita itäiselle Suomenlahdelle. Miinasulut päätettiin laskea Gruppe Nordin suunnitelman mukaisesti.⁴⁰⁰

Merivoimien ennen neuvottelua laatimassa neuvotteluohjelmassa pidettiin Porkkalan sulkua merkittävänä. Vaikka jäät olivat tuhonneet osan sen miinoista talven aikana, se oli kuitenkin ainut paikalla oleva sulku. Sulkua pidettiin tärkeänä esteenä sukellusveneille. Saksalaiset näyttävät ottaneen suomalaisten näkökulman miinasulkuihin huomioon paremmin, kuin vuonna 1941, jolloin alkusotatoimiin kuuluneet miinoitteet laskettiin lähes kokonaisuudessaan saksalaisten suunnitelman mukaisesti. Sukellusveneiden etsinnän järjestämisestä osapuolet eivät päässeet yksimielisyyteen.

Merivoimien miinoitussuunnitelma vuodelle 1942 oli sovitettu yhteen saksalaisten kanssa 13.–14.4.1942 pidetyssä kokouksessa. Miinoitukset jaettiin suunnitelmassa suomalaisvoimin laskettaviin ja niihin, jotka toteutetaan yhteistoiminnassa FdM Ost:n ja Marbef Ostlandin kanssa. Omin voimin laskettavat miinoitteet oli suunniteltu Koiviston ja Viipurinlahden alueelle, sekä Kotkan saaristoon. Näihin miinoituksiin oli aluksi varattu noin 100 miinaa. Myöhemmin miinoitteita laskettiin lisäksi muun muassa Somerin suojaksi. Porkkalan ja Suursaaren miinasulut laskettiin yhdessä saksalaisten kanssa. Suomalaiset vastasivat pääsääntöisesti sulkujen pohjoisosien ja saksalaiset eteläosien laskusta. Kriegsmarinen osuus suluista oli huomattavasti merivoimia suurempi. Suomalaiset olivat varanneet Suursaaren pohjoispuolisiin miinoituksiin alkuvaiheessa 500 miinaa, kun saksalaiset laskivat samana aikana Suursaaren sulun eteläosaan 2500

³⁹⁸ Meriv.E. 469/Op.2.sal, Merivoimien toimintaohje laivastolle kulkukaudeksi 1942, 5.2.1942, T-15758/1190, KA. Kijanen (1962), s. 2/4.

³⁹⁹ Kijanen (2008), s. 73

⁴⁰⁰ Meriv.E. nr 124, Pöytäkirja 13.-14.4.42 pidetyistä yhteistoimintaneuvotteluista, 14.4.1942, T-15718/5 8, KA. Porkkalan sulusta saatettiin päättää jo Kielin neuvotteluissa 12.3, Ekman (1981), s. 163.

miinaa⁴⁰¹. Vuonna 1941 lasketun Jumindan miinakentän täydentäminen suunniteltiin molempien laivastojen tehtäväksi⁴⁰². Kentän täydentämistä ei mainita missään muussa Merivoimien omassa tai saksalaisten kanssa laaditussa suunnitelmassa, eikä sitä myöskään toteutettu. Vuoden 1941 tapaan saksalaiset toimittivat suuren osan yhteisen miinoitussuunnitelman vaatimista miinoista. FdM Ost ja Merivoimien esikunta neuvottelivat toukokuun alussa useaan otteeseen miinojen kuljetuksiin ja varastointiin liittyvistä yksityiskohdista⁴⁰³. Molemmat osapuolet laskivat yhdessä ja erikseen lukuisia miinasulkujen täydennysmiinoituksia purjehduskauden aikana.

Yhteistoiminta miinalaskuoperaatioissa tapahtui useimmiten samoilla menetelmillä, kuin vuonna 1941. Aluksia ei alistettu yhteiselle johtajalle, vaan ne toimivat yhdessä omien komentajiensa johdossa. Yhteistoiminnan edellytykset varmistettiin yksityiskohtaisilla käskyillä, toimivien johtajien neuvotteluilla ennen operaation toteutusta, sekä asettamalla yhteysupseereja⁴⁰⁴. Laivaston esikunta suunnitteli laskuoperaatiot yhdessä FdM Ost:n kanssa, jonka jälkeen toiminta käskettiin siihen osallistuville joukoille. Käskyt määrittivät usein (mutta eivät aina) yksityiskohtaisesti laskettavan miinoitteen paikan, miinamäärän, miinojen asetukset, miinojen lastauspaikan, sekä laskun suojaukseen osallistuvat joukot ja yhteistoimintaosapuolet. Joskus Laivaston esikunta käski jopa yhteistoiminnassa käytettävät viestiyhteydet, jotka oli todennäköisesti sovittu FdM Ost:n kanssa⁴⁰⁵. Vaikka miinoitus olisikin suunniteltu laskettavaksi vain suomalaisin voimin, Laivaston esikunta ja FdM Ost olivat usein koordinoineen erillisiä miinanlaskuja toteutettavaksi samaan aikaan. Tavoitteena oli todennäköisesti suojausosastojen maksimaalinen hyödyntäminen useamman miinoituksen yhtäaikaiseen suojaamiseen. Tilannekuvan selkeyttämiseksi samaan aikaan koordinoitujen miinalaskut tiedotettiin käskyissä⁴⁰⁶.

Esimerkki miinanlaskuoperaatiosta 5.-6.6.1942: Neljä saksalaista R-venettä ja yksi kuljetuslautta (MFP) olivat saaneet tehtäväkseen laskea kentän ”Brumbär II”. Vartiomoottoriveneläivueen toinen puoliläivue (II.Vmv.Lv.) vastasi laskun suojauksesta, sekä MFP:n luotsauksesta saaristossa. Suomalaiset moottoritorpedoveneet toimivat kaukosuojauksena noin 5 mpk päässä osastosta. Saksalaiset laskivat samaan aikaan osaston lounaispuolella kentän ”Brumbär I” ja molempia miinanlaskuja suojaasi voimakas Luftflotte 1:n hävittäjäosasto. Laivaston esikunta käski suojaustehtävän II.Vmv.Lv:lle 5.6. klo 1300, jonka jälkeen suomalaisosaston johtaja sopi

⁴⁰¹ Vuoden aikana lasketut miinamäärät olivat huomattavasti suurempia. Mm. Pukkila (1961), s. 123.

⁴⁰² Meriv.E. Nr 1310/Op.2.sal, Laivastovoimien sotasuunnitelma v. 1942, 17.4.1942, T-15758/1190, KA.

⁴⁰³ Meriv.E. SPK, 1941–1942, 18709, KA, s. 1589, 1595, Kijanen (2008), s. 73

⁴⁰⁴ Esim. Mtv.Lv. nr 520/sal, Toimintakertomus 32/42, 17.9.1942, T-22109/40 F:1 sal, KA.

⁴⁰⁵ LE nr 2726/IX.sal, Laivaston käsky miinakentän ”Seehund” laskusta, 31.7.1942, T-15821/6 11, KA.

⁴⁰⁶ Esim. LE nr 2316/IX.sal, Laivaston käsky hajamiinoituksen laskemisesta Itä-Suomenlahdelle, 13.7.1942, T-15821/6 11, KA.

toteutuksen yksityiskohdat saksalaisen laivueenpäällikön kanssa. Alukset lähtivät merelle klo 2100.⁴⁰⁷

4.6 Sukellusveneen etsintä ja yhteistoiminnan vaikeudet merellä

Vuonna 1941 sukellusveneen etsintä sekä valmistelut vihollislaivaston torjumiseksi tapahtuivat jakamalla Suomenlahti laivastojoukkojen vastuualueisiin. Laivaston esikunta määräsi suomalaisille laivastovoimille toiminta-alueet 30.4.1942 julkaistussa laivastovoimien sotatoimisuunnitelmassa. Aluejako muistutti periaatteeltaan ”Syyskalastusta” varten vuonna 1941 tehtyä jakoa. Laivasto-osastot vastasivat omalla alueellaan Suomenlahden pohjoisosassa hyökkäyksistä vihollisen pinta-aluksia ja etenkin sukellusveneitä vastaan⁴⁰⁸.

Merivoimat ei luottanut miinasulkujen kykyyn estää vihollisen sukellusveneiden toimintaa, vaan esitti saksalaisille kevään neuvotteluissa sukellusveneen etsintäosastojen perustamista Porkkalan ja Suursaaren miinakenttien väliin siten, että sukellusveneen etsintäalue kattaisi koko Suomenlahden. Kriegsmarinen johtoesikunnat pitivät menettelyä vaikeana toteuttaa käytettävissä olevilla voimilla ja torjuivat esityksen. Komentajakapteeni Saukkosen mielestä saksalaiset ymmärsivät suomalaisten näkökannan, mutta eivät voineet arvovaltasyistä muuttaa kevään neuvotteluissa sovittua toimintatapaa⁴⁰⁹. Suomalaiset esittivät myös sukellusveneverkon laskeamista Suomenlahden poikki, mutta saksalaisilla ei ollut sopivaa verkkoa käytettävissä⁴¹⁰. Suomalaiset jäivät yksin suorittamaan sukellusveneen etsintää keskisellä Suomenlahdella, ja Laivaston esikunta jakoi alueen suomalaisten laivasto-osastojen kesken.

Saksalaislaivueille ei oltu määritetty omia toiminta-alueita sukellusveneen etsintää varten. Kriegsmarinen joukot sitoutuivat niiden sijaan miinasulkujen vartiointiin ja ottivat päävastuun Porkkalan ja Suursaaren sulkujen vartioinnista. Suursaaren pohjoispuolinen osa taas oli suomalaisten ja Kevyen laivasto-osaston vastuulla. Suomenlahdella toimivat Kriegsmarinen vartio- ja saattoalukset osallistuivat sukellusveneen etsintään, kun vihollisen sukellusveneitä pääsi Itäme-

⁴⁰⁷ 2 Vmv.Lv. nr 32/sal, Toimintakertomus n:o 4 miinakentän ”Brumbär” II laskun varmistuksesta 5.-6.6.42 välisenä yönä, 7.6.1942, T-15821/6 11, KA.

Esimerkkejä yhteistoiminnan käytännön järjestelyistä miinalaskussa myös: Väyrynen 1969, s. 50–53

⁴⁰⁸ Kijanen (1962), s. 2/19

⁴⁰⁹ Saukkonen (1948), 92

⁴¹⁰ Paterson (2017), s. 170

relle kesällä 1942. Seekriegsleitungin vastustuksesta vuoksi saksalaisille laivueille ei määritetty sukellusveneiden etsintäalueita, vaan ne osallistuivat etsintään miinasulkujen vartiointitehtävään ja kauppa-alusten saattoon liittyen⁴¹¹

Laivaston esikunta korosti laatimassaan laivastovoimien sotatoimisuunnitelmassa yhteistoimintaa saksalaisten laivastovoimien kanssa miinasulkujen vartiointissa, mutta sukellusveneiden etsintätehtävien kohdalla yhteistoimintaa ei mainittu.⁴¹² Tähän saattoi olla syynä aikaisemmin mainittu saksalaisten vastahakoisuus sukellusveneiden etsintään ja joukkojen käytön painotus sulkujen vartiointiin. Toinen syy oli mahdollisesti Laivaston esikunnan realistinen käsitys yhteistoiminnan mahdollisuuksista. Merellä yhteistoiminnassa tapahtuva sukellusveneiden etsintä edellyttää hyviä viestiyhteyksiä, sekä koordinoitua johtamista. Yhteistä johtoa ei ollut ja viestintä saksalaisalusten kanssa oli vaikeaa.

Yrityksiä alusten välisen yhteistoiminnan parantamiseksi merellä

Osa laivueista pyrki paikallisesti parantamaan merellä tapahtuvaa yhteistoimintaa saksalaisten kanssa, mutta tehtävä ei ollut helppo. Miinalaivueen toimintakertomus elokuulta 1942 antaa melko lohduttoman kuvan yhteistoimintamahdollisuuksista sukellusveneiden etsinnässä keskellä Suomenlahdella. Kertomuksen mukaan yhteys saksalaisiin miinasulkua vartioiviin aluksiin (U-Jägereitä, sekä kalastusaluksista muutettuja M-veneitä) oli mahdollista vain laivueiden kesken sovituin merkein: sukellusvenehavainnosta ilmoitettiin ampumalla valkoinen raketti tai lähettämällä viestivilkulla ”U”. Muu tietojen välittäminen näköviestivälinein ei ollut mahdollista, koska saksalaisilla raivaajilla ei ollut käytössään yhteistoimintaan tarkoitettua SUSAK-koodia. U-Jägereillä oli koodi, mutta ne eivät käyttäneet sitä kertaakaan kesän aikana. Radioviestitys ei onnistunut, koska saksalaisten lähiradiot eivät olleet yhteensopivia miinalaivojen radioiden kanssa. Suomalaiset ja saksalaiset alukset toimivat lisäksi eri tukikohdista, joten neuvottelu ennen partioon lähtöä ei ollut mahdollista. Huonon näkyvyyden vallitessa hydrofonin havaitsemaa potkuriääntä ei voitu lähestyä täydellä hyökkäysvauhdilla, sillä kyseessä saattoi olla saksalainen vartioalus. Osasto Väinämöisen esikunnan mielestä yhteisen johtajan puute merellä vaikeutti yhteistoimintaa.⁴¹³

⁴¹¹ Ekman (1981), s. 163, Pukkila (1961), s. 123–125, Saukkonen (1948), s. 88. Saukkonen osallistui itse sukellusveneiden torjunnan suunnitteluun ja on käsityksessään subjektiivinen sysätessään sukellusveneiden torjunnan epäonnistumista kokonaan saksalaisten harteille. Hän myös myöntää tämän avoimesti artikkelissaan.

⁴¹² LE nr 1100/II/sal, Toimintaohjeet laivastovoimille alkusotatoimia varten Suomenlahdella, 30.4.1942, T-22109/40 F:1 sal, KA.

⁴¹³ T-22109/40 F:1 sal, KA.

- Miinalaivue nr 193/42 sal, Koskee: havaintoja suv. etsinnästä Porkkalassa, 17.8.1942.
- Os.V.E. Nr 661/sal, Koskee: havaintoja suv. etsinnästä Porkkalassa, 23.8.1942.

Toimintakertomuksien havainnot kuvaavat hyvin vaikeuksia, joihin vuonna 1942 törmättiin kaikessa merellä tapahtuvassa yhteistoiminnassa. Ongelmien perimmäisenä syynä oli toimivien viestiyhteyksien puute alusten välillä. Ilman viestiyhteyttä alusten toiminnan koordinointi ei ollut mahdollista ja sen puute vaikeutti yhteisen tilannekuvan muodostamista. Omien alusten paikan tai vihollisen toiminnan ilmoittaminen oli vaikeaa ja hidasta. Kesällä käyttöön otettu SUSAK-koodi ei tuonut ratkaisua, koska sen lähettämiseen sopivaa viestivälinettä ei ollut, tai koodia ei osattu käyttää. Viestiyhteyksien puute oli todennäköisesti yksi syy, miksi Suomen ja Saksan merivoimat muodostivat vain poikkeustapauksissa yhteisiä osastoja tai alistivat aluksia yhden johtajan alle. Tehokas johtaminen ei ollut mahdollista ilman kykyä kommunikoida. Kuvatussa esimerkissä sukellusveneen etsinnästä suomalaiset ja saksalaiset alukset toimivat poikkeuksellisesti osittain samalla alueella. Yleensä noudatettu tiukka aluejako helpotti tilannekuvan muodostamista ja vähensi mahdollisuutta, että tuli avattaisiin epähuomiossa liittolaisalusta vastaan.

Yhteistoiminta sukellusveneen etsinnässä merellä toteutuu harvoin

Vuoden 1942 kesäkuun lopussa oli ilmeistä, etteivät miinasulut ja niiden välissä toimivat etsintäalukset pystyneet estämään vihollisen sukellusveneitä murtautumasta Itämerelle. Uhka kauppa-aluksia kohtaan kasvoi ja Merivoimien esikunta käski aloittaa kauppa alusten saaton Ahvenanmerellä. Vaikka saattotoiminta ei kuulu tämän tutkimuksen alueeseen, sitä käsitellään lyhyesti osana yhteistoimintaa sukellusveneen torjunnassa. Laivaston esikunta oli käskenyt aloittaa kauppa alusten saaton Utön alueella jo 16.6⁴¹⁴. Tehtävä annettiin Saattajalaivueelle, joka samalla alistettiin Merivoimien komentajalle. Saattajalaivueelle 23.6. annetun käskyn mukaan laivueen tuli tehdä yhteistoimintaa Ruotsin merivoimien kanssa, mutta yhteistoiminnasta saksalaisten kanssa ei mainittu mitään. Merivoimien esikunta ja MVSt. sopivat saaton järjestämisestä 23.6. siten, ettei yhteistoimintaa merellä tarvittu. Saksalaiset vastasivat saatosta reiteillä Saksa-Utö, Porkkala-Tallinna ja Porkkala Russarö⁴¹⁵.

30.8.1942 Saksalaisten Utön kautta kulkeneet saattueet ohjattiin sukellusvenevaaran vuoksi tiilapäisesti Ahvenanmaalle. Merivoimien esikunta pyysi 8.9. FdM Ost:ia asettamaan saattoaluk-sina toimineita M-veneitä sukellusveneen etsintään Ahvenanmerelle. Samalla FdM Ost:lta pyy-

---

Myös: Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2108–2109. Meriv.E: ei näytä edes odottaneet alusten toimivat yhdessä saksalaisten kanssa merellä.

⁴¹⁴ Meriv.E. SPK, 1941–1942, 18709, KA, s.1834

⁴¹⁵ sama, s.1884

dettiin ”että saksalaisille laivuepäälliköille annettaisiin vapaammat kädet yhteistoiminnan järjestämiseksi suomalaisten kanssa Ahvenanmerellä”. FdM Ost käski kaksi alusta Ahvenanmaalle ja ne osallistuivat 12.9. saattueen puolustukseen sukellusvenettä vastaan. Vihollinen pääsi pakoon upotettuaan yhden saattueen kauppa-aluksista.⁴¹⁶ Lähteistä ei selviä oliko kyseessä suomalainen vai saksalainen saattue.

Merivoimien esikunta käski 5.7.1942 Lentolaivue 6⁴¹⁷ osallistumisen sukellusveneeseen etsintään Ahvenanmerellä yhdessä Saattajalaivueen kanssa. Käsky ei mainitse saksalaisia. Myöskään sukellusvenelaivueelle elokuussa annettu käsky aloittaa sukellusveneeseen etsintä Ahvenanmerellä ei sisältänyt yhteistoimintaa saksalaisten kanssa. Sen sijaan käskyssä varoitettiin saksalaisten lentokoneiden toimivan sukellusveneeseen etsintätehtävässä Pohjois-Itämerellä⁴¹⁸. Merivoimien esikunta kantoa huolta sukellusveneiden turvallisuudesta ja lähetti MVSt:n kautta Luftwaffelle pyynnön kieltää lentokoneiden hyökkäykset kaikkia sukellusveneitä vastaan Ahvenanmerellä⁴¹⁹. Tavoitteena oli aikaisemmin tehokkaaksi todettu yhteistoimintamuoto, eli aluejako, tällä kertaa saksalaisten lentokoneiden ja suomalaisten sukellusveneiden välillä.

Tiedottaminen oli harvoin asialistalla merisotatoimien yhteistoiminnassa, mutta kumpikin osapuoli nosti sen esiin sukellusveneiden torjunnassa. Gruppe Nord pyysi MVSt:n välityksellä, ettei yhteistoiminnassa tapahtuneita vihollissukellusveneeseen upotuksia tiedotettaisi ilman Gruppe Nordin lupaa. Pynnön syy ei selviä sanomasta. Asia sovittiin siten, että Päämaja lähetti tiedotteet yhteysupseerinsa kautta saksalaisille hyväksyttäväksi.⁴²⁰ Päämaja puuttui tiedottamiseen, kun tieto suomalaisten sukellusveneiden upottamista vihollissukellusveneistä pääsi saksalaisten kautta julkisuuteen marraskuussa 1942. Upotukset haluttiin salata, koska tiedot niistä hyödyttivät vihollista.⁴²¹ Lisäksi Merivoimat pyrki mahdollisesti salaamaan sukellusveneiden osallistuminen sukellusveneeseen etsintään Ahvenanmerellä.

⁴¹⁶ Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2176, 2186, 2196, 2206

⁴¹⁷ Myös saksalaiset käyttivät usein lentokoneita sukellusveneeseen etsintään. Lentotoiminnan tiedottaminen ja yhteen sovittaminen tapahtui Meriv.E. – MVSt. välillä. mm. Meriv.E. SPK, 1941–1942, 18709, KA, s. 947

⁴¹⁸ T-15758/1189, KA.

- Meriv.E. Hal.Os. nr 699/hall.3.sal, Merivoimien käsky saattopalveluksen järjestelystä Ahvenanmerellä, 23.6.1942.
- Meriv.E. Op.Os. nr 2477/Op.2.sal, Merivoimien käsky sukellusvene-etsinnästä Ahvenanmerellä sekä Le.Lv.6:n osallistumisesta saattopalveluun, 5.7.1942.
- Meriv.E. Op.Os. nr 2348.Op.2.sal, Merivoimien käsky Suv.Lv:n osallistumisesta saattopalvelukseen, 4.8.1942.

⁴¹⁹ Meriv.E. Op.Os. nr 2952/Op.2.sal, kirje MVSt:lle, 5.8.1942, T-15758/1190, KA. Vastaava pyyntö lähetettiin myös Ruotsin merivoimille Meriv.E. Op.Os. nr 2951/Op.2.sal.

⁴²⁰ Meriv.E. Sanoma PM:lle saapunut 18.7.1942 PM nr 752/Op.2.sal. Päätös lähettää tiedot saksalaisille tehtiin PM Merivoimatoimistossa ja se on kirjoitettu sanomalomakkeen alle lyijykynällä. Neuvotteluun osallistui PM Merivoimiston upseerien lisäksi ”Wünsche”, joka on saattanut olla saksalainen yhteysupseeri PM operatiivisella osastolla.

⁴²¹ PM Op.Os. nr 1076/Op.2/sal, kirje Päämajan Valvontaosastolle, 2.11.1942, T-15718/9 12, KA.

Erillisenä yksityiskohtana voidaan mainita Verbindungsstab Nordin välillinen osuus sukellusveneiden hyökkäysten torjunnassa. Erfurthin esikuntaan kuuluva Deutsche Transportbevollmächtigten Finnland, ”saksalainen merenkulun liikenneviranomaisen” vastasi Itämeren kauppameriliikenteen ohjauksesta ja antoi sukellusvenevaaran vuoksi käskyjä ja rajoituksia alusten liikkeille. Esimerkiksi 18.6.1942 viranomaisen käski lopettaa kaiken kauppameriliikenteen Itämerellä suuren sukellusvenevaaran vuoksi⁴²². Verbindungsstab Nordin yhteistyösapuoli oli Yleisesikunnan päällikkö, joten Merivoimat saivat tiedot liikenneviranomaisen ohjeista ja käsyyistä vasta Päämajan välittämänä. Käytettyjen lähteiden perusteella ei ole tiedossa, miten Merivoimat ja Kriegsmarine olivat yhteistyössä turvatakseen kauppamerenkulun sukellusveneavaaraa vastaan. On todennäköistä, että Merivoimat sovitti toiminnan yhteen Kriegsmarinin kanssa, sillä osapuolien tilanneymmärrys ja toimenpiteen olivat saman kaltaisia. Merivoimien esikunta käski saattotoiminnan aloittamisen ja kauppameriliikenteen suuntaamisen Ruotsin aluevesille ja saaristoväylille jo 16.-17.6.1942⁴²³. On mahdollista, että Merivoimat päätyivät samanlaisiin toimenpiteisiin myös erikseen, mutta yhteistoiminta on todennäköisempää.

Merivoimien ja Kriegsmarien joukkojen yhteistoiminta sukellusveneen etsinnässä vuonna 1942 rajoittui toiminta-alueiden jakamiseen sekä vihollistietojen tiedottamiseen rannikkoradioasemien kautta esikunnille ja alueella toimiville aluksille. Aluejako ei ollut kattava, sillä saksalaiset osallistuivat sukellusveneen etsintään vain miinasulkujen vartioinnin ja saattotoiminnan yhteydessä. Merivoimien pyynnöstä antaa saksalaisille laivueille vapaammat kädet yhteistoiminnan järjestämisessä voidaan johtaa mahdollinen syy yhteistoiminnan puutteeseen. On mahdollista, että saksalaisten jäykkä ohjeistus ei mahdollistanut suunnitelmasta poikkeavaa toimintaa merellä⁴²⁴. Saksalaisten jäykkyys saattoi olla aikaisemmin tässä luvussa kuvattujen viestiyhteyksien ongelman lisäksi syynä, miksi yhteistoiminta sukellusveneen etsinnässä rajoittui yksittäistapauksiin. Ongelmiin ei löytynyt ratkaisua vuoden 1942 aikana.

4.7 Valmistautuminen taisteluun vihollisen laivastovoimia vastaan

Kriegsmarininen ylin johto piti vuoden 1941 tapaan mahdollisena, että vihollisen pintalaivasto pyrki murtautumaan ulos Suomenlahdelta, tai vähintäänkin tukemaan omien sukellusveneidensä yrityksiä päästä Itämerelle. Murtautumisyritys sisältyi saksalaisten ja suomalaisten suunnitelmiin yhtenä vihollisen toimintamahdollisuuksista. Taustalla oli todennäköisesti

⁴²² Verbindungsstab Nord la nr.946/42 g.Kdos. Kirje Heinrichsille, 17.6.1942, T-15718/5 8, KA.

⁴²³ mm. Meriv.E. SPK, 1941–1942, 1709, KA, s. 1836, 1843

⁴²⁴ Myös Saukkonen (1948), s. 90 mainitsee saksalaisten kaavamaisuuden olleen ongelma yhteistoiminnan toteutuksessa.

Gruppe Nordin tai Seekriegsleitungin uhka-arvio. Luftwaffe pommitti keväällä 1942 Leningradissa ja Krontstadtin satamassa olevia aluksia aiheuttaen vakavia vaurioita⁴²⁵. Gruppe Nord käski FdM Ost:n valmistautua vihollislaivaston ulosmurtautumiseen syyskuun aikana. Käskyn taustalla olivat odotukset maarintaman etenemisestä Leningradia kohti. FdM Ost kutsui kokoon neuvottelut Merivoimien esikunnan kanssa ja esitteli saamansa käskyt suomalaisille. Kokoukseen osallistuivat sotapäiväkirjan mukaan Böhmer, Forstmann, Sundman ja Saukkonen. Gruppe Nord oli käskenyt vahvistaa Suursaaren alueen miinasulkuja niiden itäpuolelta ja valmistautua niiden vahvistamiseen myös miinakenttien länsipuolella. Saksalaiset varautuivat laskemaan yli tuhat miinaa ja 750 raivausestettä. Böhmer pyysi suomalaisia vahvistamaan sulkua ”Rukajärvi”-miinoitteen alueella. ”Rukajärvi” oli Suursaaren miinasulun pohjoinen osa, jonka lasku ja täydennykset oli sovittu jo keväällä Merivoimien vastuulle. Merivoimien esikunta suostui saksalaisten pyyntöön ja Böhmer ilmoitti, että täysi valmius toimintaan olisi oltava käytössä 25.9.1942 alkaen.⁴²⁶

Laivaston esikunnan sotapäiväkirja ei mainitse valmistautumista vihollisen läpimurtoon, joten voidaan olettaa, että suunnittelu ja yhteistoiminta tapahtui pääosin Merivoimien esikunnan ja FdM Ost:n välillä ja Laivaston esikunnalle käskettiin sen toteutus. Tavallisesti yhteistoiminta miinanlaskuissa tapahtui suoraan välillä Laivaston esikunta - FdM Ost, joten miksi yhteistoimintatasoa nyt muutettiin? Aloite miinojen laskemiseen liittyi Gruppe Nordin uuteen suunnitelmaan ja ehdotetut miinoitteet eivät kuuluneet Merivoimien sotatoimisuunnitelman liitteenä olevaan miinoitussuunnitelmaan. Laivaston komentaja sai tehdä päätöksiä vain hyväksytyyn sotatoimisuunnitelman sisällä, muutosten hyväksyminen kuului Merivoimien komentajan toimivaltaan. Nyt neuvoteltiin ylemmän saksalaisen esikunnan, Gruppe Nordin suunnitelmasta, vaikka neuvottelu tapahtui FdM Ost:n välityksellä. Merivoimien komentajan valta ei lopulta riittänyt päätöksen tekemiseen: Valve tiedotti 24.9. Päämajan merivoimiatoimistoa tehdyistä valmisteluista sekä alustavasta käskystä käyttää 250 miinaa sulkujen vahventamiseen. Edellytyksenä kuitenkin oli Valveen mukaan ”*että saksalaiset tekevät tästä asianomaiselle esityksen ja että PM hyväksyy meidän osanottomme tähän*”. Päämajan hyväksyntä tarvittiin erityisesti miinojen käytölle⁴²⁷. Ylipäällikkö oli hyväksynyt alkuperäisen miinoitussuunnitelman osana Merivoimien sotatoimisuunnitelmaa vuodelle 1942, ja nyt esitettyyn lisämiinoitukseen tarvittiin Mannerheimin lupa. Päämaja siis teki lopullisen päätöksen, osallistuiko Merivoimat yhteiseen merisotatoimeen, kun kyse oli alkuperäisen sotatoimisuunnitelman ulkopuolisesta miinoituksesta.

⁴²⁵ Pukkila (1961), s. 118

⁴²⁶ Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2214

⁴²⁷ sama, s. 2235

Merivoimien käskyssä 20.9.1942 ”*Laivaston valmistautumisesta vihollisen läpimurron estämiseen*” määrättiin Laivasto yhdessä rannikkojoukkojen ja Kriegsmarinen kanssa valmistautumaan vihollisen läpimurtoon Suursaaren ja Haapasaaren välistä. Suunniteltu operaatio oli nimeltään ”Valaanpyynti”. Valmisteluihin kuului saksalaisten kanssa sovittu miinakenttien täydennys, joka tuli olla laskettuna 23.9.1942 mennessä. Merivoimien esikunta käski Laivaston alajohtoportaille, sekä Lentolaivue 6:lle tarkennetut tehtävät. Alusten huolto oli täydennettävä siten, että niillä oli täysi toimintavalmius 26.9. mennessä. Merivoimien viestikomentaja laatisi erilliset viestiperusteet myöhemmin. Laivaston komentajan vastuulle jäi muun muassa peitenimien ja hälytysviestityksen sopiminen saksalaisten kanssa.⁴²⁸ Käsky ei sisällä muita yhteistoimintaohjeita Laivastolle tai rannikkojoukoille.

Laivaston esikunta julkaisi 23.9. oman käskynsä vihollisen läpimurron estämisestä, jossa tarkennettiin Merivoimien esikunnan käskyä laivastovoimille. Laivaston ryhmitystä ei muutettu ja nähtävästi osa tehtävistä, kuten miinakenttien täydennykset oli käsketty erillisillä sanomilla jo etukäteen. Yhteistoiminta saksalaisten kanssa käskettiin vain yleisesti tehtävittäin ja alueittain. Osasto Väinämöisen tuli valmistautua yhteistyöhön Kriegsmarinen laivastojoukkojen kanssa Suursaaren länsipuolella. Kevyen laivasto-osaston tehtävänä oli laskea ”Rukajärvi” -miinakentän täydennys, sekä torjua vihollinen Suursaaren sulun tasolla Rannikkotykistörykmentti 12 ja saksalaisten kanssa. Moottoritorpedovenelaivueen tehtävissä ei mainittu lankaan saksalaisia, eikä Sukellusvenelaivueelle tälläkään kertaa annettu yhteistoimintatehtäviä. ”Valaanpyynti” aiheutti suurimman muutoksen lentojoukkojen toiminnassa: läpimurron tapahtuessa Luftflotte 1:n toiminta-alueetta laajennettiin käsittämään koko Suomenlahden alue, Suomen saaristoa lukuun ottamatta. Saksalaisten alueen laajentamisen tarkoituksena oli todennäköisesti mahdollistaa saksalaisten suomalaisia tehokkaamman ilma-aseen käyttö.⁴²⁹

Laivaston esikunta oli käskenyttä jo heinäkuussa Rannikkotykistörykmentti 12 estämään vihollisen murtautuminen Suomenlahdelle yhdessä Tytärsaaren saksalaisten rannikkojoukkojen ja miinasulkua vartioivien molempien maiden laivastojoukkojen kanssa⁴³⁰. Itä-Suomenlahden

⁴²⁸ Meriv.E. Op.Os. nr 3601/Op.2.sal, Merivoimien käsky Laivaston valmistautumisesta vihollisen läpimurron estämiseksi, 20.9.1942, T-15758/1189, KA.

⁴²⁹ LE nr 3790/II.sal, Laivaston käsky läpimurron estämisestä, 23.9.1942, T-15758/1189, KA.

⁴³⁰ LE nr 2425/II.sal, Käsky laivastovoimien ja RTR 12:n yhteistoiminnasta läpimurron sattuessa, 18.7.1942, T-15758/1189, KA. Käskyn viimeisen sivun kääntöpuolelle on kirjoitettu lyijykynällä: ”RTR komentajalle: Saa ampuma merimaaleja, mutta ei missään tapauksessa Kronstadtin satamaa tai maamaaleja”. Oman toiminnan haluttiin olla puolustuksellista, mitä Kronstadtin ampuminen ei olisi ollut.

rannikkorykmentti antoi alayksiköilleen käskyn, joka toisti Laivaston esikunnan käskyn yhteistoiminnasta saksalaisten kanssa⁴³¹. Rannikkotykistörykmentti 12 tehtävänä oli yhdessä Tytärsaaren kanssa estää vihollisen raivausyritykset Suursaaren sulussa, sekä vihollisen laivastoyksiköiden pääsy sulun läpi. Tarkempia yhteistoimintaohjeita ei annettu. Itä-Suomenlahden rannikkoprikaatin esikunta näki Suursaaren alueen yhteistoiminnan riippuvan tilanteesta, eikä tarkkoja ennakkosuunnitelmia yhteistoiminnasta ollut sen mukaan mahdollista tehdä. Sen sijaan oli tärkeää ylläpitää yhteydet saksalaisiin.⁴³² Nähtävästi Rannikkotykistörykmentti 12 oli käskyn mukaisesti valmistautunut yhteistoimintaan Tytärsaaren saksalaisten kanssa, sillä 9.11. saatiin Tytärsaaresta useita sanomia, joiden mukaan ”Valaanpyynti” oli alkamassa⁴³³. Rannikkotykistörykmentti 12 komentaja everstiluutnantti Martti Miettinen viestitti Tytärsaaren kysyen lisätietoja. Merellä oli nähty vihollisen aluksia ja Marbef Ostland oli käsenyt Tytärsaaren taistelunvalmiuteen. Suursaaren joukot olivat koko päivän täydessä valmiudessa, mutta hälytys osoitautui vääräksi.⁴³⁴ Saarten välillä oli siis toimiva viestiyhteys rannikkopuolustuksen joukkojen välillä. Tilannetietoa välitettiin suoraan saarelta saarelle, eikä aikaa vievästi esikuntien välityksellä.

”Valaanpyynti”- operaatio on verrattavissa vuonna 1941 valmisteltuun ”Syyskalastukseen”. Vihollisen laivastovoimien murtautuminen Suomenlahdelta jäi toteutumatta myös vuonna 1942, joten todellinen valmius yhteistoimintaan jäi edelleen testaamatta. Käskyjen perusteella näyttää siltä, etteivät esikunnat ohjanneet tarkasti yhteistoiminnan käytännön suunnittelua tai toteutusta. Merivoimien esikunnan, Laivaston esikunnan ja Itä-Suomenlahden rannikkoprikaatin esikunnan käskyt antavat alajohtoportaille vain veloitteen tehdä yhteistoimintaa saksalaisten kanssa. Laivaston esikunnan käskyssä yhteistoiminta käskettiin toteutettavaksi tietyillä alueilla. Itä-Suomenlahden rannikkoprikaati käski yksityiskohtaisempia tavoitteita yhteistoiminnalle, kuten raivauksen estäminen. Käskyjen perusteella suunnitellusta yhteistoiminnasta ei saa tarkkaa kuvaa, sillä esikunnat delegoivat käytännön yhteistoiminnasta sopimisen rykmentti-, laivue- ja laivasto-osasto- tasoille. Käytetyistä lähteistä ei selviä miten ja mitä yksiköt sopivat saksalaisten kanssa. Mahdollisesti sopiminen tapahtui päälliköiden henkilökohtaisissa tapaamisissa (vertaa yhteistoiminta miinanlaskussa), joista ei todennäköisesti tehty virallisia asiakirjoja. Konkreettisin esimerkki alajohtoportaiden sopimasta yhteistoiminnasta oli Rannikkotykistörykmentti 12 ja Tytärsaaren rannikkopuolustuksen viestiyhteys, mutta se oli olemassa jo ennen ”Valaanpyynnin” yhteistoiminnan aloittamista.

⁴³¹ ISuom.RPr.E nr 2946/Op.tsto/sal, Prikaatin käsky nr 2 läpimurron estämiseksi, 26.9.1942, T-15758/1189, KA.

⁴³² ISuom.RPr.E. nr 2208/Op.tsto/sal, Ohjeita RTR 12:n tykistölle toimintaa varten vihollisen yrittäessä väkivalloin saada sukellusveneitään Suursaari-linjan länsipuolelle, 8.7.1942, T-15758/1190, KA.

⁴³³ Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2322

⁴³⁴ RTR12.E, SPK, 1942-1942, 21704, KA, s. 50-51

Yksittäistapauksia: Someri, ”Reumatismi” ja Kransnoje Znamnjan upotus

Vihollinen hyökkäsi Somerin saarta vastaan 8.7.1942 kymmenien veneiden voimalla, joita tukivat rannikkotykistö ja ilmavoimat. Hyökkäyksen tavoitteena oli saaren valtaus. Merivoimat keskitti nopeasti saaren puolustukseen lähes kaikki alueen laivastojoukot, jotka yhdessä rannikkoujoukkojen ja ilmavoimien hävittäjien kanssa onnistuivat torjumaan hyökkäyksen. Taisteluun osallistui myös Kriegsmarinen aluksia, ainakin M19, emälaiva Nettelbeck, sekä taistelun loppuvaiheessa taistelua aputykkivene Ost⁴³⁵.

Käytössä olleet lähteet antavat niukasti tietoja, miten saksalaiset hälytettiin osallistumaan Somerin puolustukseen. Ehkä vihollisen torjunnan järjestelyistä oli sovittu etukäteen, mutta tästä ei ole todisteita. Todennäköisin vaihtoehto on, että Laivaston esikunta pyysi FdM Ost:lta saksalaisia laivastoyksiköitä osallistumaan taisteluun, kuten oli menetelty Bengtskärin taistelussa vuosi aikaisemmin, mutta pyynnön on saattanut esittää myös Merivoimien esikunta⁴³⁶. Koska vihollinen hyökkäsi yllättäen yöllä, ei torjunnan järjestelyistä laadittu virallisia käskyjä, vaan määräykset annettiin todennäköisesti puhelimitse tai kaukokirjoitinsanomilla. Laivaston esikunnan sotapäiväkirjan perusteella muodostuu selkeä kuva Laivaston osallistumisesta Somerin puolustukseen: Laivaston komentajan aluksille käskemät tehtävät on kirjattu sotapäiväkirjaan 8.7. klo 0140 alkaen minuuttien tarkkuudella. Ensimmäinen maininta saksalaisista on 8.7. klo 0710 ”saksal. M-Boot tulossa pohjoisesta Someriin.”,⁴³⁷ sekä myöhemmin saman aluksen tulitoiminnasta sen saavuttua alueelle⁴³⁸. 9.7. Laivaston esikunta antoi käsky Vartiomoottorivene-laivueen toiselle puolilaivueelle suojata saksalaisen tykkiproomun siirtyminen Somerin alueelle.⁴³⁹

M19 päällikön taistelukertomus antaa mielenkiintoisen kuvan Somerin taistelusta. Saavuttuaan alueelle M19 ajoi suomalaisen miinalaivan viereen, mistä alus sai huutoyhteydellä tilannetiedot tapahtumista. Saksalaisaluksella ei siis ollut suomalaista yhteysupseeria, eikä lähiradiota käy-

⁴³⁵ Alueella saattoi olla myös M17, mutta sitä ei mainita saksalaisessa taistelukertomuksessa. Kommando M 19, Gefechtesbereich über die Kämpfe um die Insel Someri in der Nacht vom 8. zum 9.7.42, 9.7.2943, T-22109/40 F:1.

⁴³⁶ Kijanen (1962), s. 2/30 mukaan Merivoimien komentaja olisi pyytänyt lisäapua, ja pyynnön jälkeen saksalaiset lähettivät SAT Ost:n ja Nettlebeckin. Pyyntöä ei ole säilynyt merkintöjä, eikä sitä mainita sotapäiväkirjassa, mutta se on saatettu tehdä puhelimitse. Kev.LOs. SPK mainitsee vain, että ”saapui yksi saksal. M-boot taist.alueelle”. Kev.LOs. ei näytä olleen yhteydessä saksalasiin Someriin liittyen. Kev.LOs, SPK, 1942–1942, 16866, KA, j. 13

⁴³⁷ LE, SPK, 17799, 1942–1942, KA, j. 81–82

⁴³⁸ Meriv.E. SPK, 1941–1942, 18709, KA, s. 1986, 1990

⁴³⁹ LE, SPK, 17799, 1942–1942, KA, j. 81–82. Kyseinen ”proomu” oli SAT Ost.

tetty yhteydenpitovälineenä. Kertomus ei sisällä tietoja aluksen saamista käskyistä tai johtosuhteista. Se perusteella alus saapui taistelualueelle, jonka jälkeen se hankki tapaamisyhteydellä tilannetiedot suomalaisaluksilta ja saaresta. Alus näyttää toimineen oman harkintansa mukaan.⁴⁴⁰

Kriegsmarinen alusten johtosuhteet Somerin taistelussa eivät ole täysin selviä. Pukkilan vuonna 1969 antaman haastattelun mukaan saksalaisten alukset olisivat olleet alistettuna Laivastolle⁴⁴¹, mutta mikään tutkimukseen käytetty primäärilähde ei kerro, että saksalaisten olisivat olleet suomalaisten johdossa. Lähteet eivät mainitse myöskään yhteysupseerien käyttöä. Näyttää siltä, että alukset toimivat oman harkintansa varassa kuitenkin sovittaen toimintansa yhteen suomalaisten kanssa⁴⁴². Alistussuhde näin nopeassa tilanteessa olisi ollut hyvin poikkeuksellista. Laivaston esikunta piti joka tapauksessa saksalaisalusten tukea merkittävänä Somerin puolustuksessa⁴⁴³.

Vuonna 1941 Merivoimat osallistui Saksan apulaislaivastoasiamiehen ja tiedustelu-upseeri Cellariuksen johdolla toteutettuihin tiedustelutehtäviin Viron rannikolla. Cellarius lähestyi Laivaston esikuntaa syyskuussa 1942 uudella operaatiolla. Merivoimien osallistuminen operaatioon perustui Cellariuksen neuvotteluun Raholan ja Pukkilan kanssa Laivaston esikunnassa, jonka perusteella LE laati 11.9. käskyn Shepelevskin majakan räjäyttämistä. Operaatio sai nimen Reumatismi. Hyökkäyksen toteutti venäläisistä sotavangeista koottu osasto. Vaikka operaation aloite tuli Cellariukselta, se oli Pukkilan mukaan Laivaston esikunnan suunnittelema. Suunnitelman mukaan Merivoimat osallistui sotavankeja kuljettavan proomun luotsaukseen Tallinnasta Koivistolle ja osaston saattamiseen toiminta-alueella. Proomun luotsausta varten asetettiin yhteysupseeri. Saatto toteutettiin vartiomoottoriveneillä ja suomalaisten valtaamilla moottoritorpedoveneillä. Hyökkäysoosasto oli jaettu kymmeneen moottoriveneeseen. Vmv 10 toimi Cellariuksen johtoaluksena. Osastoon kuului lisäksi saksalainen aputykkivene (SAT) Ost. Hyökkäys epäonnistui.⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ Kommando M 19, Gefechtesbereich über die Kämpfe um die Insel Someri in der Nacht vom 8. zum 9.7.42, 9.7.2943, T-22109/40 F:1. M19 päällikkö kritisoi taistelukertomuksessaan voimakkaasti suomalaisten tykkiveneiden toimintaa taistelussa. Hänen mukaansa alukset eivät osallistuneet taisteluun saaresta, vaan M19 taisteli pääosin yksin Nettelbeckin kanssa.

⁴⁴¹ Halme (2004), s. 37. Tietoa alistuksesta ei pysty varmentamaan lähteestä, sillä ko. haastattelunaineisto on kadonnut. Pukkila ei mainitse alistamista kirjassaan (Pukkila 1961, s. 139), vaan päinvastoin kirjoittaa: ”yksi saksalainen miinanetsijä (M-vene) on sopivasti saapunut Somerin luo...”

⁴⁴² Kijanen (2008), s. 92 mukaan M-17 osallistui Somerin puolustajien vastahyökkäyksen tulivalmisteluun yhdessä suomalaisten tykkiveneiden kanssa. Tulituen antaminen ei ole mahdollista ilman yhteistä suunnitelmaa ja toimivia viestivälineitä. Todennäköisesti taisteluun osallistui kuitenkin M-19, joka oman taistelukertomuksensa mukaan taisteli ilman suomalaisten alusten apua. Se sota-aluksiksi rakennettu M35-tyyppinen miinanraivaaja, joten sen viestivälineet ja kyky olivat todennäköisesti hyvät.

⁴⁴³ mm. Pukkila (1961), s. 143 ja Meriv.E. SPK-merkinnät s. 2244.

⁴⁴⁴ Useita lähteitä:

- Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2244

Saksalaiset osallistuivat joissakin tapauksissa suomalaisten moottoritorpedoveneiden operaatioihin itäisellä Suomenlahdella. Esimerkiksi 18.11.1942 tykkivene Krasnoje Znamnjan upotukseen johtaneeseen hyökkäykseen Lavansaaren satamaan osallistui Kriegsmarine KM-vene. Operaatio on hyvä esimerkki yhteistoiminnan suunnittelun ja sen toteutuksen eroista, kun suunnittelu toteutettiin ylemmissä esikunnissa ja käytännön sopiminen sen toteuttavissa joukoissa. KM-veneeseen tehtävänä oli laskea herätemiinoja Lavansaaren sataman väylälle. Veneeseen tehtävä oli suunniteltu suomalaisten hyökkäyksen yhteyteen, muuten sen toiminta oli käytännössä itsenäistä. KM-vene oli saanut johtoportaaltaan käskyn laskea miinat klo 0200, mutta suomalaiset moottoritorpedoveneet olivat suunnitelleet olevansa tuolloin jo paluumatkalla. Ennen operaatiota pidetyssä alusten päälliköiden neuvotteluissa aikataulut saatiin kuitenkin sovitettua yhteen.⁴⁴⁵

5 VUOSI 1943, YHTEISTOIMINNAN HIENOSÄÄTÖÄ

5.1 Merisotatoimien suunnittelu ennen vuoden 1943 purjehduskauden alkua

Vuoden 1942 purjehduskausi päättyi joulukuussa ja laivastojen alukset telakoitiin talven ajaksi. Kriegsmarinen ja Merivoimien laivastojoukot lopettivat Suursaaren miinasulun vartioinnin 5.12. ja talvikauden aikainen vartiointi siirtyi ilmavoimien ja rannikkojoukkojen vastuulle.⁴⁴⁶ Kriegsmarinen laivastovoimat siirtyivät talven ajaksi Saksan ja Baltian satamiin. Kauppa-alusten saattajat operoivat Suomen lähialueella, kunnes meren jäätyminen esti laivaliikenteen⁴⁴⁷. Talvikausi jäi Merivoimien osalta lyhyeksi ja partiointi Suomenlahden suulla aloitettiin uudelleen joulukuussa⁴⁴⁸. FdM Ost. talvehti mahdollisesti Tallinnassa, sillä Merivoimien esikunta lähetti sille Tallinaan tilanneilmoituksia maaliskuusta lähtien 1943⁴⁴⁹.

Vuoden 1943 merisotatoimien suunnittelussa noudatettiin jo edellisinä vuosina muotoutunutta toimintatapaa. Päämaja antoi yleisohjeet laivastovoimien käytöstä Merivoimien esikunnalle helmikuussa, jonka jälkeen Merivoimat neuvotti saksalaisten kanssa tulevan vuoden tavoitteista

-
- Pukkila (1961), s. 145–147. Pukkila kirjoittaa operaatiosta varsin elävästi ja ilmaisee epäilyksensä sen onnistumisen suhteen.
  - LE nr 3581/II.sal, Laivaston käsky Shepelevskin majakan räjäyttämistä, 11.9.1942, T-15821/6 11, KA.
  - Mtv.Lv. nr 573/sal, Mtv.Lv:n toimintakertomus nr 34/42, 30.9.1942, T-22109/40 F:1 sal, KA.

⁴⁴⁵ Ekman (1981), s. 232–233. Neuvottelut KM-veneeseen ja moottoritorpedoveneiden välillä käytiin juuri ennen lähtöä tehtävään. Mtv.Lv. SPK, 1942–1942 18804, j. 58

⁴⁴⁶ LE, SPK, 1942–1942, 17799, KA, s. 228–229

⁴⁴⁷ Kijanen (1962), s. 2/37

⁴⁴⁸ Kijanen (2008), s. 121

⁴⁴⁹ Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2430, ja mm. 2457, 2465

ja yhteistoimintamuodoista.⁴⁵⁰ Näiden ylemmän tason neuvottelujen valmistuttua Merivoimien esikunta julkaisi 16.3.1943 laivastovoimien sotatoimisuunnitelman, sekä 1.4.1943 Rannikkoujoukkojen toimintaohjeen avovesikautta varten. Laivaston esikunta antoi 8.4. tarkentavan toimintaohjeensa laivastovoimille, sekä käskyjä eri alajohtoportailleen. Yhteistoiminta saksalaisten kanssa oli muotoutunut toimivaksi, eikä toimintatapoihin ollut tarvetta tehdä suuria muutoksia. Komentajakapteeni Saukkonen toteaa, että vuoden 1943 suunnittelussa noudatettiin edellisen vuoden purjehduskauden suunnittelun ja toteutuksen kokemuksia, eikä erimielisyyksiä juurikaan esiintynyt⁴⁵¹. Vuoden 1943 purjehduskausi alkoi edellisiin vuosiin verrattuna huomattavan aikaisin. Talvi oli ollut leuto ja jäätilanne mahdollisesti merisotatoimien aloittamisen jo maaliskuun aikana⁴⁵².

Päämajan ohje Laivastovoimien toiminnasta julkaistiin 11.2.1943. Ohje sisälsi vain yhden sivun, jossa määritettiin laivaston tehtävät. Laivaston oli suojattava oma meriliikenne ja vihollisen laivaston toiminta oli lamautettava. Laivaston tuli tukea rannikkoujoukkoja vihollisen hyökkäysten torjunnassa.⁴⁵³ Ohjeessa ei mainittu saksalaisia, eikä yhteistoimintaa ohjaavia perusteita. Merivoimat sai vapaat kädet yhteistoiminnan toteuttamiseen Kriegsmarinen kanssa, mutta Päämaja säilytti silti viimeisen sanan itsellään: Merivoimien oli edelleen lähetettävä laatimansa laivastovoimien sotatoimisuunnitelma ylipäällikön hyväksyttäväksi ennen sen toimeenpanoa.

Yhteistoimintaneuvottelut Merivoimien esikunnassa

Vuoden 1943 sotatoimien yhteistoimintaneuvottelut järjestettiin Merivoimien esikunnassa 26.2.1943. Merivoimien laatima pöytäkirja antaa hyvän kuvan neuvottelujen kulusta suomalaisesta näkökulmasta. Neuvotteluihin osallistuivat: kenraaliluutnantti Valve, kontra-amiraalit Rahola ja Sundman, kommodori Huttunen (miina-aseen tarkastaja), everstiluutnantit Valtanen (Meriv.E Operatiivisen osaston päällikkö) ja Knut Ilanko (Merivoimia tukevan Lentorykmentti 5:n komentaja), komentaja Bror Willberg (Kev.LOs. päällikkö), komentajakapteenit Pukkila (Laivaston esikuntapäällikkö) ja Varpelaide (Meriv.E. tiedustelupäällikkö), sekä Päämajan merivoimatoimistoon siirtynyt komentajakapteeni Saukkonen⁴⁵⁴. Sihteerin tehtävää hoiti komentajakapteeni Juuramo (LE Operatiivisen toimiston päällikkö). Kriegsmarinea edustivat MVSt:n

⁴⁵⁰ Halme (2004) kuvaa vuosittaista yhteistoiminnan suunnittelua vastaavalla tavalla, s. 60-62 ja liite 2

⁴⁵¹ sama, s. 31. Lähteenä Saukkosen haastattelu v. 1969

⁴⁵² Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2428

⁴⁵³ PM Op.Os. nr 77/Op.2/1.c/sal. Yleisohje Laivastovoimien toimintaa varten kulkukautena 1943, 11.2.1943, T-15718/10 13, KA

⁴⁵⁴ Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2427. Saukkosen rooli merivoimien välisessä yhteistoiminnassa oli muodostunut merkittäväksi vuosien 1941 ja 1942 aikana. Hän osallistui neuvotteluihin Merivoimien komentajan erillisestä pyynnöstä, vaikka oli siirtynyt Päämajan palvelukseen. Jostain

Konteradmiral von Bonin ja Kapitän zur See Kienitz, sekä FdM Ost:n Konteradmiral Böhmer ja Korvettenkapitän Forstmann. Paikalla oli myös Fregattenkapitän Groschupf, jonka tehtävästä ei ole tarkempaa tietoa.⁴⁵⁵ Jos Groschupf ei ollut Seekriegsleitungin, Gruppe Nordin tai Marineoberkommando Ostseen edustaja, niin saksalaiset ylemmät esikunnat puuttuivat vuoden 1943 neuvotteluista. SKL ja Gruppe Nord olivat osallistuneet vuoden ensimmäisiin yhteistoimintaneuvotteluihin vuosina 1941 ja 1942.

Neuvotteluissa käsiteltiin vihollisen toimintamahdollisuuksia, omia joukkoja ja niiden tehtäviä, sekä merisotatoimista erikseen raivausta, sukellusveneen etsintää, miinoitusta, tukeutumista ja saattotoimintaa. Komentajakapteeni Varpelaide esitteli aluksi vihollisen käytettävissä olevat voimat, sekä arvioi vihollisen toiminnan muodostuvan vuoden 1942 kaltaiseksi. Merivoimat olivat valmistelleet laivastojen operatiiviset tehtävät, jotka saksalaiset hyväksyivät ”*ilman välihuomautuksia*”. Tehtäviksi todettiin Itämeren meriliikenteen turvaaminen, sekä vihollisen mairinnousuihin valmistautuminen. Tehtävien toteutuksen katsottiin edellyttävän vihollisen toiminnan lamauttamista miinoituksin, moottoritorpedoveneiden syöksyyn sekä sukellusveneen etsinnällä. Lisäksi tuli toteuttaa miinanraivausta ja kauppamerenkulun saattoa.⁴⁵⁶

Käytettävissä olevien laivastojoukkojen osalta todettiin merkittävä lisäys suomalaisten moottoritorpedoveneiden määrässä, kun rakenteilla olevat uudet veneet saataisiin käyttöön kesällä. Merivoimat arvioi, että laivastovoimat olisivat toimintakunnossa 15.4. mennessä. Saksalaiset arvioivat käyttävänsä Suomenlahdella suurelta osin vastaavia joukkoja, kuin vuonna 1942. Joukot esitellään tarkemmin seuraavassa alaluvussa. Saksalaiset ilmoittivat käyttävänsä laivaston tukikohtina Kotkaa ja Tallinnaa. FdM Ost sijoittuisi esikuntalaivallaan pääsääntöisesti Kotkan alueelle.⁴⁵⁷

Miinasodankäynti muodostui edelleen tärkeimmäksi merisotamuodoksi. Pöytäkirjan perusteella saksalaiset esittelivät neuvotteluissa oman miinoitus suunnitelmansa, jonka suomalaiset hyväksyivät. Kriegsmarinen sodankäynti Suomenlahdella perustui miinasulkuihin, joihin laskettavista miinoista saksalaiset toimittivat suurimman osan myös vuonna 1943. Saksalaisten miinoitus suunnitelma oli siten ymmärrettävästi suunnittelun pohjana. Vuoden 1942 sulkujärjestelmä pidettiin voimassa täydentämällä olemassa olevia sulkuja. Saksalaisten vastuulla oli edelleen Porkkala-Naissaari välillä olevan ”Nashorn”-sulun, sekä Suursaaren sulun eteläosan,

---

syystä Saukkosen tilalle Meriv.E. operatiivisen toimiston päälliköksi määrätty komentajakapteeni Kallervo Kijanen ei osallistunut pöytäkirjan mukaan neuvotteluihin.

⁴⁵⁵ Pöytäkirja Suomen ja Saksan merivoimien neuvottelusta, jossa sovittiin vuoden 1943 yhteistoimintamuodoista Suomenlahden merisotänäyttämöllä, 26.2.1943, T-15718/10 13, KA

⁴⁵⁶ sama

⁴⁵⁷ sama

”Seeigelin” täydentäminen. Suomalaiset huolehtivat Suursaaren pohjoispuolella olevan ”Rukajärven” täydennyksestä. Marbef Ostland miinoittaisi vuoden 1942 tapaan Pietarin merikanavan. Laivastojoukot valmistautuivat hyökkäyksellisiin miinoituksiin Itäisellä Suomenlahdella, jolloin saksalaisten nopeita KM-veneitä suunniteltiin käytettäväksi yhteistoiminnassa suomalaisten moottoritorpedoveneiden kanssa.⁴⁵⁸ Alusluokat olivat toimineet yhdessä jo vuonna 1942 esimerkiksi Krasnoje Znamnjan upotukseen johtaneessa sotatoimessa ja yhteistoiminta oli nähtävästi koettu onnistuneeksi.

Sukellusveneiden etsinnän kokonaisuus oli aiheuttanut edellisenä vuonna merkittäviä erimielisyyksiä osapuolten välillä. Vihollinen oli päässyt murtautumaan sukellusveneillään Itämerelle, mikä aiheutti merkittävää haittaa kauppamerenkululle ja vei resursseja laivastojoukkojen muulta toiminnalta⁴⁵⁹. Toisin kuin miinasodankäynnissä, sukellusveneiden etsinnässä ei ollut mahdollista noudattaa hyväksi havaittua vanhaa kaavaa ja pöytäkirjan mukaan sukellusveneiden vastaisista toimista keskusteltiin pitkään. Ratkaisevin uudistus oli kaksinkertaisen sukellusveneverkon laskeminen Suomenlahden poikki ”Nashorn”-sulun länsipuolelle. FdM Ost:n alukset laskisivat verkon, vastaisivat verkon ja miinasulun valvonnasta, sekä sukellusveneiden etsinnästä. Vuodesta 1942 poiketen ”Nashorn”-sulku kohdistettiin nyt kokonaisuutena sukellusveneitä vastaan. Jotta vihollisen sukellusveneet eivät pääsisi kiertämään ”Nashorn”-sulkua Suomen saariston kautta, päätettiin Porkkalan ja Kallbådanin väliin laskea suomalaisten toimesta vanha ensimmäisen maailmansodan aikainen sukellusveneverkko. Verkko korvattiin myöhemmin kesällä tehokkaammalla saksalaisella verkolla⁴⁶⁰. Saksalaisten vastuulla oli myös ”Seeigel”-sulun vartiointi ja siihen liittyvä sukellusveneiden etsintä. Suomalaisten tehtäväksi määritettiin sukellusveneiden etsintä keskisellä Suomenlahdella miinasulkujen välillä, Suursaaren pohjoispuolisen sulun, sekä Porkkala-Kallbådanin verkon vartiointi. Saksalaiset lupasivat myös yrittää lisätä lentokoneiden käyttöä sukellusveneiden etsinnässä. Maiden ilmavoimien aluejakoon Suomenlahdella ei päätetty tehdä muutoksia. Suomenlahti varattiin kokonaisuutena sukellusveneiden etsintäalueeksi, eivätkä suomalaiset sukellusveneet toimisi Porkkalan itäpuolella. Kriegsmarine ei suunnitellut sukellusveneiden käyttöä Pohjoisella Itämerellä vuonna 1943.⁴⁶¹

Verkkojen lisäksi sukellusveneiden etsintää täydennettiin uudella tekniikalla. Merivoimat suunnitteli laskevansa Suursaaren vedenalaisista hydrofoneista koostuvan kuunteluaseman. Aseman tarkoituksena oli havaita alueen läpi kulkevat sukellusveneet ja hälyttää paikalle sulkua

⁴⁵⁸ sama

⁴⁵⁹ mm. Paterson (2017) s. 170–171

⁴⁶⁰ Meriv.E. SPK 1942-1944, 18710, KA, s.2471

⁴⁶¹ Pöytäkirja Suomen ja Saksan merivoimien neuvottelusta, jossa sovittiin vuoden 1943 yhteistoimintamuodoista Suomenlahden merisotanaäyttämöllä. 26.2.1943, T-15718/10 13, KA

vartioivat alukset. Merivoimat esitti kokouksessa, että saksalaiset laskisivat Tytärsaareen vastaan kuunteluaseman täydentämään Suursaaren sulun valvontaa. Saksalaiset lupasivat viedä esityksen Gruppe Nordin päätettäväksi.⁴⁶² Suomalaisten miehittämät asemat otettiin käyttöön Suursaarella ja Porkkala-Kallbådanissa, saksalaisten asema toimi Vandlon saarella. Asemat olivat käytössä avoveden aikana, mutta keskeyttivät toimintansa jäätalven ajaksi.⁴⁶³

Raivauksen osalta neuvotteluissa todettiin raivattavien alueiden tärkeysjärjestys. Suursaaren länsipuoliset alueet tarkastusraivattaisiin sukellusveneen etsintää ja vedenalaisten kuuntelulaitteiden asentamista varten. Saksalaiset lupasivat antaa R-veneitään tarvittaessa Merivoimille saattoraivaustehtäviin. Laivaston esikunta oli esittänyt R-veneitä panssarilaivan saattoraivajiksi jo vuonna 1942, mutta nyt Kriegsmarine suostui pyyntöön⁴⁶⁴. Neuvotteluissa sovittiin myös joistakin yksittäisistä asioista. Suursaaren ja Tytärsaaren, sekä Porkkalan ja Naissaaren välille päätettiin laskea merikaapeli viestiyhteyksien parantamiseksi⁴⁶⁵. Rannikkotyökistön tulituen antaminen laivastovoimille päätettiin toteuttaa edelleen TAP-menetelmällä. Saksalaiset lupasivat, että suomalaiset moottoritorpedoveneet saisivat edelleen käyttää Virossa sijaitsevaa Peipian satamaa väliaikaisena tukikohtana. Lopuksi todettiin, että aikainen kevään saapuminen edellyttäisi nopeaa valmistautumista purjehduskauden alkuun. Miinoitusten ja sukellusveneverkon lasku oli aloitettava heti jäiden lähdön jälkeen.⁴⁶⁶

Pöytäkirjan perusteella neuvottelut eivät olleet tällä kertaa korostetun saksalaisjohtoisia. Molemmat osapuolet toivat ehdotuksia eri asiakokonaisuuksista toisen hyväksyttäväksi. Ero edelliseen vuoteen oli huomattava, sillä lähteiden perusteella vuonna 1942 neuvoteltiin pääosin saksalaisten alustavien suunnitelmien pohjalta. Tällä kertaa saksalaiset hyväksyivät suomalaisten esittämät laivastovoimien tehtävät, arvion vihollisen toiminnasta, sekä sukellusvenentorjunnan järjestelyt Suomenlahdella. Saksalaiset tunnistivat vuoden 1942 jälkeen, ettei sukellusveneitä ollut mahdollista pysäyttää vain miinasulkujen avulla. Lopullinen suunnitelma sukellusveneen etsinnästä muodostui lopulta hyvin vuoden 1942 toteutuksen kaltaiseksi, johon oli lisätty saksalaisten suurempi panostus sukellusveneen etsintään. Saksalaiset vastasivat etsinnästä miinasulkujen alueella ja suomalaiset niiden välissä liikkuvasta etsinnästä. Miinasodankäynti suunniteltiin Kriegsmarinen esityksen mukaisesti ja yhteistoimintaa päätettiin jatkaa hyväksi

⁴⁶² Pöytäkirja Suomen ja Saksan merivoimien neuvottelusta, jossa sovittiin vuoden 1943 yhteistoimintamuodoista Suomenlahden merisotanaäyttämöllä. 26.2.1943, T-15718/10 13, KA

⁴⁶³ Halme (2002) s, 35

⁴⁶⁴ Saattoraivauksen yhteistyö ei toteutunut, koska siihen ei todennäköisesti ollut tarvetta.

⁴⁶⁵ PM viestiosasto nr 2817/Viesti 1/13a/sal. Koskee merikaapelin järjestelyjä Suomenlahdella, 3.5.1943, T-15718/13 16, KA. Kaapeli laskettiin 1.-2.5.1943 välisenä yönä. Saksalaiset laskivat samalla kaapelin Tytärsaaresta Vieroon.

⁴⁶⁶ Pöytäkirja Suomen ja Saksan merivoimien neuvottelusta, jossa sovittiin vuoden 1943 yhteistoimintamuodoista Suomenlahden merisotanaäyttämöllä. 26.2.1943, T-15718/10 13, KA

koetulla tavalla. Neuvottelujen lopputulos muistutti huomattavan paljon vuoden 1942 toteutuneita sotatoimia. Suurimmat muutokset olivat teknisiä, kun sukellusveneverkot ja vesikuunteluasemat otettiin käyttöön.

Merivoimien esikunta neuvotteli uudelleen FdM Ost:n kanssa 30.3.1943, jolloin tarkennettiin yhteistoimintaneuvotteluissa sovittuja kokonaisuuksia. Tarkennukset koskivat miinoitusta, sukellusveneen etsintää, raivausta ja kauppa-alusten saattoa ja käsittelivät lähinnä niihin liittyviä käytännön yksityiskohtia. Lähteistä ei selviä, missä ja kumman osapuolen aloitteesta neuvottelut pidettiin. FdM Ost laati kokouksesta pöytäkirjan, jonka Merivoimien esikunta jakoi Päämajan merivoimatoimistolle ja Laivaston esikunnalle. Neuvottelusta ei ole merkintää Merivoimien sotapäiväkirjoissa.⁴⁶⁷

Merivoimien esikunnan laivastovoimien sotatoimisuunnitelma

Merivoimien esikunnan 21.3. julkaisema Laivastovoimien sotatoimisuunnitelma vuodelle 1943 on selvästi laadittu saksalaisten kanssa käytyjen neuvottelujen perusteella. Suunnitelman alkupääosa sisältää helmikuun lopussa yhteistoimintaneuvottelussa sovitut alkusotatoimia koskevat asiat lähes sellaisenaan. Merivoimien esikunta antoi tarkentavia ohjeita sotatoimien toteuttamiseksi, mutta ohjeissa ei käsitelty yhteistoiminnan toteutusta. Suunnitelma sisälsi suomalaisten laivastojoukkojen ryhmitymisen, mutta saksalaisten toiminta-alueet oli sidottu niiden tehtäviin sulkujen vartioinnissa. Laivaston tehtäviin oli lisätty vihollisen laivaston toiminnan lamauttaminen, jota ei mainittu saksalaisten kanssa sovituissa tehtävissä. Suunnitelmaan kuuluvat miinasotatoimia, raivausta, tiedustelua ja viestitoimintaa tarkentavat liitteet, joista vain viestiliite käsittelee yhteistoimintaa saksalaisten kanssa. Sen mukaan Merivoimien esikunta asetti 1.4.1943 alkaen radiokuunteluryhmän vahvuudella 1 + 1 + 3 Marbef Ostlandin esikuntaan Tallinnaan. Vastaavasti Kriegsmarine perusti radiokuunteluaseman Itä-Suomenlahden rannikkoprikaatin esikunnan yhteyteen, josta ryhmä välitti tarvittavat viestit Laivaston esikunnalle lennättimelle. Radiokuunteluryhmien rooli oli sama kuin edellisenä vuonna, eli oman radioverkon kuuntelu ja olennaisten sanomien välittäminen yhteistoimintaosapuolelle. Alusten väliseen yhteistoimintaan ei annettu uusia ohjeita, vaan liite toisti vuodelta 1941 periytyvät viestiperusteet.⁴⁶⁸ On huomattava, että vaikka suunnitelma sisälsi hyvin vähän yhteistoimintaa ohjaavia

⁴⁶⁷ MVSt. Br.Nr. Gkdos 89 Fs. Kirje: An den Stab der finnischen Seestreitkräfte, 1.4.1943, T-15718/ 10 13, KA.

⁴⁶⁸ Meriv.E. nr 921/Op.2.sal. Laivastovoimien sotatoimisuunnitelma v.1943. 21.3.1943, T-16324/1688, KA.

tai tarkentavia ohjeita, Merivoimien esikunta oli saattanut antaa alajohtoportailleen suullisesti perusteita yhteistoiminnan toteuttamisesta⁴⁶⁹.

Merivoimien esikunta lähetti 16.3. sotatoimisuunnitelman Laivaston esikunnalle tiedoksi samaan aikaan kuin se lähetettiin hyväksyttäväksi ylipäällikölle. Suunnitelmaa seurannut sivunmittainen lähete antoi tarkentavia ohjeita valmistautumisesta suunnitelman toteuttamiseen, mutta annetut ohjeet eivät käsitelleet yhteistoimintaa saksalaisten kanssa.⁴⁷⁰

Merivoimien esikunta ei antanut tarkkoja perusteita yhteistoiminnasta saksalaisten kanssa myöskään 1.4.1943 julkaistussa käskyssä ”*Rannikkojoukkojen toimintaohje avovesikaudeksi 1943*”. Saksalaisten laivastojoukkojen sanotaan tukeutuvan Tallinnaan ja Kotkaan, sekä koostuvan pääasiassa samoista laivueista, kuin edellisenä vuonna. Liitteessä 2 annetaan rannikkoprikaateille niiden tarvitsemat (Meriv.E:n mukaan) tiedot laivastojoukkojen toiminnasta, mutta liite ei käsittele lainkaan Kriegsmarinen joukkoja. Saksalaisista rannikkoujoukoista ei myöskään kerrota mitään.⁴⁷¹ Saattaa olla, että Uudenmaan ja Itä-Suomenlahden rannikkoprikaatien yhteydet vastaaviin saksalaisiin joukkoihin olivat toimivat, eikä Merivoimien esikunta nähnyt tarpeelliseksi antaa lisäohjeita. Toisin kuin laivastojoukkojen kohdalla, rannikkoujoukkojen yhteistoiminta saksan rannikkupuolustuksen kanssa ei keskeytynyt talven ajaksi.

Laivaston alkusotatoimien suunnitelmat antoivat vain vähän yhteistoimintaohjeita

Laivaston komentaja toimi vuoden 1942 tapaan myös vuonna 1943 etulinjan komentajana, jolle Merivoimien komentaja oli alistanut Suomenlahdella toimivat joukot⁴⁷². Laivaston esikunnan 8.4.1943 julkaisema ”*Toimintaohje laivastovoimille alkusotatoimia varten Suomenlahdella*” tarkensi Merivoimien esikunnan sotatoimisuunnitelmaa. Ohje sisältää listauksen yhteistoimintaneuvottelussa sovituista saksalaisten toteutettavaksi määräytyistä merisotatoimista, sekä Kriegsmarinen laivastovoimien kokoonpanon. Saksalaisten tehtävät on kerrottu yksityiskohdaisesti vain miinoituksen osalta, mutta esimerkiksi sukellusveneen etsinnästä mainittiin vain,

⁴⁶⁹ Meriv.E. nr 921/Op.2.sal. Laivastovoimien sotatoimisuunnitelma v.1943. 21.3.1943, T-16324/1688, KA. Sotatoimisuunnitelman viestiliitteessä mainitaan radioyhteyksistä: ”*Laivaston alukset eivät tule kaikki kuulumaan samaan verkkoon, vaan muodostetaan useampia verkkoja L:n viestikomentajan saamiin suullisten ohjeiden mukaan*”. Ohjeita oli annettu myös suullisesti, mahdollisesti myös yhteistoiminnan osalta.

⁴⁷⁰ Meriv.E. nr 921/Op.2.sal, kirje Laivaston komentajalle, 16.3.1943, T-15718/10 13, KA. Lähetteen asiakirjanumero on sama kuin sotatoimisuunnitelmalla, mutta päivämäärä on eri.

⁴⁷¹ Meriv.E. Op.Os. nr 1056/Op.3.sal. Rannikkojoukkojen toimintaohje avovesikaudeksi 1943, 1.4.1943, T-16324/1688, KA

⁴⁷² Pois lukien mm. RTR2, joka oli alistettu Kannaksen ryhmälle.

että saksalaiset toteuttavat sitä ”*tilanteen mukaan*”. Ohjeen mukaan laivaston oli valmistauduttava yhteistoimintaan Kriegsmarinen laivasto- ja rannikkojoukkojen kanssa kaikilla rannikkovesillä, erityisesti Kronstadtin lahdella, Haapasaari- Suursaari- Kiskolanrivit- linjalla, sekä Porkkala-Naissaari sulun alueella. Yhteistoiminnan varmistamiseksi Laivaston esikunta käski osastoja ja laivueita valmistautumaan yhteysupseerien vaihtoon saksalaisten kanssa määrättyjen sotatoimien ajaksi.⁴⁷³

Ohje määrittäi Laivaston komentajan alaisten laivastovoimien tehtävät sotatoimisuunnitelman toteuttamiseksi, sekä tehtäviin liittyvät suomalaiset ja saksalaiset yhteistoimintaosapuolet. Laivasto käski Osasto Väinämöisen tehtäviksi Suursaaren tukemisenvihollisen yrittäessä maihinnousua, sekä hyökkäykset vihollisen pinta-aluksia vastaan niiden pyrkiessä Suursaaren sulun länsipuolelle. Osasto Väinämöinen sijoittui Pellingin saaristoon ja sen tehtäviin kuului myös sukellusveneen etsintä Porkkalan sulun ja Suursaaren sulun välisellä alueella, mutta yhteistoimintaosapuoliksi oli määritetty ainoastaan Ilmavoimat. Saksalaisten kanssa sovitusta R-veneiden käytöstä panssarilaivan saattoraivauksessa ei mainittu enää mitään, vaan raivauksen yhteistoimintaosapuoleksi käskettiin Uudenmaan Rannikkoprikaati. Kevyen laivasto-osaston tehtävistä sen sijaan suuri osa sisälsi yhteistoimintaa saksalaisten kanssa: miinoitusten täydentäminen, Suursaaren sulun vartiointi, sukellusveneen etsintä, sekä vihollisen laivaston läpimurtatumisyritykset tuli suorittaa yhteistoiminnassa Kriegsmarinen laivastovoimien kanssa. Moottoritorpedoveneosaston tehtävät sisältävät vaatimukset yhteistoiminnasta hyökätessä vihollisen Lavansaaren ja Seiskarin yhdyslinjoja vastaan, sekä varmistettaessa Kriegsmarinen ja Kevyen Laivasto-osaston operaatioita Suomenlahden pohjukassa. Todennäköisesti varmistustehtävä koski miinoitusoperaatioita. Saattajaosaston, Sukellusvenelaivueen tai Raivaajaosaston tehtävissä ei mainita yhteistoimintaa Kriegsmarinen kanssa.⁴⁷⁴ Laivaston esikunta antoi alajohtoportailleen velvoitteita yhteistoiminnasta saksalaisten kanssa, mutta ne eivät näytä sisältäneet tarkempia ohjeita ainakaan kirjallisesti.

Ohjeen liitteenä oleva tiedustelusuunnitelma teki selvän rajauksen tiedusteluyhteistoiminnasta. Tiedustelutulosten vaihtaminen saksalaisten kanssa määrättiin Laivaston esikunnan tehtäväksi. Alajohtoportaat saivat jakaa tiedustelutuloksia saksalaisille ainoastaan Laivaston komentajan erillisellä luvalla, joka on anottava erikseen jokaista tapausta varten. Saksalaisille ei haluttu jakaa pyyteettömästi kaikkea tietoa.⁴⁷⁵

⁴⁷³ LE nr 1141/II.sal. Toimintaohje laivastovoimille alkusotatoimia varten Suomenlahdella, 8.4.1943, T-22109/41 F:2, KA

⁴⁷⁴ sama

⁴⁷⁵ sama

Keuyen Laivasto-osasto käski 1. ja 2. Tykkilaivueille yhteistoimintavelvoitteen saksalaisten kanssa kahteen tehtävään liittyen: 1. Tykkilaivueen tehtävänä oli suorittaa ”Rukajärvi”- miinasulun vartiointia ja molempien laivueiden tuli valmistautua estämään vihollisen murtautumisen Suomenlahdelle yhdessä rannikkojoukkojen ja saksalaisten laivastovoimien kanssa. Keuyen laivasto-osaston esikunta käski laivueiden komentajia laatimaan toimintasuunnitelmat tehtävien toteuttamiseksi. Suunnitelmissa tuli erityisesti ottaa huomioon käytettävät väylät, liikumistavat ja yhteistoiminta rannikkotyökistön kanssa. Yhteistoimintaa saksalaisten kanssa ei katsottu tarpeelliseksi korostaa, tai laatia siitä enakkoon yhteistoimintasuunnitelmia. Näyttää siltä, ettei edes laivasto-osaston tasolla annettu ohjeita saksalaisyhteistoiminnan valmisteluun tai toteutukseen liittyen, saati käsketty enakkosuunnittelua toteutettavaksi.⁴⁷⁶ Toisin kuin monissa muissa käskyissä, Keuyen laivasto-osaston esikunta ei antanut käskyissään tarkempia viestiperusteita, vaan niiden mukaan ”*viestitystä ja tiedustelua koskevat määräykset ja ohjeet antaa Kev.LOs:n viestiupseeri luutn. P. Karhamo.*” On mahdollista, että yhteistoimintaohjeita annettiin toimintasuunnitelmien ulkopuolella muidenkin, kuin viestialan osalta. Ohjeet oli saatettu antaa suullisesti tai ne eivät muutoin ole säilyneet.

Laivaston esikunta antoi joukoilleen tavoitteita ja tarkempia perusteita yhteistoiminnasta saksalaisten kanssa vain joidenkin osastojen tehtävien yhteydessä. Yhteistoiminta korostui tär Porkkalan ja Suursaaren sulkujen vartioinnissa, sekä vihollisen pinta-alusten torjunnassa niiden mahdollisesti pyrkiessä Suomenlahdelle. Ohje jätti käsittelemättä yhteistoimintamahdollisuudet raivauksessa, saatossa, sekä sukellusveneen etsinnässä⁴⁷⁷. Yhteistoiminnan käytännön toteutuksen vaatima suunnittelu ja toimintatavat jätettiin osastojen ja laivueiden päälliköiden sovitavaksi paikallisesti. Yhteysupseerien käyttöä lukuun ottamatta Laivasto ei määrittänyt kaikkia alajohtoportaita koskevia yhteisiä toimintatapoja käytettäväksi saksalaisten kanssa.

5.2 Organisaatio- ja henkilöstömuutokset vuonna 1943

Kriegsmarinen joukot ja organisaatio kokivat vuoden 1943 alussa joitakin muutoksia, jotka oli suunniteltu tulevia merisotatoimia ajatellen. Gruppe Nord yhdistyi suuremmista pinta-aluksista vastaavan Flottenkommandon kanssa maaliskuussa 1943 ja siirtyi Wilhelmshafenista Kieliin. Kielissä sodan alusta alkaen toiminut Itämeren aluetta johtava Marinestation der Ostsee lak-

⁴⁷⁶ T-22109/41 F:2 sal, KA:

- Kev.LOs.E. nr 531/sal, Toimintasuunnitelma 1. Tykkilaivueen alkusotatoimia varten, 26.4.1943
- Kev.LOs.E. nr 532/sal, Toimintasuunnitelma 2. Tykkilaivueen alkusotatoimia varten, 26.4.1943

⁴⁷⁷ Sukellusveneen etsinnästä Laivaston esikunta antoi erilliskäskyjä myöhemmin kesällä. Katso luku 5.4.

kautettiin ja sen rungolle perustettiin Marineoberkommando Ostsee koordinoimaan koko Itämeren alueen merisotatoimia⁴⁷⁸. Käytettyjen lähteiden perusteella FdM Ost:n johtosuhteet eivät selviä täysin aukottomasti⁴⁷⁹. Joidenkin lähteiden mukaan FdM Ost siirrettiin Gruppe Nordin suorasta alaisuudesta Marineoberkommando Ostseen alaiseksi⁴⁸⁰. Mikäli muutos tapahtui, sillä ei näyttäisi olleen merkittävää vaikutusta merivoimien väliseen yhteistoimintaan, koska yhteistoimintatasot ja niitä hoitavat henkilöt säilyivät vuoden 1942 kaltaisina. MVSt:n ja FdM Ost:n johtohenkilöstöt eivät vaihtuneet. Yhteistoiminnan tavoitteet ja alkusotatoimien suunnittelu tehtiin Merivoimien esikunnan, MVSt:n ja FdM Ost:n välillä, jonka jälkeen yhteistoiminnan toteutus siirtyi Laivaston esikunnan FdM Ost:n vastuulle. Kuten vuonna 1942, Laivaston esikunnan ja FdM Ost:n yhteistoimintaa helpotettiin sijoittamalla esikunnat lähelle toisiaan. Esikuntien välinen yhteistoiminta jatkui tiiviinä. Näyttäisi kuitenkin siltä, että FdM Ost emälaivoineen muutti paikkaansa edellistä vuotta useammin sijoittuen Kotkan lisäksi myös Helsinkiin ja Tallinnaan⁴⁸¹.

Kriegsmarinen laivastovoimat ja rannikkojoukot pysyivät pienin muutoksin edellisen vuoden kaltaisina. Vihollisen vilkastunut ilmatoiminta, sekä painotus sukellusveneen etsintään näkyivät laivueiden kalustossa⁴⁸². Sukellusveneverkon laskuun erikoistunut Netsperr-Verband Mitte toimi Suomenlahdella maaliskuusta lähtien.

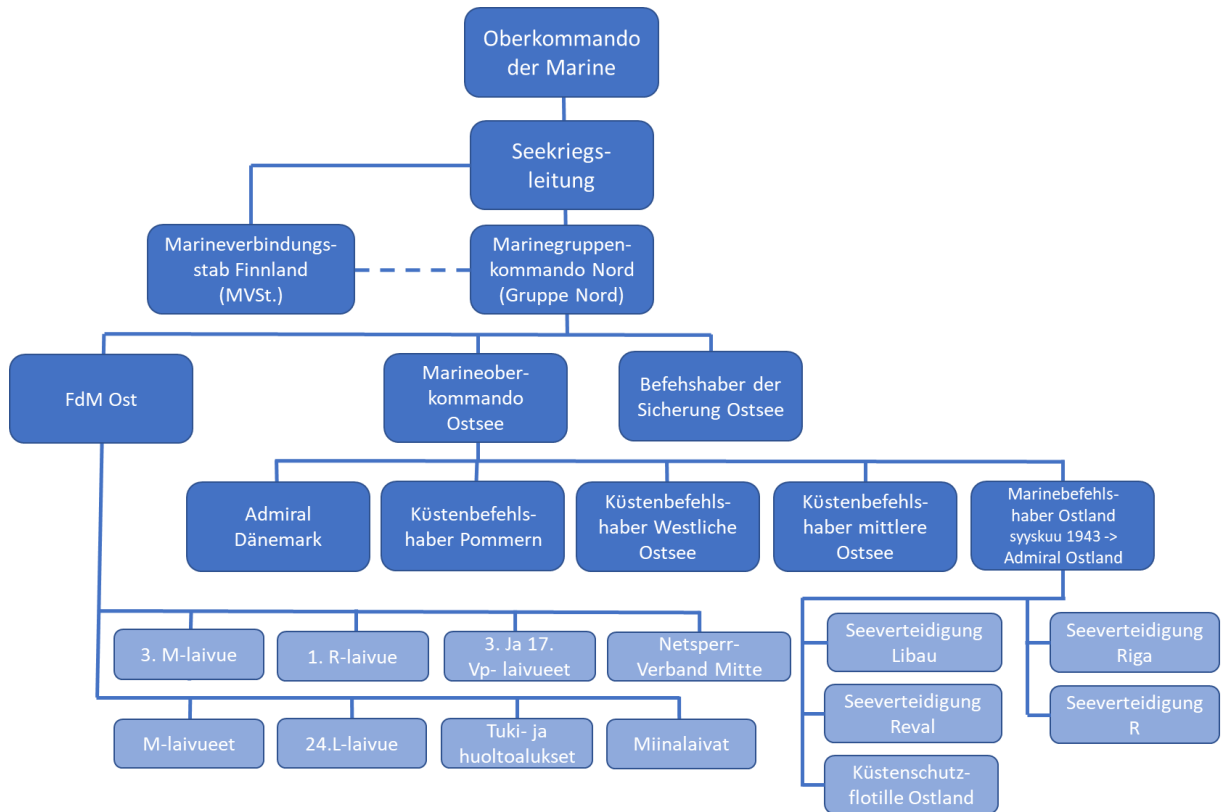
⁴⁷⁸ Lohmann & Hildebrandt (1956) 1/81

⁴⁷⁹ Käytetyt lähteet eivät anna yhtenäistä kuvaa, minkä johtoportaan alaisena FdM Ost toimi vuosina 1943–1944. Saukkonen (1948) ja arkistolähteistä (mm. Meriv.E. nr 921/Op.2.sal. Laivastovoimien sotatoimisuunnitelma v.1943. 21.3.1943, T-16324/1688, KA.) sanovat FdM Ost:n olleen Marineoberkommando der Ostseen alainen. Tätä tukee myös Marineoberkommando Ostseen ASTO 1 osallistuminen yhteistoimintaneuvotteluihin kesäkuussa (katso sivu 125). Saksalainen tutkimuskirjallisuus, mm. Lohmann & Hildebrandt (1956) ja osa arkistolähteistä (mm. Meriv.E. nr 1241. 14.4.1942, Pöytäkirja 13.-14.4.42 pidetyistä yhteistoimintaneuvotteluista, T-15718/5 8, KA) taas pitävät FdM Ost:ia Gruppe Nordin alaisena. Saksalaislähteet ovat tässä tapauksessa uskottavampia. Suomalaisten mahdollinen erehdys ymmärrettävä, sillä Marineoberkommando der Ostsee ja Gruppe Nord sijaitsivat kevästä 1943 alkaen molemmat Kielissä ja FdM Ost oli todennäköisesti paljon tekemisissä molempien kanssa.

⁴⁸⁰ Katso luku 2

⁴⁸¹ Meriv.E. nr 921/Op.2.sal. Laivastovoimien sotatoimisuunnitelma v.1943. 21.3.1943, T-16324/1688, KA.

⁴⁸² <https://www.wlb-stuttgart.de/seekrieg/km/bsn-bso.htm>. 3. M-laiivueen vahvuuteen kuului Flakjäger-aluksia, jotka olivat ilmatorjuntaan erikoistunut etuvartioalustyyppejä.

Kuva 7: Kriegsmarinen organisaatio Itämerellä yhteistoiminnan näkökulmasta vuonna 1943. Kuvassa FdM Ost on sijoitettu Gruppe Nordin alaiseksi, mutta on mahdollista, että se oli Marineoberkommando Ostseen alainen.⁴⁸³

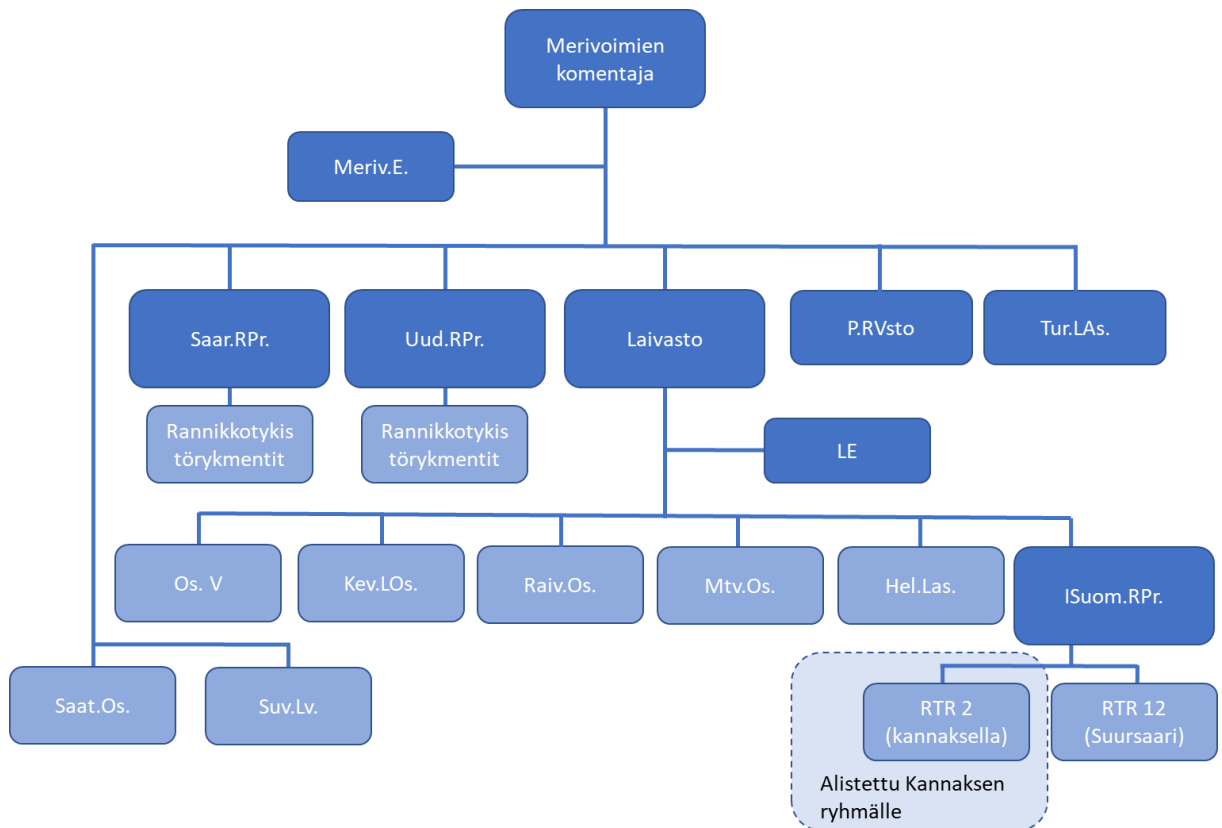
Suomen Merivoimien organisaatio muodostettiin purjehduskauden alussa pienin muutoksin vuoden 1942 kaltaiseksi, eikä johtohenkilöstössä tapahtunut muutoksia. Itä-Suomenlahden rannikkoprikaati alistettiin purjehduskauden alussa uudelleen Laivaston komentajalle. Moottoritorpedovenelaivueen alusmäärä kasvoi kesään mennessä, jolloin siitä muodostettiin kaksi laivuetta käsittävä Moottoritorpedoveneosasto. Osaston mallina käytettiin todennäköisesti saksalaista organisaatiota, johon suomalaisupseerit olivat tutustuneet koulutusmatkoilla⁴⁸⁴. Merivoimien komentaja piti Saattajalaivueen ja Sukellusvenelaivueen alaisuudessaan, sillä niiden toiminta-alueet olivat pääosin Suomenlahden länsipuolella.

Suurin muutos yhteistoiminnan toteutuksessa henkilötasolla tapahtui, kun komentajakapteeni Saukkonen siirrettiin Merivoimien esikunnasta Päämajan Merivoimatoimistoon ja tämän tilalle määrättiin komentajakapteeni Kijanen. Lähteiden perusteella ei pystytä päättämään varmasti, miten muutos vaikutti yhteistoimintaan. Kijanen ei osallistunut saksalaisten kanssa käytyihin

⁴⁸³ Koottu eri lähteistä, mm. LE nr 1141/II.sal. Toimintaohje laivastovoimille alkusotatoimia varten Suomenlahdella, 8.4.1943, T-22109/41 F:2, KA; Ekman (1993), s. 12; Paterson (2017), s. 322, 328, 329

⁴⁸⁴ Säämänen (2012), s. 224

yhteistoimintaneuvotteluihin helmikuussa 1943. Hän ei käynyt Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjan mukaan usein yhteistoimintaneuvotteluja MVSt:n tai FdM Ost:n kanssa, kuten Saukkonen teki vuosina 1941–1942. Sotapäiväkirjaan on merkitty vuoden 1943 aikana vain yksi tapaus, jossa Kijanen neuvotteli saksalaisten kanssa⁴⁸⁵. Sotapäiväkirja ei tässä tapauksessa kerro koko totuutta, sillä Merivoimien esikunnan lähettämien lukuisien käskyjen sisällöstä voidaan päätellä, että yhteistoiminta kuitenkin jatkui. Muutos saattaa johtua enemmänkin sotapäiväkirjan kirjoittamisessa tapahtuneista muutoksista, jotka on kuvattu tarkemmin luvussa 1.

Kuva 8: Merivoimien organisaatio purjehduskaudella 1943

Yhteysupseerit säilyivät olennaisena osana yhteistoiminnan käytännön toteutusta ja tilannetietoisuuden muodostamista. Merivoimat asetti yhteysupseereja edellisen vuoden tapaan sekä pysyvästi, että tilanteen mukaan operaatiokohtaisesti. Laivaston esikunta asetti esimerkiksi oman yhteysupseerinsa FdM Ost:n esikuntaan⁴⁸⁶. Yhteysupseerilla saattoi olla Laivaston esikunnalle edellistä vuotta suurempi merkitys, sillä esikunnat eivät vuonna 1943 olleet koko vuotta toistensa läheisyydessä. Yhteysupseerien käyttö käskettiin usein operaatioiden toimeenpanokäskyissä. Esimerkiksi Merivoimien esikunta käski Uudenmaan Rannikkoprikaatia ja Laivaston

⁴⁸⁵ Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2489. Neuvottelu käytiin Kijasen ja FdM Ost:n Forstmannin välillä 25.4. ja se koski miinoitusten alkamista Suursaaren sulussa, sekä siihen liittyvää raivausta.

⁴⁸⁶ Pukkila (1961), s. 199. Yhteysupseerin nimi oli Kuismanen.

esikuntaa lähettämään saksalaisille sukellusveneverkkoa laskeville aluksille ”*paikalliset olosuhteet hyvin tuntevan*” yhteysupseerin⁴⁸⁷.

5.3 Tilannetietoisuuden vaihto tapahtuu entiseen malliin

Tilannetiedon välittäminen omien, saksalaisten ja vihollisjoukkojen toiminnasta ei juurikaan muuttunut vuodesta 1942. Tilannetiedon vaihto saksalaisten kanssa tapahtui ennen purjehduskauden alkua Merivoimien esikunnan ja MVSt:n välillä, mutta Merivoimat jakoi tilanneraportteja nyt myös Marbef Ostlandille ja FdM Ost:lle Tallinnaan. Raportit sisälsivät tiedot suomalaisten alusten paikoista ja toiminnasta purjehduskauden alussa. Jostain syystä maaliskuun lopussa ilmoitus lähetettiin lähes päivittäin. Ilmoituksissa seurattiin erityisesti Mäkiluodon ja Kallbådanin välille laskettavan sukellusveneverkon laskun edistymistä⁴⁸⁸. Lähteistä ei selviä jakoivatko saksalaiset vastaavasti omien alustensa tilannetietoja. On todennäköistä, että näin tapahtui, mutta saksalaiset laivastojoukot eivät liikkuneet paljoakaan ennen jäiden lähtöä.

Menettely, jossa Merivoimien esikunta lähetti tietoja suoraan FdM Ost:lle näyttää olleen poikkeuksellinen, eikä siitä ole merkintöjä huhtikuun 1943 jälkeen. FdM Ost vaihtoi sotapäiväkirjan mukaan vihollishavainnot, sekä tiedot omien joukkojensa toiminnasta vuoden 1942 tapaan pääosin Laivaston esikunnan kanssa. Laivasto välitti ne Merivoimien esikunnalle. Merivoimien esikunta taas vastaanotti saksalaisten ilmoituksia kauempaa Itämereltä⁴⁸⁹. Lähettäjänä olivat joko MVSt, tai mahdollisesti ylemmät saksalaiset esikunnat. Edellä esitetystä toimintatavasta tilannetietoisuuden jakamisessa esikuntien välillä tapahtui usein poikkeuksia. Esimerkiksi FdM Ost lähetti purjehduskauden aikana tilannetietoja vihollisesta, sekä saksalaisalusten toiminnasta Laivaston esikunnan lisäksi myös suoraan Merivoimien esikunnan operatiiviselle päivystäjälle⁴⁹⁰.

Merivalvonnan ja tähystyksen järjestelyt pysyivät pääsääntöisesti vuoden 1942 kaltaisina. Rannikkojoukkojen Viroon vuonna 1942 perustamat valvonta-asetat lopettivat toimintansa talvella 1942–1943⁴⁹¹. Purjehduskauden alkaessa ainakin Aegnan ja Pietarhovin valvonta-asetat

⁴⁸⁷ Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2479

⁴⁸⁸ Esim. Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2457, 2459-2465

⁴⁸⁹ Esim. Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2397, 2670. Meriv.E. Op.Os. SPK 1943-1943, 26650, KA, j. 20

⁴⁹⁰ Meriv.E. Op.Os. Operatiivisen päivystäjän muistio, 1943–1945, T-17369/2183, KA. Muistio on kirjoitettu käsin ruutupaperille, eikä kaikkia sivuja ole numeroitu. FdM Ost:n ilmoituksia on kirjattu vuonna 1943 huhtikuun ja lokakuun väliselle ajalle.

⁴⁹¹ Meriv.E. SPK, 1942–1944, 18710, KA, s. 2410 ja 2426.

Virossa perustettiin uudelleen. Niiden tehtävänä oli tilannetietojen jakaminen omin, saksalaisten ja vihollisten toiminnasta⁴⁹². Osapuolet ylläpitivät edelleen toistensa radioasemilla yhteysryhmiä, joiden tehtävänä oli välittää sanomia toistensa radioverkkojen välillä. Radioryhmien ja yhteysupseerien avulla pyrittiin kiertämään yhteisten viestijärjestelmien puutteesta johtuvia yhteistoiminnan ja tilannetietoisuuden ongelmia. Ne mahdollistivat ja paransivat merivoimien välistä yhteistoimintaa.⁴⁹³ Merivoimien komentaja käski syyskuussa 1943 esikunta ryhtymään toimiin merellä olevien alusten tilannekuvan parantamiseksi. Esikuntien tuli koota eri lähteistä saadut tilannetiedot ja lähettää ne koonnoksina merellä oleville aluksille. Aluksilta tuli myös pyytää aktiivisesti ilmoituksia, jos ne eivät niitä muutoin lähettäneet. Käsky ei ottanut kantaa tilannetietojen jakamiseen saksalaisten kesken.⁴⁹⁴ Riittävän tilannetietoisuuden muodostamiseen liittyvät vaikeudet olivat olemassa myös ilman saksalaisia. Merivoimien väliset erot viestimenetelmissä ja tekniikassa vain lisäsivät vaikeuksia.

Tilannetietoisuus omien ja saksalaisalusten liikkeistä perustui tähystysasemien lisäksi alusten omiin ilmoituksiin. Ohjeet alusten liikkeiden ilmoittamisesta eivät juuri olleet muuttuneet vuodesta 1941⁴⁹⁵. Itä-Suomenlahden rannikkoprikaati perusti edellisen vuoden tapaan tähystysasemia oman alueensa lisäksi myös saksalaisten alueelle, kuten Tytärsaaren ja Pietarhovin aseman Suomenlahden etelärannalle⁴⁹⁶. Laivastojoukkojen ongelmana oli edelleen käskyjen noudattaminen ja viestiyhteyksien epävarmuus saksalaisten ja suomalaisten välillä. Kohdattaessa tuntematon alus oli annettava tunnus ja pyydettyä vastatunnusta. Jos tunnusta ei kuulunut, tuntematonta alusta vastaan oli välittömästi avattava tuli. Varmin menetelmä välttää ampumasta liittolaisen aluksia oli noudattaa tiukkaa aluejakoa eri laivasto-osastojen välillä. Laivaston esikunnan lokakuussa 1943 antaman ohjeen mukaan Kriegsmarinen alukset välttivät liikkumista suomalaisten laivastojoukkojen toiminta-alueella ja toisin päin. Joten jos omalla toiminta-alueella tavattiin tunnistamaton alus, se oli hyvällä todennäköisyydellä vihollinen. Poikkeuksena olivat Suursaaren puolustuslinja, sekä Osasto Väinämöisen toiminta-alue Helsingin itäpuolella. Sak-

---

⁴⁹² LE nr 1141/II.sal. Toimintaohje laivastovoimille alkusotatoimia varten Suomenlahdella, 8.4.1943, T-22109/41 F:2, KA

⁴⁹³ Halme (2004), s. 23

⁴⁹⁴ Meriv.E. Op.Os. nr 2721/Op.2.sal, Kirje Laivaston komentajalle, 8.9.1943, T-22109/41 F:2 sal Laivaston esikunta. Salainen kirjeenvaihto 1943–1943, KA

⁴⁹⁵ Merivoimien esikunnan julkaisemien laivastovoimien sotatoimisuunnitelmien yhteistoimintaa käsittelevät viestiosuudet ovat lähes identtiset. Ne perustuvat jo vuonna 1941 käytössä olleisiin käytäntöihin. Esim. suomalaisten vaadetunnusten käyttö alusten välillä.

⁴⁹⁶ Meriv.E. Op.Os. nr 1056/Op.3.sal. Rannikkojoukkojen toimintaohje avovesikaudeksi 1943, 1.4.1943, T-16324/1688, KA

salaisalukset joutuivat kulkemaan suomalaisten toiminta-alueiden halki päästäkseen omille alueilleen. Aluejakoa käytettiin välttämään liittolaisten ampuminen, sekä selkeyttämään tilannekuvaa.⁴⁹⁷

Saksalaiset lopettivat 27.7.1943 keltaisten tunnusmaalausten käytön aluksissaan, sukellusveneitä lukuun ottamatta. Maalaus oli ollut käytössä operaatio ”Barbarossan” alusta alkaen ja myös Suomen merivoimat oli ottanut ne käyttöön. Keltainen keulakansi näkyi hyvin ilmasta ja sen tarkoituksena oli helpottaa omien laivojen tunnistamista lentokoneesta⁴⁹⁸. Syynä muutokseen saattoi olla, ettei Luftwaffe kyennyt edellisten vuosien tapaan enää tukemaan Kriegsmarinen aluksia merellä⁴⁹⁹ ja maalaus helpotti lähinnä vihollisen lentäjiä.

Suomalaisten ja saksalaisten laivastovoimien välinen SUSAK-koodi oli edelleen käytössä ja sitä pyrittiin vuonna 1943 myös kehittämään⁵⁰⁰. Koodin käyttö näyttää käytettyjen lähteiden perusteella olleen kuitenkin vuoden 1942 tapaan hyvin vähäistä ja sen mahdolliset hyödyt tilannetietoisuuden parantamiseksi jäivät pääosin saavuttamatta.

Vuoden 1943 aikana Merivoimat sai käyttöönsä uutta tekniikkaa, joka paransi kykyä merialueen valvontaan. Porkkalan ja Suursaaren vedenalaisten kuunteluasemien lisäksi Rannikkotykistörykmentti 2:n alueelle asennettiin ”Reija”-tutka. Saksalaiset sotilaat käyttivät aluksi tutkaa, kunnes rykmentti sai koulutettua omat miehensä radiomittausaseman henkilöstöksi⁵⁰¹.

Laivaston esikunnan lisäksi ainakin Itä-Suomenlahden rannikkoprikaatilla oli hyvät yhteydet saksalaisiin rannikkojoukkoihin. Yhteydet oli muodostettu jo keväällä 1942 ja tietojen vaihto jatkui todennäköisesti läpi talven. Alaluvussa 5.1 mainittu merikaapelin lasku Suursaaren ja tytärsaaren väliin toukokuussa 1943 helpotti yhteyksiä ja täydensi radioyhteyksryhmien toimintaa. Saaret vaihtoivat vihollishavaintojen lisäksi tietoja omasta toiminnastaan ja joukkojensa ryhmytyksestä. Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaati sai marraskuussa 1943 laajat tiedot Tytärsaaren joukoista ja puolustusjärjestelyistä ja Rannikkotykistörykmentti 12 komentaja eversti-luutnantti Miettinen vieraili Tytärsaassa joulukuussa 1943⁵⁰². Rannikkotykistörykmentti 12

⁴⁹⁷ LE nr 6996/II.sal. Koskee: suhtautumista tuntemattomiin aluksiin, 15.10.1943, T-22109/41 F:2 sal Laivaston esikunta. Salainen kirjeenvaihto 1943–1943, KA

⁴⁹⁸ Kev.LOs. SPK, 1942–1943, 16867, j. 33

⁴⁹⁹ Pukkila (1961), s. 179–180

⁵⁰⁰ Meriv.E. Viestikomentaja nr 400/V.kom./sal. Merivoimien Viestitoimintakäsky nr 9/43, 15.5.1943, T-15718/16, KA. SUSAK-koodin täydennys sisälsi muutamia rivejä ja se tehtiin Meriv. Viestitoimintakäskyssä nr 10/43. Käsky löytyy samasta KA:n arkistomapista.

⁵⁰¹ Meriv.E.Op.Os. nr 2690/Op.3.sal. Kirje RTR2:n komentajalle, 8.9.1943, T-16324/1688, KA.

⁵⁰² T-15718/10 13, KA:

- ISuom.RPr.E. Op.tsto. nr 1998/Op-2-a.sal. Kirje Merivoimien esikunnalle, jäljennös, 26.11.1943.

näyttäisi pitäneen yhteyttä suoraan saksalaiseen Tytärsaassa ilman, että ylempien esikuntien välitystä, mikä on todennäköisesti sujuvoittanut yhteistoimintaa käytännön asioissa. Tilanne on verrattavissa Laivaston ja FdM Ost:n väliseen, sekä osin Osasto Väinämöisen ja saksalaisen 24.L-laivueen yhteistoimintaan.

5.4 Suomenlahti suljetaan

Sotatoimet Suomenlahden sulkemiseksi alkoivat suunnitelmien mukaisesti jo maaliskuun 1943 lopussa. Osasto Väinämöisen alukset laskivat sukellusveneverkon Mäkiluodon ja Kallbådanin väliin ja saksalainen verkonlaskuosasto laski kaksinkertaisen verkon Kallbådanin ja Naissaaren väliin. Verkot olivat paikallaan toukokuun alkuun mennessä.⁵⁰³ Suurin osa Porkkalan ja Suursaaren sulkujen miinoista laskettiin huhti-toukokuun aikana kevään neuvotteluissa sovitun vastuun mukaisesti. Saksalaiset kiirehtivät miinoitusten aloittamista mahdollisimman aikaisin heti jäiden salliessa⁵⁰⁴. Miinasulkujen vartiointi toteutettiin suunnitelman mukaisesti jakamalla alueet Suomen ja Saksan vastuulle. Laivaston esikunta johti sotatoimien toteutusta vuoden 1942 tapaan Merivoimien esikunnan käskemän sotasuunnitelman puitteissa. Se jakoi tehtävät alajohdetoimistoilleen ja koordinoi toiminnan FdM Ost:n kanssa.

Sulkujen vartiointitehtävissä toimineiden alusten välillä ei näyttäisi olleen merkittävää yhteistoimintaa, lukuun ottamatta yksittäisiä sukellusveneen torjuntatilanteita. Laivaston esikunnan antaman tehtävän mukaan Moottoritorpedovenelaivueen tuli valmistautua varmistamaan Kevyen Laivasto-osaston lisäksi saksalaisten sotatoimia itäisellä Suomenlahdella, mutta käytännössä yhteistoiminta merellä jäi vähäiseksi⁵⁰⁵. Puutteellisten viestiyhteyksien lisäksi yhteistoiminnan vähäisyyteen merellä saattoi vaikuttaa saksalaisten jäykkä ja kaavamainen toiminta. Laivaston esikunnan käsityksen mukaan saksalaiset pyrkivät noudattamaan tarkkaan laadittua taistelusuunnitelmaa, eivätkä kyenneet sopeutumaan merellä tapahtuviin muutoksiin⁵⁰⁶. Suomalaiset olivat huomioineet saksalaisten jäyksen toimintatavan jo vuonna 1942 (katso luku 4.6).

Vuonna 1943 miinanlaskut toteutettiin pääosin ilman yhteistoimintaa merellä. Vuosina 1941–1942 miinanlaskuoperaatioihin osallistui usein molempien laivastojen aluksia joko miinanlaskijoina, varmistusaluksina tai raivaajina. Käytettyjen lähteiden perusteella vastaavaa käytäntöä

- RTR12.E. nr 2417/4 f/sal. Kirje prikaatin komentajalle, 6.12.1943.

⁵⁰³ Kijanen (2008), s. 123

⁵⁰⁴ Meriv.E. SPK, 1942-1944, 18710, KA, s. 491

⁵⁰⁵ LE nr 5406/II. Laivaston käsky mtv:eiden sotatoimista itäisellä Suomenlahdella, 21.5.1943, T-16324/1688, KA

⁵⁰⁶ Säämänen (2012), s. 211

ei jatkettu, vaan molemmat osapuolet laskivat omalla vastuullaan olleet miinoitteet pääosin itsenäisesti. On hyvin mahdollista, että joitakin yhteisiä miinoituksia tehtiin, mutta niistä ei ole jäänyt merkintöjä. Varmasti voidaan todeta, että yhteiset miinoitusoperaatiot olivat vuonna 1943 aikaisempaa huomattavasti harvinaisempia.

Neuvottelut Merivoimien esikunnassa 16.6.1943

Edellisten vuosien tapaan yhteistoiminnan toteutusta tarkennettiin esikuntien välisissä neuvotteluissa suunnitelman käynnistämisen jälkeen. Merivoimien esikunnassa pidettiin 16.6. yhteistoimintaneuvottelu, jonka pääaiheina olivat sukellusveneen torjunta ja miinasulkujen täydentäminen. Neuvotteluun osallistuivat suomalaisten puolelta Valve, Sundman ja Kijanen, saksalaisista MVSt:n von Bonin, Kienitz, FdM Ost:n Forstman, sekä Kielistä Marineoberkommando Ostseen ASTO 1 (esikuntapäällikkö) Kapitän zur See Viehwäger. On huomattavaa, että Marineoberkommando Ostsee lähetti oman edustajansa kokoukseen, eikä toiminut MVSt:n kautta aikaisempien vuosien tapaan.⁵⁰⁷

FdM Ost:n Forstmann totesi neuvottelun aluksi, että vihollisella oli merellä toistaiseksi kaksi sukellusvenettä⁵⁰⁸. Samalla todettiin, että molempien osapuolien arvion mukaan sukellusveneet yrittivät läpäistä sulut Suursaaren eteläpuolitse. Ymmärrys vihollisen toiminnasta oli nyt yhtenäinen toisin kuin vuonna 1942, jolloin suomalaisten ja saksalaisten arviot vihollisen sukellusveneidän toiminta-alueesta erosivat toisistaan. Yhteinen tilanneymmärrys mahdollisti vuonna 1943 paremman yhteistoiminnan suunnittelun. Saksalaiset jakoivat Merivoimille torpedon väistämishjeet annettavaksi kauppalaivoille. Lisäksi Kriegsmarine esitti Saattajalavueen alusten siirtämistä Suomenlahdelle sukellusveneen etsintätehtävään. Valve ei suostunut ehdotukseen, sillä alukset olivat menossa telakoitaviksi⁵⁰⁹. Miinoituksista todettiin, että vihollinen oli yrittänyt raivata Suursaaren alueella sekä ”Seeigel”-, että ”Rukajärvi”-sulkuja ja raivatut alueet tulisi paikata uusien miinoittein. Saksalaisten Tytärsaareen asentama tutka tulisi helpottamaan vihollisen havainnointia alueella. Kokouksessa käsiteltiin myös pieniä yksityiskohtia, kuten englantilaisten torpedojen toimintaa, vihollisen mahdollisesti käyttämiä raivauksen estolaitteita, sekä ilmauhkaa moottoritorpedoveneiden käyttämässä Peipian satamassa. Saksalaiset

⁵⁰⁷ Meriv.E. op.Os. nr 1890/Op.2.sal. Selostus neuvotteluista 16.6.43 klo 10,00–11,30 Meriv.E:ssä, 18.6.1943, T-15718/10 13, KA. Marineoberkommando Ostland saattoi osallistua jo keväällä 1943 yhteistoimintaneuvotteluihin, katso luku 5.1.

⁵⁰⁸ Vihollisella oli 17-20 toimintakuntoista sukellusvenettä Suomenlahdella, joten niiden muodostama uhka oli todellinen. Kijanen (2008), s. 123

⁵⁰⁹ Saattajaosasto oli käskettyä Ahvenanmerelle sukellusveneen etsintään. Meriv.E.Op.Os. nr 1578/Op.2.sal, Käsky Saat.Os:lle saattue- ja partio toiminnan aloittamisesta Ahvenanmerellä, 21.5.1943, T-16324/1688, KA

pyysivät myös, että suomalaiset sukellusveneet tukisivat Kriegsmarien sukellusveneentorjuntaosastojen harjoittelua Porkkalan sulun länsipuolella. Merivoimat suostui ehdotukseen ”*periaatteessa*”.⁵¹⁰

Kokonaisuutena 16.6. neuvottelussa ei tehty muutoksia voimassa olevaan sotatoimisuunnitelmaan. Käsitellyt aiheet olivat varsin pienipiirteisiä ottaen huomioon Valveen ja von Boninin osallistuminen kokoukseen. Aikaisemmin vastaavia aiheita oli käsitelty Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston ja saksalaisten esikuntapäälliköiden välillä. Ylin johto osallistui kokouksiin yleensä, kun asialistalla oli merkittäviä muutoksia suunnitelmiin. On mahdollista, että kokouksessa käsiteltiin myös aiheita, joita ei kirjattu laadittuun selostukseen. Lisäksi on erikoista, ettei Laivasto osallistunut kokoukseen, mutta FdM Ost osallistui. Toisaalta saksalaisten uuden yhteistoimintaesitykset koskivat Saattajalaivuetta ja Sukellusvenelaivuetta, jotka molemmat olivat Merivoimien komentajan alaisuudessa.

Saksalaisten esitys suomalaisten saattajien käyttämisestä sukellusveneen etsintään toteutui heinäkuun lopussa, vaikka Valve oli sitä kokouksessa vastustanut. Merivoimien komentaja alisti koko Saattajaosaston Laivastolle käytettäväksi sukellusveneen etsintään Suomenlahdella. Käsky jaettiin tiedoksi FdM Ost:lle.⁵¹¹

Yhteistoiminta sukellusveneen etsinnässä keskisellä Suomenlahdella ja Suursaaren alueella

Sukellusveneiden etsintävoimat keskitettiin vuonna 1943 Suomenlahdelle kummankin miinasulun yhteyteen, sekä niiden väliselle merialueelle. Suursaaren ja Porkkalan välissä toimi parhaimmillaan kuusi suomalaista ja saksalaista sukellusveneen etsintäpartiota. Niiden tavoitteena oli estää vihollisen sukellusveneiden toiminta tai vähintään pakottaa ne kulkemaan sukelluksissa miinasulkujen välisen matkan⁵¹². Helsingin ja Sipoon alueella toimineen Osasto Väinämöisen tehtäviin kuului sukellusveneen etsintä keskisellä Suomenlahdella. Laivaston esikunta velvoitti käskyllä Osasto Väinämöistä tekemään yhteistyötä Emäsaloon sijoittuneen saksalaisen 24.L-laivueen, sekä Suursaaren sulkuja vartioivien FdM Ost:n ja Kevyen laivasto-osaston vartioalusten kanssa. 24.L-laivue koostui sukellusveneiden torjuntaan muunnetuista mai-

⁵¹⁰ Meriv.E. op.Os. nr 1890/Op.2.sal. Selostus neuvotteluista 16.6.43 klo 10,00–11,30 Meriv.E:ssä, 18.6.1943, T-15718/10 13, KA.

⁵¹¹ Meriv.E.Op. Os. nr 2227/Op.2.sa. Koskee: Saat.Os:n alistusta, 23.7.1943, T-16324/1688, KA, Os.V. SPK 1943-1943, 18995, KA, j. 42

⁵¹² Halme (2002), s. 30

hinnousulautoista (MFP), jotka toimivat partioidessaan 2-3 lautan ryhmissä. 24.L-laivueen tukeutui Emäsalon saaristoon Porvoon edustalla. Käsky määräsi valmiiksi lauttalaivueen käyttämän etsintäalueen, tukeutumisalueen, sen käyttämät väylät ja tunnistautumismenetelmät. Osasto Väinämöisen päällikölle ei jäänyt paljon sovittavaa. Käsky on hyvä esimerkki, miten Laivaston esikunta sopi ajoittain hyvin tarkasti yhteistoiminnan FdM Ost:n kanssa ja käski sen valmiina alajohtoportailleen.⁵¹³

Tärkein sukellusveneen etsinnän yhteistoimintamenetelmä oli taas kerran aluejako, jossa saksalaiset toimivat omalla maantieteellisellä alueellaan ja suomalaiset omallaan. Keskinen Suomenlahti ”Nashorn”-sulun ja Suursaaren välillä oli jaettu alueisiin A-E⁵¹⁴, mutta aluksi partiointi ei rajoittunut vain käsketylle alueelle. Lauttalaivue joutui mm. kulkemaan suomalaisten toiminta-alueen läpi päästäkseen omalle partioalueelleen.

Laivaston esikunta tarkensi sukellusveneen etsintään käytettävää aluejakoa syyskuun lopussa. Käskyn perusteella alusten haluttiin pysyvän omilla alueillaan entistä tarkemmin, jotta sekaannuksilta vältyttäisiin. Omalta alueelta sai siirtyä toisen osaston alueella vain varman sukellusvenehavainnon vuoksi.⁵¹⁵ Lopputuloksena sukellusveneentorjunnan kattavuus Suomenlahdella parani ja Merivoimien ja Kriegsmarien yksiköiden tarve yhteistoimintaan merellä väheni. Suomalaisen ja saksalaisen sukellusveneen etsintää suorittavien alusten välillä ei ollut merkittävää yhteistoimintaa merellä. Yhteistoiminta sukellusveneentorjunnassa tapahtui suurelta osin Laivaston esikunnan ja FdM Ost:n välillä ja se käsitti lähinnä aluejaon. On kuitenkin todennäköistä, että Osasto Väinämöinen oli yhteydessä ainakin 24.L-laivueen kanssa useammin, kuin sotapäiväkirjat antavat olettaa. Esimerkiksi 18.10. Osaston esikunta tiedotti Laivaston esikuntaa, että 24.L-laivueen kanssa oli sovittu pienistä muutoksista toiminta-alueisiin. Sotapäiväkirjaan ei ole merkitty käytyjä neuvotteluita, mutta sen mukaan muutokset oli tehty 24.L-laivueen aloitteesta⁵¹⁶.

Kirjeessään Merivoimien komentajalle 22.9.1943 kontra-amiraali Rahola korosti toiminta-alueiden jaon merkitystä osana ”*erehdysten välttämistä*” merellä. Aluejaon nähtiin selkeyttävän johtamista ja tilannekuvaa. Laivaston esikunnalla oli merkittävä rooli sotatoimien johtamisessa itäisellä Suomenlahdella. Se ohitti osin aluevastuussa olleen Kevyen Laivasto-osaston esikunnan. Perusteluna oli Laivaston esikunnan kyky parempaan yhteistoiminnan huomioimiseen

⁵¹³ LE nr 5354/II.sal. Koskee: suv.etsintää keskisellä Suomenlahdella, 15.5.1943, T-16324/1688, KA

⁵¹⁴ Os.V SPK, 1943-1943, 18995, KA, j. 14; Kijanen (2008), s. 132

⁵¹⁵ LE nr 6705/II.sal. Koskee: suv. etsintää, 21.9.2021, T-22109/41 F:2, KA; Os.V SPK, 1943-1943, 18995, KA, j. 66

⁵¹⁶ Os.V SPK, 1943-1944, 18996, KA, j. 4

suomalaisten laivastovoimien, Kriegsmarinen joukkojen ja suomalaisten rannikkoprikaatien kesken. Keskisellä Suomenlahdella sen sijaan Osasto Väinämöisen päällikkö oli Raholan mukaan johtanut toimintaa apunaan panssarilaiivan hyvät viestiyhteydet. Rahola totesi, että Osasto Väinämöinen oli pitänyt kiinteää yhteyttä saksalaiseen 24.L-laivueeseen ja yhteistoiminta oli ollut kitkatonta.⁵¹⁷

Käytettyjen lähteiden perusteella Osasto Väinämöiselle olisi voinut muodostua merkittävämpi sukellusveneen etsintää koordinoiva rooli Suomenlahdella Laivaston komentajan kirjeen mukaisesti. Käytännön yhteistoiminta näyttää jääneen vähäiseksi, sillä suuri osa viestinnästä ja tilannekuvan vaihdosta saksalaisten kanssa tapahtui Laivaston esikunnan kautta. Osasto Väinämöisen sotapäiväkirjaan ei ole merkitty neuvotteluja saksalaisten laivueiden kanssa tai tiedonantoja osastolta saksalaisille laivueille⁵¹⁸. Sotatoimien kuvauksissa alusten välinen yhteistoiminta merellä näyttää lähes olemattomana. Osaston merellä olevilla aluksilla ei näyttäisi olleen viestiyhteyttä suoraan samalla alueella toimiviin saksalaisiin vartioaluksiin, eikä yhteyden ottaminen merellä mahdollisesti ollut rutiinia⁵¹⁹. Lähteissä ei ole mainintoja yhteysupseerien käytöstä. Tästä ei voida kuitenkaan vetää varmaa johtopäätöstä, ettei yhteysupseereja olisi asetettu sukellusveneen etsintään liittyen. Yhteysupseereista on usein jäänyt varsin vähän merkintöjä taistelukertomuksiin ja sotapäiväkirjoihin.

Saksalaisten havainnot vihollisista eivät välittyneet suoraan Osasto Väinämöiselle tai sen alueille aluksille. Saksalaiset välittivät tyypillisessä sukellusveneen etsintätilanteessa tiedot omasta toiminnastaan ja vihollishavainnoista omalle johtoportaalleen, joka välitti tiedot todennäköisesti FdM Ost:n kautta Laivaston esikunnalle. Laivaston esikunta välitti Kriegsmarine alusten ja Luftwaffen lentokoneiden havainnot Osasto Väinämöisen esikunnalle, joka taas lähetti ne meriviestinä omille aluksilleen antaen samalla mahdolliset käskyt tehtävistä. Yhteys saksalaisten ja suomalaisten laivasto-osastojen/laivueiden välillä kulki pääosin FdM Ost:n ja Laivaston esikunnan kautta.⁵²⁰ Tietyissä tapauksissa sukellusvenepartiossa oleva suomalaisalus raportoi saksalaisten havainnosta ennen Laivaston esikuntaa. Esimerkiksi 17.8.1943 klo 1015 saattaja Tursas ilmoitti meriviestillä Osasto Väinämöisen esikunnalle saksalaisten syvyyspommittavan

⁵¹⁷ LE nr 6707/II.sal. Kirje Merivoimien komentajalle, 22.9.1943, T-16324/1688, KA

⁵¹⁸ On mahdollista, että Osasto V. neuvotteli saksalaisten laivueiden kanssa ja jakoi tilannetietoa, mutta yhteistoiminnasta ei tehty merkintöjä sotapäiväkirjaan. Sotapäiväkirjan toiminnan kuvausten perusteella yhteistoimintaa merellä ei juurikaan esiintynyt.

⁵¹⁹ Os.V SPK, 1943-1943, 18995, KA, j. 12, 56. 28.8.1943 VMV 6 valittaa, ettei saanut aikaisemmasta havainnosta uutta suuntimaa kuuntelulaitteellaan, sillä saksalaiset lautat olivat edessä. Tilanteesta voidaan päätellä, ettei aluksilla ollut keskusteluyhteyttä, eikä yhteyden otto saksalaistaluksiin ollut rutiinitoimenpide.

⁵²⁰ esim. Os.V SPK, 1943-1943, 18995, KA, j. 20, 31, 46

kohdetta. Laivaston esikunnan sanoma samasta aiheesta saapui klo 1222. Sanoman havainto-aika oli 0940, joten sanomaviive oli lähes kolme tuntia.⁵²¹ Osasto Väinämöisellä ei aina ollut tarkkaa tietoa saksalaisten alusten toiminnasta. Usein sen alukset ilmoittivat päästyään sukellusveneen havaintopaikalle, että alueella oli jo saksalaisia vartioaluksia⁵²².

Alusten välinen yhteistoiminta merellä näyttää olleen aivan yhtä vaikeaa, kuin vuonna 1942. Tutkimuksessa käytetyt lähteet sisältävät vain muutamia toiminnan kuvauksia, jossa suomalaiset ja saksalaiset alukset toimivat yhdessä sukellusvenettä vastaan. Etsintäpartioiden välisestä yhteistyöstä merellä ei ole merkintöjä. Yhteistä viestiyhteyttä ei ollut ja tilannetietoisuus alusten välillä oli hyvin puutteellista, kuten sukellusveneen etsintätehtävässä 22.-24.5.1943 keskisellä Suomenlahdella: 24.L-laivueen miinalautat ovat ampuneet sukellusvenettä, joka on joutunut sukeltamaan. Osasto Väinämöinen on käskenyt paikalle miinalaiva Riilahden ja vartiomoottorivene 6:n. Riilahti saapuu paikalle aikaisemmin, mutta saksalaiset avasivat tulen vartiomoottoriveneitä vastaan noin viiden kilometrin etäisyydeltä. Vene yritti lähettää viestivilkulla erotetta saksalaisille ja Riilahti soitti sumusireenillään huomiomerkkiä. Saksalaiset lopettavat tulituksen vasta vartiomoottoriveneen ammuttua tunnuksena käytetyn ES-patruunan. Riilahden puhuteltua tilanteen rauhoituttua miinalautojen päällikköä tämä ilmoitti lauttojen luulleen vartiomoottoriveneitä sukellusveneeksi.⁵²³ Jos aluksilla olisi ollut viestiyhteys vilkulla, lipuilla tai radiolla, sitä olisi varmasti käytetty tässä tilanteessa.

Suursaaren alueen viesti- ja tilannekuvajärjestelyt antoivat aikaisempiin vuosiin verrattuna paremman mahdollisuuden yhteistoimintaan vihollisen sukellusveneitä vastaan. Rannikkotykistörykmentti 12 välitti Suursaaren vesikuunteluaseman tiedot radiolla sekä suomalaisille, että saksalaisille vartioaluksille⁵²⁴. Saarilla toimivat radioryhmät, sekä toukokuussa laskettu merikaapeli mahdollistivat sukellusvenehavaintojen nopean välittämisen tarvitsijoille. Sotapäiväkirjojen perusteella tiedot sukellusvenehavainnoista kulkivat suomalaisten ja saksalaisten välillä joissain tapauksissa kulkematta ensin esikuntien kautta⁵²⁵. Esimerkiksi Suursaaren vesikuunteluaseman havainnosta käynnistynyt sukellusveneen etsintä 3.5.1943: kuunteluasema havaitsi sukellusveneen äänen ja ilmoitti siitä Itä-Suomenlahden rannikkoprikaatin esikunnan kautta Laivaston esikunnalle, joka välitti tiedon Kevyelle Laivasto-osastolle. Tieto lähetettiin

⁵²¹ Os.V SPK, 1943-1943, 18995, KA, j. 51

⁵²² sama, j. 11, 14

⁵²³ sama, j. 12

⁵²⁴ LE nr 5143/II.sal. Käsky Suursaaren kuunteluaseman toiminnasta, 1.5.1943, T-22109/41 F:2, KA

⁵²⁵ Meriv.E. SPK 1942-1944, 18710, KA, s. 496, 500. Kuvatussa tilanteessa kaikki alukset olivat liian kaukana kyetäkseen hyökkäykseen. Sen sijaan RTR 12 tykistö avasi tulen sukellusvenettä vastaan vesikuunteluaseman maalinsoituksesta.

saksalaisille vartioaluksille suoraan käyttäen Suursaassa toimivaa Kriegsmarinen yhteysradioasemaa. Radioasema välitti myös saksalaisalusten tekemät vihollishavainnot Suursaaren suomalaisille.⁵²⁶ Todennäköisesti myös Suursaaren suomalainen radioasema lähetti vihollishavainnot partioiville aluksille suoraan käyttäen lähiradioverkkoa.

Suursaaren kuunteluaseman toimintaa pyrittiin helpottamaan käskemällä kaikkia aluksia Suursaaren alueella ilmoittamaan reittinsä Suursaaren radioasemalle. Tavoitteena oli omien alusten selkeä ja nopea erottaminen vihollishavainnoista. Merivoimien esikunta velvoitti Laivaston esikunnan sopimaan, että myös saksalaisalukset tekevät vastaavat ilmoitukset Suursaaren saksalaiselle radioasemalle. Käsky jaettiin lisäksi suoraan FdM Ost:lle⁵²⁷.

Vaikka tilannetietoisuus Suursaaren alueella oli parantunut, yhteistoiminta merellä ei kehittynyt merkittävästi. Käytettyjen lähteiden perusteella Suursaaren pohjoispuolella toimivien Kevyen Laivasto-osaston alusten (tykkiveneitä ja vartiomoottoriveneitä), sekä Suursaaren eteläpuolella partioivien 3.M-laivueen alusten välillä ei näyttäisi olleen juurikaan yhteistoimintaa.⁵²⁸ Alukset pysyttelivät omilla toiminta-alueillaan, tosin saksalaiset joutuivat kulkemaan Kevyen Laivasto-osaston toiminta-alueen halki siirtyessään omalle alueelleen. Siirtyminen oli nähtävästi tilannekuvan parantamiseksi sovittu siten, että saksalaiset käyttivät lähtiessään ja palatessaan mereltä eri väyliä. Alukset tukeutuivat Kotkan saaristossa⁵²⁹. Jo aikaisemmin mainittu Laivaston esikunnan tarkentava ohje korosti aluejakoa myös Suursaassa. Saksalaiset saivat toimia Suursaaren vesikuuntelukentän alueella vain varmaa sukellusvenehavaintoa vastaan⁵³⁰.

Yhteistoiminnan puutteista huolimatta sukellusveneen torjunta onnistui vuonna 1943 hyvin, eikä yksikään vihollisen sukellusveneistä päässyt murtautumaan Suomenlahdelta Itämerelle uhkaamaan kauppamerenkulkua⁵³¹. Onnistumiseen vaikuttivat erityisesti sukellusveneverkko, sekä sulkujen välille muodostetut etsintäalueet. Yhteisen johdon puute, sekä hitaat, esikuntien kautta kulkevat viestiyhteydet ja puutteelliset alusten väliset viestiyhteydet vaikeuttivat yhteistoimintaa.

5.5 Kohti vuotta 1944

⁵²⁶ Meriv.E. SPK 1942-1944, 18710, KA, s. 496; ISuom.RPr:n 2.5.1943 tilanneilmoituksen mukaan Suursaaren kuunteluasema oli kuullut M-veneiden aikaisemmin havaitseman sukellusveneen. Saksalaiset ajoivat takaa venettä.

⁵²⁷ Meriv.E. Op.Os. nr 2958/Op.2.sal. Koskee: alusten liikehtimistä Suursaaren kuunteluaseman alueella, 4.10.1943, T-16324/1688, KA

⁵²⁸ Kev.LOs. SPK:t 1942–1943, 16866–16868, KA

⁵²⁹ Kev.LOs. SPK, 16867, KA, j. 25.

⁵³⁰ sama, j. 46.

⁵³¹ Kijanan (2008), s. 132

Laivaston esikunnassa pidettiin toukokuussa 1943 neuvottelut, joissa arvioitiin tilanteen kehittymistä itäisellä Suomenlahdella. Vihollisen arvioitiin kiihdyttävän hyökkäyksiään Suursaaren puolustuslinjaa vastaan. Sen arvioitiin kykenevän läpäisemään linja Narvanlahden alueella ja mahdollisesti käyttävän kasvanutta maihinnousuvoimaansa joko saksalaisten selustaan Virossa, Suursaaren tai Kannaksen rannalle. Arvio perustui vihollisen lisääntyneeseen aktiivisuuteen Narvan lahden alueella, sekä sen joukkojen kasvaneeseen suorituskykyyn ja lukumäärään.⁵³² Maihinnousu jäi toteutumatta, mutta vihollisen aktiivisuus ja käytössä oleva voima kasvoi ja se pyrki aktiivisesti murtamaan sulkuvyöhykkeen Narvan lahdella.

Laivasto päivitti tilanteen arvionsa lokakuussa 1943. Arvion mukaan vihollisen hyökkäykset tulisivat pakottamaan saksalaiset Pietarin edustalta Narvan linjalle, joka oli paremmin puolustettavissa. Maarintaman siirtyminen Narvanlahdelle ei vielä puhkaisisi Suursaaren sulkua, mutta se avaisi viholliselle huomattavia toimintamahdollisuuksia Suomenlahdella. Saksalaisten vetäytyminen Pietarin läheisyydestä vapauttaisi huomattavia vihollisen maa- ja ilmajoukkoja käytettäväksi Viron ja Suomenlahden suuntaan. Saksalaisten tykit eivät enää kantaisi Suomenlahden pohjukkaan ja vihollisen laivastolle avautuisi tilaa toimia myös risteilijä- ja hävittäjäluokan aluksilla. Vihollinen pystyisi käyttämään tukikohtanaan Laukaan lahtea Inkerin rannikolla, jolloin se ei enää olisi riippuvainen Lavansaaresta laivaston tukikohtana. Laukaan lahdelta vihollinen kykenisi hyökkäämään tehokkaasti Suursaaren miinasulkua vastaan Narvan lahdella käyttäen laivastonsa suurempia aluksia, sekä voimakkaita ilmavoimiaan. Myös maihinnousu Viron rannikolle oli mahdollinen. Laivaston arvion mukaan vihollinen kykenisi todennäköisesti murtamaan Suursaaren sulun Narvan lahdella, jonka yhteydessä se saattaisi yrittää vallata Tytärsaaren. Tytärsaaren menetys tekisi Suursaaren sulun ylläpidon mahdottomaksi, vaarantaisi Suursaaren puolustuksen ja ennen kaikkea avaisi Suomenlahden vihollisen laivastovoimille. Laivaston esikunta arvioi, että Viroon suuntautuvan vihollisen maooffensiivin myötä sota saisi liikesodankäynnin luonteen, joka heijastuisi myös merisotaan Suomenlahdella.

533

Edellisten vuosien staattinen asemasota Suomenlahdella oli päättymässä. Merisota ei enää perustuisi sulkujen puolustukseen, vaan edellyttäisi entistä enemmän joustavaa, tilanteenmukaista ja ennen kaikkea aktiivista puolustusta.

⁵³² LE nr 5489/II.sal. Tilanteenarvostelu vihollislaivaston operatiomahdollisuuksista, 28.5.1943, T-22109/41 F:2 sal, KA

⁵³³ LE nr 6901/II.sal, Tilanteenarvostelu sotatoimien kehityksen suhteen Baltiassa, 8.10.1943, T-22109/41 F:2 sal, KA

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Yhteistoiminnan suunnittelu ja siihen osallistuneet organisaatiot

Suomen ja saksan Merivoimien välisen yhteistoiminnan suunnittelu alkoi jo keväällä 1941. Berliinin ja Kielin yhteistoimintaneuvottelut muodostivat perustan, jonka päätösten mukainen yhteistoiminta oli käynnissä jo ennen saksalaisten aloittaessa ”Barbarossa”- operaatiota. Yhteistoiminnan suunnittelu noudatti vuosina 1941–1943 samaa kaavaa. Suunnittelu alkoi kevään yhteistoimintaneuvotteluissa, joiden päätöksiä tarkentaminen purjehduskauden alkamisen jälkeen. Sotatoimien käynnistyttyä yhteistoiminta jatkui sotatoimien toteutuksen tilanteen mukaisella suunnittelulla.

Osapuolet järjestivät vuosittain ennen purjehduskauden alkua 1–2 yhteistoimintaneuvottelua, joissa sovittiin tulevan vuoden merisodan tavoitteet, sekä sotatoimien suuret linjat. Neuvotteluissa suunniteltiin tarkasti purjehduskauden ensimmäiset sotatoimet ja jaettiin vastuut niiden toteuttamisesta osapuolien välillä. Alkusotatoimet painottuivat kaikkina vuosina miinoitukseen. Yhteisiä sotatoimisuunnitelma-asiakirjoja ei laadittu, mutta neuvotteluissa sovitut kokonaisuudet muodostivat ”sotasuunnitelman”, jonka perusteella tulevan purjehduskauden toiminta toteutettiin. Kevään yhteistoimintaneuvottelut käytiin Merivoimien esikunnan, Gruppe Nordin vuosittain vaihtuvien saksalaisten johtoportaiden välillä (vuonna 1941 Befehlshaber in der Ostsee, vuosina 1942–1943 FdM Ost). MVSt. otti osaa kevään neuvotteluihin, mutta sen merkitys oli Gruppe Nordia ja laivastojoukkojen johtoportaita vähäisempi. Vuosina 1941–1942 ensimmäiset neuvottelut olivat Gruppe Nordin johtamia. Niihin osallistui vain muutamia upseereita Merivoimien esikuntapäällikön kommodori Sundmanin johdolla. Toisiin neuvottelukierroksiin osallistui jo suurempi määrä Merivoimien esikunnan upseereja, sillä neuvotteluissa käsiteltiin tarkemmin tulevien sotatoimien yksityiskohtia. Tärkeimpiä asiakokonaisuuksia olivat miinoitus ja sotatoimien aloituksen yksityiskohtainen suunnittelu. Vuosina 1942 ja 1943 Laivaston komentaja osallistui kevään neuvotteluihin, sillä Laivasto vastasi suurelta osalta yhteistoiminnan toteutuksesta. Merivoimien esikunta oli kuitenkin päävastuussa kevään neuvotteluissa.

Vuonna 1943 järjestettiin vain yksi purjehduskauden suunnittelutilaisuus, joka pidettiin Merivoimien esikunnassa. Merisotatoimet ja niihin liittyvä yhteistoiminta muistuttivat paljon vuotta 1942, joten toiselle neuvottelukierrokselle ei mahdollisesti ollut tarvetta. Vuonna 1943 myös Marineoberkommando Ostsee osallistui neuvotteluihin. Kevään neuvotteluissa päästiin suurelta osin molempien hyväksymiin lopputuloksiin. Poikkeuksen muodostivat esimerkiksi

vuonna 1941 Ahvenanmaan valtaus ja mahdollinen operaatio Hangon tukikohtaa vastaan, sekä vuonna 1942 kiista sukellusveneen etsinnän järjestelyistä.

Kevään neuvottelut antoivat Merivoimille perusteet aloittaa kansallinen purjehduskauden suunnittelu ja käskeä alkusotatoimien tehtävät laivasto- ja rannikkojoukoille. Päämaja ei yleensä puuttunut merivoimien väliseen yhteistoimintaan, kunhan sotatoimet pysyivät suunnitelman mukaisina. Merivoimien komentaja sai vapaasti suunnitella ja toteuttaa yhteistoiminnan Kriegsmarinen kanssa. Mannerheim hyväksyi yhteistoiminnan hyväksyessään Merivoimien sotatoimisuunnitelman. Päämaja ohitti Merivoimien esikunnan lähes täysin Suursaaren ja Tytärsaaren valtauksen päättyneen operaation suunnittelussa ja toteutuksessa talvella 1942, mutta kyseessä oli erityistapaus.

Vaikka kevään neuvotteluissa oli sovittu alkusotatoimien toteutus varsin tarkasti, aiheutti sotatoimien alkaminen jokaisena vuonna tarpeen lisäneuvotteluille. Merivoimien komentaja pidätti itsellään oikeuden neuvotella saksalaisten kanssa kaikista alkuperäiseen suunnitelmaan esitetyistä muutoksista. Neuvotteluihin osallistui Merivoimien komentaja ja esikunnan upseereita, yhdessä MVSt:n ja FdM Ost:n kanssa (vuonna 1941 FdT:n) ja niiden tarkoituksena oli tarkentaa jo sovittua sotatoimisuunnitelmaa.

Saksalaisten johtoportaiden vastuut yhteistoiminnassa eivät olleet täysin selkeitä. MVSt. toimi lähinnä yhteysesikuntana, jonka kautta Merivoimien esikunta oli yhteydessä SKL:n, Gruppe Nordin, Marbef Ostlandin ja Luftwaffen Luftflotte 1:n kanssa. Kaikki yhteydet eivät näihin saksalaisiin johtoportaisiin eivät kulkeneet Merivoimien esikunnan ja MVSt:n kautta, vaan poikkeuksia oli runsaasti. Vaikka MVSt:n päällikkö Konradmiran von Bonin esikuntapäälliköineen osallistui ajoittain yhteistoimintaneuvotteluihin, MVSt:llä ei ollut merkittävää roolia yhteistoiminnan suunnittelussa tai tilanteen mukaisessa johtamisessa. Se oli laivastovoimien johtoportaiden, esin FdT:n ja myöhemmin FdM Ost:n tehtävänä. Osittain tästä syystä merivoimien välinen sotatoimia koskeva yhteistoiminta painottui laivastovoimien väliseksi. Suomalaisten yhteydet saksalaisia rannikkopuolustusjoukkoja johtaneeseen Marberf Ostlandiin näyttävät koostuneen pääosin tilannekuvayhteistyöstä. Poikkeuksena muodosti Suursaaren ja Tytärsaaren joukkojen välinen yhteistoiminta, sekä Peipian sataman varaaminen suomalaisten moottoritorpedoveneiden käyttöön. Saksan maavoimien yhteydet Merivoimiin kuljivat Verbindungsstab Nordin ja Pääesikunnan kautta, mutta joissakin tilanteissa välittäjänä toimivat Kriegsmarinen johtoportaat, kuten FdT. Saksalaiset eivät aina käyttäneet yhteysesikuntia tietojen välittämiseen tai yhteydenottoihin.

Kriegsmarinen organisaatiomuutokset eivät vaikuttaneet merkittävästi merivoimien väliseen yhteistoimintaan, sillä siitä vastaavat henkilöt pysyivät pääosin samoina vuosina 1942–1943. Merivoimien yhteistoiminnan suunnittelu ja johtaminen olivat suurimmaksi osaksi vain muutamien upseerien käsissä. Vuosina 1941 yhteistoiminnan avainhenkilöitä olivat kommodori Sundman ja erityisesti komentajakapteeni Saukkonen, joka vastasi Merivoimien esikunnan osalta yhteistoiminnan käytännön toteutuksesta vuosina 1941–1942. Suomalaisten vastinpareina toimivat vuonna 1941 FdT:n esikuntapäällikkö Korvettenkapitän Wegener ja FdT:n poistuttua maasta MVSt:n esikuntapäällikkö Fregattenkapitän Busch. Kun merisotatoimien toteutus siirtyi vuosina 1942–1943 enemmän Laivaston komentajan vastuulle, Laivaston esikuntapäällikkö komentaja Pukkila ja FdM Ost:n esikuntapäällikkö Korvettenkapitän Forstmann vastasivat yhteistoiminnan toteutuksesta. Vuonna 1942 Saukkonen hoiti Merivoimien esikunnan ja MVSt:n yhteistoimintaa Kapitän zur See Kienitzin kanssa. Esikuntiin sijoitetut yhteysupseerit toimivat merkittävässä roolissa, vaikka esikunnat olisivat sijainneet toistensa läheisyydessä. Yhteysupseerien tärkein tehtävä näyttää olleen tilannetietojen jakaminen.

Tilannetietoisuuden vaikeudet

Osapuolilla ei ollut yhteistä viestijärjestelmää, joten tilannetietojen jakaminen muodostui vaikeaksi heti sodan alusta alkaen. Sodan alussa tavoitteena oli yksikertaisesti tietää missä liittolaisen joukot liikkuvat, jotta niitä ei ammuttaisi vihollisina. Ensimmäisiä keinoja oli opetella tunnistamaan saksalaisten alukset, sekä saksalaisten käyttämän omatunnusmaalauksen käyttöönotto myös suomalaisissa aluksissa ja lentokoneissa. Osapuolet olivat todennäköisesti jo Kielin neuvotteluissa sopineet alusten merellä käyttämät tunnistautumismenetelmät, koska ne käskettiin joukoille 21.6.1941. Ohjeet tunnistautumisesta eivät muuttuneet, vaan suomalainen erote ja saksainen tunnusraketti säilyivät käytössä vuosien 1941–1943 aikana.

Sopimuksen mukaan Merivoimien esikunnan ja FdT:n tuli tiedottaa toisiaan omien alustensa liikkeistä ja tehtävistä rannikon läheisyydessä. Tieto ei kulkenut riittävän tehokkaasti, mistä aiheutui hankaluuksia erityisesti aluevastuussa oleville rannikkoprikaateille. Merivoimien esikunnan tietoisuus saksalaisten toiminnasta säilyi riittämättömänä syksyyn 1941 asti, jolloin laivastojoukkojen aluejaon käskeminen helpotti jonkin verran tilannetta. Merivoimien yksiköt lähettivät silti johtoportailleen usein havaintoja yllättäen kohdatuista saksalaisaluksista. Nämä havainnot täydensivät johtoportaiden kuvaa saksalaisten toiminnasta. Vuodesta 1942 alkaen tilannetiedot osapuolten välillä välitettiin Laivaston esikunnan ja FdM Ost:n välillä. Merivoimien esikunta vastasi tietojen välityksestä Marbef Ostlandille, sekä Suomenlahden ulkopuolella toi-

miville Kriegsmarinen joukoille. Rannikkoprikaatit olivat yhteydessä suoraan vastarannalla Virossa toimineisiin Marbef Ostlandin joukkoihin asettamiensa merivalvonta-asemien välityksellä.

Vihollishavainnoista tiedottaminen näyttää onnistuneen tehokkaammin molemmin puolin. Vuonna 1941 vihollistiedot kulkivat pääosin Merivoimien esikunnan ja FdT:n kautta, mikä hidasti tiedon välittämistä toimiville joukoille. Vuodesta 1942 lähtien eivät kaikki vihollishavainnot enää kulkeneet esikuntien kautta, vaikka lähtökohtaisesti Laivaston esikunta ja FdM Ost toimivat havaintojen välittäjinä. Osapuolten radioyhteysryhmät pystyivät nyt välittämään raporteja radioverkkojen välillä. Radioyhteysryhmien toiminta todennäköisesti nopeutti tiedon kulkua. Yhteysupseereilla oli tärkeä osuus tilannetietojen välittämisessä kaikilla organisaatiotasolla. Erityisesti vuosina 1941–1942 merellä tapahtuva yhteistoiminta hyötyi johtoaluksille asetettujen yhteysupseerien ja viestimiesten kyvystä välittää tietoja nopeasti.

Merivoimien ja Kriegsmarine alusten välille ei onnistuttu saamaan aikaan hyvin toimivaa viestiyhteyttä. Varmimmat tavat viestiä olivat koodin käyttö viestivilkulla tai lipuilla. Menetelmää haittasi sen lyhyt kantama, sekä vuonna 1941 koulutettujen viestimiesten puute suomalaisaluksilla. SUSAK-koodin käyttöönotto vuonna 1942 ei helpottanut tilannetta, sillä sen käyttöön ei muodostunut rutiinia. Suomalaisaluksilta puuttui merkittävä määrä radiokalustoa vuonna 1941, joten lähiradion käyttö yhteistoimintaan ei olisi ollut kattava ratkaisu. Vuodesta 1942 lähtien Merivoimien laivastojoukot saivat käyttöönsä enemmän radioita ja viestihenkilöstöä, mutta alusten radiot eivät olleet yhteensopivia Kriegsmarinen radioiden kanssa. Syy yhteensopimattomuuteen oli todennäköisesti tekninen. Yhteensopimattomuutta ei myöskään onnistuttu tai yritetty korjata, sillä myöskään Merivoimien käyttöön ottamat uudet radiot eivät sopineet toimintaan Kriegsmarinen alusten kanssa.

Yhteysradioasemat ja yhteysupseerit muodostuivat parhaiten toimiviksi ratkaisuiksi aluksien väliseen viestien vaihtamiseksi merellä. Yhteysupseerien käyttö ei ollut aina mahdollista ja radioasemien välitys ei ollut riittävän nopeaa mahdollistaakseen koordinoitua yhteistoimintaa merellä. Lähteistä ei selvinnyt yritettiinkö alusten välisiä viestimenetelmiä kehittää Merivoimien toimesta, tai miksi tässä työssä epäonnistuttiin. Toimivan viestiyhteyden puute rajoitti huomattavasti yhteistoiminnan mahdollisuuksia merellä ja teki yhteisosastojen muodostamisen ja johtamisen merellä ilman yhteysryhmiä mahdottomaksi.

Merisotatoimien toteutus rinnakkain

Kun purjehduskauden sotatoimien suunnittelu oli valmistunut, yhteistoiminnan toteutus siirtyi Merivoimissa Suomenlahdesta vastaavan johtoportaan vastuulle. Vuonna 1941 Merivoimien esikunta vastasi yhteistoiminnan johtamisesta ja toteutuksesta yhdessä FdT:n kanssa. MVSt. ei ottanut merkittävästi osaa sotatoimien yhteistoiminnan toteutukseen kevään suunnittelujen jälkeen. Sen rooli näyttää olleen nimensä mukaisesti yhteyden pito Suomalaisten ja ylempien saksalaisten esikuntien, kuten SKL ja Gruppe Nord välillä. Eräiden tutkimusten ja primäärilähteiden perusteella MVSt. oli Merivoimien esikunnan pääyhteistyökumppani vuonna 1941, mutta neuvotteluihin osallistuneiden henkilöiden ja käsiteltyjen aiheiden perusteella neuvotteluosapuolena oli kuitenkin FdT⁵³⁴. FdT:n poistuttua suomesta talvella 1941 MVSt. otti sen roolin yhteistoiminnassa Merivoimien esikunnan kanssa. Vuodesta 1942 alkaen merisotatoimien yhteistoiminnan toteutus tapahtui Laivaston esikunnan ja FdM Ost:n välillä, sillä Merivoimien Suomenlahden joukot olivat pääosin alistettuna Laivaston komentajalle. Merivoimien esikunnan rooli jokapäiväisessä yhteistoiminnassa väheni, mutta ei poistunut kokonaan. Merivoimien esikunta ei puuttunut Laivaston esikunnan johtamiin sotatoimiin tai yhteistoiminnan toteutukseen, jos ne pysyivät sen käskemän sotatoimisuunnitelman määrittämässä rajoissa. Merivoimien komentaja teki kuitenkin kaikki päätökset, jotka liittyivät kevään yhteistoimintaneuvotteluissa päätettyjen asioiden muuttamiseen. Merivoimien esikunta vastasi niitä käsittelevien neuvottelujen käymisestä saksalaisten kanssa koko purjehduskauden ajan. Joissakin tapauksissa Merivoimien esikunta neuvotteli suoraan FdM Ost:n kanssa ohi Laivaston esikunnan ilman, että laivaston edustajat olivat läsnä kokouksessa. Merivoimien esikunta käski saksalaisten kanssa sovitut muutokset Laivaston toteutettaviksi.

Merivoimien esikunta tai Laivasto eivät määrittäneet missään vaiheessa pysyviä toimintatapoja merellä tapahtuvan yhteistoiminnan toteuttamiseksi, jolloin yhteistoiminnan yksityiskohdat jouduttiin muodostamaan aina tapauskohtaisesti. Sotatoimien toteuttamiskäskyt sisälsivät yleensä vain yhteistoimintaosapuolen, jaetut tehtävät ja veloitteen sopia toteutuksesta tarkemmin. Päälliköiden vastuulle jäi alusten välisestä yhteistoiminnasta sopiminen erikseen jokaista operaatiota varten. Toisaalta osassa käskyistä yhteistoiminta oli määritetty tarkasti valmiiksi viestiyhteyksiä ja käytettävää väylästä myöten, jolloin päälliköille jäi vain vähän sovittavaa. On mahdollista ja jopa todennäköistä, että usein yhteistoiminnassa olevien osastojen ja laivueiden välille syntyi vakiintuneita toimintatapoja. Yleisimpiä näistä olivat yhteysupseerien ja viestiryhmien vaihto suomalaisten ja saksalaisten johtoalusten kesken. Tavoitteena oli silloin kiertää viestiyhteyksien yhteensopimattomuus, jolloin myös johtamisen mahdollisuudet ja tilannetietoisuus paranivat.

---

⁵³⁴ Tarkemmin luvussa 3.2.

Merivoimien yhteistoimintaa merellä voidaan kuvata rinnakkain sotimiseksi. Osapuolien laivasto-osastot ja laivueet toimivat yhteisten tavoitteiden mukaisesti, mutta alusten välinen yhteistoiminta oli lopulta melko harvinaista. Aluejako oli merellä tapahtuvan yhteistoiminnan tärkein muoto. Se selkeytti johtamista, helpotti tilannekuvaa ja auttoi välttämään väärintymmäryksistä johtuvia onnettomuuksia. Merivoimien ja Kriegsmarinen alukset eivät juurikaan toimineet yhdessä suorittaessaan rutiinitehtäviä, kuten sulkujen valvontaa tai sukellusveneen etsintää. Toiminta erillään, mutta yhteisten tavoitteiden mukaisesti muodostui olosuhteiden pakosta. Laivastojen toimintatavat erosivat toisistaan, eivätkä viestiyhteydet olleet riittävän toimivia mahdollistaakseen johtamisen merellä. Alukset toimivatkin lähes poikkeuksetta omien komentajiensa johdossa ja alistuksia ei juurikaan tehty. Alusten toiminnasta toistensa läheisyydessä ei siten saatu merkittävää hyötyä, joten johtamisen ja tilannekuvan kannalta oli selkeämpää erottaa osastot toimimaan rinnakkaisilla alueilla. Poikkeuksen muodostivat varsinkin vuosina 1941–1942 yhteistoiminnassa toteutetut erillisoperaatiot, kuten miinoitukset ja niiden varmistaminen.

Merisotatoimien yhteistoiminta käsitti kuvassa 2 kerrotut osa-alueet, jotka oli tunnistettu jo aikaisemmassa tutkimuksessa. Sotatoimien kannalta tärkein yhteistoiminnan osa-alue oli miinasodankäynti, jonka ympärille suurin osa merisotatoimien yhteistoiminnasta rakentui. Se muodosti myös merkittävän osan merellä tapahtuvasta yhteistoiminnasta. Laivaston esikunta sopi miinoituksen laskusta FdM Ost:n kanssa (vuonna 1941 Meriv.E.- FdT). Tämän jälkeen Laivaston esikunta käski laskun ja sen varmistamisen laivasto-osastolle tai laivueelle. Vuosina 1941 ja 1942 osa miinanlaskuista tehtiin yhteisoperaatioina, joilla oli kuitenkin hyvin harvoin yhteinen johtaja. Rinnakkainen toiminta näkyy miinoitusoperaatioiden sisällä pyrkimyksenä jakaa operaatioon osallistuvat suomalaiset ja saksalaiset alukset eri osastoihin. Miinalaskuun osallistuvat joukot jaettiin usein miinat laskevaan, raivaavaan ja varmistavaan osastoon siten, että jokainen osasto koostui saman kansallisuuden aluksista. Näin pyrittiin vähentämään alusten tarvetta kommunikoida keskenään merellä ja yksinkertaistamaan yhteistoimintaa. Johtamisen, viestiyhteyksien ja tilannekuvan ongelmaa yritettiin ratkaista operaatioon osallistuvien päälliköiden neuvotteluissa ennen merelle lähtöä. Vuonna 1943 Laivaston esikunta ja FdM Ost suunnittelivat laivasto-osastojen tehtävät ja aluejaon siten, ettei merellä tapahtuvalle yhteistoiminnalle ollut tarvetta. Miinoituksetkin laskettiin edellisistä vuosista poiketen ilman yhteistoimintaa.

Yhteistoiminta sukellusveneiden etsinnässä näyttää olleen huomattavasti vähäisempää, kuin mitä ennakkokäsityksen perusteella saattoi odottaa. Miinasulut, sekä sulkujen vartiointi muodostivat tehokkaimman vastauksen vihollisen sukellusveneiden muodostamaa uhkaa vastaan. Yhteistoiminta sukellusveneiden etsinnässä rakentui vuosina 1941–1942 pääosin muita sotatoimia varten muodostetusta aluejaosta. Vastuualueet sovittiin alustavasti Merivoimien esikunnan ja saksalaisten keväisissä yhteistoimintaneuvotteluissa. Vuonna 1943 laivastojoukkojen vastuualuejako muodostettiin suurelta osin sukellusveneiden etsinnän näkökulmasta. Aluejako toimi hyvin, mutta se ei kehittänyt alusten välistä yhteistoimintaa. Merellä tapahtuva alusten välinen yhteistoiminta toteutettiin kuten miinanlaskuoperaatioissa, eli laivueiden päälliköt sopivat yhteistoiminnasta keskenään. Käytännössä yhteistoiminta sukellusveneiden etsinnässä merellä jäi hyvin vähäiseksi. Maiden alukset hyökkäsivätkin usein saman aikaisesti havaittua vihollisen sukellusvenettä vastaan, mutta hyökkäykset olivat yhteisen johdon puuttuessa harvoin koordinoituja. Alusten toiminta toistensa läheisyydessä aiheutti usein vaaratilanteita.

Merivoimien välillä oli erittäin vähän toteutunutta yhteistoimintaa taisteluissa vihollisen pinta-aluksia vastaan. Yhteistoiminnan puuttumisen ilmeisin syy oli, ettei saksalaisilla ollut vuosina 1942–1943 käytössään hyökkäykseen kykeneviä aluksia Suomenlahdella. Vuonna 1941 yhteistoimintaa ei saatu aikaan Hangon tai Tallinnan meriyhteyksiä vastaan. Toisena syynä voidaan pitää vihollisen laivaston ylivoimaisuutta Suomen ja Saksan käytössä olleisiin laivastovoimiin nähden. Saksalaisten aloitteesta valmistellut operaatiot vihollisen laivaston ulos murtautumista vastaan olivat suurimmat yhteisoperaatiot vuosina 1941 ja 1942. Yhteistoiminta ei joutunut koetukselle, sillä vihollinen ei yrittänyt läpimurtoa. ”Syyskalastus”- ja ”Valaanpyynti”- operaatiot eivät sisältäneet suunnitelmia koordinoituista hyökkäyksistä vihollista vastaan, vaan perustuivat vastuualuejakoon ja rinnakkain taistelemiseen. Todennäköisesti suurempi koordinaatio merellä ei olisi onnistunutkaan, sillä se olisi edellyttänyt luotettavia viestiyhteyksiä, yhteistä taktiikkaa ja tilannekuvaa sekä mahdollisesti yhteistä operaation johtoa.

Rannikkojoukoilla oli vähän yhteyksiä saksalaisiin. Yhtenä syynä saattoi olla molempien maiden joukkojen puolustuksellinen ja staattinen luonne. Vuodesta 1942 alkaen sekä Uudenmaan, että Itä-Suomenlahden rannikkoprikaatit perustivat merivalvonta-asemia Suomenlahden Viron puoleiselle rannalle. Ne tekivät yhteistoimintaa ainakin tilannetietojen vaihtoon liittyen suoraan Marbef Ostlandin, tai sen alayksiköiden kanssa. Suursaaren alue oli poikkeus vuodesta 1942 alkaen, sillä Rannikkotykkörykmentti 12 muodosti tiiviit yhteydet Tytärsaarella toimiviin saksalaisiin rannikkopuolustusjoukkoihin. Yhteistoiminta kattoi tilannetietojen vaihdon lisäksi mahdollisesti valmistautumisen vihollisen pinta-alusten hyökkäyksen varalta, mutta tästä on varsin vähän todisteita.

Yhteistoiminta täytti asemasodan vaatimukset

Merivoimien välisen yhteistoiminnan toteutus oli kehittynyt varsin vähän vuoden 1941 jälkeen, jolloin yhteistoiminnan rajoja testattiin monella merisodan osa-alueella. Yhtenä syynä voidaan pitää merisodan luonteen muuttumista Suomenlahdella hyökkäyksestä staattiseen asemasotaan. Vuosien 1942–1943 aikana ei ollut enää tarvetta muodostaa yhteisiä osastoja, tai alistaa joukkoja toisen osapuolen käyttöön. Yhteistoiminnan suunnittelun, johtamisen ja toteutuksen rutinit olivat muodostuneet vuoteen 1943 mennessä ja ne täyttivät asemasodan vaatimukset.

Yhteistoiminnan suunnittelu ja johtaminen onnistuivat hyvin. Merivoimat ja Kriegsmarine muodostivat vuosittain yhteiset merisodan tavoitteet ja johtivat sotatoimet suunnitelman mukaisesti. Johtoportaan kykenivät koordinoimaan merisotatoimien toteutuksen riittävän tehokkaasti. Merellä tapahtuva joukkojen välinen yhteistoiminta sen sijaan muodostui yhteistoiminnan sijaan rinnakkain toiminnaksi. Puutteet yhteisessä taktiikassa ja viestiyhteyksissä jäivät korjaamatta, koska ne eivät olleet merisotatoimien tavoitteiden ja suunnitellun toiminnan näkökulmasta kriittisiä suorituskykyjä. Suomenlahden vartiointi onnistui jakamalla alue suomalaisten ja saksalaisten kesken, jolloin alusten tai rannikkojoukkojen ei ollut pakko kyetä toimimaan tehokkaasti yhdessä merellä.

Vuosina 1941–1943 toteutettiin vain yksi joukkojen alistaminen Suomen ja Saksan merivoimien välillä, kun Osasto Virkki mitä todennäköisimmin alistettiin saksalaisille ”Beowulf”-operaatiota varten. Harhautusoperaatio ”Nordwindiin” osallistunut saksalaisosasto ei todennäköisesti ollut alistettu Laivaston komentajalle. Kesällä 1941 Viron rannikolla toimineet suomalaiset veneosastot saivat todennäköisesti vain tehtäviä saksalaisilta ilman varsinaista alistussuhdetta. Alistusten puuttuminen johtui todennäköisesti yhteisten toimintatapojen puutteista, sekä halusta pitää omat joukot omassa hallinnassa. Laivasto olisi ollut varsinkin vuonna 1942 kiinnostunut käyttämään saksalaisaluksia omassa johdossaan. Neuvottelumuistioiden perusteella ajatusta ei käsitelty saksalaisten kanssa ainakaan virallisesti. Yhteinen sodanjohto taas ei olisi ollut hyväksyttävissä kummallekaan osapuolelle.

Merivoimat ja Kriegsmarine eivät kehittäneet yhteisiä toimintatapoja tai taktiikkaa vuosien 1941–1943 aikana. Syynä tähän oli mahdollisesti jo mainitut rajoitteet ja suoranaiset puutteet viestiyhteyksissä, mutta myös yhteisen johdon puuttuminen. Koska yhden päällikön alaisuudessa olevia yhteisiä osastoja ei käytetty, ei todennäköisesti ollut tarvetta myöskään yhteisen

taktiikan kehittämiseen. Suomalaisupseerien talvikausilla tekemät koulutusmatkat Kriegsmarinen joukkoihin opettivat Merivoimille saksalaisten toimintatapoja, mutta niitä käytettiin pääosin vain oman toiminnan kehittämiseen.

Yhteisten harjoitusten puute saattaa olla joko yhteisten toimintatapojen puutteen syy tai seuraus. Suomalaiset ja saksalaiset joukot eivät tutkimuksessa käytettyjen lähteiden mukaan harjoitelleet yhteistoimintaa merellä kertaakaan vuosien 1941–1943 aikaan. Suomalaiset kouluttivat Kriegsmarinen aluksille saaristomerenkulkua ja saksalaiset suomalaisille uuden materiaalin, kuten miinojen ja tutkien käyttöä, mutta joukkojen välisiä harjoituksia ei toteutettu. Yhteistoiminnassa edettiin suoraan toteutukseen ja toimintatavat muotoutuivat yhteistoiminnassa olevien laivueiden välillä paikallisesti. Harjoitusten puute ei johtunut sotatilasta, sillä Merivoimien komentaja käski useaan otteeseen järjestää harjoituksia suomalaisten laivasto- ja rannikkojoukkojen yhteistoiminnan parantamiseksi⁵³⁵. Saksalaisten kanssa näin ei menetelty.

Suomen ja Saksan merivoimien tavoitteena vuosina 1942–1943 oli ollut estää vihollista pääsemästä Suomenlahdelle. Tavoite onnistui, eikä vihollinen kyennyt murtamaan Suomenlahden puolustusta. Rinnakkain tapahtuva yhteistoiminta täytti merisodan sille asettamat vaatimukset, mutta puutteet merellä tapahtuvan yhteistoiminnan johtamisessa, yhteisissä toimintatavoissa ja viestiyhteyksissä olivat ratkaisematta. Laivaston esikunnan tilanteenarvio lokakuulta 1943 ennusti vihollisen aloittavan ennen pitkää hyökkäyksen Suomenlahden etelärannalla, jolloin myös merisota muuttuisi jälleen asemasodasta liikesodaksi. Merivoimien välille kehittynyt yhteistoiminta vastasi hyvin asemasodan vaatimuksiin, mutta antoi huonon lähtökohdan tulevan vuoden liikkuvaan sodankäyntiin.

---

⁵³⁵ mm. Meriv.E. SPK 1941–1941, 18708, KA, s. 286 ja 343

LÄHTEET

1 JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

1.1 Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Kevyt Laivasto-osasto

Esikunnan komentotoimisto. Salainen kirjeenvaihto, 1942–1942, T-15821/6 11

Laivaston esikunta

Toimisto II, salainen kirjeenvaihto, 1941–1941, T-15816/12

Salainen kirjeenvaihto, 1942–1942, T-22109/40 F:1 sal

Salainen kirjeenvaihto, 1943–1943, T-22109/41 F:2 sal

Salainen kirjeenvaihto, 1944–1944, T-22109/42 F:3 sal

Sekalaiset pöytäkirjat, 1942–1944, T-22109/5 Cc:1 sal

Merivoimien esikunta

Salainen kirjeenvaihto, 1941–1941, T-22110/26 F:4 sal

Salainen kirjeenvaihto, 1941–1941, T-22110/27 F:5 sal

Salainen kirjeenvaihto, 1942–1942, T-221100/30 F:8 sal

Salainen kirjeenvaihto, 1942–1942, T-221100/31 F:9 sal

Merivoimien esikunta, operatiivinen osasto

Moottoritorpedoveneiden toiminta- ja taistelukertomukset, 1941–1944, T-17379 2360

Päiväkirja, komentajakapteeni Saukkonen, 1942–1944, T-16326/1712

Salainen kirjeenvaihto, 1941–1941, T-16431/1723

Salainen kirjeenvaihto, 1941–1941, T-16431/1727

Salainen kirjeenvaihto, 1942–1942, T-15759/1214

Salainen kirjeenvaihto, 1943–1943, T-16324/1688

Salainen kirjeenvaihto, 1944–1944, T-16443/1931

Salaiset operatiiviset käskyt, 1942–1942, T-15758/1189

Salaiset operatiiviset suunnitelmat ja toimintaohjeet, 1942–1942, T-15758/1190

Päämaja, Merivoimatoimisto

Muistiinpanot Saksan sodanaikaisesta laivastosta, 1944–1944, T-15718/13 17

Salainen kirjeenvaihto, 1941–1941, T-15718/2 5

Salainen kirjeenvaihto, 1941–1941, T-15718/3 6

Salainen kirjeenvaihto, 1942–1942, T-15718/4 7
 Salainen kirjeenvaihto, 1942–1942, T-15718/5 8
 Salainen kirjeenvaihto, 1943–1943, T-15718/10 13
 Salainen kirjeenvaihto, 1943–1943, T-15718/16
 Salainen kirjeenvaihto, 1942–1944, T-15719/6 7
 Salainen kirjeenvaihto, 1944–1944, T-15719/7 8
 Yleinen ja salainen kirjeenvaihto, 1942–1942, T-15718/9 12

Päämaja, yleisesikunnan päällikkö

Muistio saksalaisen kauttakulkuliikenteen suomalaisesta organisaatiosta, 1940, T-15712/4
 Salainen kirjeenvaihto 1941–1942, T-15712/2 8
 Yleinen ja salainen kirjeenvaihto, 1941–1943, T-20117/11 30

1.2 Kansallisarkisto (KA), digitaaliarkisto, www.digi.narc.fi

5. Rannikkoprikaatin esikunta

Sotapäiväkirja, 1941–1941, 21511

Helsingin laivastoasema

Sotapäiväkirja, Laivatoimisto, 1941–1941, 7121
 Sotapäiväkirja, Komentotoimisto, 1941–1941, 7118

Kevyt Laivasto-osasto

Sotapäiväkirja, 1942–1942, 16866
 Sotapäiväkirja, 1943–1943, 16867

Laivaston esikunta

Sotapäiväkirja, 1941–1941, 17798
 Sotapäiväkirja, 1942–1942, 17799

Merivoimien esikunta

Sotapäiväkirja, 1941–1941, 18708
 Sotapäiväkirja, 1941–1942, 18709
 Sotapäiväkirja, 1942–1944, 18710

Moottoritorpedovenelaivueen esikunta

Sotapäiväkirja, 1942–1942, 18804

Osasto Väinämöinen

Sotapäiväkirja 1943–1943, 18995

Sotapäiväkirja 1943–1944, 18996

Päämaja

Sotapäiväkirja, 1941–1941, 20809

Sotapäiväkirja, Meritoiminta 1, 1941–1941, 20855

Rannikkolaivaston esikunta

Sotapäiväkirja, 1941–1941, 21422

Rannikkotykistörykmentti 12

Sotapäiväkirja, 1942–1942, 21704

1.3 Muut julkaisemattomat lähteet

Kijanen, Kalervo: *Itämeren sotatapahtumat vv 1941–1945*. Merisotakoulun luentomoniste kapteenikurssille, 1962. Saatavilla MPKK:n kirjastosta.

Manninen, Ohto: *Meriaseveljeyden synty*. Esitelmä Suomen sotahistoriallisen seuran seminaarissa 6.4.2011.

2 JULKAISTUT LÄHTEET

2.1 Tutkimukset ja opinnäytteet

Halme, Jyrki: *Suomen ja Saksan laivastojoukkojen yhteistyö Jatkosodassa 1941–1944*. MPKK täydennyskoulutusosaston tutkielma T68, 2004

Halme, Jyrki: *Suomen ja Saksan merivoimien yhteistyö sukellusveneentorjunnassa jatkosodassa 1941–1944*. MPKK esiupseerikurssin tutkielma E3571, 2002

Karjalainen, Mikko: *Ajatuksista operaatioiksi. Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa*. Sotahistorian laitoksen julkaisusarja N:0 12, MPKK, 2012

Kivenjuuri, Tomi: *Suomalainen saattuetoiminta toisessa maailmansodassa*. Kadettitutkielma 462k1, MPKK, 2000.

Mäkinen, Matti: *Merivoimiemme operatiivinen ja taktinen johtamistoiminta vuosina 1941–1944*, Sotakorkeakoulu, Diplomityö, 1981. Saatavissa KA digitaaliarkistosta: <http://digi.narc.fi/digi/s/listaus.ka?ay=402774>

Panschin, Vladimir: *Diletantteja vai taitajia? Päämajan valvontaosaston johtama valvonta ja vastavakoilu talvi- ja jatkosodassa*. MPKK julkaisusarja 1: tutkimuksia nro 23. Helsinki, 2018

Suolahti, Ida: *Yhteinen vihollinen, yhteinen etu. Sotavankien luovutukset ja vaihdot Suomen ja Saksan välillä jatkosodan aikana*. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistossa 40, Humanistinen tiedekunta, Helsingin yliopisto, Unigrafia, Helsinki, 2015

Säämänen, Juuso: *Suurmaihinnousun uhkasta kaappaushyökkäyksen torjuntaan – Suomen meripuolustuksen maihinnousutorjuntakyvyn kehittyminen jatkosodan päättymisestä 1960-luvulle*. Maanpuolustuskorkeakoulu, julkaisusarja 1: tutkimuksia nro 10, Juvenes Print, Tampere, 2017

Väyrynen, Pentti: *Komentosuhteiden vaikutus suomalaisiin ja saksalais-suomalaisiin merisotatoimiin 1941–1945*. diplomityö, Sotakorkeakoulu, 1969

2.2. Kirjallisuus

Ekman, Per-Olof: *Meririntama. Merisotatapahtumat Itämeren pohjoisosassa 1941–1944*. WSOY, Juva, 1981

Groos, Poul: *The Naval War in the Baltic 1939–1945*. Seaforth Publishing, Croydon, 2017

Heiskanen, Raimo: *Saadun tiedon mukaan... Päämajan johtama tiedustelu 1939–1945*, Otava, Helsinki, 1988

Hirsjärvi, Sirkka; Pirkko Remes & Paula Sajavaara: *Tutki ja kirjoita*. Tammi, Helsinki, 1997

Jokipii, Mauno: *Jatkosodan synty. Tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940–1941*. Otava, Keuruu, 1987

Kijanen, Kalervo: *Laivasto sotatoimissa*. Teoksesta Suomen Laivasto 1918–1968 osa 2, Meriupseeriyhdistys ry, Suomi Merellä-säätiö, Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu 2008. Näköispainos vuoden 1968 teoksesta.

Lohmann, Walter & Hans Hildebrand: *Die Deutsche Kriegsmarine 1939–1945*. Podzun Verlag, Bad Nauheim, 1956

Mallmann Showell, Jak P: *Hitler's Navy – A Reference Guide to the Kriegsmarine 1935–1945*. E-kirja, Seaforth Publishing, 2009. Kirjan ensimmäinen versio on julkaistu 1979 nimellä ”The German Navy in World War Two.

Paterson, Lawrence: *Hitler's Forgotten Flotillas – Kriegsmarine Security Forces*, Seaforth Publishing, Croydon, 2017.

Pukkila, Eino: *Taisteluhälytys. Suomen laivasto jatkosodassa*. WSOY, Porvoo, 1961

Rantapelkonen, Jari & Lotta Koistinen: *Pohdintoja sotatieteellisistä käsitteistä*. Sotataidon laitoksen julkaisusarja 2: Tutkimusselosteita nro 1. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki, 2016

Raunio, Ari; Eero Elfvengren, Antti Juutilainen, Pasi Kesseli, Jari Leskinen & Pekka Saloranta (toim.): *Jatkosodan historia 6*. Sotatieteen laitoksen julkaisuja 25/6, Maanpuolustuskorkeakoulun Historian laitos, WSOY, Porvoo, 1994

2.3 Artikkelit

Ekman, Per-Olof: *Aseveljet kylpyammeessa, Saksan laivaston alukset Suomenlahdella 1941–1944*. Ankkuri nro 4/1993, Laivaston Kilta Ry, Nurmijärven Painopalvelu Oy, Nurmijärvi 1993.

Ekman, Per-Olof: *50-vuotta sitten: saksalaisten pelinavaus Suomenlahdella 1941*, Ankkuri nro 11, Laivaston Kilta Ry, Nurmijärven Painopalvelu Oy, Nurmijärvi 1991

Jokipii, Mauno: *Saksan ja Suomen Laivasto-yhteistyö 1941 Jatkosodan syttymiseen asti*. Sotahistoriallinen aikakauskirja 1, Sotatieteellisen seuran ja Sotatieteen laitoksen julkaisuja, Helsinki, 1980

Lievonen, Juhani. *Rotbuche - laivastotukikohta Aspössä*. Artikkelit, Sotahistoriallinen aikakauskirja 31, Suomen Sotahistoriallinen Seura, Tallinna, 2011

Manninen, Ohto. "*Merellä Pohjaan Vai Ruotsiin Turviin*": Punalippuinen Itämerenlaivasto Puntarissa 1941." Sotilasaikakauslehti, Upseeriliiton Julkaisu 72.9 (1997): 64–65

Manninen, Ohto. "*Ollaanko Sodassa?*": *Jatkosodan Alku Merellä*. Sotilasaikakauslehti, Upseeriliiton Julkaisu 1 (2017): 41–43

Mikola, K.J.: *Vuosien 1940–1941 suomalais-saksalaisen yhteistoiminnan tarkoituksien ja muotojen tarkastelua*. Tiede ja Ase 25. Suomen sotatieteellinen seura, Oy Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli, 1967

Saukkonen, Aimo: *Merisodan käynnistä Suomen vesillä vuosina 1941–1944*. Artikkelit Suomi Merellä nro 18 4/48, Meriupseeriyhdistys, 1948

Soikkanen, Timo: *Objekti vai subjekti? Taistelu jatkosodan synnystä*. Kirjasta Sodan totuudet. Yksi suomalainen vastaa 5,7 ryssää, toimittanut Markku Jokisipilä, Ajatus kirjat, Helsinki, 2007

Säämänen Juuso: *Sotakokemusten hyödyntäminen Merivoimien operaatiotaidon ja taktiikan kehittämiseksi*. Tiede ja Ase 69, Suomen Sotahistoriallinen Seura, Vaasa, 2012

Tuunanen, Pasi: "*Saamani kuva on masentava*" - näkemyksiä suomalaisten sotapäiväkirjojen lähdearvosta, käytöstä ja säilyttämisestä. Tiede ja Ase 64, Suomen Sotatieteellinen Seura, Vaasa, 2006

Pukkila, Eino: *Sotatoimia Suomenlahden suussa syksyllä v.1941*. Suomi Merellä N:o 1/1952, Meriupseeriyhdistys, 1952

Visuri, Pekka: *Suomen kytkeytyminen Barbarossaan*. Sotilasaikakauslehti 3/2021, Upseeriliitto, AO-Paino, 2021

LIITTEET

Liite 1 Tutkimuksessa käytetyt lyhenteet

Liite 2 Saksalaiset sotilasarvot ja niitä vastaavat suomalaiset sotilasarvot

Liite 3 Kriegsmarinen Suomen lähialueilla vuosina 1941–1943 käyttämät alustyyppit

1. Tutkimuksessa käytetyt lyhenteet

AFP	Artillerie Fähn Prähme – saksalainen tykistölautta
AOK Norwegen	Armeeoberkommando Norwegen. Saksan Norjan joukkojen johtoesikunta
ASTO	Admiralstabsoffizier. ASTO-1 vastasi suomalaista esikuntapäälli
Er.LOs.	Erillinen Laivasto-osasto
FdT	Führer der Torpedoboote – Torpedoveneiden johtaja. Saksan Suomenlahdella toimineiden laivastojoukkojenjohtoporras vuonna 1941.
FdM Ost	Führer der Minensuchverbände Ostland – Miinanraivaajaosaston johtaja. Saksan Suomenlahdella toimineiden laivastojoukkojen johtoporras vuosina 1942–1944.
Hel.LA.	Helsingin Laivastoasema
ISuom.RPr.	Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaati
KA	Kansallisarkisto
KM-vene	Küstenmotorboot/ minenboot – saksalainen miinavene
Kev.LOs.	Kevyt Laivasto-osasto
LE	Laivaston esikunta
L-flotille	Landungsflotille
Marbef D Marbef Ost	Marinebefehshaber Ostland – Saksan Virossa toiminut rannikko-puolustusjohtoporras
MFP	Marine Fähn Prähme – saksalainen kuljetus/maihinnousulautta
M-vene M-boot	Minensuchboot – saksalainen miinanraivaaja
MVSt.	Marineverbindungsstab Finnland – Saksan merivoimien yhteysesikunta suomessa.
Meriv.E.	Merivoimien esikunta
Mtv. Mtv.Lv. II/Mtv.Lv. Mtv.Os.	Moottoritorpedovene Moottoritorpedovenelaivue Moottoritorpedovenelaivueen toinen puolilaivue Moottoritorpedoveneosasto
OKM	Oberkommando der Marine – Saksan merivoimien yleisesikunta

OKW	Oberkommando der Wehrmacht – Saksan asevoimien johtoesikunta
OKH	Oberkommando des Heeres – Saksan maavoimien yleisesikunta
psl.	Panssarilaiva
R-vene R-boot	Räumboot – saksalainen raivausvene
Raiv.Lv. Raiv.Os.	Raivaajalaivue Raivaajaosasto
RL RLE	Rannikkolaivasto Rannikkolaivaston esikunta
RPr.	Rannikkoprikaati
RTR	Rannikkotykistörykmentti
U-Jäger	Ubootsjäger – saksalainen sukellusveneentorjunta-alus
Uud.RPr.	Uudenmaan Rannikkoprikaati
Saat.Lv. Saat.Os.	Saattajalaivue Saattajaosasto
Saar.RPr.	Saaristomeren Rannikkoprikaati
SAT	Schwere Artillerie Träger – saksalainen aputykkivene
S-vene S-boot	Schnellboot – saksalainen moottoritorpedovene
SKL	Seekriegsleitung - ”OKM operatiivinen osasto”
SPK	Sotapäiväkirja
Tur.LA	Turun Laivasto-asema
Vmv Vmv.Lv.	Vartiomoottorivene Vartiomoottorivenelaivue
VP-boot	Vorpostenboot – saksalainen etuvartioalus

2. Saksalaiset sotilasarvot ja niitä vastaavat suomalaiset sotilasarvot

Suomi	Saksa
-	Großadmiral
-	Generaladmiral
jalkaväenkenraali	General der Infanterie
amiraali	Admiral
vara-amiraali	Vizeadmiral
kontra-amiraali	Konteradmiral
kommodori	Kapitän zur See
komentaja	Fregattenkapitän
komentajakapteeni	Korvettenkapitän
kapteeniluutnantti	Kapitänleutnant

3. Kriegsmarinen Suomen lähialueilla vuosina 1941–1943 käyttämät alustyyppit

Kriegsmarinen miinanraivaajat jakautuivat kahteen tyyppiin. **M-veneet** (Minensuchboot) olivat suurempia, noin 60 m pitkiä puu- tai teräsrunkoisia miinanraivaajiksi rakennettuja aluksia. Ne olivat joko höyrykäyttöisiä, tai moottorilaivoja. Ne oli aseistettu yhdellä 10,5 cm tykillä sekä lukuisilla ilmatorjunta-aseilla. Alusten päätehtävänä oli raivaus, mutta merikelpoisina niitä käytettiin myös miinoitukseen, sekä saatto- vartio ja sukellusveneentorjuntatehtäviin. Jonkin verran sekaannusta aiheuttavasti myös pääosin kalastusaluksista varustetuista hitaista raivaajista käytettiin nimitystä M-vene. Nämä ottoalukset luonnollisesti eivät olleet laivaston sotalaivaksi rakentamien M-veneiden veroisia monitoimialuksia.⁵³⁶

R-veneet (Räumboot) olivat puurunkoisia, 26-40 m pitkiä raivausveneitä. Alukset olivat yli 20 solmun nopeutensa ja kokonsa vuoksi hyvin sopivia toimimaan saaristossa. Niitä käytettiin väylä- ja saattoraivauksen lisäksi myös miinoitukseen. Aseistus käsitti kevyitä ilmatorjuntatykkeitä ja konekiväärejä. Vähän R-veneitä pienempiä **KM-veneitä** (Küstenminenboot) käytettiin nopeina miinoittajina.⁵³⁷

Raivauslaivat (Minenräumschiff) olivat pienten raivausveneiden emäalukseksi muutettuja rahtialuksia. Minenräumshciff 11 ja 12 toimivat Baltian rannikolla.⁵³⁸ Sulunmurtaja-aluksia (Sperrbrecher) käytettiin miinojen raivaukseen ja saattotehtäviin. Sulunmurtajat olivat muutettuja suuria rahtialuksia. Aluksilla oli vahva ilmatorjunta-aseistus ja niiden rungot oli vahvistettu tarvittaessa kestävämmän miinaan ajo.⁵³⁹

S-veneitä (Schnellboot) toimi Suomenlahdella vuosina 1941 ja 1944. Näitä yli 40 solmun nopeuksiin pystyviä teräsrunkoisia moottoritorpedoveneitä käytettiin hyökkäyksiin vihollisen pinta-aluksia vastaan. Ne kykenivät vaihtoehtoisesti toimimaan myös nopeina miinoittajina. S-veneet olivat huomattavasti merikelpoisempia ja nopeampia verrattuna suomalaisiin moottoritorpedoveneisiin.⁵⁴⁰ Englantilaisessa ja yhdysvaltalaisessa kirjallisuudessa S-veneistä saatetaan käyttää nimitystä E-vene (Enemy Boat). S-venelaivueeseen kuului 8-10 venettä miehistöineen.

⁵³⁶ Klenberg (1960), s. 118; Paterson (2017), s. 9

⁵³⁷ Klenberg (1960), s. 121; Paterson (2017), s. 7, Talvelan kirje PM Op.Os. päällikölle, 25.5.1942, T-15718/5 8, KA

⁵³⁸ Paterson (2017), s. 125

⁵³⁹ sama, s. 19

⁵⁴⁰ Ekman (1993), s. 28; Klenberg (1960), s. 120

Esikunnan vahvuus oli noin 6, joista suurin osa työskenteli huollon ja kunnossapidon parissa.⁵⁴¹ Esikunta vastasi siis tehtävien ja vahvuutensa puolesta pitkälti suomalaisen laivueen esikuntaa.

Suomenlahdella toimineet **miinalaivat** olivat 1900-luvun alussa rakennettuja pakko-otettuja matkustaja-aluksia, jotka kokonsa vuoksi pystyivät ottamaan kansilleen satoja miinoja. Aluksien aseistus oli heikko ja niiden taisteluarvo miinoitustehtävän ulkopuolella oli olematon. Ainoan poikkeuksen muodosti Brummer, joka oli Norjan merivoimilta vallattuna joukon ainut oikea sotalaiva.⁵⁴²

Etuvartioalukset (Vorpostenboot) olivat pakko-otettuja tai siviilialusten (usein kalastusalusten) piirustuksin rakennettuja merikelpoisia, mutta hitaita aluksia. Noin 10 solmun nopeutta ja heikkoa aseistusta kompensoi alusten suuri määrä, vähäiset käyttökustannukset sekä tarvittaessa varsinaisiin sotalaivoihin verrattuna yksinkertaisemmän teknologian mukanaan tuoma nopeampi vaurioiden korjaus. Etuvartioaluksia käytettiin saatto- ja vartiointitehtäviin. Niiden aseistus vaihteli suuresti aluksen koon mukaan. Useimmiten etuvartioaluksella oli yksi, noin 88 mm tykki, pienempiä ilmatorjunta-aseita sekä syvyyspommeja sukellusveneentorjuntaan. Etuvartioaluksesta oli kehitetty kaksi erityistarkoitukseen varustettua tyyppiä. **Sukellusveneentorjuntahävittäjän**, U-Jäger (Ubootsjäger) nimitys on erittäin harhaanjohtava, sillä myös U-Jägerit olivat pääosin pakko-otettuja kalastusaluksia. Ne erosivat etuvartioaluksista lähinnä vain suuremman syvyyspommiaseistuksensa vuoksi. Osalla U-Jägereistä oli kuuntelulaitteisto sukellusveneiden havaitsemista varten. U-Jägereitä käytettiin mm. vuonna 1943 lasketun sukellusveneverkon ja miinakenttien vartiointiin. **Flakjäger** taas oli runsailla ilmatorjunta-aseilla varustettu etuvartioalustyyppi.⁵⁴³

Kolmannen vartioaluksina käytetyn alusluokan muodostivat purjehduskaudelta 1942 alkaen **aputykkiveneet** (SAT, Schwere Artillerie Träger). Suomalaiset, saksalaiset sekä Neuvostoliitto käyttivät sotatoimiin kaikkia saatavilla olevia aluksia, joista osa aseistettiin varsinaisten taistelualusten puutteessa aputykkiveneiksi. Suomenlahdella toimineet saksalaiset aputykkiveneet olivat hollantilaisia rannikkorahtialuksia, jotka oli aseistettu 10,5–15 cm tykeillä sekä ilmatorjunta-aseilla⁵⁴⁴. Vastaavia aluksia olivat Merivoimien aputykkiveneet Viena ja Aunus, sekä Neuvostoliiton Itämeren laivaston Moskva-luokan tykkiveneet.

⁵⁴¹ Komkapt. Peuranheimon matkakertomus Saksan laivastoon, 2.2.-27.3.1942. T-22109/40 F:1 sal, KA. Tiedot ovat vuodelta 1942, mutta käsittelevät Suomessa vuonna 1941 toiminutta 2.S-laivuetta.

⁵⁴² Ekman (1993), s. 28;

⁵⁴³ Ekman (1991), s 24, Paterson (2017), s. 15, 18, 155,

⁵⁴⁴ Ekman (1993), s. 32

Vuonna 1942 Kriegsmarine toi Suomenlahdelle 24 **MFP-lauttaa** (Marine Fahn Prähme). Lautat olivat erittäin hitaita, noin 7 solmua ja merenkulkuominaisuuksiltaan huonoja. Alukset oli rakennettu Englantiin suoritettavaa maihinnousua varten. Niitä käytettiin miinojen siirtokuljettuksiin, miinoitukseen, vartiointiin sekä tykistöllä aseistettuna **AFP-lauttoina** (Artillerie Fahn Prähme) myös miinoitusten ja sukellusveneverkkojen vartiointiin.⁵⁴⁵ Vuonna 1943 lauttoja käytettiin sukellusveneen etsintään varustettuna kuuntelulaitteella ja syvyyspommeilla. lauttojen matala syväys teki niistä vaikeita maaleja torpedoilla ja suuri määrä syvyyspommeja mahdollisti pitkäkestoisen hyökkäyksen. Heikkoutena oli alusten surkea merikelpoisuus ja hitaus.⁵⁴⁶

---

⁵⁴⁵ Klenberg 1960), s. 118, 122

⁵⁴⁶ Kijanen (2008), s. 130